

İKİ AYLIK SOSYALİST SİYASİ KÜLTÜR DERGİSİ. FİYATI 5 YTL

KIZILCIK

2006 KASIM
ARALIK

28

Picasso ve Guernica
Ayfer Coşkun

**Tüm gelişmeler
sosyalizme izmet eder**
Sadun Aren

**Hiç bir devrim kendi
çağını aşamaz**
Kenan Somer

Cin
İzzettin Önder

Kerteriz
Halim Togan

**İmparatorluğun
“yükselen pazar”ları**
Tevfik Çavdar

**Çağımızın eylemsiz
tanığı mıyız?**
Güray Öz

Zeki Kılıçarslan’la söyleşi

Kemalizm
Hüseyin Hasançebi

Beckett yüz yaşında
Orhan Aydın

Buyrukçu’nun ardından
Orhan Duru

İbsen
Yalçın Yusufoğlu

Can Yücel/Turgut Uyar üzerine
Konur Ertop

Lorca

“Güneş o yaz hiç doğmadı”
Ragıp Zarakolu

Bu sayıda

Kapak ve iç sayfalarda:
Picasso'nun Guernica'sı

5 Hizbullah Niçin Kazandı?

6 Hayat Ağacı

10 Tüm gelişmeler sosyalizme hizmet eder
Sadun Aren

15 Hiç bir devrim kendi çağını aşamaz
Kenan Somer

21 Çin

İzzettin Önder
Bugünün Çin'i nedir, ne değil? Buradan nireye..?

29 Kerteriz

Halim Togan
Filistin sorununun çözümü Düveli Muazzama'nın aklına ve insafına terkedilmiş olduğu için bir türlü gerçekleşmiyor

34 Jimmy Carter'a Mektup

Yalçın Yusifoğlu

39 İmparatorluğun "Yükselen Pazarları"
Tevfik Çavdar

42 Çağımızın eylemsiz tanığı mıyız?

Güray Öz

47 Sol Parti ve WAGS

Engin Erkiner

50 Zeki Kılıçarslan ile Söyleşi

Kızılçık, Yeni kurulan İşçilerin Kardeşliği
Partisi Genel Başkanı ile konuştu

52 Kemalizm

Hüseyin Hasançebi

63 Ölümü güzelleştiren eğitim
emekçisi: Osman Özkan

Ahmet İnce

64 Picasso ve Guernica'sı

Ayfer Coşkun

67 Beckett yüz yaşında

Orhan Aydın

73 İhsen

Yalçın Yusifoğlu

82 Yaşamla hesaplaşmanın birbirine
benzemeyen iki yolu:

Can Yücel ve Turgut Uyar

Konur Ertop

89 İsmet Sungurbey için

90 Muzaffer Buyrukçu

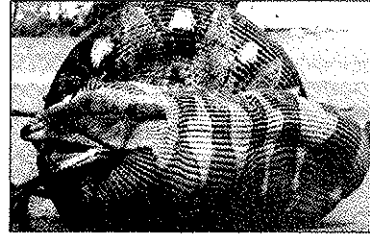
Orhan Duru

91 Lorca

95 Güneş O Yaz Hiç Doğmadı

Ragıp Zarakolu

Ermeni tehcirini konu alan bir roman...
Binlerce yıldır kendi vatanında yaşayan bir
halk kendi coğrafyasından âdeta nasıl kazandı...

Can Yağması

Afganistan'da görüyorsunuz neler oluyor. NATO — ve NATO'nun başında ABD/İngiltere ikilisi — ne yapacağını şaşırdı. Yıllar sonra Taliban'la yine başarı dertte. Patır patır Amerikan, İngiliz, Kanadalı, bilmem ne askeri ölüyor. Daha çok, daha çok (binlerce, olmazsa on binlerce!) yeni asker lâzımmış. Bu arada Anadolu topraklarında işinden, ocağından sürülüp "Millî vazife" başına çağırılmış delikanlı da Afgan dağlarında ölmeye, öldürmeye gitsin isteniyor.

Ne millî vazifesi?

Vazifeye bakın, millî nedir anlayın...

Bu işin bir yanı. Bir yanı daha var:

Papa hazretleri denilen bir Âdemoğlu geçenlerde, Müslüman mısın, teröristsin demeye gelen sözler etti. Aslına bakarsanız, "sürçü lisan" etti: İslam dini değildi kastettiği, Müslümanların emperyalist saldırı/sömürü karşısında artık elleri kolları bağlı oturmuyor olmalarıydı.

Basit, yalın, gözükara bir direnişe hiç tahammülleri yok. İlla işi ideolojiye dökcekler. Kendileri, yani her biri burnuna kadar silah üstüne silah ve teçhizat kuşanmış acayip yaratıklar gökten gelip insanları gütmeye kalkacak, evlerini başlarına yıkacak, her gün en az onunu, on beşini vurup öldürecek, buna karşı çıkıp silaha —silah diye, canı dahil, nesi varsa ona— sarılanlar geri ve barbar, sapkın inanç sahibi gözü dönmüş, katli vâcip fanatikler olacak!

Var mı böyle yağma?

Var! İşte bu!..

Irak'ın Batılı gaasıplarca işgalinin bugüne kadar 650 binden fazla Irak'lı sivilin canına mal olduğu daha yeni ABD'li kaynaklarca açıklandı. Ondan bir kaç gün sonra Afganistan'da yüz sivil —çoluk çocuk— tarayıp ifnâ ettiler, sonra da utanmadan "özür" dilediler...

Toprakaltı zenginlikleri, petrolü, doğalgazı, şunu bunu yağmalamak, toprak üstü canlar böylesine yağmalanmadan mümkün olmuyor artık. Vaktiyle, bir kaç yıl öncesine kadar, İslam ülkelerinden ensesine her vurulduğunda ağzından lokması alınan Müslüman ahâlinin miskinliğinden dert yanırdı. Her yerde göze çarpan meskenet İslam'a mâledilirdi. Şimdi tersi oluyor: Silkinip ayağa kalkan Müslümanlar, öyle yapıyorlar diye, "İslama özgü vahşet"le suçlanıyorlar... ("İslam celâdeti"yle övünenlere de hiç bakmayın siz; onlar da oturdukları yerde gaasıplarla işbirliğine ortak olurken, orda burda Müslümanların direnişinden paye kapmaya bakan bir başka korsan takımı...)

YAYIN KURULU: Ali Rıza Tura, Cahit Mete, Can Kayabal, Hüseyin Hasançebi, Kaan Tokar, Mehmet Özgen, Tektaş Ağaoğlu, Zekiye Arıkel

Sahibi ve Sorumlu Yazışleri Müdürü: Can Kayabal. **İrtibat Adresi:** Moda Cad. No:6/57 Kadıköy-İST. **Tel:** (0216) 338 23 04, **Fax:** 0212 245 48 13 **Posta Çeki Hesap No:** 1052647-Züleyha Yıldız. **Grafik:** Kızılçık. **e-posta:** kizilcik2004@yahoo.com **Basım:** Engin Yayıncılık

Unutulmak ya da hatırlanmak

Ölmeye yattığı altı ay boyunca unuttular... Ölüncü, bir zamanlar yaşamış olduğunu hatırladılar.

Hatırladıklarından —ya da hatırladıklarını söylediklerinden— bir kere daha ne oldukları görüldü.

Dayanmak ve dayanmak

Önce kuvvet komutanları, sonra G. K. Başkanı konuşular. Ne dediklerinden çok, konuşmuş olmaları önemlidir.

Komutanların böyle ikinin biri milletin önüne çıkıp konuşmaları doğru değil diyenler yerden göğe kadar haklı. Milletin muhatabı siyasilerdir. Asker, siyasetçiyle istediği, gerekli gördüğü her şeyi konuşur. Dediklerini sağlayamazsa, millete şikâyet etmeye hakkı yoktur... Tabii bu, bizim gibi böyyük ve de çok böyyük bir "Abdurrahman Çelebi demokrasisi"nde olacak şey değildir. İktidarların demokratik meşrûyetinin borsalar kadar sığ olduğu ülkelerde asker, siviller hakkında ağzına geleni her yerde söyler, siviller de her söyleneni bir güzel yer yutar. Çünkü yiyip yutmamak maça ister. O da halkın öyle % 10 barajlı marajlı, acayip seçim yasalı, uyduruk değil, gerçek iradesine dayanmakla olur.

Yoksulluğun bel boyu aktığı, biri yer dokuzu bakar bir ülkede halkın gerçek iradesine —kelimenin bir diğer anlamında— dayanabilmek ise, sivil siyaseti düz ovada avlama heveslisi Mehmet Ağar'ın dediği gibi, askere dayanmadan mümkün değildir. Burjuva siyasetinde asker-sivil ilişkisi bir sivil siyaset sorunudur. Bu alanda sözgeli mi, Prof. Celal Şengör'lerle RTE'ler ya da Ağar gibileri arasında tencere/kapak farkından öte bir fark yoktur.

KIZILCIK

Nasıl?

Kale arkasından maç seyretmezlermiş!

İşin içinde görünmeye nasıl can attıklarını — ya da yarı bellerine kadar zaten içinde olduklarını herkesin gözüne sokmaya ne denli heveslendiklerini — kendileri ne güzel ifade ettiler!

Evet, işin içindeydiler. Zaten hep içindeler.

İçindeler de, nasıl?

Teşbihi değiştirecek olursak, yarı final tenis maçında merkez kortta top toplayan çocuklar (ball boys) gibi!

Gerisi, maçı içerden seyretme adına nâfile şişirme. Epeydir yerleşik huyları, âdeta yarı tabiatları oldu çıktı. İçlerindeki onulmaz boşluğu ancak böyle doldurabiliyorlar: En büyük biziz! Geleceğin belirlenmesinde sözümüz, gücümüz geçmeli!

Çok söyledik. Bu salt siyasî, diplomatik, askerî, vb. bir gayretkeşlik değil; iç dürtüsü bir hayli güçlü ciddi bir iş: Türkiye'de sermayenin "gelişmekte olan pazar" statüsünü aşip daha ileri mevzilere ulaşmasına ne ekonominin seksen şu kadar yıllık birikimi, ne de ülkenin insan ve madde kaynakları yetiyor. Sözkonusu dürtünün açık, klasik ifadesi "yayılmacılık sendromu"dur. Bunun özleminden ve özentiden öte bir gerçekliğe tekabül edebilmesi bölge ve dünya çapında belli tarihsel konjektürlere bağlıdır. Günümüz koşullarında Türk burjuvazisi kelimenin tam anlamında "kapının dışına" konulmuştur. Bir yandan Batılı emperyalistlerin çıkar dayatmaları, öbür yandan bölge halkları ve devletlerinin kendi iddiaları ve direnci karşısında önu kapalıdır; kendi halkı üzerinde süregiden uluslararası sermaye sömürsünden pay almaktan başka seçeneği yoktur. Bundan sonra da olmaya çağışmıdinden bellidir. Bu nedenle, Türk burjuva siyasetinin bütün yapabildiği, yapabileceği ABD ya da AB emperyalizminin taşeronluğuna talip olmaktır. Epeydir — "yüce vizyonlar" sahibi T.Özal'dan bu yana — milletin kafasını ütüleyen strateji sergerdelerinin ağızlarına pelesenk eski Osmanlılıktan menkul sözde emperyal söylemler, AB'ye yakıştırılan dünya çapında belirleyici rolün kilittası yerine Türkiye'yi koyan değerlendirmeler ya da ABD ile stratejik ortaklık ve ortak vizyon belgeleri türünden kofluklar filan hep bunun ifâdesidir. Hattâ, en son örnekleri Yalçın Küçük Hocafendi Hazretlerinin Musul/Diyarbakır mahreçli "Büyük Türkiye" hülyalarında, ya da Perinçek türü "sosyalizm" in hidayete ermesinde zuhur eden ulusalcı çıkışlar da bunların "karşıt" özdeşinden başka bir şey değildir.

Lübnan'a asker gönderme kararının TBMM'den çıkmasının sözde engellenememesinin de hiç şaşılacak bir yanı yoktu. Böyle bir şeyin olabilmesi için, gereklerinin çok önceden — yıllar öncesinden — yerine getirilmiş olması gerekirdi. Bu olmadan, 1 Mart teskeresinin başına gelen kazanın bir benzerine bağlanan umutların ve o umutlar doğrultusunda harcanan çabaların boşuna olacağı besbelliydi. Birleşmiş Milletler kararına uyma dedikleri şey, "ateskes" kararını bir ay geciktirme kastının yol açtığı onca ölümün, onca yıkımın taşınmaz suçuna iştiraktan başka neydi ki? Bugünün "Türkiye"sinden ve onun sahiplerinden de bundan başka ne beklenebilirdi?

Son Mâli Kriz ve Etkileri

ABD Merkez Bankası FED'in faiz yükseltmesi sonucunda geçen yaz başında Türkiye'de aniden döviz kurunun yükselmesi, ekonomideki sağlıksız hassas dengelerin dışsal şokla sarsılmasından, kuru baskılamak için alınan önlemler ise, krizin bedelinin topluma yıkılmasından başka bir şey değildir.

Krizin tetikleyicisi, ABD Merkez Bankası FED'in faiz yükseltmesi oldu. FED'in, hem ABD'de enflasyonist eğilimi denetlemek, hem de euro/dolar dengesini düzeltebilmek (doların uluslararası itibarını yükseltebilmek) için faiz yükselişine gitmesi, diğer gelişmiş ekonomilerde de benzer davranışı tetikleyerek, çevresel konumdaki ekonomilere yönelmiş spekülâtif fonların merkeze kaçmasına yol açtı. Türkiye'de de piyasadan çıkan sermaye, kuru yukarı çekti.

Verimsiz ekonomik alt-yapının neden olduğu bütçe ve dış ödemeler açığını yüksek faiz politikası ile finanse etmeye çalışan Türkiye, yıllardan beri bu politikalarla döviz kurunu baskılayarak, yapay parlıtılarla günü kurtarıken, ihracatı balatalamış, ithalatı kıskırtmış ve ekonomiyi dışa bağımlı hassas bir denge üzerinde götürmeye çalışmıştır. Böylece, dış açık ve dışa bağımlılık derinleşmiş ve dış faiz haddinde en ufak bir oynamanın içte ekonomik dengesizliği tetiklemesi ülkenin kaderi haline gelmiştir. Ekonomiyi sağlıklı gelişme rayına oturtmak yerine, böylesi içten çökertici politikaya yönelişte iç ve dış emperyalistlerin çok büyük çıkarı vardır. Bir kere, bu yolla, iç ve dış finans parazitleri inanılmaz boyutta yüksek faiz geliri elde etmektedir. Diğer yandan, yüksek faiz bazı üretim ünitelerinin (çoğunlukla KOBİ'lerin) çökmesine yol açarken, oluşan üretim boşluğunu dış üreticiler doldurmaktadır.

FED'in faiz yükseltmesi, içteki bazı belirsizlik faktörleri ile de birleşince, ekonomiden çıkan sermaye döviz kurunu yükseltti. Döviz kurunun yükselmesi, aslında, baskılı kurun normalleşmesi ve dış ticaret dengesinin oluşturulması için bir olanak, hattâ fırsat idi. Ancak, bir yandan ağır dış borç sorumluluğu, diğer yandan da verimsiz ekonomik alt-yapının gerekli döviz sağlamada yetersiz kalacağı korkusu ve — bunların da ötesinde — seçim yılına doğru gidilirken yükselme eğilimine giren enflasyon endişesi öldürücü politikadan vazgeçme yollarını tıkadı. Nitekim, finans parazitlerinin ve burjuvazinin istekleri doğrultusunda verilen kesin karar bu yönde oldu: Spekülâtif sermaye çıkışı önleneyecek ve yüksek faiz baskılı kur politikasına devam edilecek!

Amaç böylece belirlenince araçlar da netleşti. Siyasiler ve ilgili bürokratlar amaca yönelik olarak, hem parasal, hem de malî alanda bazı önlemler

aldılar. Bir süre sessiz kalan Merkez Bankası, daha sonra döviz satışı ve piyasadan para çekişi yoluna gitti. İlk zamanlar Merkez Bankasının sessiz kalmasının bazı nedenleri vardı. Bir defa, doların bir miktar yükselişi, fiyat ve kaynak dağılımı açılarından istenen bir durum idi. İkinci olarak da, Merkez Bankasının âni müdahalesi, psikolojik dürtülere çok açık olan para piyasasında panik yaratabilirdi. Bir panik durumunda Merkez Bankasının rezervi yetersiz kalabilir ve ekonomide derin bir çöküş yaşanabilirdi. Bir başka neden ise, dövizin yükseliş aşamasında Merkez Bankasının görece ucuz fiyattan döviz satması bazı fırsatçıların avanta kazanç sağlamasına hizmet ediyor olabilirdi.

Merkez Bankasının döviz satışı, hükümet kanadının maliye politikası alanında aldığı kararla da desteklendi. Hükümet, yasaların verdiği yetkiye dayanarak, yabancı sermaye yatırımcılarının kazançları üzerindeki % 15 stopajı % 0 oranına çekerek, Türkiye'yi bir tür "vergi cenneti" ne dönüştürdü. Bunun yanında, hükümet, yerli sermaye yatırımcılarının gelirleri üzerindeki % 15 stopajı da % 10 oranına çekti. Böylece, bir yandan Merkez Bankasının piyasaya sürdüğü dövizlerle, diğer yandan da vergi indirimleri ile piyasadan sermaye kaçışı durdurulmaya ve döviz kuru tekrar baskılanmaya çalışıldı. Sonuçta, döviz kuru ve faiz haddi kriz öncesi duruma göre daha yüksek düzeyde durağanlık kazandı. Bu süreç, spekülâtörlerle, birinci kademedeki döviz stokları üzerinden avanta kazanç, ikinci kademedeki ise, hiç değilse bir süre için, eskisine göre daha yüksek faiz elde etme garantisi sağladı. Bu maliyetlerin topluma yıkılış yerleri ise, ilk aşamada alınmış önlemlerle, ikinci aşamada ise bu önlemlerin uzun dönemli etkileri ile ortaya çıkacaktır. Döviz kuru ve faiz yükselişinin fiyatlara yansımaları (nitekim yıl sonu enflasyonu revize edilerek, yükseltildi) sonucunda, enflasyona göre gelirini ayarlayamayan kesimlere (emekçiler, dar ve orta gelirli, vb.) binecektir.

Döviz ve faiz yükselişi, firmaların emek istihdam politikalarında da, katma değerden emekçilere daha az pay ayrılmasına yol açacaktır. Bir yandan vergi bağışı, diğer yandan da döviz yükselişi ile sıkışan bütçeden kamu hizmetlerine ayrılan pay daralacağından, hizmetler de nicel ve nitel olarak geriletilmiş olacaktır.

Bütün risklerince ve ekonomiyi içten çökertici etkilerine rağmen, yüksek faiz baskılı kur politikası sürdürülmektedir ve daha bir süre sürdürüleceği de benzetilmektedir. Çünkü, bu politikalarla iç ve dış güçlü çevreler yarar sağladığı gibi, siyasiler de halkı bu yollarla pembe hayallere sürükleyebilmektedirler.

Kutupların Efendisi Bu İse...

Söyle bir algılama geldi yerleşti: Dünyadaki bütün ülkelerin midesi ABD ekonomisine bağlıdır. Dünyadaki bütün ülkelerin ve insanların geleceği ABD'nin niyetine tâbidir. Ülkeler ve insanları, ABD ne kadar istiyorsa o kadar doyabilir, o kadar mutlu olabilir ve kendileri için ancak ABD'nin tayin ettiği sınırlar içinde bir gelecek tahayyül edebilirler.

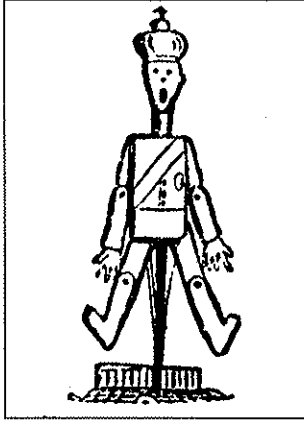
Tamam, Soğuk Savaş'ta Japonya dahil Batı'yı "kurtaran" ABD oldu. Batı'yı Batı yapanın da o olduğu teslim edilmeli. Askerî gücüne de bir diyecek yok ama dünyanın tek ve mutlak patronluğu payesini ona, dünyayı olduğu gibi değil, işlerine geldiği gibi gören "korkak"lar verdi. Bu korkuyu kullanan ABD 90'lardan itibaren kendini "Süper Emperyalizm" olarak algılamaya başladı. İzlediği dünya siyaseti bu yöndedir. Bütün emperyalist ülkelerin "ortak çıkarı"nı tek başına temsil ettiğini düşündüğü bir çizgiyi dayatmaktadır. Dişe dokunur bir itirazla da bugüne kadar karşılaşmamıştır.

Peki, 20. Yüzyıl'da dünya bu şekliyle nereye gelmiştir? Sosyalizm hem bir siyasal, hem de bir ekonomik sistem olarak çökmüştür. Bu sistemin çevre halkasını teşkil eden "Blok-suzlar" dağılmıştır. Gene sosyalist sistemle derin tarihî bağlar içinden gelen Avrupa işçi sınıfı hareketi gerilemiştir. Artık bu alanda, emperyalist sisteme karşı profil veren bir güç kalmamıştır. Bu durumda dünya ve gelecek ABD'ye ve kendi genel çıkarına dahil ettiği emperyalist sisteme mi kalmıştır? Profil, mevcut ve potansiyel güç durumuyla birebir örtüşmekte midir?

Çoğunluk öyle olduğunu düşünmektedir. Son yirmi yıllık gelişmede sanki gerçeklik de bu yöndeymiş gibi işledi. Sıradan bilinci esir eden bu görüntü alternatif bir dünyanın tüm potansiyel basiret kaynaklarını bağladı. Yugoslav'ya tepelenirken, Afganistan'a girilirken öyle görünüyordu. Irak'ı boğazlamaya geldiklerinde de öyleydi. Lübnan bombalanırken de görünen, her şeye rağmen, yine bu oldu.

Hâlâ öyle mi?

Şuradan bakabiliriz: Bize bir vakitler Sosyalist Sistem, Uluslararası İşçi Hareketi ve Blok-suzlar Hareketi gibi görünen şeyler birer "kavram"dılar ama, ondan öte her biri — "ülke", "sınıf", "insan" vb. — somuttu. Örgütlenmele-

rinin belli bir biçimi tarih sahnesinden çekildi ama, o somutluk ifade ettiği "çıkart" ile aynı yerde duruyor. Sessiz duruyor ama duruyor. Hattâ artık şöyle ya da böyle "ses vermeye" başlıyor... Bunu farketmek önem taşıyor. Kurşun delip geçer, itip geçemez. ABD'nin ve emperyalist sistemin karşısındaki dünya delik deşik olsa da varlığı bile başlı başına bir direnç oluşturuyor. Gücünün uç noktasına gelmiş bir emperyalist güç de tasavvur ettiği global egemenliğin binde

birini dahi tesis etmekte sırf bu direnç nedeniyle zorlanır. Bütün dünyayı kapı kapı fethetmesi gerektiğini görmeye başladığı andan itibaren hevesi kırılır, morali bozulur. Böyle bir şeye gerek görmeye başlaması zaten sonunun başlangıcını gördüğündendir.

Bunların hepsi, epeydir, ABD'nin başına geliyor. Dünyanın en büyük gücü, "kutupların efendisi", çıkmazda. Üç buçuk "terörist"e savaş açıp da o savaşın altında kalması ne demektir?

Bu nokta, bir soyutlama değil, tersine, günümüzün temel sorusuna cevabın somutlanmaya başladığı noktadır. Çünkü var ve her yerde var. Irak'ta ne kadar ve nasıl var olduğunu körler bile gördü. Irak ne ki üstelik? Dün emperyalizmin dizdiği, bugün bozduğu bir devlet. Bozması bile, her yanı ateşe veren belalı bir iş. Lübnan'a dokunuldu, o da öyle. İran varmış sırada... Görürüz neler olur!

Frenklerin "ayakları kilden" dediği türden dev irisinin karşısında bir de Rusya var, Çin var. Biri durduğu yerde durmadan fiilî ve potansiyel güç biriktiriyor; öbürü ufukta hızla yükseliyor. Davul derisi gibi gerilmiş dünyanın dokunulan her noktasından evrensel bir kalkışmayı çağrıştıran sinyaller geliyor. Latin Amerika'yı da ekleyin, dünya hiç de "kutupların efendisi"ne kalmış gibi gözüküyor.

Bunu farketmemizin pratik bir yararı mı var? Bugün için yok. Ama pratik yararın yolunu açan bir bilinç ve politikanın doğmasına doğrudan katkısı var. Pratiğin yoluna buradan girilecek. Kapitalizme karşı kendini sözde "gerçekçi" reflekslere koyverip sünepeleşen bir dünyanın yeniden düş görmeye başlaması için bu bilince, böyle bir politikaya, eyleme ihtiyaç var.

Hizbullah Niçin Kazandı?

Israil, Lübnan'a, onun devlet egemenliğine saldırmadı. Lübnan'da egemenliğin yarısı yıllardan beri ondaydı. İsrail Lübnan'ın otonomlaşmış "halk bölümü"ne, Hizbullah'a saldırdı.

Hizbullah "kim"dir? "Ne"dir?

Lübnan'ın özgür yarısıdır. Güney Lübnan'dır. "Özgürlük" denir denmez aklı hemen Batı'ya kayan, İslam dünyasını bir çırpıda dışlayan cingöz takımı ya da, desteklemek için laik ve milliyetçi Baas arayan solcu takımı da anlasın diye, belki "özgür" Lübnan dememek lâzım, Hizbullah demek lâzım.

Liberal düşünce cenahında olaya bakışta tek kriter geçerli: Batı yanlısı mı? Sözde solun da tek kriteri var: anti-emperyalist mi? Bu kadarı Hizbullahı da anlamaya yetmez, dünyayı da. Oysa Hizbullah'ı anlamadan dünyayı anlayamazsınız, dünyayı anlamadan da Hizbullah'ı anlayamayacaksınız.

Lübnan Hizbullah'ı silahlanmış "örgütlü halk"tır. Kendine özgüdür. Mezhep temelli hiç değildir. İran'dan desteklidir ama İran'ın siyasi uzantısı olmak gibi bir niyeti, iddiası, rolü yoktur. Geleneksel Lübnan solunun önemli bir kesimini de içine almıştır. "Yahudi düşmanı" bir örgüt değildir; düşmanlığı, Yahudiliği de emperyalizmin çıkarına suistimal etmekte olan "Siyonizm"edir. Filistin'i Yahudilerin de anayurdu kabul eden bir çizgidedir.

Lübnan Hizbullahı, "halk"tır diye, elbette proleter sınıf hareketi değildir. Harekete küçük ölçekli (Şii-Sünni) burjuvazi ve kentsel ticarî sermaye yön vermektedir. Irak direnişine önemli bir lojistik destek Beyrut'un "tüccar Hizbullah"ı üzerinden gitmektedir. Hizbullah para kazanıp zenginleşmektedir. Hristiyan ve bir ölçüde de Sünni büyük burjuvazinin uzun süre hâkim olduğu Lübnan kapitalizminden aldığı payı arttırmak amacıyla Marunî Hristiyanlara karşı mücadele vermektedir. Bütün bu özellikleriyle Hizbullah aynı zamanda bir ulusal (ARAP) kurtuluş hareketi niteliğindedir.

Hizbullah'ın hakkını ve haklılığını teslim etmek için onun, sizin bizim bildiğimiz anlamda "anti-emperyalist" olması gerekmez. Lübnan Hizbullah'ını anti-emperyalist değildir diye dışlayan tavırların altında emperyalistlere ve işbirlikçilerine karşı her direnişi gayri meşrû gören ve ilan eden bir cinlik ya da saflık aramak gerekir.

Araya "din"i sokarak Lübnan Hizbullah'ından uzak durmayı öğütleyenler de var. Bunların da başına "din" kadar taş düşse yeridir! Din için kim savaşır? "Din" için savaşanların, âdettir, önce banka hesaplarına bakılır. "Din"i bugün açıklama aracı olarak kullanmak da "din"darlıktır.

Bu konuda kafaları bugünden netleştirmenin sayısız faydası var. Dönem o dönem. Ortadoğu'da halklar kendilerine "en yakın", en ellerinin altında olana sarılıp savaşıyor...

savaştığı kadar. Bundan sonra da böyle olacak. "Din" yakınsa dine, sen yakınsan (yani işin içindeysen!) sana... Şii imiş, Sünni imiş, Arap, Kürt, Hristiyan imiş, Müslüman imiş... Siyasî olana — ve siyaset alanına — bu gözlüklerle bakmak magazin hafifliğidir. Şu an işin "püf noktası" Hizbullah'ın niçin kazandığıdır.

Bilindir(di), fakat unutulmuştur. İsrail —ve her güçlü devlet— ancak karşısına aldığı bir "devlet"i yener, "halk"ı yenemez. Yendiği görülmemiştir. Buradan, bundan böyleki kimi sınıf mücadeleleri, "halk mücadeleleri" için çıkarsama yapmak da mümkün. Devlet gücü (siyaset, ordu, ekonomi, vb.) ile güçlü devletlerin hakkından gelinir veya gelinmez ama "ilişki"lerin hakkından asla gelinemez. Her şey pahasına mücadeleyi zorunlu kılan bir "çıkart" ortaya konmuşsa, bunun örgütlenmesi de hem klasik şablonun, hem de savaşılan gücün ezberi dışında, sınıfın ve halkın kendi çıkarı ve eylemi olarak algıladığı bir zeminde kurulmalıdır. "Devlet"in üstesinden "devlet" ile gelinemediği kanıtlanıyorsa, şimdi bir adım öne geçmeli, "halklaşmış mücadeleler"den ne gibi sonuçlar çıkacağını merak etmeli.

Böylesi — henüz devletleşmeye yer, imkân, fırsat, zaman bulamamış — halklaşmış mücadeleler her yeniliğe, her umuda açıktır. "Ütopya"nın halkların gerçekliğine en yakın ve yatkın maddî zeminini onlar oluşturur. Devletleşmeye giden yol iç ve dış dinamikleri, potansiyelleri pazarlık masasına mahkûm eder. Devletler, halkların gerçek, somut hak ve çıkarlarından zoraki feragatler üzerine kururlar. Bu bakımdan Hizbullah, ileride kesin olarak ne olacağı, ne olmayacağıyla değil, bugünkü oluşum hâlini belirleyen potansiyelleriyle ilgilenilmeye, değerlendirilmeye değer bir fenomendir.

Bu mudur?

"Serinkanlı olun ama bu sizi olanlara seyirci, fi-güran yapmasın... İtiraz edin, ses verin. Başınızı serin, kalbinizi sıcak tutun. İnanın, insanlığın başka güvencesi kalmadı. (Nuray Mert, *Radikal*. 1 Ağustos 2006.)

İnsanlığın başka güvencesi kalmadıysa insan yandı demektir. Kim neye itiraz etsin? Nerden başlayalım? Çocuk kaatillerinden mi? Lübnan'ı yerle bir etmeye gönderilip de orda ölenlerden mi? Misket bombalarından mı?

İtiraz eksik değil. Ses de verilmiyor değil. Dünya ayağa kalktı. Kalktı da, başka ne oldu?

İsrail'i (onun arkasında ABD'yi) suçlu ilan et-meye akılları ve gönülleri el vermeyip düveli muazzamaya aşk mesajları yollayanları yerden yere vurmak neye, ne kadar yarıyor? Suçlu İsrail'dir demek yetiyor mu? Neye yetiyor? Suçlu Buş/Bleyır çetesidir demek yetiyor mu? Ameri-kan petrol-silah tekelleri demek, küresel sermaye demek, kapitalizmdir demek yetiyor mu? Neye yetiyor? Ne kadar yetiyor?

Çok az insan seyirci kalmayı kendi seçer. Fi-güranlıkların, zorbalığın dayatmasıdır. Kolektif iradî yetersizliğin bireylerde nesnelleşmesidir.

Eleştiririz Nuray Mert'in yazdıklarına değil. Nuray Mert'lerin iyi niyetlerinin ve aklı selimi-nin hakkını vermekte bugüne kadar gecikmiş olanlara. Hepimize!

Suç ortakları

İsrail ordusu orantısız güç kullandı, ölçüyü ka-cırdı! İsrail uçakları savaşın dehşetinden kaçıp yollara dökülen insanları taradı! İsrail, Lübnan'ın tüm alt yapısını —yollarını, limanlarını, köprüle-rini, enerji fabrikalarını, su depolarını, vb...— tahrip etti, hava saldırılarında uranyumlu mermi kullandı! İsrail, BM ateşkes çağrısından bir gün önce Lübnan topraklarına bugün hâlâ ölüm sa-çan yüz bin misket bombası bıraktı!

Cani İsrail! Çocuk kaatili!!!

İsrail devletinin bütün suçu bu, öyle mi?

Peki, nasıl yapacaktı İsrail devleti, ya da ne yapacaktı böyle yapmayıp da? Cinayet işlemeyen elde etmeye ya da elinde tutup savunmaya hak-kı olduğu nesi var?

İsrail devleti suçludur, evet. Suçu, uğrunda ci-nayet işleyerek ancak elde edebileceği bir şeyi kendine hak bilmesidir. O hakkı ona tanıyıp da "orantısız" güç kullanımından söz ederek, ölen çocuklara ağlayanlar ne, peki?

Onlar hiç mi suça ortak değiller?

Huy

Irak iç savaşa sürükleniyormuş!

Kim söylüyor bunu? İşgalci Amerikan gene-ralleri ve Vaşington'daki aklıevvel neo-konlar söylüyor (*Hürriyet*, 4 Ağustos 2006.) Tiyoyu on-lardan alan bizim medya papağanları da aynı nakaratı tekrarlayıp duruyorlar.

Irak'ta hâlen günde ortalama 30 kişi öldürülü-yorsa, bunların büyük çoğunluğu Şii. Sünnilere, Sünni mahallelere ve ibadet yerlerine saldırılar, Şi-ileri "azdırmak" için başvuru onca tahrike rağ-men, dikkati çekecek kadar görece az. Az, çünkü Şiiler — Sistanisiyle, Essdr'ıyla — Irak'ın bütünü üzerinde çoğunluk iktidarı perspektifinden vazgeç-mek niyetinde değiller. Vazgeçmeyecekler de.

Buna karşılık, Batılı ganster şefleri Irak'ı böl-mek istiyorlar. İstiyorlar, çünkü 1) Dünyanın ne-resinde olursa olsun her istediklerinin olmasını kendilerine hak belliyorlar; 2) Birleşik Irak'ta (giderek Ortadoğu'nun bütününde) ağır basacak bir Şii varlığından ve siyasetinden kendilerine hayır gelmeyeceğini anladılar. Onun için şimdi böyle iblisce bir planın peşinde ajanlarını ve iş-birlikçilerini seferber ediyorlar. Akıllarısına Irak-lı'nın Iraklı'yla yanyana barış içinde yaşayama-yacağını ispat edecekler ki 2003'den bu yana iş-leygeldikleri cinayet "boşa gitmemiş" olsun.

Bizim medya bülbüllerine ne oluyor peki? Gansterlerin suçuna iştirakte ne menfaatleri var?

Çoğunun yok pek bir menfaati.

Onları huy meselesi.

Cumhuriyet'ten

Bay Radikal

Radikal yöneticisi ve yazarı içini dökünce böyle döküyor! Akım demek isterken başka bir şey diyor. Çok normal. Lübnan'da İsrail uçaklarının tarumar ettiği çocuk hayatları üzerine döktüğü gözü yaşlı satırları koyun bir yana, İsrail'in yaptıklarından çıkardığı "anlam"a bakın siz:

"İsrail'in üç haftayı bulan Lübnan bombardımanının Hizbullah'ı ne derece etkilediğini yakında göreceğiz. Samimi temennim Hizbullah'ın kendini uzun süre toparlayamayacak hâle getirilmiş olması. Çünkü o zaman belki İsrail bombardımanına bir anlam verebiliriz." (İsmet Berkan, Radikal, 30 Temmuz 2006.)

İsrail devletinin yaptıkları, en azından, bir "iş"e yaramalıymış... Değil mi?

Bir gün önce de şöyle yazmıştı Bay Radikal, yine akım derken yüreğini açarak: "Gerçek şu ki, Amerika'nın bir Ortadoğu planı falan yok. Daha doğrusu onların plan sandığı şey 'kötü'lerin eninde sonunda güç kullanılarak elimine edilmesi ve bölgeye demokrasi gelmesi temennisinden ibaret. Keşke sorunların çözümü bu kadar kolay olsaydı. Ama öyle olmadığı en azından Irak'ta görüldü. Eğer Amerika ısrarlıysa Lübnan'da bir kez daha görülecek." (İsmet Berkan, Radikal, 29 Temmuz.)

"İsrail bombardımanı kadar taş düşün başına!" der misiniz, demez misiniz!

Ne biz söyleyelim, ne siz işitin...

Altın madeni işleten şirketlerinin orda burda işledikleri — ve de işlettikleri — suçlar nedir? Aleyhlerinde her kademededen geçip kesinleşen mahkeme kararları ne işe yarıyor?

Mahkeme kararına mutlaka uymak gerekir diye düşünüyorsunuz siz, değil mi? Aldanıyorsunuz! İcranın, kamu yararı/zararı mülâhazası ile en yüksek mahkeme kararlarını hiçe sayma yetkisi var. Yasal. Anayasal. Sapına kadar meşrû!

Bu bağlamda Ağustos ortasında Dikili'de yaşanan olaya ne diyeceksiniz? (Cumhuriyet, 20 Ağustos.) Maden şirketinin paralı adamlarının orda birilerini linç etmeye kalkmalarına ne ceza verilecek?

Verilecek mi?

Madencilerin elinde yargı kararına karşı kapı gibi hükümet/devlet izni var. Hukuk devletiyse, alın size hukuk devleti işte! Cezaya müstahak olan besbelli onlar değil, girişim özgürlüğünü engellemeye kalkanlar...

Siz daha koşun yargı kararları peşinde.

Yapılacak şey başkadır. Ne biz söyleyelim, ne siz işitin.

Nenize lâzım, değil mi?

Bu böyle nereye kadar?

Linç teşebbüsü bu ülkede suç değil midir? Bu suçtan yargılanıp ceza gören olduğunu bilen var mı? Ya da, adam öldürmeye teşebbüs ne zaman, hangi koşullarda cezaya müstahak suç değildir?

Trabzon valisi, 25 Haziran günü Trabzon'da TAYAD üyelerine karşı girişilen linç teşebbüsü üzerine ne demişti: "Halkımızın huzurunu bozan cezasını çeker... Onlar da genç çocuklar. Tavsiyem, bu yaşamdan zevk almaya baksınlar. Yoksa devlet üzerine düşeni yapar." (Hürriyet, 27 Haziran, 2006.) Daha sonra, 30 Ağustos kutlamaları sırasında "İsrail askeri olmayacağız!" diye pankart açan dört üniversite öğrencisinin linç edilmek istenmesi olayını değerlendiren İstanbul emniyet müdürü olacak kişi de, "Bu tipteki kişilere büyük tepki var. Vatandaş müdahale edip gerekli tepkiyi gösterdi. Güzel bir tepki," diye konuştu. (Cumhuriyet, 1 Eylül, 2006.)

Bu tipler nasıl böyle konuşabiliyorlar? Haklarında nasıl bir idarî, adlî, vb. işlem yapıldığını işittiniz?

Epeydir basbayağı artan bu linç girişimlerinin yaz sıcağında tepesi uyuşan insanların işi olmadığı gün gibi ortada. Vali efendi hazretlerinin dediği gibi, devlet/hükümet politikası var bu işin içinde.

"Hayır, yoktur!" diyen beri gelsin!

Mertek ve çöp

Fransızlar'ın yaptığı neyse ne de, Fransa'ya demokrasi ve özgürlük dersi vermek bir süredir bizimkilerin derdi oldu. Başı çekenlerden biri sayın Bay Gul! Kendi gözündeki merteğe bakmadan Fransa'nın gözündeki çöple uğraşır duruyor...

Hâlen Türkiye'nin zindanlarında kaç düşünce suçlusunun yatmakta olduğunu bir bir sayalım mı?

Pişkinliğin böylesi hiç görülmemişti!

Hırant Dink'ler için

Azınlıklar — *bizim* azınlıklarımız! — *bizim* zengiliğimizdir, değil mi? Rumu, Ermenisi, Yahudisi ve başkaları... Şimdi hemen hiç kalmadılar. Nereye gittiler? Nerdeler?

Onların gitmesiyle biz fukaralaştık, değil mi? Evimizin zenginliği... Yemeğimizin tadı,

turşumuzun tuzuydular. Mozaik çok güzeldi. Kaldığı kadarıyla şimdi de bakın ne kadar güzel!

Aman daha fazla kaybetmeyelim!

6-7 Eylül faciasından 50 yıl sonra bu söylemin, bu ülkenin "beyaz" sahipleri liberal ya da "sol" aydınları arasında bunca revaçta olmasını hiç yadırgamıyor musunuz? Ya da, "Ne mozaigi ulan!" diyenle bu söylemin sahipleri arasında esasa değgin bir fark var mı acaba diye hiç aklınızdan geçiyor mu?

Hırant Dink'lerin bu topraklar üzerinde, mozaikin bir parçası olmaktan öte hayat hakkı yok mudur? Hayat hakkı, yurtdaş hakkıdır. Onlar yurtdaş mıdır, değil midir?

Yoksa "rehine" midirler?

"Zenginliğimiz" olan azınlık yurtdaşlar arasından neden hiç bir subay, büyük elçi, vali, milletvekili filan çıkmıyor?

Hangi gerekçeyle?

Tek bir gerekçenin lâmsız cimsiz telâffuzu neyin ne olduğunu göstermeye yeter de artar bile!

Lübnan'a Türk askeri

17 Ağustos sabahı CNN-Türk'ten alacaktınız haberi: Amerikalı emekli dışişleri filan feşmekan bakan yardımcısı aynen şöyle diyordu:

"Profesyonel NATO ordusu... Bu iş için biçilmiş kaftan!"

Sözünü ettiği Türk ordusuydu.

Yalnız NATO ordusu değil, yıllardanberi İsrail ordusuyla içli dışlı ilişkiler içinde bir ordu. İnkâr da edilmez hiç; bilakis, sözümona reel politika ustalığına örnek diye, hep övünçle sözü edilir.

Asker gönderme/göndermeme tartışması sırasında basında kimileri Lübnan'ın altını üstüne getiren F-16 uçaklarının bizim buralarda, Konya ovasında eğitim görmüş, pratik kazanmış olduğunu iyi ki yazmadan etmedi.

AKP'nin Meclis'i de hiç durmadı etmedi, Lübnan'ın yolunu askere açtı.

Şimdi ne oluyor?

Serden mi geçiyorlar, yardım mı?

Şakaşvili şeffaflığı

Bir ülkenin hükümet üyelerinin maaşlarının ABD yönetimince ödeniyor olması nasıl açıklanabilir? O ülke — Gürcistan gibi, mesela — ne kadar yoksul, kıt kaynaklı, gelişmemiş, vb. olursa olsun, yönetici diye başa geçmiş 15-20 insanın aylık maişetini karşılayabilmekten âciz midir?

Bağımlı ülke yöneticilerinden bazılarının kimi zaman büyük devletlerce maaşa bağlanması ötedenberi âdettendir. Ama bunun apaçık, tezgâh altından değil de, göstere göstere yapılması, öyle anlaşılıyor ki, globalleşen dünyanın "şeffaflık ilkesi"nin bir gereği artık: Satın alınan yöneticinin satın alınmış olduğu herkese gösterilecek. Neyin ne olduğunu herkes bilecek.

Ne için ne?

Yazar Perihan Mağden, askerlik yapmayı reddeden bir gencin "eylem"ini övdüğü yazısı nedeniyle yargılandı. Hemen herkes, AB ile ilişkilere de zarar verir endişesiyle Perihan Mağden'in yargılanmasını eleştirdi, onun özgürlüğünü savundu.

Bu "ne" savunmasıdır?

Mağden kendini ve kendi özgürlüğünü savunduğu için yargılanmadı ki! "Vidani red" hakkını savundu.

Mağden'i savunanlar, onun savunduğunu da savundular mı? Vidani red hakkının da, Perihan Mağden'in ifade özgürlüğü gibi dokunulmazlığı olması gerektiğini düşünüyorlar mı?

Bu belli olmadı. Nasıl belli olur?

Zorla "askerlik yaptırma" haksızlığına karşı, "askerlik yapmama hakkı"nı, hem öyle dil altı pastili emer gibi değil, bütün çığneyicisinin tükürmesi gibi savunmakla...

İtlâf!

Bilmeyiz, dikkatinizi çekiyor mu?

Eskiden savaş ya da her türlü çatışma haberlerinde, mesela bir taraf öbür tarafa "... şu ya da şu kadar *zayıf* verdirdi..."; bir taraf "bilmem ne kadar *kayıp* verdi..." filan denilirdi. Savaşta ölüm, yıkım haberlerini aktarmanın da bir âdâbı vardı.

Bir süredir, özellikle Buşların Irak harekâtının başlamasıyla, açıktan açığa ve utanmazca, "... şu, şu kadar direnişçi *öldürüldü!*" deniliyor.

Ya dünyanın dört bir bucağında oturmuş ölenleri seyreden TV izleyicilerine, gazete, vb. okurlarına gözdağı verilmek isteniyor, ya da savaşta, çatışmada düşüp ölenler "haşarat"tan sayılıyor!

Hangisi?

CHP ile AKP

Al birini vur ötekine!

Baykal, gözü kim bilir nerde ve kimlerde, TCK-301. Maddeye dokunmayın diyor.

Lâzımmış...

Neye lâzım acaba?

Öteki, RTE, bu sayede önünü ardını sağlama alıp "özgürlükçü" pozlar kesiyor. "301'e sakın ola dokunma!" diye Baykal'dan vizeyi aldı ya, şimdi işine geldiği gibi daha bi dolu poz kesebilir.

Böyle muhalefete, böyle iktidar!

Sahi, bu CHP (Baykal'lı ya da Baykal'sız) başka neye yarıyor? Niye var?

Varlığı ile yokluğu ülkeye trilyonlarla sayılan devlet desteğine malolan sözde bir "siyaset"!

Kendi içinde alternatifi Mustafa Sarıgül olan bir parti!

Eleştiri mi, hakaret mi?

Eleştiri başka, hakaret başka diyorlar.

"Hakaret etme özgürlüğü olamaz!"

Tamam. Elbette!

Peki eleştiri özgürlüğü ne kadar var? Ya da olduğu kadarı ne işe yarar?

Şu İstanbul'da — ya da Ankara'da — belediyeçilik adına yapılan işleri ya da Kocaeli, Dilovası'nda yıllardır sürüp gelen çevre rezaletini eleştirin istediğiniz kadar, hakaret suçu işlemeyen nasıl eleştirebilirsiniz? Hangi eleştirinin kaale alındığını gördünüz? Kaale alınacağına dair şuncacık umudunuz var mı?

Susup — ya da havaya konuşup — her şeyi sineye çekmeyecekseniz, sizi can evinizden vuran uygulamaları araya kasıtlı ya da kasıtsız hakaret karıştırmadan nasıl eleştirebileceğinizi biliyorsanız söyleyin biz de bilelim...

Bu ülkede, "Hakaret etme özgürlüğü olamaz!" demek, her türlü eleştirinin önünü kesmeye girizgâhtır!

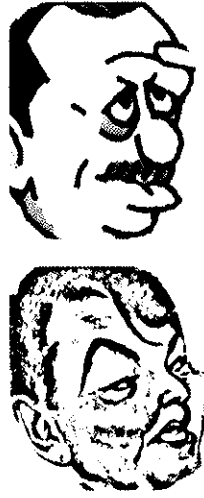
En çelebisi

AKPliler içinde en mülayimi, en çelebisi. Dışişleri yetiştirmesi. Rast gelse, Baykal'ın da göğsünü gere gere, "Benim Dışişleri Bakanım!" diyeceği birisi: Yaşar Yakış!

Türkiye'de kaçak çalışan yetmiş bin Ermeni'yi sınır dışı edelim diyenlerden biri.

Marx, "Küçük burjuvanın bakkalı çakkalı neyse, yüksek siyasetçisi, memuru, feylesofu, şusu busu aynı şeydir," demişti, değil mi?

Niçin demişti?

Şecaat arzederken...

Türkiye'nin başbakanı, Irak şâgili ABD'den bir konuda istediğini elde etmekte zorlanınca bakın ne diyordu, geçen ayın bi vaktinde: "Türkiye Irak'ta ABD'den sonra en çok kayıp (ölü) vermiş ülkedir. Ayrıca, bizim sağladığımız lojistik destek olmasaydı ve hâlen de olmasa ordaki koalisyon güçlerinin hâli ne olurdu?"

Bu, öyle söylendiği gibi gaztede okunup, TV ekranında işitilip geçilecek bir lâf değil. "Türkiye'nin siyasetinin nasıl bir etik çukurun en dibine kadar düşürülmüş olduğunun vahim bir kanıtı.

Bir kere, Irak'ın yabancı işgali altında mayın ve direnişçi ve sıradan gangster kaynayan yollarında, izbelerinde can veren onca emekçiye *Türkiye* uğruna verilen kayıplar demek için bin şahit ister! O yollarda can verenlerin nasıl ve ne için o ellere sürüldüğünü, bundan kimlerin milyonlarca dolar savaş rantına konduğunu ve hangi resmî makamların bu savaş pazarına teşvikler yağdırdığını herkes bilmiyorsa bilen biliyor.

İkincisi, Irak'ta üç yıldır neler oldu?

Hâlen neler oluyor?

Bir ülke ve bir halk dışardan gelip bütün maddî, manevî kaynaklarına, değerlerine hayasızca el koyan gaasıplar (adi soyguncular) çetesi tarafından bütün dünyanın ve insanlığın, bütün geçmiş, gelecek tarihin gözünün içine bakıla bakıla küstahça tepelenir, yerlerde süründürülürken, bizim buralarda kendine Türkiye'nin başbakanı diyen bir zat, milletin gözünün içine baka baka, o zalim ve küstah gaasıplara hükümetiyle, partisiyle, emrindeki mebuslarla hizmet etmiş ve ediyor olmakla — suç ortaklığıyla — övünüyor!

Övünür.

Övünecek başka nesi var?

NATO'nun geleceği uğruna...

Afganistan'daki Türkiyeli —yakın bir vakte kadar— NATO valisi Hikmet Çetin nam zat buyuruyor: "NATO, geleceği için, Afganistan'da başarılı olmak zorunda. (Basından, 28 Ekim, 2006.)

Kendine en yakışan lâfı en sonunda etti.

O öyle konuşurken Saddam Hüseyin'in idam fermanı işgal mahkemesinin mübaşir kılıklı "yargıç"larının eline çoktan tutuşturulmuştu...

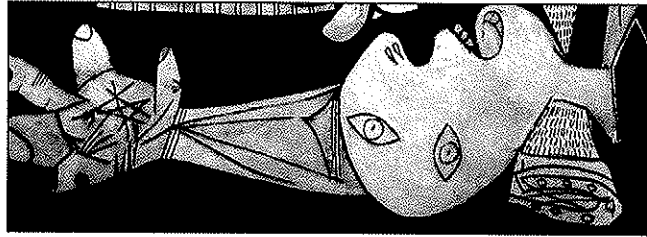
O da, "NATO'nun geleceği" için!

Tüm Gelişmeler Sosyalizme Hizmet Eder

Sadun Aren

Önümüzdeki dönemde sosyalistlerin gündeminin birinci maddesi emeğin de, kendine özgü bir biçimde, uluslararası bir bütünlük ve dayanışma düzeyine çıkmasını sağlamaktır. Bunun bir anlamı, artık bir ülkenin tek başına sosyalist olamayacağı, sosyalizmin tüm ülkelerde birbirine koşut bir gelişme göstereceğidir. Bunun diğer bir anlamı, artık dünyamızda sosyalizm için ve kapitalizme karşı mücadeleden ayrı bir de anti-empyrist mücadelenin söz konusu olmadığıdır

1991'de Sovyetler Birliği'nin çökmesinden beri, dünyadaki tüm sosyalistlerin temel uğraşı, sosyalizm için yeni bir yöntem- model bulmak olmuştur. Ger-

çekten 1917'den 1991'e kadar geçen 74 yıllık süre boyunca uygulanan Sovyet tipi sosyalizm yalnız kendine özgü bir uygulama modeli yaratmamış, fakat aynı zamanda Marksist teoride de buna uygun temel bir değişiklik yapılmıştır. Buna göre gelişmişlik derecesi ne olursa olsun bir ülkede üretim araçları kamulaştırılırsa o ülkede sosyalizm olur. Nitekim Sovyetler Birliği'nde böyle yapılmış, köylülerin koyunları- keçileri, terzilerin atölyeleri, şoförlerin arabaları ve saire kamulaştırılmıştır. Buna rağmen Sovyet halkları özgürlüğe, eşitliğe ve barışa kavuşturulamamıştır.

Sovyetler Birliği böyle bir çeşit zorakitepeden inme sosyalizm yapma cesaretini dünyada ilk defa Sosyalizmi iktidara getiren, devrim yapan ülke olmaktan kaynaklanan prestijinden alıyordu. Eleştiri yapmak kolay, fakat devrim yapmak ve onu sürdürmek zor diyerek eleştiricilerini susturuyor, hattâ onları sosyalizm saflarından dışlıyorlardı. Bu konuda André Gide, Soljenitsin, Kösler gibi daha yüzlerce isim sayılabilir.

Oysa daha devrimden çok önce 1880 yıllarında Engels alt yapının üst yapıyı belirlemesinin Marksizimle ilgisi bulunmadığını belirtmişti. Gerçekten, Engels, C.Bloch'a yaz-

mış olduğu 21-22 Eylül 1880 tarihli mektubunun bir yerinde aynen şöyle demiştir:

“Materyalist tarih anlayışına göre tarihte nihai olarak belirleyici öge ger-

çek yaşamın üretimi, ve yeniden üretimidir. Ne Marx, ne de ben bundan daha fazla bir şey asla söylemedik. O halde, herhangi bir kimse bunu ekonomik ögenin tek belirleyici olduğu biçiminde değiştirirse, bu önerimizi anlamsız, soyut, aptalca bir ifadeye dönüştürmüş olur.....”

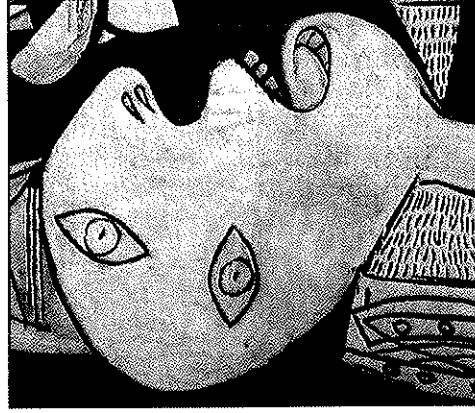
Demek oluyor ki, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonraki bu içinde yaşadığımız dönemde üretim araçlarının kamulaştırılmasını ve ülkenin merkezi bir planla yönetilmesini esas alan bir sosyalizm modeli geçerli ve dolayısıyla söz konusu olamazdı. Çünkü böyle bir uygulama bizi Sovyet modeli'ne götürür. Biliyoruz ki bu model 74 yıllık uygulamadan sonra kendi kendine çökmüştür. Yanlışlığı bu kadar açık bir biçimde ortaya çıkmış olan bir sosyalizm modelinin şimdi tekrar denenmesinin yanlış bir iş olacağı apaçıktır.

Sovyet tipi sosyalist modelin bugün artık iyi bir model olamayacağının, üzerinde az durulan diğer bir nedeni, Sovyet Devrimi'ni görmüş ve yaşamış bir dünya burjuvazisinin aynı şeyin tekrarına izin vermeyecek kadar uyanık ve örgütlü olmasıdır. NATO ve Afganistan ve Irak konularında işgal ittifakları bunun örnekleridir. Bu durumda açıktır ki, bir ülkede sosyalistler devrim yapıp iktidara

gelseler bile diğer burjuva devletlerin ortak müdahaleleri karşısında iktidarlarını sürdüremeyecekler ve yıkılıp gideceklerdir.

Demek oluyor ki, Sovyetler Birliği deneyiminin çökmesinden sonra aynı yoldan giderek sosyalizm kurmak denemesine girişmek çok yanlış, çok olmayacak bir iştir. Bu noktada fadakar ve öncü Sovyet halkına haksızlık etmemek için, uyguladıkları yanlış modelin kendilerinin özgür bir seçimleri olmadığını, tersine, o dönemin tarihsel koşullarının bir dayatması olduğunu düşünmeli ve daima hatırimızda tutmalıyız. Gerçekten 1917'yi izleyen devrim yıllarında ne Çarlık rejiminin devrime karşı koyabilecek hâli vardı, ne de dünya burjuvazisinin onlara yardım edecek gücü kalmıştı. Böylece devrim bir erken doğum olarak Lenin ve arkadaşlarının kucaklarına düşmüş ve onlar da onu her türlü ihtimamı ve özveriye göstererek 74 yıl ellerinden geldiğince besleyip büyümüşlerdir.

Sosyalizmin, dünyamızın bugünkü durumuna, gidişine uygun bir modelini yapmak için onun — insanlığın ezelden beri özlemi olan — tanımından hareket etmemiz gerekir. Bu tanım, sosyalizmin savaşı, sömürsüz, eşitlikçi ve özgürlükçü bir düzen olduğu biçimindedir. Bu tanımın üç temel ögesi vardır. Birincisi, anlaşmazlıkların silah, genel anlamda zor kullanılarak halledilmesi yolunun süreç içinde yeryüzünden ve ülkelerden kalkmasıdır. Gerçi insanlık ülkeler arasında savaşlar konusunda bugüne kadar bazı olumlu adımlar atmıştır. Ülkeler arası savaşlar eskie göre hem daha azaltılmış, hem de BM örgütü bu konuda olumlu bazı müdahaleler yapmıştır ve yapmaktadır. Ancak son zamanlarda başta ABD olmak üzere birçok gelişmiş ülkenin az gelişmişlere karşı zor kullandıklarını biliyoruz ve bu konuda dünya kamuoyunda nefretle karşılanan vurgulamalar yaptıkları da bilinmektedir. Afganistan'a ve Irak'a karşı uygulanmakta olan zorbalık hareketleri nefretle hatırlanmalıdır. Ne var ki, tüm dünyada az gelişmiş ülkeler kadar gelişmiş ülkelerde de bu tür haksız savaşlara karşı gittikçe güç kazanan bir karşı koyma hareketi gelişmektedir. Dünyamızın bu konuda

olumlu bir gelişme içinde olduğunu buruk bir memnuniyetle görmekteyiz.

İkinci öge, özellikle çalışan kesimlerin yaşam koşulları ve ücret gelirleriyle ilgilidir. Bu yönde de çalışanların büyük çabaları olmuş ve sendikaları aracılığı ile yalnız ülkelerinde değil, uluslararası düzeyde de örgütlenme ve dayanışma yoluna girmişlerdir. 12 Eylül askerî yönetim döneminde dağıtılmış olan DİSK'e ve özellikle onun ceza evlerine hapsedilmiş olan yöneticilerine, Avrupa sendikalarının yapmış oldukları maddî yardımlar hatırlanmalıdır. Bu nedenle işçi sendikalarının sosyalist hareketin en büyük doğal örgütleri olduğu unutulmamalıdır.

Sosyalizmin tanımının üçüncü ve son ögesi özgürlükçü olmasıdır. Gerçekten son yıllarda sosyalizmin ilkeleri arasına insanlar arasındaki cinsiyet (kadın-erkek) din, dil, ırk, aşiret, mezhep, cinsel tercih (eşcinsellik gibi) konularında da farklılıklar bulunduğu düşünülmüş, bu bakımda da yaşamlarını istedikleri gibi düzenlemekte özgür olmaları sosyalizmin temel bir ögesi olarak ortaya çıkmıştır. Günlük basında sık sık görmekte olduğumuz gibi, sözünü ettiğimiz bu konularda tüm dünyada ve ülkemizde çok ciddi savaşım verilmektedir.

Demek oluyor ki, sosyalizm dünya için (insanlarımız için) kaçınılmaz, önü alınamaz bir kaderdir. Her şey ona hizmet etmekte ve yaşam o doğrultuda kararlı bir biçimde ilerlemektedir.

Sosyalist mücadelenin örgütlerine gelince: hiç kuşku yoktur ki, sosyalist mücadele, örgütlü bir biçimde yapılacaktır. Bu örgüt bir ya da birkaç parti, bir ya da birkaç sendika, bir ya da birkaç dernek ve böyle biçimlerde olabilir. Yoksa eskiden olduğu gibi tek bir çelik disiplinli parti bu gün artık ne gereklidir, ne de mümkündür.

Hatırlayalım ki Sovyetler Birliği döneminde sosyalizm için siyasal mücadele, önce ülkedeki burjuva — kapitalist iktidarı yıkmayı ve yerine sosyalist — işçi sınıfı iktidarı kurmayı gerektiriyordu, yani mücadeleye tersinden başlanıyordu.

1917 Devrimi'nde Çarlık Rusyası'nın fe-

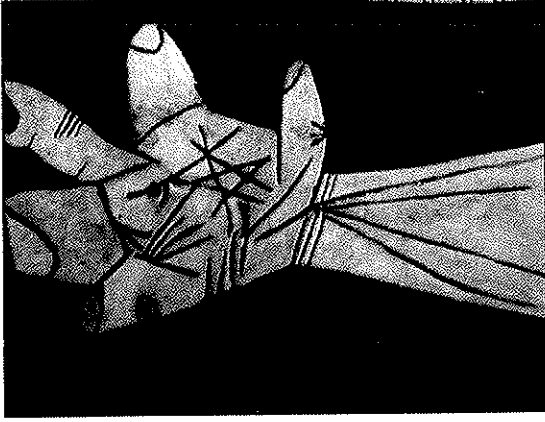
odal toplumunda ve gelişmiş dünya kapitalist ülkelerinin birbirlerini hırpalamış ve halsiz düşürmüş olduğu koşullarda böyle bir ters ya da sırasız iş yapılması olanaklıydı. Fakat burjuvazinin aynı gafleti bir daha göstermesini beklemek artık söz konusu değildir. Böyle bir şey hayal bile edilemez.

Bu durumda artık sosyalist mücadeleyi sadece burjuva-kapitalist siyasal iktidara karşı yürütmenin önemi kalmayacak ya da azalacak ve onların yerine eğitim, sağlık, spor, tarım, sanayi gibi alanlara egemen olmak ön plana çıkacaktır. Söylemeye gerek bile yoktur ki, bir ülkede sosyalist mücadele bu düzeye çıkmışsa onun sonucu bir taraf için kahredici (aşırı yıkıcı), karşı taraf için de ihya edici (aşırı iyi) olmaz.

Sosyalist hareketin tek bir parti tarafından yürütülmesi başlangıçtan beri, Ekim devriminden sonra da ve zamanımızda da kabul edilmiş bir düşüncedir. Bu düşünce özellikle Sovyetler Birliği etrafında kümelenmiş sosyalist partiler için geçerli olmuştur. O partiler her konuda olduğu gibi parti konusunda da Sovyetler Birliği'ni kendilerine önder seçmişlerdir. Gerçi bu konuda bazı ülkelerde sapmalar olmuşsa da, temel çizgi her ülkede tek bir parti olmasıydı. Ancak bugün böyle bir kurala gerek kalmadığını düşünüyorum. Bu durum özellikle Türkiye için geçerlidir. Türkiye'nin hem nüfusu kalabalık, hem de toprakları geniştir. Sınırlarımız içinde çok sayıda farklı dinsel, etnik, vb. guruplar yaşamaktadır. Ayrıca ekonomik gelişmişlik bu bakımdan da farklıdır. Hattâ bazı sosyalist partilerimizin uzun zamandır kurulu olmaları, başkan ve yönetici kadrolarının özellikleri bakımından dikkate alınmaları da düşünülebilir. Yani çok partili bir sosyalist mücadeleye hoşgörü ile bakılabilir. Bugün zaten Türkiye'deki durum böyledir. Ve bu durum insanların karşılaştıkları sorunları çözmek için ayrı ayrı mücadele etmelerine elverişlidir.

Bu yazıyı Marx'tan yapacağım bir alıntıyla sürdürmek istiyorum "...Ben ekonomi politikliği incelemeye Paris'te başlamıştım ve bu incelemeye bay Guizot'un hakkımda verdiği sınır dışı edilme kararı sonucu göçmek zorunda kaldığım Brüksel'de devam ettim. Ulaşmış olduğum ve bir kez ulaşıldıktan sonra incelemelerime klavuzluk etmiş olan genel sonuç kısaca şöyle formüle edilebilir: varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar aralarında zorunlu, kendi iradelerine bağlı olma-

yan belirli ilişkiler kurarlar: bu üretim ilişkileri, onların maddî üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü toplumun iktisadi yapısının, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukukî ve siyasal üst yapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddî hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir, tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumun maddî üretici güçleridir. Bunlar gelişmelerinin belli bir düzeyinde o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine, ya da bunların hukukî ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri hâline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadî temeldeki değişme, kocaman üst yapıyı büyük ya da az bir hızla alt üst eder. Bu gibi altüst oluşların incelenmesinde, daima, iktisadî üretim koşullarının maddî altüst oluşu ile — ki, bu, bilimsel olarak kesin olarak saptanabilir —, hukukî, siyasal, dinî, artistik ya da felsefî biçimleri, kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik şekilleri ayırt etmek gerekir. Nasıl ki, bir kimse hakkında, kendisi için taşıdığı fikre dayanarak bir hüküm verilmezse, böyle bir altüstlük dönemi hakkında da, bu dönemin kendi kendini değerlendirmesi göz önünde tutularak, bir hükme varılamaz, tam tersine, bu değerlendirmeleri maddî hayatın çelişkileriyle, toplumsal üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmayla açıklamak gerekir. İçerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce, bir toplumsal oluşum asla yok olmaz. Yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddî varlık koşulları, eski toplumun bağrında çiçek açmadan asla gelip yerlerini almazlar. Onun içindir ki, insanlık kendi önüne, ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar, çünkü yakından bakıldığında, her zaman görülecektir ki, sorunun kendisi ancak onu çözüme bağlayacak olan maddî koşulların mevcut olduğu ya da gelişmekte bulunduğu yerde ortaya çıkar. Geniş çizgileriyle, Asya üretim tarzı, antikçağ, feodal ve modern burjuva üretim tarzları, toplumsal-ekonomik şekillenmenin ileriye doğru gelişen çağları olarak nitelendirilebilirler. Burjuva üretim

ilişkileri toplumsal üretim sürecinin en son uzlaşmaz karşıtlıktaki biçimidir—bireysel bir karşıtlık anlamında değil, bireylerin toplumsal varlık koşullarından doğan bir karşıtlık anlamında: bununla birlikte burjuva toplumun bağrında gelişen üretici güçler, aynı zamanda, bu karşıtlığı çözüme bağlayacak olan maddi koşulları yaratırlar. Demek ki, bu toplumsal oluşum ile, insan toplumunun tarih-öncesi sona ermiş olur.....” (1)

Toplumsal gelişmeler bakımından geçerli olan Marx’tan yaptığımız bu alıntının ana fikri bireylerin davranışları bakımından da geçerlidir. Örneğin, daha önce tatmamış olduğumuz yemekleri, meyveleri hiç özlemeyiz: ya da hiç bir ilişki kurma olanağımız olmayan Hollywood’un film yıldızlarıyla evlenmeyi aklımızdan bile geçirmeyiz. Yani olanaksız arzulamayız. Bu davranış özelliklerimiz nedeniyle içinde yaşadığımız sınıflı toplumların bir çok haksızlıklarına katlandığımızı görüyoruz.

Toplumsal tarih üzerine düşünmenin en zor yanı onu anlamlı dönemlere ayırmaktır. Çünkü insanlık tarihinin herkes için geçerli olacak bir bölünme kuralı yoktur. Örneğin Marx bölünmenin kuralı olarak üretim güçlerinin örgütlenmesini almış ve buna göre tarihi, tarih öncesi dönem, esaret dönemi, feodalizm, kapitalizm ve sosyalizm olarak beş döneme ayırmıştır. Ayırmaya esas olarak da Avrupa’yı ve buradaki gelişmeleri almıştır. Buna göre Japonya, ABD, Türkiye, Hindistan, Çin ve ilahir ülkelerdeki gelişmeler de Avrupa’nın bir uzantısı olarak düşünülmüştür.

Bu duruma göre, yalnız kendi ülkemizdeki yenilikler ve değişimler değil, fakat dünyanın diğer ülkelerindeki değişimler de bizim ülkemizin sosyal-hukukî-ekonomik yapısını etkileyecektir. Biraz önce yukarıda Marx’tan

yapmış olduğumuz alıntıda çok açık bir biçimde ifade edildiği gibi, toplumdaki bu tür değişimler geliştiği güzel değil, fakat belirli ve toplumu belirli bir çizgide daha ileri götüren bir yol izlerler. Zaten böyle olmasaydı insanlık bu günkü ileri durumuna erişemezdi.

Ayrıca 2. Dünya Savaşı’nın sona ermesinden bu yana tüm dünyada hem politik hem de ekonomik-teknik açılardan çok büyük değişiklikler olduğunu göz önünde tutmalıyız. Bunların bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Afrika’nın, Asya’nın büyük bölümlerinde egemen olan müstemleke sistemi sona ermiş ve bu ülkelerin kalkınmaları temel bir konu olarak dünya gündemine girmiştir. Sovyetler birliği ve müttefikleri geçtiğimiz Yüzyıl’ın sonlarına doğru, 1990’lardan önce yaşamışlardır. Dünyada bilim ve teknoloji alanlarında hâlâ devam etmekte olan çok önemli icatlar ve gelişmeler sağlanmıştır. Özellikle bilgisayar alanındaki gelişmeler uygulama alanlarında her gün genişlemekte ve derinleşmektedir. Bu konudaki gelişmeler benim bilgi düzeyimi aştığından daha etraflı açıklamalar yapmaktan çekiniyorum. Fakat hemen hemen tüm okuyucularımın yakından tanıdıkları cep telefonlarının insan yaşamında sağladıkları kolaylıkları ve imkânları hatırlatmakla yetineceğim.

Şunu da tekrar söylemek isterim ki, tüm bu gelişmeler, hem bizde, hem başka ülkelere yaşam kalitesini sosyalizm doğrultusunda ileri götürmektedir. Öyle ki son dört yılın gericiliği ağır basan siyasal iktidarına rağmen ülkemizdeki gidiş böyle olmuştur.

Bu yazıyı on yıl kadar önce yazılmış bir makalemden yapacağım aşağıdaki alıntı ile bitirmek, ancak ondan önce emperyalizm hakkında çok kısa bir bilgi vermek istiyorum: Bilindiği gibi emperyalizm kapitalist sermayenin büyüyerek kendi ülkesine sığmaması ve az gelişmiş ülkelere akmaya başlaması demektir. Bu olay 1870’lerden itibaren başlamıştır. Marx ve Engels bu olaya değinmemişlerdir.

“... Gelişmemiş ülkeler, diyelim Türkiye için yapılacak en geçerli iş emperyalist ülkelere de yararlanarak ülkeyi geliştirmeye çalışmak ve böylece emperyalist ülkelerle arayı kapatmak ve giderek onların gelişmişlik düzeyine çıkmaktır. Bu gerçekleştirildiği ölçüde ülke gelişmiş kapitalist ülkeler tarafından ezilmekten, sömürülmekten ve onların yönlendirmeleri altında kalmaktan kurtulmuş olur. Emperyalist ülkelerin, özellikle Avrupa,

Amerika ve Japonya'nın birbirleriyle rekabet halinde olmalarını bizim gibi ülkelerin gelişmeleri açısından iyi bir fırsat olarak değerlendirebiliriz.

İşte bu noktada sosyalistlerin karşısına eski Sovyet tipi sosyalist mücadele stratejisi aşılması olanaksız bir engel olarak çıkmaktadır. Bildiğimiz gibi bu strateji kapitalizmin ülkeyi kalkındıramayacağı varsayımına, daha doğrusu inancına dayanır. Bundan ötürü sosyalistler her şeyden önce siyasal iktidarı ele geçirip üretim araçlarını kamulaştırarak kapitalizme son vermek zorunda olduklarını düşünürler. Ülkenin ekonomik olarak geliştirilmesi ve sosyalizmin inşâsı bundan sonra gündeme gelecektir. Bu stratejinin doğal bir sonucu olarak sosyalistler kapitalizmin yönetimindeki ülkenin geleceği hakkında daima karamsarlık ifade etmişler ve bunu siyasal çalışma ve propagandalarının temel bir ögesi hâline getirmişlerdi. Bu konuda o kadar ileri gidilmiştir ki, ülkenin kalkınmasını sağlayacak ve hattâ emekçilerin doğrudan yararına olabilecek projelere bile karşı çıkmıştır. Bunun en bilinen örneği TİP'in (Türkiye İşçi Partisi) 1960'lı yıllarda Boğaz Köprüsü'nün yapılmasına karşı çıkmasıdır. Kısacası sosyalistler, benimsedikleri Sovyet tipi sosyalist strateji gereği olarak, günlük yaşam içinde ekonomik gelişmeye karşı olumsuz bir tavır sergilemişler ve daima en karamsar yorumları yapmışlardır. Yani sosyalistler emperyalizmle mücadele konusunda kendi kapitalist devletlerine yardımcı olmamışlar, olmayı ihanet saymışlardır. (Ancak, unutmayalım ki bunu şu ya da bu sosyalist parti ya da hareketin değil, kapitalist devletin yapması gerekir.)

Bu durum, sosyalistlerle, onlardan ümit ve aydınlık bekleyen, çalışan sınıfların sıcak bir biçimde kucaklaşmalarını da önlemiş, hattâ aralarına soğukluk ve güvensizlik sokmuştur. Bu geçmişte böyle olmuştur, gelecekte de, eğer eskisinin yerine kapitalist gelişme ile bağdaşık yeni bir sosyalist strateji bulup konulmazsa, gene böyle olmaya devam edecektir.

İşte, sosyalizm için eski (Sovyet tipi) mücadele stratejisi yerine, kapitalizmin giderek silikleştirilip aşılmasını amaçlayan ve bunun için de demokratik mücadeleyi özellikle de katılımcı demokrasiyi temel bir araç olarak gören yeni bir stratejinin (modelin) konulması, başka yararların yanı sıra,

bu söz konusu çelişkinin ortadan kaldırılmasının da tek yoludur. Gerçekten bu yeni modele göre ülkenin gelişmesi sosyalizmle çatışmaz, tersine onun gerçekleştirilmesini kolaylaştırır. Ayrıca bu modelde ülkenin geliştirilmesi sadece sermayedar burjuvaziye bırakılmamış, emekçi sınıfların da, yönetime katılma yoluyla, bunda gittikçe artan bir rol sahibi olmaları öngörülmüştür. Zaten modelin can alıcı noktası buradadır. Diğer bir deyişle, ülkenin kalkınma-gelişme süreci aynı zamanda ülkenin sosyalistleşme süreci de olacaktır. Demek oluyor ki emperyalizmin baskı ve sömürsünden kurtulmaya önem veriyorsak bunu ancak yeni bir sosyalist model çerçevesinde yapabileceğimizi biliyoruz. Bunu yapmadan eski usul anti emperyalist sözler söylemek sadece söz söylemek olur, bir şey yapmak ya da bir yol göstermek olmaz.

Emperyalizmin diğer yanına sınıfsal yüzüne ya da sınıfsal yanına gelince: Emperyalizm bu yanıyla karşımıza tüm kapitalist dünyadaki (büyük) sermaye sınıflarının ittifakı olarak çıkar. Bunların karşısında da tüm dünyanın işçi ve diğer emekçi sınıfları yer almıştır. Doğaldır ki her ülkenin çalışan sınıfları nın mücadelesi, artık bir bütün oluşturan (iç içe geçmiş bulunan) dünya sermayesinin kendi ülkesindeki kesimiyle mücadelesidir. Ancak dünya sermayesinin yüksek düzeyde bütünleşmiş olmasından ötürü bu mücadele zamanımızda uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Ancak ne var ki, bu uluslararasılık yalnız sermaye tarafı için söz konusudur. Emek tarafı henüz sermaye tarafıyla kıyaslanabilecek bir bütünleşmeden uzaktır. Bu nedenle önümüzdeki dönemde sosyalistlerin gündeminin birinci maddesi emeğin de, kendine özgü bir biçimde, uluslar arası bir bütünlük ve dayanışma düzeyine çıkmasını sağlamaktır. Bunun bir anlamı, artık bir ülkenin tek başına sosyalist olamayacağı, sosyalizmin tüm ülkelerde birbirine koşut bir gelişme göstereceğidir. Bunun diğer bir anlamı, artık dünyamızda sosyalizm ve kapitalizme karşı mücadeleden ayrı olacak bir de anti-emperyalist mücadelenin söz konusu olmadığıdır."

(1) Marx Engels. *Seçme Yapıtlar*. cilt1. S.609-612. SOL YAYINLAR.

(2) *Sosyalizmin Yeni Yolu Üzerine*. SADUN AREN S.74-76

Hiç Bir Devrim Kendi Çağını Aşamaz

Kenan Somer

Sosyalizm veya da komünizm, bir kültür ve uygarlık projesidir. Siyaset ve siyasal sınıf savaşımı bu projenin amacı değil, aracıdır

Anlı şanlı komünistlerin “son kullanım tarihleri”nin geçmesi, aslında onların kusuru değil, yaşayan ve gelişen komünist düşüncenin erdemidir.

Hiç bir felsefe, diyordu Hegel, kendi çağını aşamaz. Devrimler de hiç bir zaman kendi çağlarını aşamıyor. Ekim Devrimi hariç değil.

Peki, neydi Ekim Devrimi? Emperyalizmin 20. Yüzyıl başlarındaki ilk ve olgunlaşmamış döneminde proletaryanın, sivil toplumda toplumsal hegemonyayı fethetmeden önce ve onu da fethedebilmenin zorunlu önkoşulu olarak, siyasal toplumda egemenliği fethetmeyi amaçlayan Leninist (“Marksist-Leninist”) sosyalist devrim tipi idi. Henüz 20. Yüzyıl sonundaki denli olgunlaşmamış tekeller kapitalizm koşullarına uygun düşünüyordu. Ekim Devrimi’nin kendi çağını, işte emperyalizmin Lenin tarafından 1915-16 yıllarında çözümlenen bu ilk ve olgunlaşmamış dönemi oluşturuyordu. Bir başka deyişle, dünya çapındaki ulusal mali sermaye egemenliğinin yerini, niteliksel bir dönüşüme yolaçmak üzere, henüz uluslararası mali sermaye egemenliğine bırakmaya başlamadığı çağdaş küreselleşme öncesi dönem.

Ekim Devrimi’nin “güncellik” ya da “evrensellik” niteliği işte bu “çağ” ile sınırlıydı. Emper-

yalizmin bu ilk dönemi aşıldıkça, Ekim Devrimi’nin güncellik dönemi, evrensel bir model oluşturma dönemi ve öyleyse Marksizmin Leninist aşaması da aşılabaktı. Leninist emperyalizm çözümlemesinin ana hatlarıyla geçerli olduğu tarihsel dönemin güncelliğini yitirmesiyle birlikte Leninist sosyalist devrim tipi de güncelliğini yitirecek, yeni bir sosyalist devrim tipiyle aşılma zorunluluğu gündemdeki yerini almaya başlayacaktı.

Günümüzde örneğin Michael Hardt ve Antonio Negri’nin *İmparatorluk* ve *Çokluk* gibi çalışmaları, Marksizmin yeni bir gelişme aşamasına geçilmesinin ilginç belirtilerinden biri olarak da değerlendirilebilir.

Leninist dönemde devrimcilik, sınıflar savaşımını proletarya diktatorasına dek götürme girişimi anlamına geliyor, ancak proletarya diktatorasının kurulup pekiştirilmesine yönelik teorik ve pratik etkinlikler devrimci bir praksis değeri taşıyordu. Proletarya diktatorasının kurulması ya da pekiştirilmesine değil ama “bırakılması”na, tarihsel ve teorik zorunluluk olmaktan çıkarılmasına yönelik Marksist teorik ve pratik etkinliklerin, Marx ile Engels’in Paris Komünü’nü izleyen dönemlerinde ayrıksın bir biçimde de olsa taşıdıkları devrimci niteliklerini, sarmalın bir üst halkasında yeniden kazanabilmeleri için Marksizmin çağdaş küreselleşmeye öngelen Leninist aşamasının aşılması, çağdaş küreselleşme dönemine karşılık düşen yeni bir gelişme aşamasının başlaması gerekiyordu.

Son çözümlemede “20. Yüzyıl Jakobenliği”ne bağlı devrimci devlet terörizminden başka bir şey olmayan Sovyetsel proletarya diktatorasının, örneğin devletin sönmeye başlama sürecini ertelemesi gibi, özgürlükçü sosyalizmin çoğulculuk ve özyönetimsel katılımcılık gibi öz niteliklerini de olsa olsa bir süre ertelemekten öte bir sapma göstermemesi gerekirdi. Öyleyse Sovyet deneyimi, komünizmi her bireyin özgür gelişmesini herkesin özgür gelişme koşulu olarak benimseyen Marksist bir sosyalist devrim türünü olarak, özgürlükçü sosyalizmin bu ve benzeri öz niteliklerini dışlayabildiyse buna,

Ekim Devrimi'nin ya da Sovyetsel proletarya diktatorasının temel ilkelerinden çok, her halde Sovyet deneyiminin somut gerçekleşme koşulları yol açıyordu.

Emperyalizmin 20. Yüzyıl başındaki ilk ve olgunlaşmamış evresindeki devrimci gerilimin yattığı gibi görüldüğü günümüzde, Marksizmin çağdaş küreselleşme sürecine karşılık düşecek yeni bir dönem ya da gelişme aşamasında, Ekim Devrimi'nin tersine, siyasal toplumda siyasal egemenliğin değil, sivil toplumda toplumsal hegemonyanın fethine öncelik verilmesi gerekecek gibi görünüyor. Gene de günümüzdeki Ekim Devrimi, Marksist gelenek içinde yeralan bütün kazanımlar gibi, Marksistlerin tükenmez esin kaynaklarından biri olarak kalıyor.

Anlı şanlı komünistlerin "son kullanım tarihleri"nin geçmesi (aslında hiç geçmez; Althusser'in deyişiyle, bilimsel bilgiye açılmış "Matematik kıt'a" varoldukça, Thales'in; bilimsel bilgiye açılmış "Tarih kıt'a" varoldukça, Galileo Galilei'nin; bilimsel bilgiye açılmış "Tarih kıt'a" varoldukça, Karl Marx'ın "son kullanım tarihleri"nin geçmesi, aslında onların kusuru değil, yaşanan ve gelişen komünist düşüncenin erdemidir.

EKİM DEVRİMİ VE MARKSİZM

Rusya'da Ekim Devrimi ile başlayan süreç, Marksizm-Leninizm bayrağını 72 yıl dalgalandırdıktan sonra, 1989'da başarısızlıkla sonuçlandı. Marksizm-Leninizm, XX.yy'ın ilk yarısının, özellikle Rusya koşullarından esinlenen devrimci Marksizmiydi ve devrimci Marksizm olarak Rusya koşulları dışında da esinleyici bir güç taşıyordu.

Paris Komünü'nün 72 günde uğradığı başarısızlık, Marksizm-öncesi sosyalist akım ve düşüncelerin aşılmasına yolaçmıştı. Sovyet Devrimi'nin 72 yılda uğradığı başarısızlık, Marksizmin de aşılmasına mı yol açacak?

İrdelemeye bir soruyla başlayabiliriz: Tarihsel bir yanılgı mıydı Ekim Devrimi, yoksa tarihsel bir zorunluluk mu? (Ama belirlenimcilik, Marksizmin olgucu bir yorumunun tarih, toplumbilim ve ekonomi politik gibi insan bilimlerine soktuğu ve tarihsel diyalektiği anlaşılmaz bir duruma getiren bir sapıtma olduğuna göre, belirlenimci bir Marksizm çağrışımına yol açmamak için, belki de tarihsel bir zorunluluktan söz etmemek gerekirdi!)

Her neyse, gene de konumuza gelmek için Sovyet tarih doktoru Vladimir Melniçenko'nun Sovyet tarihçi ve Bilimler Akademisi muhabir üyeleri Pavel Volobiyev ve Yuri Polyakov ile yaptığı eski bir konuşmadan yararlanabiliriz. Ko-

nuşmanın fransızca bir özeti (Révolution d'Octobre: l'événement majeur du XXe siècle ou une erreur tragique?) "Socialisme: Théorie et Pratique" (stp) dergisinin Kasım 1990 tarihli 11. Sayısında (s.4-14) yayınlanmıştı.

Konuşmada anımsatıldığı gibi, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus kapitalizmi, savaşın gerginliklerine dayanamamış ve uzun bir bunalıma girmişti. 1917'de bu bunalım, tüm iktisat sisteminin tam bir dağılmasına yolaçtı. Rusya ulusal bir çöküntüye gidiyordu. Bunalımdan farklı olarak dağılma, umutsuz bir çıkmaz oluştuyordu. İktisat sisteminin bu çöküşü, Rus kapitalizminin tarihsel olarak tükendiğini ve halkın gözünden düştüğünü ortaya koyuyordu.

Sosyalist devrim ve sosyalizme geçiş, "klasik" Marksizme göre, üretici güçlerin yüksek (ve kapitalist üretim ilişkilerinin daha da gelişmesini engellemeye başladığı) bir gelişme düzeyini öngerektiliyordu. Oysa, Rusya'daki durum bu değildi. Yani Ekim Devrimi "Marx'a göre" değil, "Lenin'e göre" yapıldı. Yeni tarihsel dönemin gerçeklerine dayanan Lenin, sosyalist devrim konusunda Marksizmde büyük bir değişikliğe yolaçtı. Lenin özellikle, kapitalist bir ülkenin sosyalizme hazırlık derecesi ile üretici güçlerin gelişme düzeyi arasındaki dolaysız bağlantıyı yadsıyordu. Rus sosyalist devrimini Lenin, dünya sosyalist devriminin başlangıcı olarak görüyordu. XX. yy. başına doğru dünya kapitalist sistemi, sosyalizme geçebilecek kadar olgunlaşmıştı. Sosyalizmin sanayileşmiş Batı ülkelerinde zafer kazandıktan sonra Lenin, sosyalist dönüşümlerini gerçekleştirebilmek için geri Rusya'ya maddi, teknik ve örgütleyici bir yardımda bulunacağı umudunu taşıyordu. Ancak Lenin tasarımlarını, salt bu umuda da dayandırmıyordu. Yaptığı somut tarihsel çözümleme, Rusya'nın her şeyden önce ağır sanayi, taşımacılık ve kredi alanlarında "belli bir gelişme düzeyi"ne eriştiğini ortaya koyuyordu. Batı'da olduğu gibi Rusya'da da kapitalist tekeller ve büyük bankalar ağır basıyordu. Yani sanayi sektörü sosyalizme geçişin bazı öncüllerini içeriyordu. Kırılsa henüz burjuva demokratik bir devrimin eşiğinde yaşıyordu. Kırılsa sosyalizmin hiç bir öncülü yoktu. Rusya'da sosyalizmi Lenin, bir solukta benimsetip yaymayı öngörmüyordu. Ülke iktisadi bakımdan buna hazır değildi. Lenin başlangıçta bankaların, tekellerin ve toprağın ulusallaştırılması, üretimde işçi denetimi gibi sosyalizme yönelik geçiş önlemlerine girişmek zorunluluğundan hareket ediyordu.

Lenin'e göre savaş, gelişmeyi hızlandıracaktı. Öyle ki 1917'de savaşın üç yılda Rusya'yı otuz yıl ilerlettiğini söylüyordu (Nisan Tezleri). İktisadi yıkımın genişlik ve derinliği Rusya'da fela-

ket boyutlarına varmıştı. Kapitalizmin az gelişmişliği, göreceli güçsüzlüğü, Rus devrimini kolaylaştırıyordu. Ve burjuvaziye karşı bu proleter devrim, köylülerin feodal toprak sahiplerine karşı devrimi ile birlikte gidiyordu.

Şöyle özetlenebilirdi Lenin'in düşüncesi: Ülke geriydi. Savaş ve iktisadî yıkım ülkeyi ulusal bir felaketin kıyısına getirmişti. Aynı zamanda ülke, güçlü bir devrimci potansiyele sahipti. Öyleyse klasik tarihsel gelişmeyi devrimci yoldan değişikliğe uğratmak, sosyalizmin öncüllerinin "tamamen" olgunlaşmasını beklememek gerekiyordu. Ülkenin gelişmesini sağlayabilecek güçten yoksun burjuvaziye devirerek işçi ve köylü iktidarını kurmak ve ardından bu temel üzerinde üretici güçleri geliştirmek gerekiyordu.

Kapitalizmden büsbütün vazgeçmedikçe ve toplumsal yaşamın bütün alanlarında tepeden tırnağa yenilenmedikçe ülke ne ulusal felaketten kaçınabilir, ne de toplumsal düzeyde canlanabilirdi.

Aslında Lenin'in "sosyalist plan"ı ülkenin burjuva-feodal rejimin bunalımından kurtulmasını, savaştan ve yıkımdan kaçınmasını, 1917'de girdiği çıkmazdan çıkmasını amaçlayan bir pratik önlemler programından başka bir şey değildi. Rusya'nın toplumsal gelişmesinin somut sorun ve gereksinimlerine somut bir yanıtı. Sanayî uygarlığına götüren yolun Rus varyantını simgeliyordu. Ekim Devrimi ve bu varyant, Batı Avrupa varyantından farklıydı.

Peki neden sosyalist bir nitelik kazandı bu devrim?

Şubat 1917'de Rus çarlığının devrilmesinden sonra, sosyalizm ya da kapitalizmden başka bir seçenek, başka bir gelişme yolu yoktu. Yalnızca bu seçeneklerden birinin çeşitli gerçekleştirilme biçim ve yöntemleri söz konusu edilebilirdi.

Şubat 1917 Devrimi, çarlığı yıktıktan sonra, barış sorunu, toprak sorunu, yıkım ve açlığa karşı savaşım sorunu, işçi sorunu ve etnik sorunlar gibi genel demokratik ve/ya da ulusal bir nitelik taşıyan sorunların hiç birine bir çözüm getirememişti. Devrimci süreci sosyalizme doğru yönelten içsel nedeni de işte bu olgu oluşturacaktı.

İşçiler, askerler, köylüler demokrat aydınlar, yoksul köylü katmanlar, milyonlarca emekçi harekete geçmişti. Yığınlar karşı konmaz bir biçimde yenilenme, sosyal adalet, yaşamlarının düzeltilmesi, demokratik kazanımların pekiştirilmesi ve geliştirilmesi doğrultusuna yöneliyordu. 1917 burjuva cumhuriyeti geniş halk yığınlarının özlemlerini yerine getirememiş, çıkarlarını karşılayan

toplumsal reformlara girişememişti.

Ya sovyetler iktidarı ya da karşıdevrimci asker diktatorası arasında bir seçim yapmak durumunda kalan halk çoğunluğu, sovyetlerden

yana çıktı. Ancak devrim, devrimin erekleri ve görevleri karşısındaki tutum yalnız nüfus katmanlarına göre değil, aynı bir sınıf, aynı bir katman ya da aynı bir grup içinde de değişiyordu. Siyasal görüşlerdeki bu ayrılık tarihsel, coğrafi, etnik, vb. etkenlere dayanıyordu. Ayrıca devrim açısından önemli olan çoğunluk, aritmetik çoğunluk değil, ülkenin dirimsel merkezlerinde toplanan etkin ve etkili bir çoğunluktu. Siyasal güçlerin 1917 gücündeki dağılımı üzerine Lenin'in sonradan (16 Aralık 1919) yaptığı çözümleme, derinlik ve belirginlik bakımından günümüze kadar eşsiz bir çözümleme olarak kaldı. ("Kurucu Meclis seçimleri ve proletarya diktatorası" başlıklı makalenin II. ve III. Bölümlerine bakınız). Lenin bu çözümlemede Bolşeviklerin Petrograd, Moskova, sanayi merkezleri, Baltık donanması ve başkent Petrograd'a en yakın cepheler gibi dirimsel merkezlerde sahip oldukları çoğunluğun, zaferi önceden belirlediğini ortaya koyuyordu.

Bu merkezler dışında kalan ve karşı devrimin direnişi ile karşılaşan işçi ve askerlerin ezici çoğunluğu da ya Bolşevikleri destekliyor, ya da en azından sosyalist bir yönetimden yana çıkıyordu. Ayrıca köylüler de "Tüm iktidar sovyetlere!" belgisini, yani devrimin belgisini destekleyeceklerdi. Bolşevikler toprak üzerine köylülüğün çıkarlarını yansıtan bir kararname çıkartacaklardı. Ve köylülüğün istenci, Bolşeviklerin eylemi ile örtüşüyordu. Kırsal burjuvazi, kuşkusuz sosyalist düşünceler taşımıyordu. Ancak feodal topraklara konmak umudu ile bu düşüncelere karşı da çıkmıyordu.

Ensonu, "Tüm iktidar sovyetlere!" belgisinin demokratik içeriği sayesinde aydınların önemli bir bölümü de devrimden yana çıkacaktı. Ayrıca bir çok ulusal devrim, umutlarının gerçekleşme güvencesini devrimde görüyordu. Böylece nüfusun ezici çoğunluğu, şu ya da bu biçimde sosyalizmi yeğliyordu.

Buna karşılık büyük ve orta burjuvazi, feodal toprak sahipleri ve yüksek memurlar, aydınlar, generaller ve subaylar gibi iktisadî, ideolojik ve siyasal bakımdan burjuvazi, toprak sahiplerine bağlı çevreler sosyalist yönelime karşı çıkıyorlardı.

Aslında sosyalizmi yalnız Bolşevikler savunmuyordu. Nitekim Bolşevikler ve öteki sosyalist partiler arasında bir koalisyon sorunu, daha Ekim Devrimi'nden önce ortaya çıkıyor ve 1917 son-

larında, hemen her hafta biçim ve içerik değiştirerek, gündemin değişmez maddesini oluştuyordu. Ekim-Kasım 1917'deki II. Sovyetler Kongresinde Menşevikler ve sağ Sosyalist Devrimciler, toplumun bütün katmanlarınca desteklenen bir kabine kurulması üzerine Geçici Hükümet ile görüşmelere başlamayı öneriyorlardı. Ancak Geçici Hükümet daha yeni devrilmişti ve onu yeniden canlandırma girişimleri devrimin bu zaferinin yadsınmasından başka bir anlama gelmiyordu. Böyle bir koalisyon düpedüz saçma olurdu. Sovyetler Kongresi'nde bu öneri öfke ile karşılandı ve sağ sosyalist liderler Kongre binasını terketti. Tek partili Sovyet hükümeti kurulmaz, sosyalist koalisyon sorunu yeni bir yoğunlukla ortaya çıktı. Kasım 1917'de Rusya Demiryolu İşçileri Sendikası "türdeş bir sosyalist hükümet" kurulması isteğini ortaya sürünce, Bolşevik MK üyelerinin çoğu, çoğunluğun Leninist partide kalması koşuluyla böyle bir koalisyon önerisini olumlu karşıladı. Azınlıkla, Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler ile ne pahasına olursa olsun bir koalisyondaydı. Bu sorun üzerindeki tartışma, partinin doruğunda ciddi bir bunalıma yol açacaktı. İktidarın alınmasından sonra Bolşevik parti içinde patlak veren ilk bunalımdı bu. Lenin ve izleyicilerinin katı tutumu yüzünden, belki bütün uzlaşma olanakları kullanılmamıştı. Ancak sağ Sosyalist Devrimciler ile Menşeviklerin tutumunu da unutmamak gerekirdi. Bir yandan sosyalist belgiler atan bu partiler, bir yandan da devrimin gelişmesini engelliyor, burjuvazi ile anlaşma siyaseti izliyorlardı. Bu partilerin liderleri Leninist parti ile aralarındaki bağı açıkça ve kaba bir biçimde koparıyor, iktidara gelen Bolşeviklere karşı duydukları nefreti saklamıyor ve onlara karşı gericilik ve karşı devrim ile bağdaşıyorlardı.

Öyle görünüyordu ki ne 1917 sonu ve 1918 başında, hele ne de daha sonra, sosyalist partilerin koalisyonu olanaklıydı. Yalnız potansiyel bağlaşıkların, yani Bolşeviklerin, Menşeviklerin ve Sosyalist Devrimcilerin tutumlarındaki katılık bakımından değil, ayrıca en azından Petrograd'daki yığınların sertliği bakımından da olanaksızdı. 1917 güzünde "uzlaşmacı", "sosyalist devrimci" ve "Menşevik" sözcüklerini küfür olarak kullanan bu yığınlar, Bolşeviklerin sol sosyalist devrimcilerle bağlaşmasından başka bir hükümet bağlaşmasına olanak tanımıyordu. Böyle bir olanaksızlık, belki Rusya'da demokratik bir sosyalizmin temellerinin atılmasını da engelliyordu.

Ekim Devrimi gene de tarihsel bir zorunluluktu: Kesintisiz bir toplumsal gelişme koşulu, böyle bir devrimi gerektiriyordu. Ancak hiç bir tarihsel zorunluluk, yola çıktığı hiç bir girişimin ba-

şarısını güvence altına alamıyor. Çünkü başarı da, başarısızlık da, sonunda insanlara bağlı. Sovyet deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasından Marksist kuramı sorumlu tutmaksa, Hiroşima'da patlatılan atom bombasından Madame Curie'yi sorumlu tutmaktan farksız.

MARKSİZM ÖLDÜ MÜ, KALDI MI?

Kesin olarak yeni bir dünya görüşü, olmakta olan yeni bir yaşam biçimi için de, önemi ilkin tikel bir disiplinin sınırlarını aşmayan bir öğretiy ya da yöntembilimsel bir ilke içinde de örtükçe varolabilir (Jacques Texier, *Gramsci ve Felsefe*, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985, s.29). İnsanların eyleminde, yaşama ve savaşım verme biçimlerinde, onların praksisinde örtükçe içerilen bir dünya görüşü olarak "Marksizm", kuşkusuz henüz alnında böyle bir ad taşımaksızın, Marx ve Engels'in yapıtlarına öngelse de, kuramsal Marksizmi ister istemez Marks ve Engels'in yapıtlarıyla başlatmak gerekiyor: Başlatmak ve bitirmemek!

Marx ve Engels sosyalizmi bilimselleştirmeye çalışıyorlardı. Sosyalizmi bir etik olarak değil, tarihsel bir kategori olarak benimsiyorlardı. Sosyalizmi bilimselleştirme çabaları, tarihi bilimselleştirme çabalarıyla örtüşüyordu. Tarihi bilimselleştirme çabaları tarihsel materyalizme, sosyalizmi bilimselleştirme çabaları bilimsel sosyalizme yolaçtı. Bir de felsefeleri vardı kuşkusuz. Ancak sonradan diyalektik materyalizm, praksis felsefesi gibi adlar verilen felsefeleri, bu bilimsel çabalarında içkindi. Felsefelerini belirttik bir duruma getirebilmek için çok az yapıt verebildiler. Çünkü bu felsefenin örtükten belirtişe geçebilmesi, hazırlanıp tamamlanmış bir "sistem" olmadığı için, bilim ve praksisin gelişmesiyle birlikte, özgül felsefel çabaların da gelişmesine bağlıydı. Bilim ve praksis gibi, onlarda içkin bu yeni felsefenin de ucu açıktı. Daha önceki felsefelerin oluşturduğu anlamda bir "sistem", yani somut tarihten bağımsız olarak, daha önceki dizgelerden doğan kapalı ve tamamlanmış bir dizge oluşturmuyordu. Marksist felsefenin bu ayırt edici özelliği, felsefeyle birlikte Marksizmin üç oluşturu parçasını meydana getiren ekonomi politik ve siyaset bilimi için de geçerliydi. Çünkü Marksizmin her oluşturu parçasında öteki iki uğrak örtükçe içeriliyordu. Kapalı ve tamamlanmış bir "Marksist sistem" yanılıgına düşenler, Marksizmi ya sözcüğün kötü anlamında bir ideoloji, yani "dogmatik ve kesin bir sonsuz doğruluklar dizgesi" durumuna getiriyor, ya da Marksizmin gene sözcüğün kötü anlamında, yani geçersizleştiği anlamında aşıldığını ileri sürüyorlardı. Sözcüğün iyi anlamındaki ideoloji ya da "organik

ideoloji" ise, Antonio Gramsci'nin deyişiyse: "sanatta, hukukta, iktisadi etkinlikte, bireysel ve kolektif yaşamın bütün belirtilerinde örtük olarak kendini gösteren en yüksek dünya görüşü" ya da "belirli bir yapının zorunlu üstyapısı" anlamına geliyor (*Hapishane defterleri*, Seçmeler, Onur yayınları, İstanbul, 1986, s.267,198 ve 253).

Peki, hiç tamamlanmayacak, gelişme olanaklarını hiç yitirmeyecek, hiç sona ermeyecek ve bu anlamda hiç aşılmayacak mıydı Marksizm? Elbette tamamlanacak, elbette aşılacaktı. Örneğin daha 1937'de Benedetto Croce, kuramsal Marksizmin İtalya'da ve bütün dünyada 1900'e doğru sona erdiğini yazıyordu.

Ancak biraz acele ediyordu. Şundan ki Marksizm, dünyaya gelmesini sağlayan koşullar aşıncaya (Sartre), öyleyse gelişmiş sınıfsız toplum ütopyası gerçekleşinceye, "zorunluluğun egemenliği" yerini "özgürlüğün egemenliği"ne (Engels) bırakıncaya kadar yaşayacaktı. Sınıflı toplumla sınırlıydı Marksizm. Bir tarih ve siyaset teorisi olarak, gelişmiş sınıfsız toplumda aşılacaktı.

Gramsci'nin özellikle üzerinde durduğu bir konuydu bu. Şöyle yazıyordu:

"Praksis felsefesinin kendini tarihsel bir bakış açısından, yani felsefel düşüncenin geçici bir evresi olarak kavraması... tarihsel gelişmenin belli bir noktada zorunluluğun egemenliğinden özgürlüğün egemenliğine geçişle belirginleşeceğini olumlayan ünlü tezde belirttik olarak dile getirilmiştir" (*Hapishane Defterleri*, agy., s.263).

"Ama praksis felsefesi de her ne denli tarihsel çelişkilerin bir dışavurumu ve hatta bilinçli olduğu için en tam dışavurumuysa da, bu onun tarihsel olarak varolmayan ve henüz varolamayan "özgürlüğe" değil "zorunluluğa" bağlı olduğu anlamına gelir. Öyleyse çelişkilerin ortadan kalkacağı tanıtlanırsa, örtük olarak praksis felsefesinin de ortadan kalkacağı, yani aşılabacağı tanıtlanmıştır" (*Hapishane Defterleri*, agy., s.265).

"Zorunluluktan özgürlüğe geçişin doğa için değil, insan toplumu için olduğunu da söylemek gerekir. Hattâ birleşmiş bir dünyada, tüm praksis felsefe dizgesi geçerliği kalmamış bir duruma gelebilirken, zorunluluğun egemenliği sırasında ütöpik olan bir çok idealist görüşün, ya da hiç değilse onlara ilişkin kimi görünümünün, geçişten sonra "doğruluk" durumuna gelebileceklerini, vb. olumlamaya dek bile gidilebilir" (*Hapishane Defterleri*, agy., s.267).

Marksizm ölmedi! Güncel tarihe içkin bir dünya görüşü olarak da, bilimsel ve felsefesal bir

girişim olarak da, daha uzun bir zaman yaşayacak gibi görünüyor.

SOSYALİZM POTURUNU ÇIKARIYOR

Sosyalizm ve/ya da komünizm, bir kültür ve uygarlık projesidir. Siyaset ve siyasal sınıf savaşımı, bu projenin amacı değil, aracıdır.

Bu projeyi salt devletin fethi ve önceden saptanmış bir toplum biçiminin kurulmasına yönelik bir örgütlenme ve siyasal sınıf savaşımına indirgemek, amacı araca indirgemek, sosyalizm ve/ya da komünizme yönelik bir kültür ve uygarlık projesini kendine yabancılaştırmak anlamına geliyor.

Sosyalizm ve /ya da komünizm, "âteşle abı yeksan" etmeye yönelik bir kültür ve uygarlık projesi oluşturuyor. Parçalanmış dünyanın liberalizm-komünizm karşıtlığından, birleşmiş dünyanın liberalizm-komünizm biresimine geçişi simgeliyor.

Bir gün, belki de sonradan komünizm denebilecek bir durum gerçekleşirse, her halde bu durum o güne değin kimsenin beklediği gibi bir "komünizm" olmayacaktır.

Ekim Devrimi ile başlayan süreç, gerek "tek ülkede sosyalizm" zorunlu seçeneği, gerekse bunun sonucu olarak sömürge ve yarı sömürge ülkelere öncelik kazandıran dünya devrimci stratejisi ile sosyalizme potur giydirmeye, onu "ulusalcılaştırmaya", köylüleştirilmeye yolaçtı. Şimdi sosyalizmin poturunu çıkarması, yeni baştan kentlileşmesi söz konusu. Ayrıca, küreselleşme de kentlileşmenin yolunu açıyor.

Sosyalizmin poturunu çıkarma süreci bilimsel teknolojik devrim ile örtüşüyor ve bu örtüşmenin sosyalizmin yeni baştan kentlileşme sürecini etkilememesi olanaksız.

Bilimsel teknolojik devrim proletaryanın yapısını, sınıfsal içeriğini de değiştiriyor. Birinci sanayi devrimine yolaçan ve bu devrimle sağlanan koşullar içinde ücretli üretken kol emekçilerinden oluşan proletarya, gitgide ücretli üretken kafa emekçilerinden oluşmaya başlayan bir sınıf durumuna geliyor. Birinci sanayi devrimi verileri ile kuşatılan "klasik" Marksist iktisadi ve siyasal düşüncenin devlet olarak örgütleneceğini ve demokrasiyi bu yoldan fethedeceğini öngördüğü proletaryanın sınıfsal içeriği ile çağdaş proletaryanın sınıfsal içeriği arasındaki gitgide gelişen bu ayırım, başka şeyler arasında, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti sorununda devletin tuttuğu yerin önemini yeni baştan tartışmak ve bugüne kadar düşünülmemeyen yeni toplumsal mülki-

yet biçimlerini düşünme zorunluluğuna yol açıyor. Birinci sanayi devrimi ile belirginleşen koşullar içinde gelişen proletaryanın sınıfsal içeriği (ücretli üretken kol emekçisi) ve bu devrimin verileriyle kuşatılan Marksist iktisadi ve siyasî düşünce, gerçekten de sosyalizmin kurulmasında üretim araçlarının toplumsal mülkiyetine “devletçi” bir nitelik kazandırıyordu. Örneğin Engels'e göre proletarya devlet iktidarını ele geçiriyor ve üretim araçlarını önce devlet mülkü durumuna dönüştürüyordu. Ve böylece proletarya olarak kendini ortadan kaldırırken, tüm sınıf farklılıkları ile sınıf karşıtlıklarını ve devlet olarak devleti de ortadan kaldırıyordu. Devletin tüm toplumun temsilcisi olarak gösterdiği bu ilk etkinlik, yani üretim araçlarına toplum adına el koyması, aynı zamanda onun devlete özgü son etkinliğini de oluştuyordu. (Anti-Dühring.) Şimdi ise proletaryanın sınıf yapısında gerçekleşmeye başlayan yeni dönüşümler, üretim araçları üzerindeki devlet mülkiyetinin “klasik” Marksizmde taşıdığı eski önemini tartışılabilir bir duruma getiriyor.

Yeni toplumsal mülkiyet biçimlerini düşünmek zorunluluğundan söz ediyorum. Texier'ye göre “Marx insanların ancak çözebilecekleri sorunları önlerine koyduklarını yazıyordu. Bu tezin dar olmayan bir yorumuna yardımcı olmak için, gerçeklikte insanların çözebilecekleri ve çözmeleri de gereken kimi sorunları, onlara somut bir çözüm getirebilecek duruma gelmelerinden çok önce koydukları da eklenebilir. Üstyapıların değeri, işte böyle açıklanır. Felsefe ile tarihin, ya da ussal düşünce ile gerçeğin, tamamlanmış bir durum olarak değil, ama ara vermeden gerçekleşen bir süreç olarak anlaşılması gereken bu özdeşliği, Marksizmin felsefesinin “saltık tarihselcilik” olduğu yolundaki Gramsci'gil olumlamayı anlama olanağını verir. (Gramsci ve Felsefe, agy., s.3)

Bu durumda ortaya bilimsel çözümden çok, belki “bilimsel bir ütopya” çıkacaktır. Ama bilimsel çözümlere giden yol, genellikle bilimsel ütopyalardan geçmiyor mu? Yeni toplumsal mülkiyet biçimleri sorunu de şimdilik, öyle sanıyorum ki, ancak bilimsel ütopya düzeyine, geçici, tartışmaya açık ve mutlaka tartışılması da gereken çözümlere bağlanabilir.

Kendi payıma “kışkırtıcı” bir örnek verebilirim. Diyebilirim ki üretim araçları mülkiyetinden yoksunluk ya da sömürü artık, ücretli üretken kafa emekçilerinde, ücretli üretken kol emekçilerinde olduğu gibi yoksullaşma ve alıklaşmaya, hiç değilse bu sözcüklerin eski anlamında bir yoksullaşma ve alıklaşmaya yol açmayacak. Bu durumda sosyalist evrede bile, yalnız tüketim araçları için değil ama kimi üretim araçları için de belli bir özel mülkiyet alanı öngörülemez mi?

Üretim araçları üzerindeki geleneksel bireysel özel mülkiyet ve kapitalist özel mülkiyetten sonra, aslında üretim araçlarının çeşitli öteki toplumsal mülkiyet biçimleriyle de kuşatılmış yeni bir toplumsal mülkiyet biçimi olarak “toplumsal özel mülkiyet” denebilecek yeni bir özel mülkiyet kategorisi ve buna karşılık düşebilecek yeni bir “özel” girişim alanı öngörülemez mi? Kimi ücretli üretken kafa emekçileri bu yeni özel girişim alanının işverenleri olarak da etkinlik gösteremez mi? Ve gene ücretli üretken kafa emekçisi çalıştıran bu nevezur ‘kapitalistler’, kapitalistliklerini sürdürebilmek için yürürlükteki kâr oranının giderek altında kalan bir kâr oranından gitgide daha düşük bir kâr oranıyla yetinmek zorunda kalmaya başlayacakları zaman, artık emeğin sömürü oranından çok “sermaye”nin sömürsünden söz etmek gerekemeyecek mi?

Gerçi altın yumurtlayan tavuğun kesilmeyeceği söylenmiştir. Ama kaz gelecek yerden tavuğun esirgenmeyeceği de söylenmiştir.

Örnek olsun: Macar Elçiliğinin davetiyle Sadun Aren, 1969'da Macaristan'a gitmişti. Yeni kitabının bir yerinde şöyle anlatıyor:

“Macaristan hakkında bir şeyler okumuştum. Kolhozlarda her aileye dört dönüm toprak verildiğini biliyordum. Onu görebilir miyim diye sordum. ‘Burada herkes toprağını kolhoza devretti,’ dediler. Nedenini de şöyle açıkladılar: ‘Biz Budapeşte'ye çok yakınız. Akşamları Butapeşte'ye sinemaya, tiyatroya gideriz, eğer kendi toprağımız, hayvanımız olursa ailecek gidemeyiz. Sonra burada herkesin bir ay izin hakkı var. Onu da ailecek kullanamayız, onun için biz bağımsız toprak sahibi olmaktan vazgeçtik,’ dediler. Tabii bu bana şunu düşündürdü: Bize daima, ‘Köylünün toprağa hasreti var. Köylü toprak sahibi olmak ister. Onun bütün güvencesi toprağıdır. Kolhoz filan pek yürümez, o hasreti gidermek için toprak vermek lazım, küçük mülkiyet daima olacaktır,’ derlerdi. Fakat gördüm ki mülkiyet hakikaten ayak bağı da olabiliyor. Marx'ın şematik bir ifadesidir: Teknoloji geliştikçe üretim gelişir. Mülkiyet ilişkileri, geliştikçe toplumu geliştiren bir güç olmaktan çıkıp ayak bağı olmaya başlar. O zaman yeniden devrim gibi bir şey olur, üretim ilişkileri değişir, yeni üretim ilişkileri gelir, vs. diyordu. Burada çok açık bir şekilde mülkiyet ayakbağı oluyor. Onun için de o kadar makbul bir şey olmaktan çıkıyor. Demek ki teknoloji gelişirse ... böyle şeyler olabilir. Mülkiyetin insanların her zaman özlediği bir şey olmadığını, şartlara göre mülkiyet hakkının pekâlâ önemini yitirebileceğini görmüştüm.” Sadun Aren, *Puslu Camın Arkasından*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.179.)

Evet, sosyalizm poturunu çıkarıyor, çıkaracak.

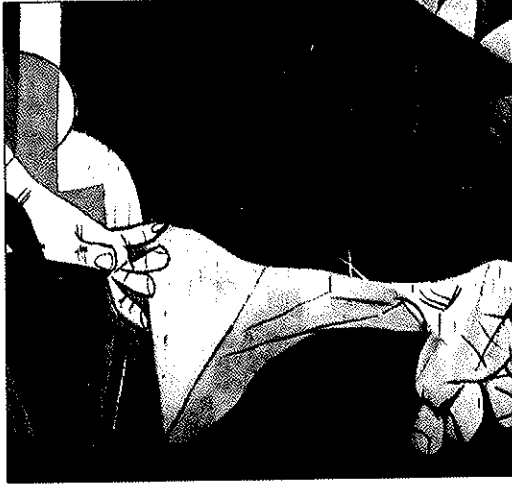
Çin

İzzettin Önder

Kâr haderinin sıkışması ile derin krize girmiş olan kapitalizm, "Çin istilâsı" ile yaşam süresini uzatma şansına kavuşmayı deniyor. Çin hem görece ucuz üretim merkezi, hem de oldukça büyük tüketici piyasası sağlayarak kapitalist dünyaya hayat öpücüğü sunuyor.

Büyük bir medeniyetten günümüze evrilen Çin'in, küreselleşme aşamasında tüm dünyanın dikkatini üzerine çekecek düzeyde gerçekleştirdiği hızlı kalkınması iki farklı görüş tarafından açıklanmaya çalışılmaktadır. Bunlardan birincisine göre, bundan asırlar öncesinde yaygın fakirlik içinde olan ve tüm dünyadan dışlanan Çin'in hızlı gelişiminin alt-yapısı, Sun Yatsen ve Mao'nun görüşleri etrafında şekillendirilen sosyalist politikalar ve toprak reformu sayesinde gerçekleştirilmiştir. Çin'in hızlı kalkınmasını açıklamada öne çıkan diğer bir görüş ise, bu süreci, 1978 yılında işbaşına gelen Xi-aoping yönetiminde uygulamaya koyulmuş olan "Reform ve Açık Kapı" politikasıyla ekonominin dışa açılmasına dayandırmaktadır. Bu yazıdaki konumuz, Çin'in Xiaoping yönetimi ile gerçekleştirdiği hızlı büyümenin kökenlerinin, niteliğinin ve Çin halkı için olduğu kadar kapitalist dünya için olası sonuçlarının irdelenmesidir. Söz konusu sürecin geri plânını kavramak ve kimilerinin "Çin'e özgü sosyalizm" olarak nitelediği ekonomi politikasını irdeleyebilmek için, öncelikle, 1911 devrimi ile başlayan ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1949 yılından günümüze dek yaşanan gelişmeleri, kısaca ve ana-hatlarıyla gözden geçirmek gerekmektedir.

Çin Devrimi olarak anılan dönem, 1911 yılında, Çin'in parçalanmış bölgeleri arasında sürdürülen çatışmaya son veren mücadelenin başlatılması ve Yatsen'in liderliği altında Cumhuriyet'in ilânı ile başlar. Parçalanmaya karşı sürdürülen ulusal savaş 1920 yılında başarı ile sonlandırıldı. Ulusal mücadelenin zaferle sonuçlanmasından sonra Sovyetler Birliği ile de

yakın ilişkiye geçildi. İç işlerin siyasal boyutta yatışması üzerine, Sun Yatsen "Üç Büyük Siyaset" adı verilen ve "ulusalcılık, ekonomik refah ve demokrasi" (Snow, s.67) ilkelerini içeren programı açıkladı. Bu programın özü, ulusal birleşme ve özgürlük, Çin'in ekonomik bağımsızlığını inşa etme ve kırsal kesimlerin refah düzeyini yükseltme ve tüm halkın eğitilmesi ve aydınlatılması ilkelerini kapsamakta idi. Aynı

zamanda, bu programla Kuomintang (Milliyetçi Parti) ile Komünist Partisi işbirliğinin temelleri atıldı ve güçlendirildi. Üç Büyük Siyaset programının en önemli ekonomik açılımında ise, Çin kalkınmasında temel rolü üstleneceği düşünülen toprak reformu yer almakta idi.

Yatsen'in ölümü üzerine Kuomintang'a hakim olan Çan Kayşek Yatsen'in projelerini rafa kaldırmaya girişti ve ilk iş olarak da, toprak reformu projesinin gerçekleştirilmesini engellediği gibi, Komünistlerle yakın işbirliği adımlarını da sabote etme yoluna gitti. Böylece, hem Çin'in kalkınmasında temel rol oynayacağı düşünülen toprak reformunun önü kesilmiş, hem de Batılı çevrelerle işbirliği içinde bulunan ülkedeki gerici burjuva kesiminin alan kazanmasına olanak sağlanmış oldu. Reformların engellendiği ve iç çatışmaların yoğunlaştığı bu dönemde Japonlar'ın 1931 yılındaki Çin istilâsı başladı. Tarihte "18 Eylül Olayı" olarak bilinen, Japonya'nın Çin'i kuzeyden başlayarak yürüttüğü işgal hareketi, bu işgale karşı koymada âciz kalan Çan Kayşek'in iç siyasette güç kaybetmesine yol açtı. Ancak, 1931 yılından itibaren Çin'de başlatılmış olan gerilla savaşı sonucunda Japon orduları geri püskürtüldü ve en sonunda 1945 yı-

linda Japonya'ya karşı zafer kazanıldı. Çin-Japon savaşı esnasında geri plâna itildiğini gören Çan Kayşek, savaş sonrasında tekrar politika sahnesine çıkarak, savaş bahanesiyle Çin'e duhul etmek isteyen ABD ile yakın ilişkiye girdi ve tekrar iç savaşı başlatarak, toprak reformunu bir kez daha akamete uğratmaya çalıştı. Ancak, bir kez daha yenilgiye uğratılan Çan Kayşek, 1949 yılında Tayvan'a giderek, orada ABD gölgesinde bir sahte devlet kurdu. 1949 yılı, aynı zamanda, Çin Komünist Partisi'nin de zafer yılı olarak tarihe geçti. Çan Kayşek ve burjuva kırıntılarının temizlenmesinden sonra yolu açılan Çin Halk Cumhuriyeti, Mao önderliğinde ve işçi-köylü ittifakı ile toprak reformu ve kalkınma hamlelerini kesintisiz sürdürme yoluna girdi.

Ancak, dışa kapalı ekonomik politikalar döneminde, bir yandan iç çatışmaların ekonomik kalkınma hamleleri üzerindeki etkisi, diğer yandan da henüz öz-tüketim aşamasından piyasa aşamasına tam olarak geçememiş toplumsal koşullar altında gerçekleştirilen ekonomik hamleler kısıtlı kaldı. Deng Xiaoping yönetiminin 1978 yılında işbaşına gelmesi ve "Reform ve Açık Kapı" politikalarını uygulamaya koyması sonrasında ise ekonomik verilerde canlanma görüldü.

Xiaoping yönetimi ile başlayan değişimleri şu temel başlıklar altında toplamak olasıdır: (1) Tarım reformu yaygınlaştırıldı ve çiftçiler topraklandırılarak, tarımsal üretimin yükseltilmesi hedeflendi; (2) Devlet mülkiyetindeki sanayi kuruluşlarında karar süreçleri yerelleştirildi ve yöneticilere teşvik sistemi getirilerek, zararlılarda sorumluluk, kârlardan pay alma yolu açıldı; (3) Yerel yönetimlerin karar alanları genişletildi; (4) Özellikle yabancı yatırımlara özel avantajlar sağlayabilmek için "Özel Ekonomi Bölgeleri", "Açık Kıyı şeritleri", "Açık Ekonomi Bölgeleri", vb. gibi özel bölgeler ihdas edildi; (5) Yabancı yatırımcılara, getirdikleri teknolojinin boyutuna ve diğer belirlenen kriterlere göre, belirli sürede vergi ödememe ya da düşük oranda vergi ödeme gibi malî avantajlar yanında, arsa temini ve çeşitli idarî kolaylıklar sağlama gibi avantajlar sağlandı. İç ekonomide yapılan temel değişikliklerin yanında, 1 Haziran 1979 tarihinde "Çin-Yabancı Ortak Yatırım Yasası" çıkarıldı. Böylece, Çin ekonomisi içe kapalı öz-tüketim ekonomisinden, önceleri piyasa ekonomisine, son aşamada da dışa açık ekonomi konumuna taşınmış oldu. (Ekinci, s. 95-97.) Bu politikaların eko-

nomik izdüşümünü aşağıda izleyelim.

(Yazıyı, salt Çin ekonomisinin gelişme çizgisi üzerine oturtacağım. ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi bağlamında bölgeye sızma, Çin ile Rusya'nın arasına girme, Şanghay ülkelerini denetleme, vb gibi politik açılımlar yazının çerçevesi dışında kalmaktadır.)

EKONOMİK TABLO

Bir zamanların geri kalmış ekonomi konumunda olup, derin bir devrim ve güçlü ekonomik hamleler üzerine 1978 değişimini yaşayan Çin'de, Yirmi Birinci Yüzyıl'ın başında tüm dünyanın dikkatlerini üzerine çekercesine 2005 yılı milli geliri bir önceki yıla göre % 10.1 oranında artarak, 18.2 trilyon yuana (yaklaşık 2.3 trilyon dolar) ulaşmış bulunmaktadır. Bu verilerin ışığında, Çin Halk Cumhuriyeti, ABD, Japonya ve Almanya'dan sonra dördüncü sırada yer almaktadır. (Türkeş, s. 23.) Satınalma gücü paritesine göre yapılan hesaplamalarda da Çin Halk Cumhuriyeti ABD'den sonra ikinci büyük ekonomi konumuna yükselmiş ve fert başına geliri 6 500 dolar düzeyine ulaşmış olmaktadır. Ekonominin son dönemlerde sektörler itibariyle bölünümü ise şöyledir: Millî gelir içinde, tarım % 13.1, sanayi ve inşaat % 46.2, hizmetler ise % 40.7 oranında yer almaktadır. Millî gelirin giderek büyük bölümü dış ticaretten oluşmaktadır. İlk bakışta olumlu gözükken bu veriler yanında, Çin Halk Cumhuriyeti'nde gelir dağılımı fevkalâde bozuktur. Kırsal ve kentsel hâne gelirleri arasındaki katsayı, kentsel alanlar lehine, 3.2'dir. Hâne gelirleri dilimlemesinde en yüksek % 10'luk dilime girenlerin toplam tüketimdeki oransal payı % 34.4 iken, en düşük % 10'luk dilime girenlerin toplam tüketimdeki oransal payı, ancak % 2.4 düzeyindedir. En düşük gelir düzeyinde bulunanların çoğunun kırsal alanlarda yaşıyor olduğu ve millî gelir hesaplarına girmeyen öz-tüketim yaptıkları varsayımı altında dahi, bu katsayı kabul edilemez düzeydedir. Dünyanın en yüksek döviz rezervini elinde tutan Çin Halk Cumhuriyeti'nin döviz rezervi 2006 yılı Mart ayı itibariyle 875 milyar dolardır. (Türkeş, s. 24.)

Bir yıllık kesit hâlinde verilmiş olan yukarıdaki değerler, Çin Halk Cumhuriyeti ekonomisinin dünyada büyük ekonomiler içinde yer aldığını ve büyüme hızının da yüksek olduğunu göstermekle beraber, verilerdeki çarpıklıklar, yürüyüş hattındaki bozuklukları daha ilk tabloda gözlerimizin önüne sermektedir. Statik

verilerle varılan bu sonuç ekonominin sağlık derecesi hakkında fazla bir fikir vermediği gibi, gelecek hakkında da fazla bir ipucu sağlamamaktadır. Varolan durumu daha ince bir çözümlemeye tâbi tutabilmek ve gelecek hakkında da fikir yürütebilmek için, ekonomik verilerin zaman içinde niceliksel ve niteliksel olarak gösterdikleri değişimin mercek altına alınması gerekmektedir.

Çin millî gelirinin son yirmi yıllık gelişme seyri iki önemli özelliği ortaya koymaktadır. Bunlardan birincisi, yıllık artış hızlarının yüksekliği, ikincisi ise millî gelir içinde ihracatın yükselen oranıdır. Tablo-1'de bu gelişmeler izlenebilir.

Tablo - 1

Seçilmiş Yıllar İtibariyle Çin'in GSMH Hızları ve İhracat/GSMH Oranları
(veri aralıklarda ortalama olarak)

Yıllar	GSMH Yıllık Büyüme Hızı	İhracat / GSMH
1986- 89	9.8	11.0
1990- 94	10.6	17.8
1995- 99	8.8	19.8
2000- 02	7.8	24.1

Kaynak: China Statistical Yearbook, 2002,
(Çin ve Sosyalizm içinde)

Çin'in milli geliri artışı, her ekonomide olduğu gibi, yüksek sabit sermaye yatırımlarının bir sonucudur. Söz konusu yüksek sabit sermaye yatırımlarının istihdam ve enflasyon etkileri ise aynı süreler itibariyle şöyle gelişmiştir.

Tablo - 2

Seçilmiş Yıllar itibariyle Çin'de Enflasyon ve İşsizlik Oranları

Yıllar	Tüketici Fiyatlarla Yıllık Enflasyon (ort. %)	Kentsel Alanlarda İşsizlik	
		Resmî	Gerçek
1986 - 89	12.6	2.2	-
1990 - 94	10.3	2.5	3.5 - 4.1
1995 - 99	5.2	3.0	4.4 - 8.3
2000 - 02	1.5	3.5	-

Kaynak: China Statistical Yearbook, 2002,
(Çin ve Sosyalizm içinde)

Bu tablonun daha da netleştirilebilmesi için, Tablo - 3'de verilen aynı dönemler için istihdamın çeşitli sektörler arasındaki dağılımına

bakmak gerekmektedir.

Tablo - 3

Seçilmiş Yıllar İtibariyle Sektörel İstihdamın Yatay Dağılımı

Yıllar	Tarım	İmalât	Diğer
1986 - 89	60.0	17.5	22.3
1990 - 94	52.3	15.6	32.2
1995 - 99	47.5	14.6	37.8
2000 - 02	45.2	11.9	42.9

Kaynak: Key Indicators, 2002, Asian
Development Bank (Çin ve Sosyalizm içinde)

Verilen üç tablo incelendiğinde 1980'lerden sonra, yani dış dünyaya açılışını izleyen dönemde, Çin ekonomisinin gelişme trendinin kapitalizmin tipik gelişme trendine uyduğu görülmüyor. Şöyle ki: (1) Yıllık büyüme hızı düşmektedir; (2) şç talebin baskılandığı ortamda ihracat ağırlık kazanmakta ve millî gelirin önemli bir bölümü ihracattan sağlanmaktadır; (3) Milli gelir artışına koşut olarak istihdam alanları tarım aleyhine, imalât ve diğer sektörler lehine değişmektedir; (4) Millî gelir artışına rağmen işsizlik artmakta ve gelir dağılımı bozulmaktadır. Gelir dağılımı verileri sistematik olarak elde edilememekle beraber, yukarıdaki açıklamalarda da verildiği üzere, kentsel alanlarda en yüksek ve en düşük % 10'luk dilimlerdeki hâne gelirlerinin tüketimdeki payları itibariyle fark yaklaşık 16 kattır. Yoksulluktan çıkarak, dış dünyaya, kapitalizme ve rekabete açılan Çin ekonomisinin ilk bulguları, gelişmenin fazla sağlıklı olmadığını ve ciddi sosyal sorunlara doğru sürüklendiğini açıkça göstermektedir.

Çin ekonomisinin yürüyüş tablosunun daha da netleştirilebilmesi için, yatırımların kaynak-

ları yanında, milli gelirin giderek önemli bölümünü oluşturan dış ticaret gelirlerinin bileşiminin irdelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla Tablo - 4'de Çin ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımların (DYY) gayrisafı yatırımlara oranı izlenebilir.

Tablo - 4

Seçilmiş Yıllar ştibariyle Çin Ekonomisinde DYY Göstergeleri

Yıllar	Miktar (ort, milyar \$)	Artış (ort. %)	DYY/Brüt Yatırımlar (ort %)
1985 - 89	1.8	19.8	1.8
1990 - 94	16.0	7.6	8.9
1995 - 99	42.0	4.0	14.0
2000 - 02	46.8	9.5	10.4

Kaynak: China Statistical Yearbook, 2002
(Çin ve Sosyalizm içinde)

Çin'in Batıya açılışını izleyen yıllarda Çin'e büyük bir DYY hücumu gerçekleşmiş, fakat son yıllarda bu akımın hızı biraz kesilmiş gözüküyor. Yabancı sermayenin Çin ekonomisinde oynadığı rolü görebilmek için, yabancı sermayeli işletmelerin toplam ticarete ve ihracattaki paylarını ele almak zorunludur. Tablo - 5 bu değerleri yansıtmaktadır.

Tablo - 5

Yabancı Sermayeli İşletmelerin Çin Ekonomisindeki Yeri

Yıllar	Ticarete Pay	İhracatta Pay
1990	14.7	12.6
1995	39.1	31.5
2000	49.9	47.9
2001	50.8	50.1

Kaynak: China Statistical Yearbook, 2002
(Çin ve Sosyalizm içinde)

Çin, Hon Kong, Tayvan, Singapur, Güney Kore, Endonezya, Tayland Malezya ve Filipinlerden oluşan Güneydoğu Asya ülkeleri içinde en yüksek DYY alan ülke Çin'dir. Bu bölgeye yönelik yatırımların yaklaşık % 95'ini alan Çin son yıllarda yaklaşık 60 milyar \$'a varan miktarlarda DYY almaktadır. Çin'e en büyük rakip olarak görülebilecek Malezya, Filipinler, Güney Kore veya Endonezya'ya giden DYY tutarı Çin'e giden karşısında çok ufak kalmaktadır. Örneğin, 2002 yılında söz konusu ülkelere giden DYY tutarları, \$ olarak, şöyledir: Hon Kong (- 3.98); Tayvan (- 3.44); Singapur (1.97); Güney Kore (- 0.70); Endonezya (- .07); Tayland (0.86); Malezya (1.30); Filipinler

(1.03). (Çin ve Sosyalizm.)

Çin'e yönelik DYY'ların önemli bölümü, başta Tayvan olmak üzere, "Denizaşırı Çinliler" e aittir. Bu payın toplam DYY içinde 2/3 dolayında olması, oldukça yüksektir. Ancak, bu yatırımlar daha çok emek-yoğun ve geri teknoloji kullanan yatırımlardır. Buna karşın, gelişmiş ekonomilerden alınan yatırımlar ise, ileri teknoloji kullanan sermaye-yoğun yatırımlardır.

Çin'in milli gelirine büyük katkı yapan ihracat gelirlerinin detaylı incelemesi Çin'in dış ticaret ilişkisinin ağırlıklı olarak ABD ile olduğunu ortaya koymaktadır. Çin'in ABD'ye yönelik ihracatının tüm ihracatı içindeki oranı, 1990 yılında % 10.7 iken, bu oran 2002 yılında % 32.1'e yükselmiştir. Tüm Güneydoğu Asya ülkelerinden ABD'ye yapılan ihracatın % 42'si Çin tarafından gerçekleştirilmektedir. Çin'in ihracatı içinde sanayi ürünlerinin oranı % 90 dolayında olmakla beraber, bunun içinde yüksek teknoloji ürünlerinin payı ancak % 28'dir. Tablolardan da görüldüğü üzere, ihracatta yabancı şirketlerin payı % 60 dolayında olup, bu pay ileri teknoloji ürünlerinden oluşmaktadır. Çin'in 2005 yılında oluşan 102 milyar dolarlık dış ticaret fazlasının 84.4 milyar dolarlık bölümü yabancı şirketlerin kârlarından oluşmaktadır. (Türkçe, age. S. 25.)

EKONOMİK TABLONUN YORUMU

Bu verilerin ışığı altında Çin ekonomisi ile ilgili iki önemli sonuca varmak olasıdır. Bunlardan birincisi, Mao döneminin kapanmış olduğu ve Xiaoping'in uygulamaya koyduğu olduğu "Reform ve Açık Kapı" politikalarının sonucunda Çin ekonomisinin Batıya, kapitalizme açıldığı gerçeğidir. Bu açılımda DYY üzerinde ne derece iç denetim olduğu gerçeği ise aşağıda tartışılacaktır. Yukarıdaki verilerin ortaya koyduğu ikinci olgu ise, Çin ekonomisinin yüzünü, ağırlıklı olarak ABD olmak üzere, Batıya çevirdiği gerçeğidir. Bu yönelişin hangi taraftan kaynaklandığı kadar, hangi tarafın, ya da sistemler açısından bakıldığında, hangi sistemin kazancı veya zaferi ile sonuçlanacağı da Çin için olduğu kadar, dünya dengeleri açısından da fevkalâde büyük bir önem taşımaktadır.

Bu iki önemli soruna geçmeden önce, genelde Çin gibi büyük nüfuslu bir ekonominin son yıllarda göstermiş olduğu hızlı gelişmenin

dünya ekonomisi üzerindeki etkilerine kısaca göz atmak gereklidir. Önemli yer altı ve yerüstü kaynaklarına sahip olan Çin, son yıllarda gösterdiği hızlı gelişme nedeniyle dünya kaynakları üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır. Çin ekonomisinin hızlı büyümesi, başta petrol veya doğal gaz gibi enerji kaynakları olmak üzere, demir, bakır vb gibi sanayi girdileri üzerinde de büyük baskı oluşturmaktadır. Bu baskı sonucunda gerek yenilenemez enerji kaynaklarının, gerekse sanayi girdi hammadde-lerinin dünya fiyatları yükselmekte ve bu fiyat yükselişi diğer ülkelerdeki marjinal işletmeleri tehdit etmektedir. Doğal olarak girdi fiyatlarındaki yükselişler Çin ekonomisini de etkilemekte ve yetkilileri bu sorun üzerinde düşünmeye sevk etmektedir. Özellikle enerji kaynakları açısından Çin liderleri üçlü bir politika çizgisi izlemektedir. Bunlardan birincisinde, Venezuela gibi ABD karşıtı ülkelerle yakın ilişkiler geliştiren Çin, enerji girdi arterlerini çeşitlendirmeye çalışmaktadır. İkinci olarak, Çin, kendi ideolojisine ters düşse de, enerji zengini ülkelerle yakın ilişkiye girmekten çekinmemektedir. Örneğin, Çin, Sudan gibi ülkelerle de dış ticaret ve ikili anlaşma türü ilişkilere girmektedir. Üçüncü olarak da, Çin büyük döviz rezervlerine güvenmektedir. Dünyanın en büyük döviz rezervine sahip olan Çin, enerji ve diğer girdiler konusunda tüm ülkeleri tedirgin eden Çin, şimdilik ve yakın gelecek için fazla bir kuşku taşımamaktadır.

Çin ekonomisinin söz konusu hızlı gelişimi yanında DYY ile ülkeye gelen yabancı yatırımcı ve araçların yerli halka aşılayacağı yaşam biçimi de zaman içinde dünya kaynaklarını zorlamaya adaydır. Örneğin, kent içi ulaşımında yaygın kullanımı olan bisiklet yerine zamanla araba kullanımının yaygınlaşması gibi çeşitli davranış değişiklikleri dünya kaynaklarını zorlamaya adaydır.

Çin'in yüksek miktardaki döviz rezervi, Hindistan ve diğer bazı Güneydoğu Asya ülkeleri rezervleriyle birlikte, başta ABD olmak üzere, carî işlem açığı veren birçok Batılı ekonomilerin dış kaynak ihtiyacını karşılamaktadır. Rezervlerini uluslararası para piyasalarında değerlendiren Çin ve diğer döviz fazlası ülkeler, oldukça düşük faiz haddi karşılığında ABD ve diğer Batılı ülkelerin carî işlemler açığını finanse etmektedir. Bu durum, ABD ve Çin arasında, hattâ daha geniş bakarsak, carî açık veren Batılı ekonomilerle carî fazla veren Çin ve benzeri ekonomiler arasında ilginç bir denge

oluşturmaktadır. şöyle ki, dolar üzerinde faizin yükseltilmesi, Çin'in lehine ABD'nin aleyhine, faizin düşürülmesi ise Çin'in aleyhine, ABD'nin lehine sonuçlar verir. Böylesi ters ilişki, zaruret durumunda ABD'nin faiz yükseltmede iki defa düşünmesi gerektiği gerçeğini ortaya koyar. Diğer bir deyişle, dünyanın en büyük ekonomisi konumundaki ABD, faiz yükseltme politikasında dolaylı yoldan Çin ve diğer döviz fazlası ekonomileri dikkate almak durumundadır. Bu nedenle, ABD Merkez Bankası FED, iç gereksinimler nedeniyle dolar üzerinde faizi yükseltme gereğine karşı, bu adımı çok tedirgin ve ancak tedrici yürüyüşlerle gerçekleştirebilmektedir. Benzer durum, doların değeri ve dolar/euro paritesi için de geçerlidir. Konumuz bu olmadığından bu konu üzerinde daha fazla durmadan, sadece Çin'in yüksek rezerv tutmasının ABD ve Batılı ekonomiler için her an patlamaya hazır bir bomba, ama aynı zamanda iki güç arasında bir denge unsuru olarak algılandığı gerçeğini belirtmekle yetineceğim.

Yükselen enerji ve girdi fiyatları karşısında, Çin'in komünist dönemden devraldığı çok önemli bir miras da oldukça nitelikli ve disiplinli emek gücüdür. Kentsel alanlarda disiplinli ve eğitilmiş emek gücü sanayi işletmelerinin verimliliğinin yükseltilmesinde önemli rol oynamaktadır. Böylece, yükselen hammadde fiyatlarına rağmen, Çin dünya ticaretinde giderek yükselen paylar almaktadır. Çin, ihracatta dünya dördüncüsü, ithalâta ise dünya üçüncüsüdür. Burada, Çin ihracatı olarak uluslararası istatistiklere yansıyan değerlerin aslında hangi şirketlerin geliri, Çin ithalâtı olarak istatistiklere yansıyan değerlerin ise, patent sözleşmesi altında Çin'e yarı-mamul gönderen Batıdaki hangi firmaların kârı olduğu meselesi önemlidir. Yabancı şirketlerin ihracattaki payı % 60'ın üzerindedir. Bu oran, sermaye-yoğun ürünlerde daha da yüksektir. (Türkeş, s. 25.)

Çin'in ekonomik faaliyetleri ve DYY doğu ve güneydoğu bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Buna karşılık, iç ve batı bölgeleri hem iç yatırımlardan, hem de DYY'den çok az pay almakta, bazı bölgeler ise hemen hiç yatırım almamaktadır. Bu durum, Mao döneminden beri süregelen aşırı bölgesel dengesizlikleri daha da artırmaktadır.

Xiaoping döneminin 1978 yılında uygulamaya koymuş olduğu "Reform ve Açık Kapı" politikaları sonucunda ortaya çıkan ekonomik ve sosyal tabloyu bazı çevrelerin "Çin'e özgü sos-

yalizm” olarak yorumlamalarına karşın, gelişmelerden bizzat Çin yönetimi huzursuz olmuş olmalı ki, Çin Komünist Partisi, 8-11.Ekim.2005 tarihinde yapmış olduğu toplantıda 2006-2010 yıllarını kapsayan 11. Plân üzerinde çalışmış ve gidişatı değiştirmeye yönelik bazı öneri taslakları geliştirmiştir.

Çin Anayasasına göre, kamu mülkiyeti asıl olmakla beraber, özel mülkiyet de koruma altına alınmıştır. Ekonominin yaklaşık % 70’i piyasa ekonomisi koşullarına göre çalışmaktadır. Mülkiyet önemli olmakla beraber, işletmelerin piyasa koşullarında çalışıyor olması gelir ve kaynak dağılımında özel kararların kamusal yararın önüne geçmesine yol açar. Buna rağmen, 11. Plânın ilkelerine göre, 2010 yılına dek “olgun sosyalist piyasa ekonomisi sistemi”(!) geliştirilmeye çalışılacağı hedeflenmektedir.

Xiaoping döneminde benimsenen “önce bireyler zenginleştirilecek” ilkesi, 11. Plâna “ortak refah” ilkesine dönüştürülmüştür. Bu ilkeler çerçevesinde, “Çin’in milli ekonomisini güvence altına almak için, yoğun ölçüde yabancı yatırımlara ve kaynaklara dayalı büyüme tarzını değiştirmeye yönelmek” hedeflenmiştir. Yeni plân çerçevesinde, bölgelerarası dengeli kalkınma politikasının geliştirilmesi; iç talebin yükseltilmesi; reformların derinleştirilmesi; kamu hizmetine öncelik verilmesi; kamu sağlık örgütünün kurulup yaygınlaştırılması; yeni sosyalist köyler inşası gibi sosyalizmin kurallarını yeniden inşa etme projelerinin geliştirilmesine çalışılmaktadır. (Türkeş, s. 26-34.)

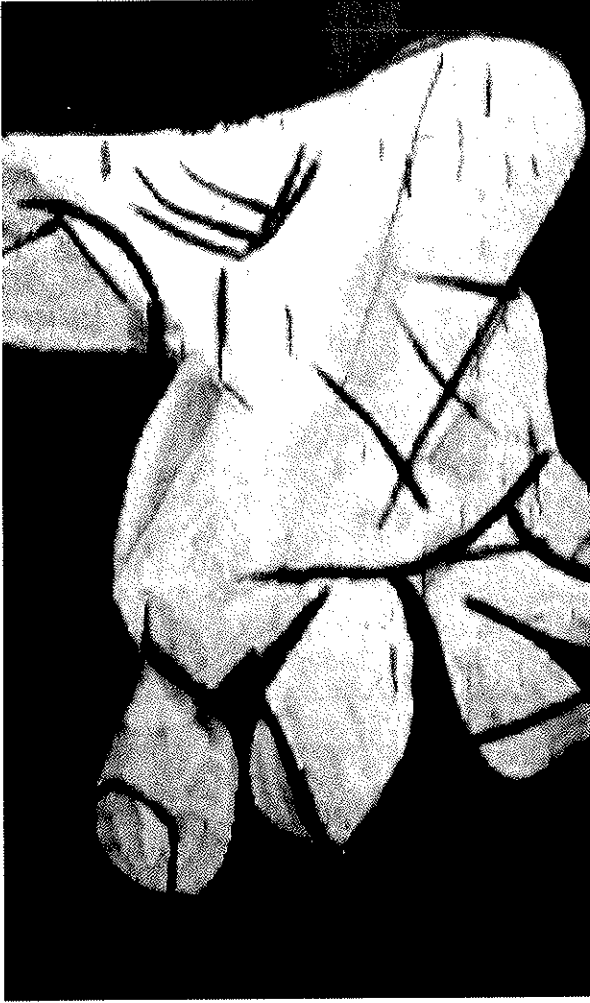
GENEL DEĞERLENDİRME

Yatsen ve Mao döneminde Sovyetler’den farklı bir çizgide gelişme göstermiş olan Çin ekonomisinin küreselleşme akımına kapılarak kapitalist dünyaya açılmasının üzerinden yaklaşık 28 yıl geçti. Bu dönemde, Çin’in milli gelir artış hızı gerçekten yükseldi, ihracatı arttı, döviz rezervleri olağanüstü boyutlara çıktı. Ancak, aynı dönemde Çin’de bölgelerarası ve bireysel gelir dağılımı bozuldu, yurtdışı gelirlerinin büyük bölümü DYY kuruluşlarının ihracatından elde edilir oldu, sosyal harcamalar geriledi. Diğer bir ifade ile, kapitalizmin yörüngesine giren ve sömürü ağlarını içeri alan Çin, ekonomik verilerle mekanik olarak büyüdü, ama bu büyüme sosyal açıdan önemli sorunları da beraberinde getirdi. Bu durum karşısında Çin Komünist Partisi 11. Beş Yıllık Programda bu gidişi değiştirmeye yönelik projeleri uygulamaya koymaya yeltendi. Çin ekonomisi-

nin % 60’ının piyasa kurallarına göre işletiliyor olması karşısında, bu olguyu değiştirmeden, 11. Beş Yıllık Programda hedeflenen 2010 yılında “olgun piyasa sosyalizm ekonomisi” hayalinin gerçekleşmesi uzak bir olasılık olsa gerek!

Sistemler, bütünsellik içinde tutarlı çalışan organizmalardır. Her sistem kendine uygun dokuları korur ve geliştirir, kendine yabancı dokuları ise reddeder ve dışlar. Sistem, kendi koruma mekanizmalarını oluşturur ve dışsal unsurlarla öldüresiye savaşır. Kapitalizm ve sosyalizm birer sistemdir. Aynı ayrı yaşarken de aralarında mücadele eden sistemlerin bir arada yaşaması gibi bir fantezi olamaz! Geçiş dönemlerinde, bir arada yaşıyor gibi algılanabilen görüntüler zahîrîdir, aldatıcıdır. Zira, zaman içinde başat olan biri diğerini yok etmeye çalışır ve büyük bir olasılıkla da bunda başarılı olur. Kızıl Çin ekonomisinden Çin ekonomisine evrilme, Sovyetler’in dağılmasına analogik olarak, ama ondan farklı biçimde, böyle hazin bir dönüşüm görüntüsü sergilemektedir. Zira, Çin’in dünyaya açılmasının ve belirli bölgelerine yoğun DYY almasının, aşağıda değinildiği şekliyle, zamanla hiçbir şekilde denetlenemeyecek boyutta etkileri ve sonuçları ortaya çıkacaktır.

Kapitalist üretim tarzı ile yapılan sanayi üretiminde teknoloji-yoğun alanlarda yaratılan katma değer büyük bölümü itibariyle sermaye sahiplerine tahakkuk etmektedir ve ileride de bu süreç hızlanarak devam edecektir. DYY çekebilmek için tanınan vergi avantajı da, katma değer içinde kamu kesimi payının sermayeye aktarılmasının yolunu açacaktır. DYY’ların kâr paylarının belirli süre yurt dışına çıkartılma yasağı, söz konusu gelişme trendini durdurmayı, tam tersine, hızlandırma eğilimi taşıyan bir önlemdir. Böylece sağlanan birikim sonucunda sermayenin organik bileşimi sermaye lehine artarken, içte gelir dağılımı hızla bozulacak ve yoksulluk yaygınlaşacaktır. Böylece, Çin ekonomisine teknoloji-yoğun yabancı karteller hâkim olacaktır. Bu kuruluşların üretimleri Çin’in yurt-ıçi hasıla değerlerinde gözükcek ve bu değerlerin insan sayısına bölünmesiyle bulunan fert başına gelir de, yanıltıcı şekilde, yükselmiş gibi yansıyacaktır. Oysa, söz konusu şirketler kârlarını kendi merkezlerine transfer ederken Çin millî geliri yurt-ıçi hasıla değerinin altına düşecektir. Fert başına gelir hesabı da aritmetik bir olgu olup, gerçekten bireylerin kullanımına sunulan değerleri

yansıtmaz. Kısacası, Çin'in ekonomik anlamda büyümesinin altında, ağırlıklı olarak, Çin toprakları üzerinde büyüyen uluslararası karteller olacaktır. Üstelik, bu karteller güçlerine güç katarken, Çin'de bölgelerarası ve bireysel gelir ve servet dağılımı bozukluğu yaratacak, kamusal kararları uluslararası karteller lehine ulusallıktan saptıracak ve ülkeyi sosyal sorunlara sürükleyecektir.

Ana sanayi dallarında faaliyet gösteren kamu işletme sahiplerine verilen yetki ve inisiyatif, söz konusu üst düzey yöneticilerin de, alt kademedeki emekçileri karar sürecine katmadan, burjuvalaşmasına yol açarak, DYY sermaye sahiplerinin davranış kalıplarına bürünmesine neden olacaktır. Böylece, ülkede yaygınlaşan burjuva sınıfı, kamu mülkiyetindeki işletmeleri de kapsayacak biçimde genişleyerek, kamusal karar mevkiindeki üst düzey bürokrat ve yöneticileri de etkileyecektir.

Yerinden yönetim biçimine ağırlık verilen yönetim biçimi, ülkenin doğu ve güneydoğusu ile

iç ve batı kısımları arasındaki sanayileşme ve gelir farklarının hafifletilmesi yollarını tıkayarak, bu farkın daha da açılmasına yol açacaktır. DYY'ın daha çok ülkenin doğu ve güneydoğu bölgelerine yapılıyor, buna karşın iç ve batı bölgelerinin daha geri sanayi dallarına sahip olmaları bölgeler arasındaki farkın açılmasına neden olacaktır. Her ne kadar Çin üniter devlet yapısına sahip ise de, aşırı yerelleşme, varlıklı bölgelerden yoksul bölgelere kaynak aktarımının politik arterlerini kısacaktır. Kaldı ki, doğu ve güneydoğu bölgelerine yönelik DYY'a ve yerli yatırımlara sağlanan vergi avantajları, bu yörelerde yaratılacak katma değerden geri bölgelere aktarım yapılacak havuzun daralması sonucunu yaratacaktır. Bunun da ötesinde, doğu ve güneydoğu yörelerde iyice güçlenen DYY ve/veya iç yatırımcılar ileride siyasî kararlara da hakim olarak, kamusal kaynak paylaşımında yoksul bölgelere avantaj sağlayıcı politikaları engelleme eğilimine girebileceklerdir.

Geniş toplumları bir arada tutmanın çok önemli bir yolu, gelir düzeyinin yüksekliği kadar, gelir düzeyinin yüksek olmadığı koşullarda, eşitliğidir. Üç ayrı dil konuşan İsviçre halkını, çok farklı gruplardan oluşan ABD halkını bir arada tutan ana çimentolama dokusunun fert başına yüksek gelir düzeyi olduğu açıktır. Çin gibi büyük bir sosyal mozaği şimdiye dek bir arada tutan doku ise, siyasal yönetim dışında, açıktır ki, gelir düzeyinin yüksekliği değil, gelir dağılımındaki adalet ya da böyle bir algılaşmanın yarattığı toplumsal ruh hâli idi. Kapitalizmin Çin'e girmesi ve yaygınlaşması ile bölgelerarası ve bireysel gelir dağılımı bozuldukça, parçalanmaya yüz tutacak olan sosyal yapıyı bir arada tutabilecek ortalama gelir düzeyine kısa sürede ulaşamayacağından, gelecek yıllarda sosyal sorunlar ve parçalanma gündeme gelecektir. Hâlen de bu yönde trendlerin çarpıcı bir biçimde gelişmekte olduğu gözlenmektedir.

Bu dönüşümleri hem Çin, hem de ABD ve Batı kapitalizmi açısından değerlendirdiğimizde şu sonuçlara varabiliriz:

Çin'in kapitalist dünyaya açılması ve kapitalizme yönelmesinin hem Çin halkı, hem de dünya kapitalizminin geleceği üzerinde önemli etkileri olacaktır. Bilindiği gibi, kapitalizm, sosyalizmden farklı olarak, "birikim" dinamikleri ile işler. Kapitalizmin birikim dürtüsü, üretim süreci ve felsefesinin sosyalizmden mutlak olarak farklılaşmasına neden olur. Sosyalizmde bireysel ve toplumsal ihtiyaçlara yönelik, çevreye ve doğaya saygılı üretim söz konusu

iken, kapitalizmde birikim için piyasaya üretim yapılır. Birikim tek amaç olunca, birikimin en üst düzeye çıkarılması için, bir yandan girdi elemanlarının baskılanması, diğer yandan da nihai ürün piyasalarının genişletilmesi ve sömürülmesi kaçınılmaz olur. Kapitalizmin birikim dürtüsü, üretim sürecinde bireysel ve/veya toplumsal gereksinimler ihmal edilerek, satınalma gücü ile piyasalara yansıtılmış tercihlerin tatmini yoluna gidilir. Birikim sürecinin kesintiye uğramaması için, reklâm vb gibi "talep uyarıcı" araçlarla piyasalar genişletilmeye gayret edilir. Kapitalist üretim süreci, ölçülü bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda çevreye saygılı üretim yerine, piyasaya yansıtılmış kısıktırılmış ihtiyaçların tatminine yönelik denetimsiz ve çevreye karşı saygısız üretime yönelir. Kapitalizme yönelmiş olan Çin'de emekçiler, iç veya dış sermaye sahiplerinin sömürü objesi olacak, böylece burjuva ve emekçi kesim arasında oluşacak adaletsiz gelir dağılımı ortamında ancak piyasaya yansıyacak talepler tatmin ediliyor olacaktır. Bu süreç sonucunda, güç dengeleri burjuvaziye kaymış olacağından, siyasal kararlarda da toplumsal çıkarlar geri plâna itilecek, uluslararası sermaye ile ittifak kurmuş olan burjuvazinin çıkarları öne çıkacaktır.

1.5 milyara yaklaşan Çin nüfusu kapitalist dünya için, salt insan topluluğu olarak bir değer ifade etmediği gibi, tam tersine, yüküttür. Bu durum karşısında, Çin için geliştirilecek kapitalist çözüm şöyle şekillenebilir: Çin'in bir bölümü, kapitalist dünya ile eklemlendirilerek, küreselleşme ortamında, bol, ucuz ve disiplinli emek pazarı niteliğinde üretim merkezi olarak kullanılabilir. Gelişme hızına bağlı olarak, Çin'in görece geliştirilebilen diğer bölgeleri ise, hem üretim merkezi, hem de tüketici pazarı olarak düşünülebilir. Çin'in çok yoksul iç ve batı bölgeleri ise, politik denetim altında tutularak, kendi yoksulluklarına terk ediliyor olabilir. Tabii, Çin'in parçalanması söz konusu olduğunda, ekonomik ölçütler kadar etnik vb gibi diğer sosyolojik ölçütler de devreye girecek ve süreç hem uzun, hem de — maalesef — acı olacaktır.

Öyle gözüküyor ki, Çin'in kapitalistleştirilmesi sürecinde sürükleneyeceği öngörülen aşamalar ve varılan sonuçlar, ABD ve Batı dünyasının arzu ve çıkarlarına uygun düşmektedir. Bu nedenle, bu yolda yüründüğü sürece, Çin yönetiminin, YDD sahiplerini denetlemek adına koyduğu bazı kurallara boyun eğerek görünüşü yaratmak, bizzat kapitalist dünyanın ve

YDD sahiplerinin avantajıdır. Çin'li yöneticilerin ancak 2005 yılında, yani çok yeni fark ettiği olumsuz gelişmeleri denetleyerek, 2010 yılında "olgunlaşmış sosyal piyasa ekonomisi" oluşturma rüyasının gerçekleşme şansı ise, bu yürüyüş hattı üzerinde, fazla yüksek gözükmemektedir. Kaldı ki, 11. Beş Yıllık Program'ın hedefleri arasında yer alan, daha yüksek düzey ve kalitede sosyal hizmet, köy kalkınmasına öncelik vermek gibi sosyal açılımları da sosyalizme yönelik yerine, iç talebi canlandırıcı, piyasa ekonomisini yaygınlaştırıcı ve sermayenin önünü açıcı kapitalist uygulamalar olarak görmek de olasıdır. Benzer uygulamayı, Batı dünyası İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında, Türkiye ise 1961 Anayasası ile kısmen gerçekleştirmiştir. Sonuçlar ise, ortadadır!

Çin'in 1980 sonrası trendinin kapitalist dünya açısından yorumu da, tek kutuplu kapitalist dünyanın imparatorluğuna soyunan ABD'ye güçlü bir rakip olma olasılığının yüksekliğidir. Ulusal bütünlük ve ekonomik bağımsızlık ilkelerinin korunabildiği sürece oldukça yüksek görülebilen bu olasılığın önünde iki önemli engel söz konusu olabilir. Bunlardan birincisi, Çin'in ekonomik kalkınmasına güçlü yabancı şirketlerin hâkim olması ve üretim Çin'de yapılıyor olmakla birlikte ekonomik ve politik kararların ağırlıklı olarak Çin dışında alınıyor olmasıdır. Arap Yarımadası petrolleri örneğine analogik olarak, Çin ekonomisinin büyümesine karşın, ekonomik ve siyasal kararlarda ülke siyasetçileri, hattâ yerli burjuvazi aynı derecede güç ve yönetim hâkimiyeti gösteremiyor olabilir.

Kapitalizm açısından bir başka olasılık ise, kâr hadlerinin sıkışması ile derin krize girmiş olan kapitalizmin "Çin istilâsı" ile yaşam süresini uzatma şansına kavuşmuş olduğudur. Çin, kapitalist dünyaya, hem görece ucuz üretim merkezi, hem de oldukça büyük tüketici piyasası sağlayarak, hayat öpücüğü sunma durumundadır.

Kaynakça

Ekinci, Alper: *Çin ve Yabancı Sermaye*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

Snow, Edgar: *Red China Today*, Penguin Books, Middlesex, 1979.

Türkeş, Nuri: "11. Beş Yıllık Plân ve Çin Ekonomisine Genel Bir Bakış", TEORİ, Mayıs, 2006.

Küresel Çatışmanın Yeni Aktörü: Çin ve Sosyalizm, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Kerteriz

Halim Togan —

Çözüm, kendi özgül sorunları, somut hayatî çıkarları bağlamında İsrail halkından ve Filistin halkından beklenmiyor. Bu yüzden, çözüme yol açabilecek pek çok olumlu perspektif sürekli gündem dışına, hattâ havsala dışına sürülüyor

Bir taraftan Filistin topraklarında, Gazze'de, vb., öbür taraftan Lübnan'da ve bütün Ortadoğu'da İsrail devletinin çıkardığı son olaylar, bir kere daha, özel olarak Filistin halkının geleceği ile genel olarak bütün bu havalinin kaderi üzerine düşünürken — ve konuşurken — takkeyi önümüze yeniden koymamız gerektiğini gösterdi:

Filistin'de sorunun özüne dair en hayatî belirleyici unsur TOPRAK'tır. O değilse ve bugüne kadar olup da bitmeyen ve hep yeniden başlayan her şey hep aynı şey değilse nedir? "Çözüm" için ortaya atılan, oluşturulan, kararlaştırılan bütün "yol haritaları" elli yıldır hep aynı yola, çözümsüzlüğe çıktı.

Neden?

Toprak yüzünden!

Filistin coğrafyası iki ayrı, bağımsız, hükümler devleti kaldırmıyor. Bunun fizikî imkânları, iki ayrı devlette örgütlenmiş iki ayrı halkın yaşamasına yeter toprak yok. Devlet demek, toprak demektir. Daha da öncesi, bir halk demektir. Filistinli ile Yahudi birbirini yok yerine koymadan nasıl yaşayacaklar?

Filistin'de — Hamas başta — kimi kesimlerin "İsrail'in var olma hakkını tanımamak"ta idretmelerinin mantığı burada yatıyor. Kim ne derse desin, mantık olarak yabana atılabilir gibi değil; çünkü ayağı başbayağı yere, toprağa basıyor.

"Vay! Yani şimdi siz de mi?" diye köpürmeyin, önce bir düşünün: İsrail Yahudi devletinin varlığını sürdürmesi bugüne kadar 6-7 milyon Filistinli'nin fiilen "denize dökülmüş", orda burda sığıntı ya da "geçici" mülteci kamplarında sürgün yaşıyor olması sayesinde mümkün olmuş değil midir? İsrail devleti bugün de, olduğu yerde, ikide bir devlet terörüne (yargısız infaz, baskı, zulüm, evlerini ailelerin başına yıkma, sapantaşı atan çocukları mitralyözle tarama, savaş, vb..., vb...) başvurmadan ayakta durabiliyor mu? Bütün bunlar İsrail devleti yöneticileri nezdinde — Simon Peres gibi "muhterem" (!) bir sosyal demokrat dahil — İsrail devletinin vazgeçilemez varlık koşulu olarak resmî söyleme bağlanmış. İsrail devlet sözcüleri ve ideologlarının başka türlü konuşmaları ve düşünmeleri de mümkün değildir ama, hiç birinin kan içici canı tabiatlı psikopatlar olduklarını düşünmemiz için de bir neden yok.

Hamas türü "aşırı"lığın baş ve esas nedeni, evet, İsrail devletinin varlığıdır. O topraklarda Yahudilerin yaşaması Hamasgil ve sair Müslümanlar için tahammül edilemez bir şey olduğundan değil, İsrail devletinin varlığı Filistin halkının o topraklarda yaşama hakkının inkârını içerdiği için. Bir başka deyişle, "Şahinler" Filistin halkının bütün dünyaca sözde tanıdığı söylenegelen haklılığını vurgulamak için öyle bir söyleme âdeta "canhavliyle" sarılıyorlar. Yoksa, İsrail'i "denize dökme"nin hiç bir hal ve koşulda mümkün olmayacağını ve böyle bir şeye kalkışmanın kendi insanlarına neye mal olacağını bilmeyecek, kavrayamayacak kadar akılsız ve izansız değiller herhalde.

El Fetih (FKÖ) de daha düne kadar aynı söylemin sahibiydi. Filistin halkı kendisi, sesini çıkarabildiği, sözünü geçirebildiği her fırsatta aynı hassasiyeti dile getiriyor. En son

örneği, Hamas'ın bu söylemle seçim kazanması oldu. O zaman da, onu seçen halkın başına neler geldiği görüldü. Kendi özgür iradesiyle yöneticilerini seçip başa geçirdiği için düpedüz cezalandırılıyor. Anlı şanlı AB ülkeleri dahil bütün Batı âleminin acımasız husumetine hedef oluyor!

Böylesi koşullarda söz konusu söylemin ağza alınmayacak bir İslam fanatizmi ya da akli bir karış havada radikalizm tezahürü olarak algılanması sürdükçe SORUNUN temeline inilemeyecek, ÇÖZÜMÜN ucu da görülemeyecektir.

Elli yıldır hep aynı hikâye başka ne için, hangi nedenle hep tekrarlanıp durur ki?

“İslam” fanatizmi ya da “çılgin” radikalizm algılanması doğrudan doğruya ideolojiktir. Batı dayatmasıdır. Sorunun doğru, gerçek ve gerçekçi algılanmasını engellemeye matuftur. Bu bilinmeden ve her fırsatta vurgulanmadan ne sorunun gerçekte ne olduğu, ne de çözümü'nün ne olabileceği üzerine doğru dürüst kafa yorulabilir.

Sorun taraflardan birinin —hangisiyse— çözüme yanaşmaması değil. İki tarafta da çözüm denilen bir “çözüm”e hiç yanaşılmadı değil zaten. İsrail devletinin bir başbakanı ile “terörist” FKÖ'nün tarihsel lideri, ABD başkanının nezaretinde ve dünyanın gözü önünde “çözüm” için el sıkıştılar. Bunu laf olsun diye, göstermelik yapmadılar. O sırada varılan uzlaşmadan başka bir çözümü kimsenin —taraflar dahil— havalası almıyordu. Çözüm diye “çözüm”de anlaştılar. Bu kadarı bile İzzak Rabin'in âdeta resmen katledilmesine yetti. Yaser Arafat bunun anlamını doğru kestirdiği için “çözüm”den daha sonra caydı ve bunun bedelini yine bütün dünyanın gözü önünde birkaç yıl en akıl almaz koşullarda aşağılanıp horlanarak yaşamaya zorlanmakla ve sonunda hayatıyla ödedi. İkisi de, adına çözüm denilen âfâki bir spekülasyona, daha doğrusu, o spekülasyonun ardındaki kötücül manipülasyona kurban gittiler.

Yanlış çözüm —olmayacak duaya âmin— çözüm değildir.

Tekrarda beis yok. “Filistin/İsrail” ülkesinde sorunun çözümüne elverecek kadar toprak olmayınca, objektif olarak orada Yahudilerin hükümrân olduğu bir devlet olduğu sürece Filistinlilerin kendi hükümrân Filistin devleti olmayacaktır. Filistin devleti olacaksa Yahudi devleti olmayacaktır. Bu gidişle, yani —sözde “çözüm” inisiyatifi bugün olduğu gibi Batılı emperyalistlerin eline bırakılıp —gerçek çözüm için inisiyatif iki halkın kendi ellerine geçmedikçe, bundan sonra da öyle olacaktır.

İsrail devletini yönetenlere ve o yönetim altında yaşayan İsrail halkına, yıllardır anayurt-

ları dışında sürgünde yaşayan milyonlarca Filistinliye Filistin topraklarında yer açın demek kolay...

Gelin, siz açın!

Anayurtlarından sürülmüş Filistinlilere ise ne diyebilirsiniz, onlar için ne yapabilirsiniz? Elli yıldır yaptığınız gibi, çektikleri çekilmez çileye timsah gözyaşları döküp saçarak seyirci kalırsınız!

Oysa o topraklar her iki halkın da, Yahudilerin de, Filistinlilerin de ana yurdudur.

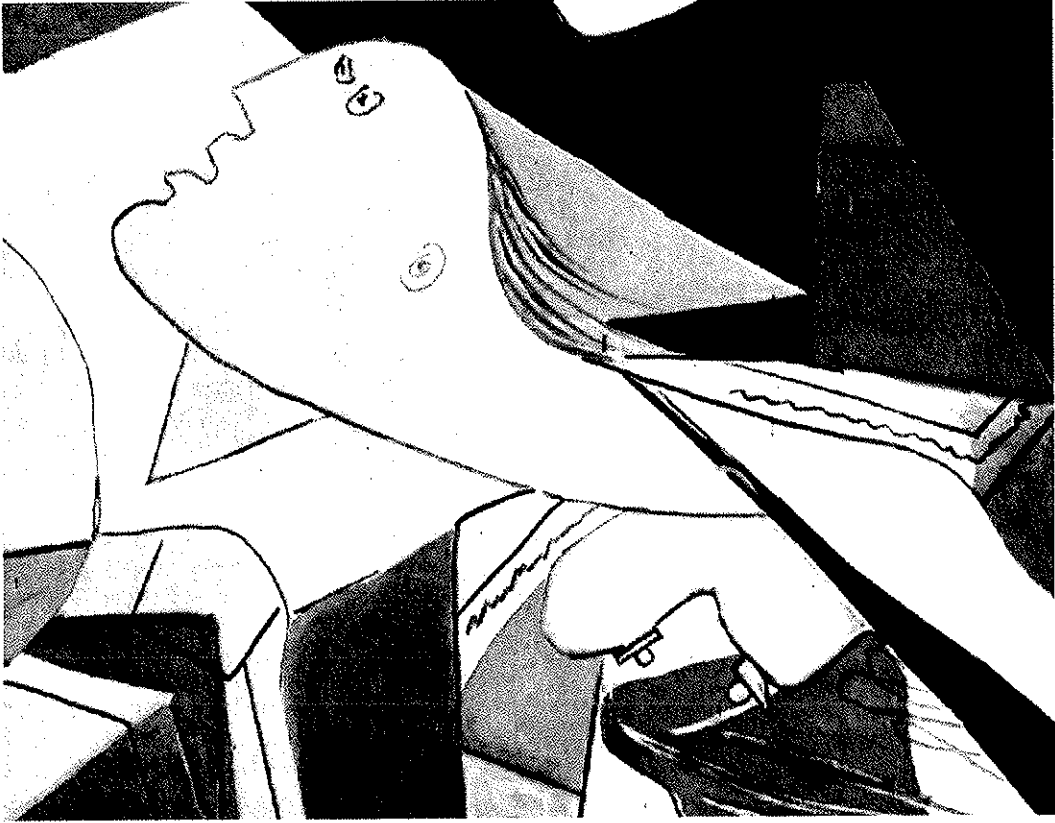
Bu halklardan birinin yarıya yakını yurtlarının dışına sürülmüşse, yurt topraklarında kalanları da yıllardır kendi topraklarının bölük pörçük menzillerinde âdeta rehin tutulup tedhiş altında yaşamaya mahkûm edilmişse, Hamas'ı da (ya da yarın bir başka benzerini de), onu seçip başına geçiren Filistin halkını da İsrail devlet terörüyle, sosyal, siyasî, ekonomik, mâlî, her türlü bürokratik baskı altında, sık sık icabettikçe aç susuz bırakma gibi yöntemlerle, şurda burda —bugün Lübnan'da, yarın belki Suriye'de— yüzbinlerce insanı holokost facialarıyla kırıp dökerek, insanlık kültürünün, medeniyetin en eski beşiklerinin doğasını da tarumar ederek savaş terörü estirmeye “yola getirme” gayretinin akıl kârı olmadığı açıktır.

Son Lübnan macerası İsrail cengâverliğinin de, Arap meskenetinin de bir sınırı olduğunu gösterdi.

İsrail (Yahudi) cengaverliğine dayalı (o cengaverliğin ABD başta tüm emperyalist âlem tarafından baştanberi nasıl suistimal edildiği, hem sorunun, hem de çözümün bir başka belirleyici yanındır) bütün yola getirme gayretlerinin İsrail halkına da neye mal olduğu zaten biliniyor. Her an gözler önünde. SORUN, Filistin halkını topraklarından sürmüşse ve geriye kalanını bildiğimiz koşullarda yaşıtıyorsa, İsrail halkını da rehin almıştır. Her an, her yerde patlamaya hazır canlı bombaları bırakın, her an, herhangi bir yerde köşeden başlarına yağacak sapan taşlarıyla, ya da o taşları atan sekiz on yaşında çocukları tank ateşiyle öldürüp evlerini başlarına yıkmanın günahı ve o günahı işlemeyen yaşayamamanın aciziyle içiçe yaşamamanın ne olduğunu en iyi onlar biliyor.

Ne ki bütün bunlar sorunu —teorik olarak da —çözmeye yetmez. Sorunu kavrayabilmenin ve oradan çözümün ne olabileceğine dair bir fikir edinebilmenin başlangıç noktasıdır sadece. Bu noktaya gelip orda bir nebze durmadan ne İsrail'i “tanımama”nın ardındaki somut dinamikleri anlayabilirsiniz, ne de böyle bir hedefle çıkılacak yoldan hiç bir yere varılamayacağını.

Önce o noktaya gelmek gerekiyor. Ama o noktaya gelmekten maksat orda çakılıp kala-

rak Hamas'gilin "haklı"lığına demir atmak değil, ordan çözüme varmak için hangi yolun tutulacağına kerteriz tayin etmek olmalıdır.

Burda sorun, iki halkın kavgası olmaktan çıkıyor; daha doğrusu, tam işte burada, sorunun iki halkın kavgası olmadığı açıklığa kavuşuyor.

"Medeniyetler çatışması" tezleri Batı'da, özellikle ABD'de boşuna ortaya atılmadı. Şimdi de ağızlara sakız olması boşuna değil. Bundan altmış yıl önce İsrail devletinin "Yahudi" devleti olarak, Filistin halkının yaşadığı topraklar üzerinde kurulmasına önyak olanlar, tam da o yılların nevezur NATO eşrafı, Ortadoğu'nun ve dünyanın bu bölgesinde bugünkü gibi bir durumu elbette öngörerek işe girişmişlerdi. Bununla, daha da önce başlatılmış bir girişimin ardını getirmekteydiler: Birinci Dünya Savaşı ertesinde yeniden düzenlenecek dünya sisteminde, petrolün dünya ekonomisindeki işlevinin öne çıkmakta olduğunun artık iyice belli olduğu bir zamanda, Ortadoğu'yu denetim altında tutmakta işe yarayacak, işlevselliği yüksek, güvenilir bir köprübaşı tesisi. Kasım 1919'de İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour'un ünlü Deklarasyon'u ile Batılı emperyalistler Yahudilere "vatan bulma" işini üstlendiler. Oysa, ondan epey bir zaman önce dünyanın dört bir yanından Filistin topraklarına Yahudi göçü eni konu hızlan-

mıştı ve Araplarla Yahudiler aynı topraklar üzerinde yan yana, kavgasız gürültüsüz pekâlâ yaşamaktaydılar. Orda, kaderi ve kısmeti emperyalistlerin eline bakan bir "aykırı" devletin kurulmasının Arap'la Yahudi arasına nifak sokacağı besbelliydi ve bütün hesap bunun üzerine kurulmuştu.

Lübnan Hizbullah'ının esir aldığı iki İsrail askerine karşılık İsrail devletinin yaptıkları, salt, şahinlerin şahini Şaron'un, ondan geri kalmamaya ahdetmiş. haleflerinin işi miydi? Hizbullah'ın üç günde işi bitirilemeyince dünyada yükselen ateşkes talepleri karşısında ABD dışbakanı bayanın, "Ne ateşkesi? Hele bir Hizbullah'ın hesabı görülsün, sonra. Yepyeni bir Ortadoğu doğuyor!" diye çığır çıkır araya girmesi ve Birleşmiş Milletler'den bir ateşkes ya da çatışmayı durdurma kararının çıkmasının tam bir ay beş gün geciktirilmesi neydi? İki asker için Suriye'ye, İran'a yağdırılan tehditler, şantajlar ne oluyordu?

O bir ay boyunca sözüm ona İsrail Devleti'ni kınayanlarca tekrarlanıp duran "ölçsüz, orantısız güç" kullanımı söylemi neydi? İsrail devletinin yaptıklarının esasa — alınması istenen sonuca — yönelik onaylanmasından başka bir şey miydi?

İsrail devletinin "asker kurtarma/kaçıranı cezalandırma" harekâtı düpedüz bir NATO harekâtıydı. Sözde ateşkesle ve birkaç bin

BM askerinin İsrail devletinin ihtiyaçlarıyla ABD'nin gizli/açık hedeflerinden başka tam ne olduğu meşkur bir misyonla güney Lübnan'a konuşlandırılmasıyla o harekâtın sona erdiği sanılmamalı. Zaten kimse sanmıyor!

Filistin sorununda münemiç, öze değgin "sorun"lardan biri bu zaten: iki halk arasında olduğu söylenen kavgaya emperyalist güçlerin her daim müdahil olmaları; bunun eşyanın tabiatı gereği bir şeymiş gibi algılanması ve kavganın ille onlar tarafından sona erdirilmesinin istenmesi. "Çözüm"ün onlardan beklenmesi.

Sık sık söyleniyor: Filistin sorunu Ortadoğu'daki —hattâ dünyadaki— sorunların anasıdır deniliyor. Bununla, bu sorunun olsa olsa önde gelen dünya devletlerinin —başta ABD— müdahalesi, hattâ doğrudan, aktif girişimiyle çözülebileceği söylenmek isteniyor. Sorunun yıllardır bir türlü çözülememiş olmasından yakınmaların altında çözümün özellikle ABD'den beklenmesi yatıyor. O kadar ki, Ortadoğu'da ve genellikle bütün İslam âleminde hızla yükselen anti-Amerikanizmin belli başlı nedenleri arasında ABD'nin bu beklentiye yerine getirmemesi de sayılıyor!

Oysa Filistin sorununun bir "dünya sorunu" olarak algılanması ve çözüme o bağlamda varılmak istenmesidir aslında sorunu çözülmez kılan. Bu beklenti, sorunun asli taraflarının kendi somut gerçeklikleri bağlamında kendi bağımsız inisiyatif ve iradelerini dışlıyor. Çözüm, kendi özgül sorunları, somut hayatî çıkarları bağlamında İsrail halkından ve Filistin halkından beklenmiyor. Bu yüzden çözüme yol açabilecek pek çok olumlu perspektif sürekli gündem dışına, hattâ havsala dışına sürülüyor.

Filistin topraklarında Yahudi halkının yaşamasını dışlayan bir Filistin/Ortadoğu perspektifi, işin içinde ABD faktörü olsa da, olmasa da, fiilen olacak şey değildir. Olabilir olsa da, her iki taraf ve bütün bölge halkları için ortaya çıkacak mâliyet dolayısıyla, olması istenilecek bir şey değildir. Bununla birlikte, bugünkü İsrail devletinin mevcut sosyal, siyasî ve ideolojik yapısıyla, onca Müslüman Filistinli'nin canına mal olan, hayatını cehenneme çeviren elli yıllık sorunun çözümü önünde en başta gelen engel olduğu da açıkça ortadadır. Kendi başına ve kendi adına hükümlan, Yahudi karakteri ağır

basan bir İsrail devletini dışlayan bir çözümden bu bağlamda pekâlâ söz edilebilir. Bu, Yahudi halkının kendi anayurdunda yaşama hakkının inkârı değildir. Tam tersine, Yahudilerin kendi topraklarını gerçek anlamında, bugünün ve geleceğin fiilî, somut ihtiyaçları bağlamında —tarihten gelen tekeli bencil koşulların suistimaline dayalı uluslararası çıkar tezgâhlarına karşı çıkıp onların üstesinden gelmeyi başararak— sahiplenmelerinin yolunun açılmasıdır. Bu yolun bugüne kadar açılmamış ya da açılmamış olması İsrail halkına ne kadar, ne biçim bir mutluluk getirdi ki? NATO emperyalist emellerine alet edilmekten — ve

de olmaktan — bir türlü başını alamayan bir siyasetin ülke halkına dayattığı sürekli diken üstünde bir hayat! İsrail halkının, emekçilerin, bütün çalışanların gerçek sorunlarıyla hiç bir yakın bağı olmayan bir kısım diasporanın emperyalist, finans kapital ilişkilerine anayurtlarında feda edilen, kurban verilen onca hayat!

Bütün bunların özeti: Kendi başına ve kendi adına hükümlan, Yahudi karakteri ağır basan bir İsrail devleti kime lazımdır? Ne için gereklidir? ABD/NATO emperyalist kumpasına mı? İsrail halkına mı?

ÇÖZÜM bu sorunun cevabında yatıyor.

Böyle bir İsrail devleti kime lâzımsa ve ne için gerekliyse onların aradan çıkarılması çözümün ilk şartıdır.

Bizler, çoğumuz, Marksist sosyalistleriz. Tilkiler gibi bizim de kaç hikâyemiz varsa hepsi hep aynı şey üzerinedir.

Filistin sorununun çözümü, 1) ABD/NATO emperyalist siyasetlerinin bölgede geçersizleştirilmesini sağlamaya elverişli koşulların gerek bölgede, gerekse dünya siyasetinde yaratılmasından; 2) bunun ortaya çıkaracağı serbest dinamikler doğrultusunda Filistin topraklarında iki halkın tek ve aynı devlette, yanyana ve içiçe, birlikte yaşamalarının sağlanmasından geçecektir. Aynı toprağı anayurdu bilen iki halkın birbirini dışlamadan ve de komşu halkların toprakları emperyalist zorbarın tasallutuna uğrayıp kesilip biçilmeden — yani Ortadoğu topraklarını babalarının boş arsası yerine koyup diledikleri gibi parsellemeye kalkanlara pabuç bırakılmadan — kendi topraklarında yaşayabilmelerinin tek yolu budur. Bu yoldan bir yere varılabilmesi için yanyana barış içinde yaşayacak Filistinlilere ve yahudilere şimdikinden daha

çok hayat alanı (toprak) açılması da gerekecektir. Buş'un neo-konlarının "Yeni Ortadoğu" diyerek yapmak istedikleri toprak taksimatı, tersine çevrilerek, bir benzeri doğrudan doğruya Filistin ve Yahudi halklarının kendi özgür inisiyatifi ve bölge halklarının özgür katılımıyla yükselecek sınıf mücadelesi koşullarında yalnız bu iki halkın değil, aynı zamanda bütün bölge halklarının yararına gerçekleştirilebilir. Evet, emperyalistlerin bundan 80 yıl önce çizdikleri sınır çizgileri elbette değişmez değildir; değişmelidir de, ama onların istedikleri gibi değil, hiç de istemeyecekleri bir doğrultuda.

Bunun burda yazıldığı gibi kolay bir şey olmadığını, yani zorlu bir DEVRİM işi olduğunu düşünenler arasında kimileri tabii ki böyle bir şeyin asla olamayacağını, ya da böyle bir projeye bağlanmanın bugünün dünyasının boyunu aştığını söyleyeceklerdir. Bırakalım onlar öyle düşünsünler, öyle desinler; bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da sorunun çözümünü sorunu yaratıp sürdürenlerden bekleye dursunlar. Tarih neyin olabileceğini, neyin olamayacağını gösterecek. "Yeni Ortadoğu"nun Bush gibilerin istedikleri Ortadoğu mu, yoksa Ortadoğu'nun gerçek sahibi halkların Ortadoğusu mu olacağı çok uzak olmayan bir gelecekte görülecek. Sosyalizm için mücadeleye bu süreçte düşen belirleyici pay da zaman içinde elbette hesap dışı bırakılamayacak boyutta kendini dayatacak.

Ve herkes tarihte bugünkü temennisiyle yerini alacak!

Batı basınından bir alıntı:

"Batı'dan ekonomik ambargo yiyen, 74 gündür İsrail saldırıları altında inleyen ve tüm sınırların kapatılmasıyla dünyayla bağı kopan Gazze, 'aslında yeniden işgal edildi.' Bu büyük trajedi uluslararası toplumda medyanın dikkatinin Lubnan'a kayması yüzünden görmezden gelinirken, 'açık hapisane Gazze'yi dün birinci sayfasından aktaran *Independent* gazetesinde Patrick Cockburn imzalı haberde şöyle deniliyordu:

Gazze'de bir buçuk milyon Filistinli hapsedildi. İsrail tüm ticari faaliyetleri durdurdu. Balıkçılar, açılmaları yasaklandığı için sığ sularda balık avlıyor. İsrail'in günlük hava ve kara saldırılarında 64'ü çocuk, 48'i kadın 262 kişi öldü. 1200 yaralı var. 60'ının bacak veya kolları kesilmek zorunda kaldı. Hastanelerde ilaç stokları bitmek üzere. 1 milyondan fazla insan içme suyunu düzenli ulaşamıyor.

Durumun 1948'den beter olduğunu anlatan Gazze belediye başkanı Macid Ebu Ramazan da 'Gazze bir hapisane. Ne insanların, ne malların girip çıkmasına izin veriliyor. İnsanlar açlıktan ölüyor. Ekmek ve kendi yetiştirdikleri birkaç domates ve salatalıkla yaşıyorlar,' diye konuştu. İsrail ordusunun, 'güvenli bölge' yaratma gerekçesiyle portakal bahçelerinin yüzde 70'ini yok ettiğini anlatan Ramazan, 'En büyük iki ihracat maddesi olan karanfil ile çilekler ya telef edildi, ya çürümeye bırakıldı. 250'yi aşkın İsrail hava saldırılarından birinde iki elektrik santrali vurulunca elektriğin yüzde 55'ini kaybettik,' dedi.

Haaretz yazarı Gideon Levy'nin, '25 Temmuzdan beri İsrail ordusu Gazze'de sağa sola saldırıp duruyor. Hiç bir ayırım gözetmeden öldürüyor, yıkıyor' ifadeleriyle betimlediği Gazze'nin yeniden işgali ise kuzeydeki Şahaye'de yaşananlarla kanıtlanıyor. İsrail ordusu geçen hafta girdiği Şahaye'de beş gün kaldı. Birçok eve el koydu. Bölgeden çıktığında 22 Filistinli ölmüş, üç ev yıkılmış, zeytin, limon ve badem ağaçlarının üzerinden buldozerler geçmişti.

61 yaşındaki çiftçi Fuat Tuba, ezilip geçilmiş tarlası önünde, 'İsrail askerleri, 22 arı kovanımı yok edip dört koyunumu bile öldürdü derken, oğlu Behar'ın anıları daha acıklıydı: 'Askerler beni ve yakınlarımı beş gün bir odaya kapattı. Balık havuzundan su içtik. Pencerelerdeki keskin nişançılar herkesi vuruyordu. Sadece su almaya çıkan 56 yaşındaki bir komşumu öldürdüler..

Gazze'de nüfusun üçte ikisi işsiz, geri kalanlar ise kamuda çalışsa da Batı ambargosu nedeniyle maaş alamıyor. Filistin'de yıllık kişi başı gelir 700 dolarken, İsrail'de 20 bin dolar. (İngiliz *Independent* gazetesi.) (*Radikal*'den, 9 Eylül 2006.)

Eski Başkan Carter'e Mektup

Kızılçık yazarlarından Yalçın Yusufoglu 12 Eylül 1980 darbesinin 26. yıldönümünde ABD'nin eski başkanlarından Jimmy Carter'a son yayınlanan kitabı vesilesiyle bir mektup gönderdi. Mektubun Türkçe çevirisini yayınlıyoruz.

Sayın Jimmy Carter
ABD Eski Başkanı
Carter Merkezi Mütevelli Heyeti Başkanı,
Atlanta

Sayın Başkan, 12 Eylül 2006

"Tehlikeye Düşen Değerlerimiz; Amerika'nın Ahlak Bunalımı" başlığını taşıyan kitabınızı son günlerde okudum. Adından da anlaşıldığı gibi kitapta ABD halkına sesleniyorsunuz. Türkiye'den bir okur olarak yakın tarihle ilgili bir kaç hatırlatma yapmak istiyorum.

Önce şunu söylemeliyim: insanların yaşam koşullarını iyileştirme, bazı ülkelerdeki seçimlerde tarafsız gözlemcilik yapma, sağlık yardımına ihtiyaç duyulan toplumlardaki vahim hastalıklarla mücadeleye katılma uğraşlarınıza büyük saygı duymaktayım. Carter Merkezi aracılığıyla yürüttüğünüz bu çalışmalar nedeniyle pek çok insanın gönlünü kazandınız, uluslararası toplumda Başkanlık yıllarınızda olduğundan fazla prestij ve sempati topladınız. Jimmy Carter'ın yukarıda anılan değerli faaliyeti yürütebilmesi ve başkanlık sonrasında yazdığı kitaplarda tartıştığı önemli sorunlarda şimdiki konumunu alabilmesi için Beyaz Saray'daki görevinden ayrılması gerekmiştir.

Sayın Carter,

Bu mektubun tarihi olan 12 Eylül tabii ki, sizin için özel bir anlam taşımaz, ama aynı ay ve gün halkımın tarihinde bir baskı, gözyaşı, işkence ve cezaevi dönemini temsil eder.

Başkent Washington'da 11 Eylül 1980 akşamının ileri saatleriydi, o saatler Türkiye'de 12 Eylül sabahına denk düşüyordu, siz eşiniz Rosalynn Carter'la birlikte operadaydınız, bir Beyaz Saray görevlisi locanıza geldi ve "Sizin çocuklar işi başardılar, efendim" dedi. Verdiği haberden dolayı görevliye teşekkür ettiniz, ama "Hangi çocuklar, neyi başardılar, kastettiğin

ne?" diye sormadınız. Belli ki, gelen bilginin neye dair olduğunu biliyordunuz, o gece olup biteceklerden haberdardınız.

Bu haber ABD'de yayınlanan bazı gazetelerde yer aldı. "Sizin çocuklar" Türk generalle-riydi, Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren'in başını çektiği Kara, Deniz, Hava ve Jandarma komutanlarından oluşan anayasa dışı bir yönetici konseydi. O gece hükümeti devirmişlerdi ve amaçlarına ulaştıklarında işin planlandığı gibi sonuç verdiğine dair haber size iletilmişti. Konuyla ilgili bir ayrıntıyı daha eklememe izin veriniz: o cuntanın liderlerinden General Şahinkaya darbeden 72 saat önce başkent Washington'a uçmuş, ertesi gün geri dönmüş, ziyareti hakkında hiç bir resmi ya da gayri resmî açıklama yapılmamıştı, ancak hükümet devrildikten sonra Türkiye'deki (sağ veya sol) bütün siyasal kesimler bu ziyaretin darbeye ilgili olduğu hususunda görüş birliğine vardılar.

Askeri rejim genel oyla oluşmuş Millet Meclisi'ni fesh ve anayasayı ilga etti, bütün siyasal partileri, sendikaları, diğer çeşitli sivil toplum kuruluşlarını kapattı, basın üzerinde baskı kurdu, başbakan ve önde gelen muhalefet liderleri dahil olmak üzere çok sayıda politikacıyı, milletvekilini, sendika yöneticisini tutukladı. Askeri yönetim altında 650.000 kişi tutuklandı veya gözetim altına alındı, işkence sistematikleşti, ilk iki yıl içinde 204 siyasi kişi işkencede öldürüldü, 49 kişi idam edildi (sizin çocuklardan General Evren Ekim 1984'teki bir konuşmasında "Hainleri asmayıp, besleyecek miyiz?" dedi), Kürt insanı, dili, kültürü üzerindeki baskı yoğunlaştı, ülke büyük bir hapis-haneye dönüştü. Bütün bu uygulamalar sizin başkanlık döneminizde başladı. Pek çok Avrupa ülkesi ilk günden itibaren o rejimi kınadığı, protesto ve hatta boykot ettiği halde sizden her hangi bir eleştiri geldiğini duymadık.

Anılarınızda olduğu gibi, bu kitabınızda da Başkanken Latin Amerika'da demokrasiyi geliştirmeye çalıştığınızı söylüyorsunuz. Bu tüm

ABD Başkanlarına özgü ortak söylemin bir parçasıdır. Nitekim şimdiki halefiniz George Walker Bush Irak savaşıyla Orta Doğu'ya demokrasi getirmekte.

Görevi devraldığınızda Şili'nin ABD güdüm-lü General Pinochet cuntası üçüncü yılını dol-durmuştu ve başkanlığınız boyunca ülkede her türlü demokratik talebi, beklentiyi aynı şiddet-le ezmeye devam etti. Sizin döneminizde bir yetkiliniz BM İnsan Hakları Komisyonu'nda ABD'nin Şili'de Salvador Allende yönetimini devirmekte, Pinochet rejimini desteklemekte oynadığı rolden dolayı "en derin üzüntüleri"ni dile getirdiğinde yönetiminiz hemen o sözleri tekzip etmişti.

General Videla komutasındaki Arjantin ordu-su 1976'da askerî bir yönetim kurmuştu, dik-tatörü ertesi yıl davet ettiniz, 7 Eylül 1977 ta-rihli Beyaz Saray basın bülteninde görüşmeni-zi şöyle anlatıyordunuz: "...Uzunca tartıştığımız diğer bir gündem maddesi insan hakları soru-nuydu, zira Arjantin'de çok sayıda kişi gözal-tına alınmış ya da tutuklanmıştı, bu davaların hızla görülmesi ve dünya kamu oyunun tutuk-luların durumu hakkında bilgilendirilmesi ge-reği üzerinde durduk. Başkan Videla Arjan-tin'deki sorunlardan söz ederken ve önümüzde-ki bir kaç ay içinde bu konuda çok hızlı iler-

lemelerin kaydedileceğini söylerken çok iç-tendi. Arjantin'in sadece kendi sözleriyle de-ğil, yapılacağını söylediği somut ilerlemeler-le değerlendirilmesi gerektiğini belirtti. Kap-samlı bir görüşme yaptık, sanırım bu konuş-ma bugüne değin her hangi bir devlet lide-riyle yaptığım en üretken, en samimi konuş-maydı."

General Videla cinayet, insan kaçırma, iş-kence, toplu katliam gibi suçlardan 1983'te yargılandı, ömür boyu hapis cezasına çarp-tırıldı, ordudan ihraç edildi. Daha sonra Başkan Carlos Menem ona ve generallerine af çıkardıysa da, 1998'de bir başka mahke-me reşit olmayan insanları kaçırmaktan sa-nığı mahkum edip tekrar cezaevine gönder-di, eski diktatör bugün sağlık nedenlerinden ev hapsinde yaşıyor: Geçen hafta (6 Eylül 2006'da) Oyarbide adlı hakim eski Başkan Menem'in çıkardığı özel affın anayasaya ay-kırı olduğuna karar vererek, Videla ve suç ortakları aleyhine yeni kovuşturmaların yo-lunu açtı.

Darbenin ilk yıllarında 30.000 kişi kay-boldu, gözaltında öldürüldü veya ölüm man-galarınca infaz edildi, kurbanların anneleri, eşleri ya da kızkardeşleri, kızları 1977'den gü-nümüze değin her Perşembe Buenos Aires'te belli bir meydanda toplanıyorlar, onlara "Pla-za de Mayo Anneleri" deniliyor. [Bizde de, benzer şekilde "Cumartesi Anneleri" vardı.]

Bir kısım Beyaz Saray politikalarınızın bazı Güney Amerika ülkelelerinde insan haklarını geliştirmekten yana olduğu doğrudur, ama yö-netiminizin Nikaragua'da Somosa diktatörlüğü-nü desteklediği, El Salvador hükümeti yaygın katliamlar düzenlerken, Mayıs 1980'de Başp-is-kopos Romero ile dört rahibeyi öldürürken, o kilise mensuplarının ölüm emrini diktatör d'Abussion'un bizzat vermiş olduğu bilinirken, hükümetinizin rejime geniş silah ve para yar-dımı yaptığı da doğrudur. Çünkü Nikaragua'da Sandinista hareketinin, El Salvador'da Farabun-do Marti Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin varlığı ABD'nin bölgedeki çıkarlarına uygun değildi. Demek ki, devletinizin demokrasi anlayışı il-keleri değil, kendine faydalı olanı benimse-mekten ibaretti.

Nitekim, İran Şahına karşı gösteriler başla-yınca yönetiminiz önce zorbalık rejimini des-tekledi, ama 30 yıllık müttefik hükümdar dev-rilip sürgüne gittiğinde Batı Avrupa hükümet-leri gibi, siz de ona iltica hakkı tanımadınız, Rıza Pehlevi Mısır, Tunus ve Bahama'da kal-

dıktan sonra kritik bir kanser tedavisi için kısa süreyle ABD'ye girebildi, ama iki ay içinde ülkenizi terketmek zorunda bırakıldı ve ölümünü beklemek üzere Mısır'a gitti. Şah'ın hazine sonu — süper güce büyük hizmetler yapmış bir politik liderin devrildikten sonra o devlet tarafından yüzüstü bırakılması — siyasî tarihin ibret verici bir sayfasını oluşturdu.

Başkan Saddam Hüseyin'in yönetimi altındaki Irak Eylül 1980'de İran'a saldırdığı sırada bu savaşı teşvik etmiş olan ABD'nin başında siz vardınız. Ağustos başlarında Saddam Hüseyin Suudi Arabistanı ziyaret eden ilk Irak devlet başkanı olarak Riyad'a gitti, (sonraki yıllarda Krallığa gelen) Prens Fahd'la görüştü. Fahd Irak'ın İran'ı istila etmesi için Başkan Carter'in onay verdiğini söyledi. Böylelikle Suudiler Başkan Carter'in bölgedeki bazı jeo-politik niyetlerine ait gizli bir mesajı Saddam Hüseyin'e iletmış oluyorlardı. Nitekim, daha sonra Başkan Reagan'ın Dışişleri Bakanı Alexander Haig şöyle diyecekti: "Başkan Carter'in Irak'ın İran'a saldırması için yeşil ışık yakıldığını Prens Fahd aracılığıyla ilettiğini belirtmemiz ilginç olacaktır." (www.consortiumnews.com/archive, 29 Temmuz 2006.) İstila hareketi çok geçmeden başladı, sonra savaşın seyri yön değiştirdi, sonuçta sekiz yılda her iki taraftan 1 milyon insanın yaşamına, 1 trilyon 190 milyar doların israfına yol açtı, tarihe 20. Yüzyıl'ın en uzun süren konvansiyonel savaşı olarak geçti.

Sayın Başkan,

Bütün ABD'li politikacılar ve vatandaşlarınız gibi siz de devletinizin dünyada demokrasiye öncülük ettiği savına inanmışsınız, öyle bir iddianın yakın geçmişi özellikle Soğuk Savaş'ın ilk yıllarındaki "Hür Dünya" propagandalarına dayanır, oysa o "Hür Dünya" Güney ve Orta Amerika'dan Güneydoğu Asya'ya, Afrika'ya kadar ABD güdümündeki sayısız diktatörlüğü veya Suudi Arabistan, Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar gibi sadık müttefiklerinizin insanlık dışı sosyal ve siyasal karakterini de kapsamıştır. Devletinizi demokrasi ve insan haklarına o kadar meraklı idiyse, sadık kraliyeti Suudi Arabistan'dan işe başlasaydı ya.

ABD dünyanın lideri değil, hâkimi olmak peşindedir. Öncülük etmek ve hükmetmek farklı kavramlar. Öncülük elimize sopa alarak olmaz, hükmetmek ise zora dayanır.

Bugün dünyadaki toplam askerî harcamaların yarısını tek başına yapıyorsunuz. Soğuk Savaş sırasında güvenlik gerekçe gösterilerek oluşturu-

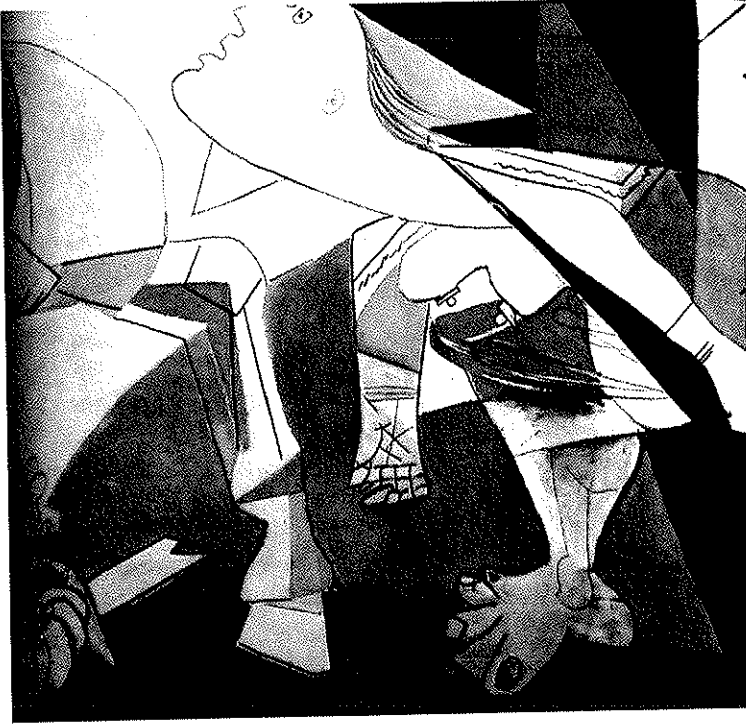
lmuş askeri güç o dönemin bitişinden onbeş yıl sonra artarak devam etmekte, yeryüzünün dört bir köşesinde tam 722 ABD üssü var, kime, neye karşı bu kadar büyük bir askeri güç besliyorsunuz? O gücün terörizme karşı elde tutulduğunu ileri süren açıklamalar gerçeği yansıtmıyor, çünkü terörizmle mücadelenin araçları nükleer veya konvansiyonel savaş değil. Yok, yeryüzünün her yanına dağılmış askeri gücünüz ulusal güvenliğinizi gereğiye, bu ne biçim öncülük, bütün ülkelerden mi çekiniyorsunuz? Eğer öyleyse ülkenizdeki paranoyaya yol açan uluslararası bir antipatinin sizden kaynaklanan nedenlerine niçin eğilmiyorsunuz?

Kitapta Demokrat başkanların Cumhuriyetçilerden daha iyi oldukları gibi bir kanı var; oysa uluslararası politikalarda iki parti arasında fark bulunmuyor. En seçkin başkanlardan Demokrat Franklin Roosevelt'in yardımcı seçtiği kişi, ölen başkanın yerine geçer geçmez, tarihin ilk ve tek nükleer saldırısını yapmak gibi bir utancı ulusunuzun boynuna asmıştır.

Başkan Kennedy Mafya'yla işbirliği yaparak bir kriminaller ordusunu Domuzlar Körfezi'ne gönderip Küba'ya çıkartma yapmaya kalkışmıştı (ne trajiktir ki, aynı Mafya Başkanın — ve Başkan seçilecek kardeşinin — öldürülmelerinde rol alacaktı.) Kennedy bir süre sonra bir çıkış yaparak, eğer Kruşçev füzeleri Küba'dan çekmezse, 24 saat içinde nükleer savaşı başlatacağını ilan etti. Oysa, Küba'daki Sovyet füzeleri ABD'nin güvenliğini tehdit ediyor idiyse, Türkiye'deki ABD füzeleri de Sovyetler'e karşı aynı derecede tehlike oluşturluyorlardı.

Kennedy yönetimi 1963'te El Salvador'a özel harp personeli gönderdi, bu kişiler General Matruno'yla birlikte oradaki ilk paramiliter güç olan ölüm mangalarını Milliyetçi Demokratik Teşkilat (Ordan) adı altında örgütlediler. Hunharlıktaki ustalıklarını daha sonra Vietnam'da göreceğimiz Yeşil Bereliler kırsal çeteleri oluşturdular, eğittiler, onlara istihbarat sağladılar, cinayetleri yönlendirdiler. Bu mangalar binlerce köylüyü ve solcu olduğundan şüphelenilen kişileri öldürdüler. (Örtülü Eylemler Enformasyon Bülteni, (3 aylık,) Yaz 1990.)

Bazı Demokrat başkanların iç politikada başka, dış politikada başka davranacağına en iyi örnek Lyndon B. Johnson'dır: onun döneminde içeride insan haklarında, çeşitli demokrasi konularında reformlar yapılırken, aynı Johnson 1965'te Vietnam'a 100.000 asker sevk ederek, Kuzey'i bombalatarak ABD-Vietnam savaşını başlattı.

A.B.D. 1965'te Endonezya'da ulusal lider Sukarno'nun hükümetine karşı hem general hem haci Suharto'yu darbeye teşvik etti, yönlendirdi, 8 ay içinde 800.000 ila 1 milyon dolayında komünist parti üyesi ve Çinli göçmen öldürüldü. Yakın yıllarda ortaya çıkan resmi belgeler bizzat Dışişleri Bakanı Dean Rusk'ın ve C.I.A. yetkilisi (sonraları Direktörü) William Colby ile ABD Büyükelçisi Marshall Green'in darbedeki rollerini ve katliama yardımcı olduklarını da gösteriyor. Örneğin, Rusk büyükelçiye gönderdiği bir mesajda "Endonezya Komünist Partisine karşı mücadeleye devam edin" diyordu. O sırada tek mücadele biçimi öldürmektir. (Başkent Washington'daki Ulusal Arşivler ve Kayıtlar İdaresi, bu konuda sayısız belgeyle doludur.) ABD'lilerin Suharto ordusuna istihbarat sağladığı, öldürüleceklerin listelerini verdiği belli tekrar tekrar olmuştur. "Hür Dünya"nın Hürriyet mücadelesinde komünistleri kitle halinde imha etmek de Hür'lüğün gereği olsa gerekti.

Suharto 1998'e kadar Endonezya'ya hükmetti, 32 milyar dolarlık servetiyle yolsuzluk ve hırsızlıkta dünya birinciliğini kazandı, onu 14 milyarla Filipinler'den Marcos ve 5 milyarla Zaire'den Mobutu takip ediyordu, her üçü de ABD'nin gözde müttefikleriydiler. İlginçtir ki, onların hizmetlerinin bedelini siz değil, yoksul halkları ödüyordu.

İlginçtir ki, bugün dünyada İslam fobisinin başını çeken devletiniz, Endonezya'da o kitlesel kıyıma dindar Müslüman orduyla ve radikal Müslümanlardan kurulu ölüm mangalarıyla gerçekleştirmişti; nereden nereye, değil mi? Babaları 30 yıl önce ABD ajanlarının yardımıyla, yönlendirmesiyle, silahıyla solcuları öldürüyorlardı, çocukları veya torunları şimdilerde Jakarta'da ABD'lilere, diğer Batılılara saldırıyorlar, otel bombalıyorlar, turist öldürüyorlar. Başkanınız da mukabilinde uluslararası terörizme karşı mücadele için gidip Irak'ı işgal ediyor, Senatonuzsa bir kaç gün önce yayınladığı raporda Saddam Hüseyin Irak'ı ile El Kade arasında hiç bir bağlantının bulunmadığını açıklıyor. Komite-den Senator Levin, Walker Bush yönetiminin öyle diyerek "acımasız, aldatıcı ve hileye dayalı" bir

gayret içine girdiğinin ortaya çıktığını belirtiyor.

Endonezya 1977'de Doğu Timor'u işgal ettiğinde Jakarta rejimine silah satışında büyük artışa izin veren sizin yönetiminizdi. Satışınız savaş jetleri ve ağır topçu bataryaları gibi etkili hava ve kara silahlarıyla Suharto ordusu Doğu Timor halkına bomba ve napalm yağdırdı. Avustralya'nın bir inceleme komisyonu, saldırıyı "II. Dünya Savaşı sonrası dönemin eşi görülmemiş ölçekteki ayrımsız öldürme olayı" diye niteleyecekti.

Johnson döneminin unutulmayan bir başka ABD yanlısı darbesinin Yunanistan'da 1967'deki Albaylar Cuntası olduğunu anmadan geçemeyeceğim. O darbe sosyal demokrat Georgiu Papandreu'nun seçimleri kazanmaması için yapılmıştı. Demek ki, demokrasi önderliği, serbest seçimleri ve genel oyu da — eğer sonuçlar işine gelmiyorsa — reddediyordu.

Veya Demokrat Clinton dünyada sera etkisi yaratan gaz emisyonlarının % 40'ına yol açan bir ülkenin başkanı olarak Kyoto Protokolünü imzalamadı, hem de 8 yıllık yardımcısı Al Gore küresel ısınma uzmanı ve eylemcisi olduğu halde.

Hükümetiniz Ağustos 1977'de Sacco ve Vanzetti'nin elli yıl önce idam edilmelerinden dolayı devlet adına ailelerinden özür diledi. İtalyan asıllı bu iki anarşist işçi düzmece bir

dava sonucu mahkum edilmişler, tüm dünyadan yükselen bütün protestolara rağmen elektrikli sandelyeye gönderilmişlerdi. Özürü dileyen sizin yönetiminiz oldu, jestiniz adalet ve barış adına müşterek memnunlukla karşılandı.

Ama yurt içindeki bu jesti Vietnam konusunda göstermediniz, gene 1977'deki bir açıklamanızda ABD'nin Vietnam'a tazminat ödemesine ya da Vietnamlılardan özür dilemesine gerek bulunmadığını çünkü tahribatın karşılıklı olduğunu söylediniz. Düşünün ki, bir ordu uzak bir ülkeye gidiyor, 3 milyona yakın insanı öldürüyor, tarlalarını, ekinlerini yakıyor, fabrikalarını yıkıyor, havadan napalm yağdırıyor, buna karşılık kendi ülkesine hiç bir saldırı yapılmıyor, ama gene de "tahribat karşılıklıydı" diyor.

Vietnam'da 1968'de hepsi silahsız kadın, yaşlı, çocuk 300 kişinin, tüm bir köy halkının katledildiği, sağ bırakılan bir kaç kişinin de mayınlı arazide önden gitmek için kullanıldığı My Lai katliamına komuta etmekten, askerlere köye girer girmez herkese ateş etmelerini emreden Teğmen Calley sonradan yargılanıp hüküm giydiğinde, Georgia Eyaleti Valisi olarak onu kahraman saymış, belli bir günü "Tgm. Calley Günü" ilan etmiş, Georgia'lıları gündüzün arabalarının farlarını yakarak Calley'yi selamlamaya, kararı protesto etmek için bayrakları yarıya indirmeye çağırmıştınız. (Dis-sident Voice, Nevins, 11.12. 2002.)

Sayın Carter,

Yukarıdaki hatırlatmalarla, tabii ki, sizi yalamak niyetinde değilim, o tatsız vakaları anarak 82 yaşındaki bir insanın zihnini rahat-sız etmek istemem, esasen yönetimden ayrıldığınızdan bu yana ülkenizin politik yaşamında nüfuzunuz yok, bu nedenle mektubun size daha çok bir ABD yurttaşı olmanız nedeniyle yazılmış olduğunu varsayın. Çünkü, burada, en azından Başkan Theodore Roosevelt'in "Kalın Sopa" politikasından beri devletinizin süreklilik arzeden dış siyaset karakterini dile getirmek istedim.

Beyaz Saray'a kim gelirse gelsin, oyunu kurallarına göre oynamak zorundadır, orası dünyanın en büyük ekonomik, politik ve askeri gücünü oluşturan çeşitli kesimlerin, çıkarların ve güçlerin kesişme noktasıdır, politik bileşkesidir. Başkan kendi iradesine göre değil, o dengenin gereklerine göre karar ve-

rir. Hiç bir Başkan makamını belirleyen sınırların dışına taşamaz, öteye geçmeye kalkışır-sa John Kennedy'nin akıbetine uğramak riskini alıyor demektir.

Bu mektup bir çok pozitif noktayı içeren kitabınızı değerlendirmeyi amaçlamıyor, şu farkla ki, her haklı ve çağdaş fikir ya da tutuma İncil'den bir temel bulmanızı paylaşmam mümkün değil. Hristiyanlığa olan derin bağlılığınızı ve tıpkı Beyaz Saray'daki küçük kilisede her gün Tanrısıyla başbaşa kalan Başkan George Walker Bush gibi sizin de gün-de bir kaç kez ibadet ettiğinizi biliyorum. Ama dine güçlü bir inançla bağlı olmak kişisel nitelik taşır, dış dünyanın nesnel gerçekleriyle ilgili değildir.

Ne Kutsal İncil'in ne de başka bir kutsal kitabın demokrasi, insan hak ve özgürlükleri, devletin (siyasetin) dinden ayrılığı, Darwin'in evrim kuramının eğitimde bilimsel bir temel Kabul edilmesi, küresel ısınma, kök hücre araştırmaları, idam cezası, kürtaj hakkı, eşcinsel evlilikleri ve benzeri konularda insanlığa yol gösterebileceği olasıdır. Ayrıca, yaklaşımınızı kişisel dünyanızdan çıkarıp reel dünyaya getirirsek Yahudi-Hristiyan merkezçiliğine düşmüş oluruz. Adı geçen iki inanca bağlı olanların dünya nüfusunun beşte birini bile oluşturmadığını düşünürsek, Tevrat ve İncil'in insanlığa nasıl yol göstereceğini söyleyemeyiz.

Günümüz konularına — dünyanın ve sorunlarının çok farklı olduğu çağlara ait — kutsal metinlerden referans aramak yerine, problemlerimizi somutlukları içinde ele almak doğru olur. Din adamı gibi mistik öğütlerle konuşmayalım, dinle oynamayalım, onu kendi işlevine bırakalım, bireyin vicdanında Tanrısıyla olan manevi bağ olarak kalsın. İnsan grupları dünyevi işleri yönetirken, metafizik söylemi yaptıklarına tanık göstermesinler, her durumda karar veren kendileridir, dinleri değil.

Bitirirken, bir ayrıntıyı daha dile getirmeme izin veriniz: kitabınızda ve başlığında "Amerika" sözcüğünü Amerika Birleşik Devletleri'yle özdeş kullanıyorsunuz. ABD'ye "Amerika" demek, bir ülkeyi bütün bir kıtayla özdeşleştirmek hepimizdeki dil alışkanlığı. Buna rağmen ülkenizi ve devletinizi, resmî adı olan Amerika Birleşik Devletleri diye isimlendirmeyi, kitabınızın başlığını da Tehlikeye Düşen Değerlerimiz: Amerika Birleşik Devletleri'nde Ahlâk Bunalımı diye okumayı tercih ederim.

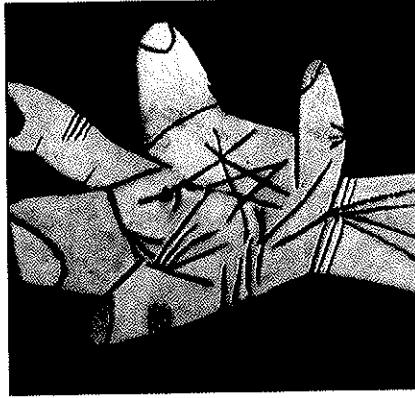
Saygılarımla.

İmparatorluğun “Yükselen Pazar”ları

Tevfik Cavdar —

Yükselen Pazar olarak göklere çıkarılan Hindistan’da sefaletin boyutları ve etkinliği bundan yüzyıl öncesinden farklı değil. Bu pazarlarda eskisinden çok daha fazla kazanan yalnız sermayedir

Son yirmi beş yıldır küresel bir depremi yaşıyoruz. Önce Sovyetler Birliği söndü. İki kutuplu denge bir anda sona erdi. Tek kutuplu bir ateşin içine düştük. Önceleri bayram ettik. “İdeolojilerin Sonu” pompalaması ile barışa eriştiğimizi zannedenler oldu. Dünyamızın küresel bir köye dönüştüğü masalından, küresel kapitalizmin dayatmalarının dehşeti ile uyandık. “Uygurliklar Çatışması”nın kaos ve teröründe yoğrulmalarla boynumuzu büküldük. Solcuların önemli bir bölümü SSCB’nin tarihe karışmasıyla inançlarını yitirdi. Dünyadaki bir çok sosyalist için de bu kötümserlik geçerlidir. Küreselleşmenin büyümesine, bir zamanların enternasyonalizminin öngörülerini doğrultusunda, dört elle sarılındı. Mücadelelerin artık küresel boyutta gerçekleşeceğine olan inançları daha bir pekişti. Ulus devletlerinin sonunun geldiği söylemi bu yaklaşımı pekiştirdi. Bu evrede, küresel kapitalizmin ideologlarının yapıtlarına karşı bir solcunun ortaklığı ile yazılan *İmparatorluk* (M.Hart-A.Negri) adlı eser kendilerini solda sayanların bir dayanağı oldu. Bilindiği gibi Negri bir dönem İtalyan gauchizm’inin önde gelen yıldızlarındandı. Nitekim *İmparatorluk*’ta “militan”ı böylesine yüceltmesinin de bir nedeni bu olsa gerek.” İmparatorluk” yapıtında küresel kapitalizmin emperyalist konumu ustaca gizlenmektedir. Evet. Küreselleşen kapitalizm hegemonyası yeni emperyalizmin ta kendisidir. Oysa “emperyalizm”in inkârına yol açmaktadır. Negri’nin yapıtı bu sonucu vermiştir. Sözüün özü, Negri ve arkadaşının yapıtı, yeni düzeni, “Nizam-ı âlem” boyutuna taşımış, tartışılmayacak bir

kalıba oturtmuştur. *İmparatorluk* bir yerde itaati zorunlu kılan, ancak sınırlı “sivil itaatsizlik”lerle yetinileceğini muştuluyordu. Ne var ki “İmparatorluk” kavramı yeni emperyalizmi ve onun kurmak istediği “Yeni nizam”ı gizleyemiyordu.

“Yeni Nizam”ın temel niteliklerini, genel hatlarıyla şöyle sıralayabiliriz:

— Yeni liberal politikaların tüm kurum ve kurallarını küresel âleme kabul ettirmek. Bunların başında “Pazar”ın serbestleştirilmesi gelmektedir. Pazar’ın iki ögesi vardı: Ticari ve Mâlî piyasalar. Bunlardan yalnız biri için sağlanan serbestlik kapitalizm için yeterli değildi. Nitekim şimdi pazarın bu iki ögesinin serbestleştirilmesi yeni nizamın temel ilkesi hâline gelmiştir. Nitekim küreselleşen kapitalizmle eklemleşme sürecine giren Türkiye ekonomisi 24

Ocak 1980’de ticarî, 1989’da da mâli serbestliği yaşama geçirmiştir. Mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı önce ulusal birlikler hâlinde yaşama geçirilmiştir. Bugünkü AB’nin kökeni olan “Ortak Pazar” bunun bir örneğidir. Bunu Kuzey Amerika’daki ticaret antlaşması (NAFTA) izlemiştir. Şimdilerde ise Dünya Ticaret Örgütü ve bunun dayattığı Gatt, Gats, vb. gibi antlaşmalar ise bunu küresel boyuta yayma çabasıdır. MÂİ sözleşmesi bu birlikteliği mâli serbesti alanına taşımaktadır. Diğer yandan Dünya Bankası, IMF (Para fonu), OECD, vb. kurumlar Yeni Nizam kalesinin burçları olarak mevkiilerini korumaktadır. Avrupa Birliği ve ABD’de bu yeni düzenin temel taşlarıdır. AB’ye üye olmakla ülkeler “Yeni Nizam”ı teslim bayrağını çekmek-

tedirler.

— Ortak para biriminin gerçekleştirilmesi. Bu yeni liberal politikanın amaçlarından biridir. AB bu adımı Euro ile atmıştır. Küresel kapitalizmin egemeni ABD ise doları, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ticareti ve mâli işlemlerinde başat para olarak kabul ettirmiştir. Dünya ekonomisine egemen olmanın yolu para politikasını yönetmekten geçecektir. Bu da küresel bir para biriminin kabulü ile mümkündür.

— Emegin yerelde hapsedilmesi, serbest dolaşımının engellenmesi. "Yeni Nizam" Ticaret, Hizmet ve Mâli sektörlerde tam ve mutlak bir serbestinin yerleştirilmesi amacı doğrultusunda çaba harcarken, üretimin temel ögesi olan emeğe bu serbestiyi vermemektedir. Böylece sınırsız bir yedek işçi ordusu ile ucuz emek maliyetini yaşama geçirmektedir. Özellikle son çeyrek yüzyıldır başta ABD olmak üzere birçok büyük şirket bu doğrultuda yatırımlarını Uzakdoğu, Ortadoğu, Güney Amerika ve Afrika'ya yönelmektedirler. Hindistan, Malezya, hattâ Çin emek pazarı bu şirketlerin kâr paylarını yükseltmektedir. Bunun en yakın örneği ülkemizdeki otomotiv sanayii'dir. Son haberlerde de yansıtıldığı gibi Türkiye Avrupa'nın ticari araç üssü olmaktadır. Mercedes otobüsleri neredeyse sadece Türkiye'de üretilmektedir. Mercedes Kamyon, Ford Transit, vb... nice ticarî araçlar ülkemizde üretilip dışarıya sevk edilmektedir. Çünkü emek ucuzdur ve IMF doğrultusundaki politikalarla daha da ucuzla-yacaktır.

— Düzene uyumlu bir toplum yaratma isteğinin dinsel inançları kullanarak gerçekleştirilmesi. Bu olguyu Peter Weiss "Direnişin Estetiği" kitabında şöyle anlatmaktadır: "... ve sonunda tanrıların yüzlerini paralara basarak onlarla sadece paralarında bütünleşir olmuşlardı. Bu bakışlarıyla kudretin yer değiştirmesini anlatan mükemmel bir mecaz yaratmışlardı: parayı elinde bulunduran ilahî iradenin de sahibi oluyordu. Bundan böyle tanrısal lütfun dereceleri de hassas bir şekilde ölçülür olmuştu, tanrı kavramı altın, gümüş sikkelere tahvil edilebiliyor, tartılabiliyor, keselere, çuvalara, kasalara doldurulabiliyordu... Yeni doğan para ekonomisi sömürü ve baskı ilkesini gözlerden gizlediği için maddî zenginliği kutsal güçlere inançla, görünmez, cömert güçlerin varlığı ile açıklama yoluna gidilmişti. Kapitalizmin doğum yeri tapınaktı, sihirli sözler ve kurban ateşiyle kutsanmıştı. Olimposlu varlıkların en ünlü tasvirleri, bankaların kurulmasında, geniş çaplı spekülasyonların başlangıcında yapılmıştı, günümüzde murakıp odalarındaki toplantılara Zeus ve Athena başkanlık ediyor!"

Eski Helen'den günümüze kadar, sermaye dini kullanmasını bilmıştır. Bugün de küreselleşen sermaye egemenliğini pekiştirip, yeniden üreterek sürdürebilmek için dine gereksinim duymaktadır. Papa'nın kullanılması, ılımlı İslamın altında yatan güdü budur.

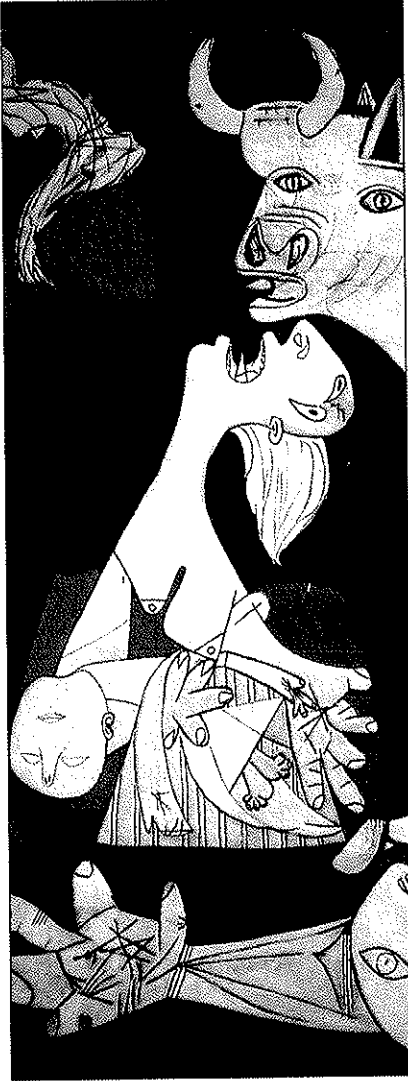
— Yeni bir demokrasi anlayışının ve kültürünün yerleştirilmesi, Bu doğrultuda mekanizmalar yaratılması.

Batıda, sanayileşme ile onu yaratan bilgi çağının uzak ülkelere yönelen keşiflerinin yarattığı burjuvazi kendi kültürünü ve kendine özgü demokrasi kavramını yarattığı gibi, bugünün küreselleşmiş sermayesi de kendi demokrasi ve kültürünü yaratma çabındadır. Bush ve onu yaratan oluşumun kullandığı demokrasi sözcüğüne biz genellikle kendi anlamımızı yüklüyoruz ve sunuyoruz. 18. Yüzyıl'da burjuvazi hürriyet ve eşitlik istiyordu. Bunu dönemin egemenlerinden talep ediyordu. Oysa 21. Yüzyıl'ın sermayesi ve onu temsil eden bir avuç sermayedar egemenliklerini perçinleyerek bir "Yeni Nizam"ı kurmak istiyorlar. Bu nizamda bizlerin yüklediği anlamda bir özgürlük ve eşitlik olmayacak. Yeni Osmanlılardan bu yana sihirli bir sözcük gibi fısıldadığımız hürriyet, günümüzün küresel dünyasında söz konusu değil. Eşitlik ise egemenler için bir nebze mevcut. Kültür bu doğrultuda yeni biçemlerle gündemde. Sinema'dan tiyatro'ya, şirden romana biçemi ve içeriği belirleyen artık sadece pazardır. Bu bağlamda "Yeni Nizam" kendi denetim ve yönlendirici mekanizmalarını da yaratmıştır. Bunların başında medya gelmektedir, Medya tüm unsurlarıyla âdeta emredici bir kültürel formu yaratmaktadır. Haberlerden, makalelere, magazin ve spora kadar bu kalıplar önümüze konmaktadır. Bireyin, düşünme, beğenme vb. gibi öznel özgürlükleri elinden alınmıştır. Bir zamanlar Hitler'in oluşturmayı hedeflediği bin yıllık "Yeni Nizam"a 21. Yüzyıl'da nerdeyse erişmiş bulunuyoruz.

Ekonomi'de kullandığımız kavramlar, tanımlamalar da küreselleşen kapitalist düzende değişmiştir. Özellikle ulusal ekonomilerin derecelendirilmesinde önemli bir yaklaşım farklılığı karşımıza çıkmaktadır. Geride bıraktığımız son elli yıl içerisinde, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomide "Gelişme" ve "Kalkınma" olayları öne çıkarılmaktaydı. "Büyüme" kuramı iktisat fakültelerinin önde gelen derslerinden biri olmuştu. Ülke ekonomileri bu doğrultuda derecelendiriliyordu. Bu dereceleme şöyleydi:

- Gelişmiş Sanayi Ülkeleri
- Gelişmekte Olan Ülkeler
- Az Gelişmiş Ülkeler

SSCB'nin varlığı, Oscar Lange, Mandell, vb. sosyalist ekonomistlerin yaklaşımı ilgi çekmekteydi. Planlama ve kalkınma bir araç ve amaçtı. "Kapitalist olmayan" kalkınma modelleri gündemin başındaydı. Önce, 1970'li yılların başında ABD'nin Vietnam'a yenilgisi geldi, onu Chicago ekolünün öncülüğünde "Parasal Ekonomi" diye anılan yaklaşım izledi, buradan da

“Yeni Liberalizm” akımı kapitalist dünyanın âmentü’sü oldu çıktı. Buna paralel M.Gorbaçov’un “Açıklık” ve “Yeniden Yapılanma” deneyimi Yeni Liberalizm’i âdeta destekledi, ateşledi. SSCB faktörünün ortadan kalkışı ABD egemenliğindeki “Yeni Liberalizm” dalgasını pekiştirdi. Böylece uluslararası sermayenin küresel hegemonyası gerçekleşti. Daha önce değindiğimiz “gelişme” ve “kalkınma” tamamıyla rafa kaldırılarak yeni bir uluslararası ekonomik derecelendirme gündeme getirildi. Bu derecelendirmede “Uluslararası Pazar”la entegrasyon temel parametre oldu. Şimdi ülke ekonomileri şöyle sıralanıyor,

- Küresel Ekonominin Yüksek Pazar Ülkeleri (ABD, Japonya, bazı AB ülkeleri)
- Küresel Kapitalizmle Bütünleşmeye Çalışanlar (Bunlara “Yükselen Pazarlar” deniliyor.)

• Pazar dışındaki ülkeler

Bunlar büyük çoğunlukla ekonomileri küçük Afrika ülkeleri, vb.den oluşuyor. Bunlara küresel ekonomilerin dış halkaları da diyebiliriz.

Açıkça belli oluyorki, “Gelişme” ve “Kalkınma”ya dayanan eski sınıflamadan farklı bir yaklaşım söz konusudur. Burada, kullanılan derecelenmenin içerdiği nitelikleri ve çelişkileri, sergileyeceğimiz “Yükselen Pazar” ülkeler örneğinde ele alacağız. Bunların arasında Hindistan, Brezilya, Malezya, Türkiye vb. ülkeler bulunmaktadır. Bu ülkelerin ortak özelliklerini şöyle sıralayabiliriz.

1- Ekonomik serbesti bir çok sektörde sağlanmıştır. Ticarî ve Mâlî serbesti genel ölçüde yaşama geçirilmiştir.

2- Devletin (Kamunun) ekonomideki payı etkin bir özelleştirmeye asgari düzeye indirilmiştir. Bir zamanlar kamu hizmeti olarak tanımlanan ürün ve hizmetler metalaştırılmıştır.

3- Sanayi, Ticaret, Banka ve Sigorta kesimleri büyük ölçüde yabancı sermayeye açık hâle getirilmiş, küresel sermayenin tekelleriyle bir anlamda bütünleşmiş ya da bunların denetimine açık hâle gelmiştir.

4- Borçlanma düzeyleri her geçen dönem daha da artmaktadır. Dış talep büyümektedir. Dolayısıyla dış açık (Cari Açık) önlenemez bir biçimde büyümektedir.

5- Yurt içi, ara ve hammaddeler yönünden devamlı bir ithalat gereğini arzetmektedir. Yani üretimin ithalat bileşimi yüksektir.

6- Sağlık, Eğitim, Sosyal Güvenlik hizmetleri pazara emanet edilmiştir.

7- Emek ucuzlamaktadır ve reel ücretler sürekli bir düşüş trendine sahiptir. İşsizlik oranı yüksektir. Emekçi yığınların iş ve aş savaşımının tüm araçları zaafa uğratılmış bulunmaktadır. Sendikalar güçsüzleştirilmiştir.

8- Gelir ve servet dağılımı alabildiğine bozulmaktadır. Bir zamanlar Özal’ın insanları kandırmak için kullandığı Orta Direk (Orta sınıflar) kavramı sifıra indirgenmiştir. Ülke nüfusunun hemen hemen yüzde doksani açlık sınırına yönelmiş bir yoksulluk sınırındadır. Yükselen Pazar olarak göklere çıkarılan Hindistanda sefaletin boyutları ve etkinliği bundan yüzyıl öncesinden farklı değildir. Bu pazarlarda eskisinden çok daha fazla kazanan, yalnız sermayedir. Yükselen pazarların ekonomileri kırılgandır, dıştan gelen dalgalara açıktır. Bu ülkeler üretimi, kalkınmayı, toplumsal refahı, sosyal devleti gerilerinde bırakmışlardır. Bazıları bu kavramlarla hiç karşılaşmamışlardır. Hepsisi “Borsa, faiz, kur” sarmalı içinde hapsolmuş “Yükselen” umutların sanallığı içinde boğulmaya doğru yol almaktadırlar.

Çağımızın Eylemsiz Tanığı mıyız?

Güray Öz —

Sürüp giden savaşın etkin tek bir ögesi olduğu varsayımıyla hareket ediyor gibiyiz. Durum eğer gerçekten böyleyse, yalnızca karşı tarafın zayıflamasını bekliyor, iç çelişkilerinden insanlığa yararlı sonuçlar çıkmasını umuyorsak, bu savaş yitirilmiş demektir

Herkesin bildiği bir gerçektir. Ama tanığımız sağlam ve anlatımı iyi olsun, "... kendi huzurumuzu etkileyen şeyleri katlayıp, etkilemeyenleri küçülten öyle bir ters orantı mevcuttur ki, tanımadığımız milyonlarca insanın ölümü bizi neredeyse bir hava cereyanından daha az rahatsız eder." Marcel Proust *Yakalanan Zaman*'da Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransız sosyetesinin savaşla ilgisini, ilişkisini böyle anlatır. İnsan bencilliğinin zenginlik ve yaşam tarzıyla birleşmesinin bir tezahürü olan bu umursamazlık, yoksul tabakalarda çaresizlik ve kendi hayatını sürdürebilmekteki zorlukların bir sonucu gibidir.

Ama sonuçta aynı umursamazlıktır.

Kendimizden pay biçelim. Türkiye savaşın kıyısındaki ülkedir. Ülkeyi yönetenler uzaklardan gelip bölgeyi kan içinde bırakanların "stratejik ortağı" olmakla övünüyorlar. Bu sanal ortaklığın gerçeği yansıttığını, arada bir ortaya çıkan ve çıplak gerçeği hatırlatan talihsiz durumların bu ortaklığa zarar vermediğini kanıtlayabilmek için ellerinden geleni yapıyor, bu ortaklığı yaşatabilmek için pek çok şeyden vazgeçebileceklerini sürekli gösteriyorlar. Kıyımızdaki savaşta öldürülenlerin sayısı yüz bini geçti. Savaş öncesi ve savaşın başladığı günlerde itiraz edenler, savaşa karşı çıkanlar, Meclis'te Türkiye'nin savaşa katılmasını önleyen bir karar çıkmasına yığinsal katkıda bulunanlar, hepimiz, şimdi tıpkı Proust'un roman kahramanları gibiyiz. O kadar öyleyiz ki, Lübnan'a asker gönderme konusunda doğru dürüst itiraz bile edemedik. Karşı çıkışlarımız cılızdı ve daima genel düşünebilme, analitik kavrama yeteneğimizin zayıflığının göstergesi olan başka "kaygıların" gölgesinde kaldı. Buna belki susarak geçiştirme huyumuzu, özelliğimizi,

derin sessizliğimizin içinde çok şeyler varmış gibi davranabilme yeteneğimizi de ekleyebiliriz.

Ece Temelkuran, son kitabı *Ne Anlatayım Ben Sana* ile ilgili "Cumhuriyet Kitap"ta yayınlanan söyleşide şöyle diyordu: "Bir söz söyleyememezlik var insanlarda. Tabii yazdıktan sonra, bazı radikal solcu arkadaşlardan, sıra dışı bir jargonla, 'O işler senin bildiğin gibi değil,' gibi bir takım ketum uyarılar aldım. 'Peki nasıl?' dediğimde ne yazık ki hiç bir şey söyleyemiyorlar ya da söylemiyorlar. Ve bence bazı radikal solcu arkadaşların veya kendini solda tarif eden arkadaşların bu ketumluğu muktedirin ketumluğuna çok fazla benziyor." Suskunluk çaresizliğin sığınağı oluyor genellikle. Ama hepimiz de biliriz; suskunluğumuzun arkasında derin şeylerin olmadığı, kaygılarımızın yüzümüze yansıyan çaresizlikten kaynaklandığı apaçık ortadadır.

Bu insanlık durumunun yalnız bizim ülkemizde değil, başka ülkelerde de böyle olduğunu biliyorum. Bazı ülkelerdeki konuyla ilgili tartışmaların tanığı ya da yakın bir izleyicisiyim. Savaştan duyulan kaygı yaygındır. Ama savaş kapının önüne gelene kadar hep uzak bir durum olarak kalır. İnsanların savaş karşısında, kendilerine de uzanabilecek ölüm tehlikesi karşısında etkin duyarlılıklarının geçen zaman içinde törpülenmesi yalnızca günümüzün bir hali değildir. Bu herhalde eski zamanlarda da böyleydi. Şimdi değişik olan, o eski zamanlardan farklı olan bencilliğimizin ve korkularımızın daha ustaca ve çağın olanaklarından yararlanarak kullanılmasıdır. Evet, farklı bir durum var: Şimdi işgalci geliyor, sömürüyor ve bir zaman sonra olumlu, olumsuz bazı izler bırakarak çekiliyor değildir. Şimdi işgalci tüm

dünyada yeni ve kötü bir iklimin yaratıcısı olmaya niyetlidir ve işgallerin kimi zaman işgal edilen ülkeyle —örneğin Afganistan: burada stratejik değer ve uyuşturucunun dışında sömürülecek pek bir şey yoktur— doğrudan bir ilişkisi de aranmayabilir.

Eski zamanlarda bir savaş durumunda yenilen ülkede muzaffer olanın zorbalığının meşrûiyeti, yani hukuku geçerli olur, bu hukukun ya da kültürün bazı örneklerde zaman içinde yenilenin kültürü, hukuku karşısında etkin konumdan edilgen konuma geçtiği bile söylenebilirdi. Özellikle uzun süreli işgalde bu duruma sık sık raslanırdı. Yine de kural olarak işgalci kendi hükmünü ve hukukunu işgal ettiği ülke halkına dayatırdı. Dayatmadığı ise halkın yaşam tarzını değiştirmesini istemektir. Doğrusu bu pek umurun-

da da olmazdı. Hattâ eğer söz konusu olan gerilikse, geriliğin olduğu gibi kalmasında yarar bile olabilirdi. İşgal edilen ülkenin halkı genellikle insan olarak görülmez ve bu açıkça dile getirilmekten de çekinilmezdi.

Şimdi durum biraz farklıdır.

Artık o eski dünyada yaşamıyoruz. Yöntemler ve üsluplar değişti. Üstelik değişen yalnız yöntem ve üslup değildir. Tehlikenin kapsamı ve içeriği de farklılaştı. Şimdi tehlike, işgal edilen ülke ile sınırlı olmaktan çıktı. Saldırgan ülke ya da ülkeler topluluğu tüm dünyaya yeni bir hukuk benimsetmeye çalışıyorlar. Hardt ve Negri'nin yeni olarak sundukları ama aynı zamanda yürürlüğe girmiş bir olgu olarak varsaydıkları ve pek çok yanlış tahlil ve çözüm önerisiyle "çare" aradıkları bu durum gerçekten de günümüzün sorunudur.

Bizim umursamazlığımızdan büyük cesaret

ve güç alanlara karşı direniş de savaş kapıya dayanana kadar süren umursamazlıkla, kapıyı çaldığında etkinleşen teslimiyet duygusuyla bütünleşiyor. Bugün Irak'ta süren direnişe rağmen, egemen olan direniş değil, teslimiyet ve teslimiyetin içinde çıkış yolu arayan, bu yolla işgalciyi uzaklaştırmayı uman anlayıştır. Kuşkusuz Iraklılar ülkelerini işgal eden Amerikalıdan hoşlanmıyorlar. Ama büyük çoğunluk direnişe pasif, işbirlikçi politikacıya ise aktif destek vermektedir. Şii, Sünni, Kürt ayrılıkçılığının bu durumu destekleyen ve güçlendiren, Amerikalı tarafından da kışkırtılan bir gerçek olduğunu bilmem söylemeye gerek var mı?

Sorun Irak boyutunu aşıyor. ABD'nin dayattığı hukuk Irak'la sınırlı kalmıyor. Besselli ki giderek genişletilmek isteniyor. Yalnızca işgal edilen ülkelerde değil, tüm dünyada egemen kılınması öngörülen hukuk terörle savaş kılıfına uydurulmuş, gerçekte ise yeni bir dünya düzeninin yeni hukuku olması öngörülen bir hukuktur. Bütün dünya hava alanları, sınır kapıları, hava sahaları neredeyse ABD denetimine açılmıştır. Gümrükleri ABD uzmanları denetliyor. Avrupa ülkelerinin hava sahalarında CIA hapishane ve işkence uçakları dolaşıyor. Pek çok ülkede ABD gizli hapishaneleri bulunuyor. ABD yasaları dahil hiç bir yasanın geçerli olmadığı Guantanamo'nun benzerlerinin başka ülkelerde de kurulduğu öne sürülüyor.

Ortaçağda dinin, Hristiyanlığın, engizisyonun desteğiyle yürütülen ve din içinde ortaya çıkan çatlaklar ve ortak çıkarlarda birleşemeyen egemen çevrelerin zaafiyeti sonucu derinleşen aydınlanma ve sonrası ideolojiler tarafından yenilgiye uğratılan "hukuk", bugün başka koşullarda, başka biçimlerde hortlamıştır denilse yeridir. Bu yeni "hukuka" aydınlanmanın beşiği olmakla sürekli övünen, aydınlanmayı aşan düşüncelere kapısını sürekli kapalı tutmakta ısrarlı ve başarılı Avrupa'nın, Avrupalının "direnişi" çok da derin değildir ve zaman içinde törpülenmeye, tıpkı neoliberal ekonomik politikalarla gösterilen uyum gibi uyuma dönüşmeye eğilimlidir.

Dünyanın bu yeni duruma karşı direnir direnemeyeceği şimdilik bilinmiyor. Açıkçası, direnişin olması gereken güçleri ve "ideolojisi" kendini henüz göstermiş değildir. Şimdilik ağır

basan ve dayatılan, propaganda edilen postmodernizmdir. Çok farklı tanımları ileri sürerek etkinliğini farklı alanlarda korumaya çalışan postmodernizmle ilgili kapsamlı bir tanımı Terry Eagleton'da bulabiliriz: "Postmodernizm'le, kısaca açıklamam gerekirse, bütünlükleri, evrensel değerleri, büyük tarihsel anlatıları, insanın varoluşu için bulunabilecek sağlam dayanak noktalarını ve nesnel bilginin olanaklılığını reddeden çağdaş düşünce hareketi'nin tümünü kastediyorum. Post-modernizm, hakikate, bütünlüğe ve ilerlemeye şüpheyle yaklaşır; kültür seçkinciliği olarak gördüğü şeye karşı çıkar; kültürel göreceliğe yakın durur ve çoğulculuğu, devamsızlığı ve heterojenliği savunur." (*Kuramdan Sonra*. S. 13.)

Post-modern ideolojinin farklı alanlardaki yansımalarının teoriye ve politikaya etkin bir şekilde sızmış olmasının temel nedeni kuşkusuz ekonomik alanda yine postmodern davranışlardan epeyce yararlanan ve tüketim toplumu kalıplarını alabildiğince kullanan bir teori ve pratik olan neo-liberalizmdir.

Liberalizmin 60'lı yıllardan sonra bir tür kendini "yenilemesi" olarak kavranabilecek olan neoliberalizm kapitalizmin çağdaş ideolojisidir. Bu dönem hem saldırgan, hem de sûret-i haktan görünmeyi başarmayı uman bir dönem olarak da tanımlanabilir. Emperyalist dünyanın soğuk savaşı kazanarak Sovyetleri etkisizleştirmesinden ve sosyalist dünyanın dağılıp yıkılmasından sonra neo-liberalizm hem "kesin zaferini" ilan etmenin zamanının geldiğine inandı, hem de kendi içinde hızlı bir değişim süreci yaşadı. Monetarist politikalarla savaş ve onunla birlikte giderek daha açık kendini göstermeye başlayan ve terörle mücadele kılıfı içinde şekillenen yeni düzenin hukuku eklendi.

Günümüzün en vahim gelişmesi ve geleceği karartabilecek olan olgusu budur. Çünkü bu gelişme yeni bir Ortaçağı, yeni ve farklı bir faşizmi öngörüyor. Bir anlamda insanlara giderek artan dozlarda verilen bir uyuşturucuya benziyor. İnsanları kendi kabuklarına çekilmeye, boyun eğmeye, durumu gerçeklik olarak kabul etmeye ve deyim uyuysa yeni durumdan zevk almaya yöneltiyor. Burada şiddetin, üstünlüğün, teröre karşı bireysel kahramanlığın övgüsü popkültür dünyasının sevinçle karşıladığı yenilikler olarak ekranları, perdeleri ve günlük yaşamın tüm alanlarını kaplamış gibidir.

Hitler rejiminin, Nazizmin Alman halkın-

da yarattığı coşkun, tüm cinayetleri görmezden gelmelerini sağlayacak büyük bir halüsinasyon olduğunu söyleyebiliriz. Ama o coşkun bir gerçek olduğunu unutmak büyük bir hata olacaktır. Bu türden bir coşkunun yeniden bu kez teröre karşı savaş kılığında kitleleri etkilemesi yabana atılmaması gereken bir olasılıktır. Emperyalist saldırıya karşı gelişen ve şoven milliyetçi bir renk taşıyan akımların bir süre sonra karşı çıktıkları eylemin bir parçası haline gelmeleri, sistemle bir kavgaları olmadığı için çok kolay gerçekleşebilmektedir. Komünizme karşı birlikte savaşanların daha sonra birbirleriyle kanlı bir kavgaya tutuşmaları ne kadar gerçekse, bugün emperyalistlerle kavga eder durumdaki milliyetçi ya da dinci kesimlerin bir süre sonra işbirliğine soyunmaları da o kadar gerçekleşebilir bir şeydir. İşgal altındaki Irak'ta ABD işbirlikçiliği bu kapsamda gerçekleşmektedir.

Demek ki, ABD'ye, genel olarak Batı'ya karşı direnişin kendini terör olarak ifade etmesi bir şekilde sağlanmış bulunuyor. Bu da terörle mücadeleyi "haklı", yöntemleri "gerekli ve zorunlu" kılan bir hava yaratıyor. İnsanlar şimdi ne zaman ve nerede kendini göstereceği bilinmez olduğu söylenen terörden korkuyorlar. Savaşı ise kendilerinden uzak buluyorlar. Böylelikle onların teröre karşı savaşan kahramanları desteklemeleri sağlanıyor. Burada sorulmayan, sorulmasının önlenmesi için sürekli bir çaba içine girilen soru terörün neden ve nasıl ortaya çıktığıdır.

Bin Laden hikâyesi ile ilgili gerçeklerin, komplo teorilerinin değil, yalnızca Bin Laden gerçeğinin anlatılmasının bu kadar can sıkması ve sürekli üstünün örtülme istenmesinin nedeni budur.

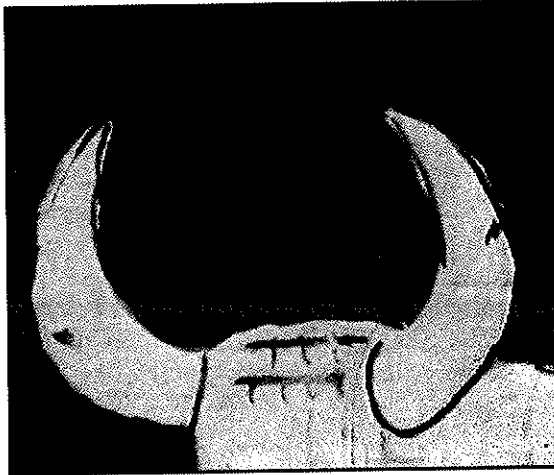
Çünkü anlatılırsa ortaya çıkacak olan, şu sıralarda egemen İslamcı terörün ABD'nin çocuğu olduğu gerçeğidir.

Terör ABD'nin çocuğu, özenle beslenip büyütülmüş ve şimdi işe yarayan bir hilkat garibesidir. İşin bugüne özgün tarafı, kendilerini İslamcı terörden ayıran direniş örgütleri bulunmakla birlikte, asıl güdültüyü koparan

ve maksada uygun hareket etmeyi başaran terörün direnişle içiçe geçmiş olması ve ülkelerin işgalini haklı göstermeyi amaçlayan yeni "hukuka" fazlasıyla uygun düşmesidir. Teröre karşı savaş bugüne kadar şiddeti sivillere uygulayan ve bu yolla siyasal amaçlarına ulaşacağına inananlardan çok sivillere zarar verdi. Zarar iki yönlüdür. Siviller terörle mücadele nedeniyle harekete geçen ve yurttaşın hareket alanını kısıtlayan, onu sürekli denetim altında tutan, gözaltına alan, işkence eden, gerekçe aramaksızın uzun süre hapseden devletten zarar görmektedir. Terörün sivilleri hedef alarak, devleti çaresiz kılarak amacına ulaşabilmesi çok olası bir sonuç değildir. Ama terörle mücadele gerekçeyle emperyalist devletin aldığı önlemler sınıflı toplumların sınırlı demokrasisini daha da daraltmaktadır. Yeni hukuk bunun içindir. Burada anlattığım çerçeve Hardt ve Negri'nin kurduğu "İmparatorluk" çerçevesiyle hemen hemen aynıdır. Fark bu çerçevenin doğal sayılıp sonrasının bu doğallığın üstüne bina edilmesinde ya da benim yapmaya çalıştığım gibi sonrasının teorik olarak reddedilmesindedir.

Her şey, tezleri önceden, yetkin düşüncüler ve uzmanlarca geliştirilmiş uygarlıklar çatışmasına uygun gelişmektedir. Bu düşünür ve uzmanlara "yetkin" dememi okuyucu başılsın. Gerçekten de öyledirler. Çünkü bu türden politika uygulayıcılara basit ve uygulanabilir reçeteler verebilmek her düşünürün başarabileceği iş değildir. Neconların düşünce tarzları kelimenin her iki anlamında da basittir. Değişik

katmanlar, eğitim düzeyleri için farklı programları vardır. Geniş yığınlar için dinsel hurafeleri ustalıkla kullanıyorlar. Arka plandaki büyük tekelin, özellikle de petrol ve finans tekelinin politikalarının etkin olabilmesi için buldukları, göreve çağırdıkları fanatikler ve kullandıkları hurafelerle bugüne kadar etkin

olmayı başardılar. Huntington tezleri böyle bir fanatizmin ve hurafe-nin teorik zeminini, temelini oluşturdu.

Neoconların piyasaya sürdükleri bu türden fanatiklerden birisi de Micael D. Evans'tır. "Amerikan Kehanetleri" adlı kitabı bu yılın ilk aylarında Türkçeye çevrildi. Reagan döneminde başlattıkları uygulamaları çeşitli nedenlerle kesintiye uğrayan neoconlar sonraki başkanlara, özellikle de emperyal çıkarları korumakta herhangi bir zaafı saptanmasa da Clinton'a öfke duyarlar. Çünkü artık günü gelmiş yöntemlere rağbet etmediği kanısındadırlar. Evans'ın kitabında da bu öfkeyi görmek mümkündür:

Clinton, büyük göreve ihanet etmiş, İsrail'i korumaktan vazgeçmiş, onu Filistin'le uzlaşmaya sürüklemiştir. Bunu da büyük planlara ihanet ederek yapmıştır. Bu tutumu da yemin ederken seçtiği İncil parçasından zaten bellidir. Clinton yeminden sonra İncil'den Galatyalılar 6:8 bölümünü okumuştur: "Kendi doğal benliğine eken, benlikten çürüme biçecektir. Ruha eken, Ruh'tan sonsuz yaşam biçecektir." Clinton Ruha ekme-yi becerememiş, Reagan ise yeminden sonra okuduğu parçada Sovyetlerin nasıl yıkılacağını öngören pasajlara yer vermiştir: 2. Tarihler 7:14 bölümünden şu satırlar: "Adımla çağrılan halkım alçakgönüllülüğü takınır, bana yönelip dua eder, kötü yollarından dönerse, göklerden onları duyacağım, günahlarını bağışlayıp ülkelerini sağlığa kavuşturacağım."

Evans aslında çok açık sözlü ve tanıklı bir tansıktır, mucizedir. İsrailli tanığı Ruben Hecht, Menahem Begin'in başkanış-manlığını yapmış bir "uzman"dır. İran'da ABD elçiliğinde 444 gün rehin tutulan ABD yurttaşları serbest bırakıldığında hemen Evans'ı arar: MOSSAD'ın kurucusu ve 1963 yılına kadarki başkanı İsser Harel onlara, "Teröristler, Reagan başkanlık yemini eder etmez rehineleri serbest bırakarak seçimleri etkilemeye çalışacaklar," demiştir. Harel her şeyi bilen bir yalvaç gibidir. Enver Sedat'ın öldürüleceğini de bilmiştir: "Sedat'ı öldürmek istiyorlar." Hecht bu müthiş yalvaçı bulmuşken geleceği öğrenmek için derin bir istek duyar ve sorar: "Teröristler Amerika'-

ya ulaşabilecek mi?" Cevap gerçekten de müthiştir: "Evet, korkarım zamanla olacak olan da bu."

"Nerede gerçekleşecek?" "New York, sizin özgürlüğünüzün ve kapitalizmin sembolü. İlk olarak oraya saldırımları olası. En yüksek binanıza, gücünüzün sembolüne."

Burada bir komplo teorisi kurmaya çalıştığımı düşünen okuyuculara hemen söylemek isterim; evet, burada bir komplo teorisi var, ama bana ait değil, neoconların fanatik ve aktif taraftarlarından Evans'a ait.

İşte böyle. Fanatikler, aktiftirler ve devletlere hükmediyorlar. Uygarlıklar çatışması tezini destekleyebilecek kiliselerle derin ilişkileri, dünyayı çok parıltılı bir Ortaçağın içine gömecek güçleri var. Tehlike ve tehdit, bilmem farkında mıyız ama, büyüktür.

İnsanoğlu bugün karşı karşıya bulunduğu tehditlere cevap verebilecek durumda mı? Cevap vermeye niyeti var mı? Yoksa o niyet çoktan ele geçirilmiş, yönlendirilmiş midir? Yazının başlığı bu kuşkuyu dile getirmek içindi. Gelişmelerle ilgili değerlendirmelerimizde ağır basan yön neoconların, emperyalist merkezlerin, Batı'nın ne yaptığı, ne düşündüğü, bundan sonra ne yapacaklarıdır. Sürüp giden savaşın etkin tek bir öğesi olduğu varsayımıyla hareket ediyor gibiyiz. Durum eğer gerçekten böyleyse, yalnızca karşı tarafın zayıflamasını bekliyor, iç çelişkilerinden insanlığa yararlı sonuçlar çıkmasını umuyorsak, bu savaş yitirilmiş demektir. O zaman geleceğin kazanılması olanaksızdır. O zaman tüm dünya yeni bir hukuka teslim olma yolundadır. Bu yeni hukuk, "uygarlıklar çatışması" adı verilen savaşta bir tarafın baştan yenik olduğu bir savaş hukukudur.

Peki, umutlu olabilir miyiz? İnsanlığın bu gerginliğe uzun süre tahammül edemeyeceğini ve gidişi yeniden insanlığın doğal gelişimine uygun bir rotaya sokabilecek güçlerin ortaya çıkacağını düşünebilir miyiz?

Düşünebiliriz.

Çünkü zaten insan seyrederken de düşünebiliyor...

Sol Parti ve WASG

Engin Erkiner

*Muhalefet bir partinin güçsüzlüğü değil, gücüdür.
Tarihin keskin virajlarında partinin tümüyle
ortadan silinmesini engeller*

Bu yazıda Almanya'da Sol Parti (SP) ile İş ve Sosyal Adalet Seçim İnisiyatifi (WASG) arasındaki ilişkide son altı ayda ortaya çıkan gelişmeleri aktarmaya çalışacağım.

Bilindiği gibi bu iki parti geçtiğimiz yıl yapılan genel seçimlere birlikte girmişler ve solun birleşik gücü anlayışı çerçevesinde 53 milletvekilliği kazanmışlardı. İki parti 2007 yılında birleşmeyi amaçlıyorlar.

Kızılçık'ın geçen sayısında yer alan "Yüz Günün Ardından Sol Parti" yazısında ifade ettiğim SP ile WASG'yi ayrıştırmak için Berlin Eyalet Parlamentosu seçimlerini kullanmak taktiği geçtiğimiz altı ay içinde sonuna kadar kullanıldı. Sonuç, beklenildiği gibi, WASG Berlin Örgütü'nün parçalanması oldu. Bu örgütün küçük bir kesimi SP Berlin Örgütü ile birlikte seçim kampanyası yürütürken, diğer kesim Berlin'de seçimlere ayrı listeye girmeye karar verdi. WASG-Berlin'in bu girişimi WASG geneli içinde beklenen etkiyi yaratmadı. Küçük bir kesim Berlin'in tutumunu desteklerken, büyük çoğunluk SP'ye karşı ayrı liste çıkarılmasına karşı çıktı.

SP BERLİN NE YAPIYOR?

SP'nin Berlin örgütü önemli bir ayırıcı özelliğe sahip. SP, SPD ile birlikte Berlin Eyaleti'nde yönetimde bulunuyor, başka bir deyişle eyalet hükümetin küçük ortağı. Yıllarca Hristiyan Demokrat Parti'nin yönetimde bulunduğu Berlin'de bütçe —bilinen bir deyimle— tamtaktır. Eyaletin yüksek düzeyde borcu var. SP-SPD hükümetinin ilk işi de kaçınılmaz olarak bu borçla uğraşmak oldu. Yüksek borca karşı ne yapılacağı bellidir: Öncelikle masrafları azaltmak, bunun için sıkı bir tasarruf politikası ve gelir elde edebilmek için de eyalette kamu malı olan emlakın bir bölü-

münün satılarak özelleştirilmesi... Sol bir partinin eyalet çapında da olsa neo liberalizmin ünlü "tasarruf önlemleri"ne belirli oranda ortak olması Almanya'da sol kamuoyunu ayağa kaldırdı. Berlin Örgütü SP içinden de sert eleştiriler aldı.

Berlin Örgütü'nün yaptıklarını savunması, "Başka ne yapılabilir?" sorusunda somutlanıyordu. Evet, ekonomik olarak iflas etmiş bir eyalette hükümete geldiğiniz zaman, Almanya'da eyaletlerin işleyişini düzenleyen yasalar çerçevesinde geniş bir hareket alanınız yoktu. Berlin Örgütü "tasarruf önlemleri"nin olabildiğince sosyal içerikli olarak yapılmaya çalışıldığını savunuyordu, ama sonunda yapılan, en fazla, "kötünün iyisi" olarak adlandırılabilir. Tek seçenek, bu koşullarda hükümete girmemektir.

SP Berlin, buna karşılık olarak, "Biz çekilirsek yerimize Hristiyan Demokratlar gelecekler ve daha kötüsünü yapacaklar," diyordu.

Burada sorun, "Neoliberalizm koşullarında sol bir parti belediye, eyalet hükümeti ya da federal hükümet düzeyinde kurulacak koalisyonda yer alabilecek kadar oy alırsa ne yapmalıdır?" sorusunda düğümleniyordu.

"Hiç bir koşulda ve hiç bir düzeyde yönetime katılmamak" sol gibi görünen gerçekte ise tutarsız bir saptamaydı. O zaman seçimlere neden katılıyorsunuz?

Hangi düzeyde olursa olsun yönetime katılma durumunda, somut duruma uygun karar verilecek olmakla birlikte, bazı genel ilkelerin başlangıçtan itibaren belirlenmesi gereği ortaya çıktı. Şimdilik belirlenen tek ilke, "Hiç bir koalisyonda özelleştirmeye ortak olmayacağız," şeklindeydi. Bu, aynı zamanda Berlin Örgütü'ne yönelik açık bir eleştiriydi. Ne ki, onlar "kötünün iyisi"ni yaptıklarını ve bunu yapmak

zorunda olduklarını savunmaya devam ettiler.

Berlin'deki pratiğe atıfla ülke çapında yapılan "SP liberal bir partidir" propagandasına rağmen, SP ile WASG arasındaki ilişkinin bozulmaması, her iki parti içinde de güçlü ayrışmaların ortaya çıkmamış olması önemlidir.

"Berlin örgütünü eleştirebilirsiniz, ama bu eleştiri seçimlere ayrı girmenin gerekçesi olamaz! Onların da bu partide yeri vardır." SP ile WASG'nin büyük çoğunluğunun ortak görüşü böyleydi.

PARTİ ANLAYIŞI

Okur, bu tür bir parti anlayışının nereden çıktığını haklı olarak merak edecektir. Alman solu, örgüt içindeki muhalefeti ya da farklı düşüneni tasfiye etmek bakımından geçmişte —Türkiye solu kadar olmasa bile— hayli gelişmişti. SP-WASG ile pratik işlerliğe kavuşan farklı görüşlerin belirli bir çerçeve dahilinde aynı yapı içinde bir arada bulunması anlayışı teorik tartışmalar sonucu ortaya çıkmadı; insanlar pratikten öğrendiler.

SP'nin, önceki adıyla PDS'in (Demokratik Sosyalizm Partisi) 1990 yılından beri böyle bir pratiği vardı. 15 yıl boyunca parti içinde değişik görüşlere sahip görüşlerin mücadelesi olmuş, ama çoğunluğu kazanan taraf ötekileri tasfiye etmeye yönelmemişti. Bu partide Komünist Platform'un da, sosyal demokratlara yakın duran kesimin de yeri vardı.

Sosyalizmin 20. Yüzyıl tarihi, öğrenmek isteyen için önemli derslerle doluydu. Muhalefeti sürekli olarak tasfiye ederek ondan kurtulanlar, gün gelip kendilerinden de kurtulmuşlardı.

Kişi olarak merak ettiğim bir konu vardı: Eski sosyalist ülkelerin bazılarında güçlü bir sol devam ederken, bazılarında solun yok denilecek kadar cılız olmasının nedeni neydi?

Örneğin, Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nde Almanya Sosyalist Birlik Partisi (SED) de, Bulgaristan'daki Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) de SBKP'ye kayıtsız şartsız bağlı partilerdi. Ne ki, bu ülkelerde sosyalizmin çözülmesinin ardından BKP iyice zayıf bir parti durumuna düşerken (seçimlerde yüzde 1 oy alıyor), SED'nin ardından gelen PDS en azından

Almanya'nın doğu eyaletlerinde (eski DAC topraklarıdır) yaklaşık yüzde 20 oranında desteğe sahipti.

Aradaki fark parti içindeki muhalefetin varlığından geliyordu. BKP'nin sosyalizm dönemindeki tarihi boyunca parti içinde kayda değer bir muhalefet yaşanmadı, bazı cılız girişimler de kolayca tasfiye edildi. SED'de ise 1960'lı yıllarda güçlü bir çıkış yapan muhalefet, bastırılmasına ve zayıflamasına karşın ortadan kalkmadı ve varlığını sürdürdü. 1989'da Duvar yıkılmadan önce kurulan ve SED'ye karşı muhalefeti birleştirmeyi amaçlayan Yeni Forum içinde muhalif parti üyeleri de yer alıyordu.

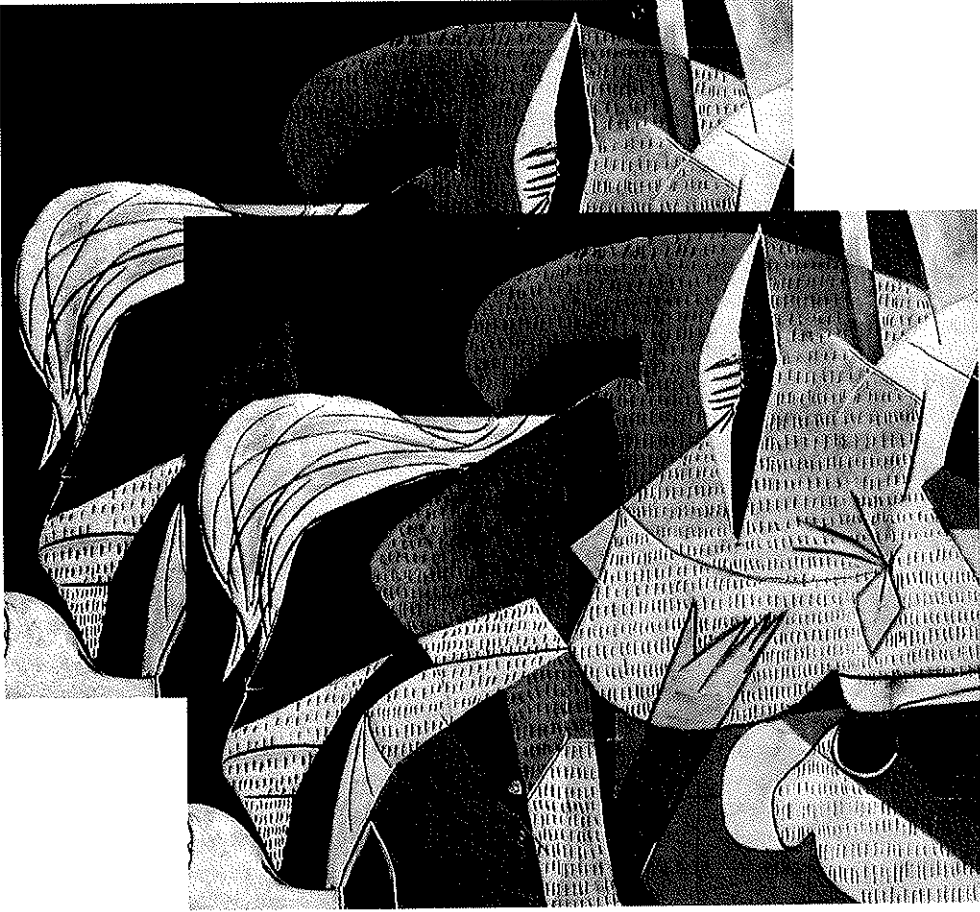
Sonuçta iki ülkede de sosyalizm çözülerek tarihe karıştı. BKP'de yeni bir döneme uyum gösterebilecek kadrolar yoktu. Yıllarını en katı leninist parti anlayışı içinde geçirmiş kadroların, isteseler bile yeni koşullara uygun çalışma yürütmeleri mümkün değildi. Doğal olarak içlerinden ancak küçük bir kesim kendisini dönüştürebildi.

SED'nin ardından gelen PDS'te ise partinin üst düzey eski kadroları yerlerini eskinin muhaliflerine bıraktılar. Onlar eksisinden çok farklı olan koşullara uygun bir parti ve çalışma anlayışı oluşturmakta daha avantajlıydılar.

Muhalefet bir partinin güçsüzlüğü değil, gücüdür. Tarihin keskin virajlarında partinin tümüyle ortadan silinmesini engeller. Önemli olan uyum değil, belirli bir çerçeve içinde kalan uyumsuzluktur, bu uyumsuzlukla bir arada yaşayabilmek, başka bir deyişle, uyumsuzluğu yönetebilmektir.

Parti içinde azınlıkta olanlar doğal olarak çoğunluğun kararlarının uygulanmasını engelleyemezler. Parti çoğunluğu hiç bir şekilde azınlıkta olan grupların haklarını kısıtlamaya çalışamaz. Örneğin parti içinde azınlıkta olan ve partinin en üst karar organında tek kişiyle temsil edilen Komünist Platform kendi dergisini çıkarmakta, orada görüşlerini yazmakta ve yaymakta özgürdür. Partinin internet sayfasında bu Platform'un internet sayfasının adresine bağlantı da verilmektedir. Platform'un temsilcileri değişik parti toplantılarında konuşurlar, hattâ bazı yerel toplantılara konuşmacı olarak da çağırılırlar.

Birkaç yıl önce, bu Platform'un tanınmış temsilcisi Sahra Wageknecht, kendisi-

ne sorulan, "Neden hâlâ bu partide kalıyorsunuz?" sorusunu, "Başka yerde beni dinleyecek bu kadar insan bulamam!" diyerek yanıtlamıştı. Akıllıca bir cevap. Sahra bir süredir Parti'nin Avrupa Parlamentosu'ndaki 6 temsilcisinden biridir.

PARTİDE MARKSİST PLATFORM GİBİ BAŞKA PLATFORMLAR DA VAR SP ile WASG'nin birleşme sürecinde daha aşılması gereken sorunlar var, ama şimdiden ortaya çıkan önemli sonuçlar da bulunuyor ve bu sonuçlar süreci ileriye doğru itiyor.

— SP ve WASG birlikte girdikleri bütün seçimlerde başarı kazandılar. Geçtiğimiz Nisan ayı sonunda Hessen eyaletinde yerel seçimler yapıldı. Bu eyaletin ve de Almanya'nın tanınmış kenti Frankfurt'ta DieLinke. WASG olarak seçimlere katılan ittifak yüzde 6,6 oranında oy aldı. Eğer iki parti ayrı ayrı seçime girselerdi alabilecekleri toplam oy en fazla yüzde 4,5 idi.

— Hessen yerel seçimlerinin bir kere daha gösterdiği gibi, sol kamuoyunun iki

partinin birliğinin gerçekleşmesi yönünde önemli bir baskısı var. Bu baskının birleşme sürecinin ileriye doğru gitmesinde önemli rol oynadığı açıktır.

— Birliğin ileriye doğru gittiğini gösteren belki de en önemli gelişme şöyle: Değişik konularda tartışmalar yaşanıyor, farklı görüşleri savunan saflar ortaya çıkıyor. Her tartışmaya göre değişen bu saflar bir tarafta SP'liler, diğer tarafta WASG'liler olarak ortaya çıkmıyor. Tartışmalarda taraflar hangi partiden olduğuna göre değil, savunulan fikre göre şekilleniyor. Diyelim herhangi bir konuda üç ayrı görüş varsa, üç görüşü savunanların içinde her iki partiden insanlar bulunuyor. Örneğin iki parti arasındaki ilişkilerin Almanya genelinde en iyi olduğu büyük kent sayılan Frankfurt'ta durum böyle.

Her yerde, özellikle de bazı küçük yerleşim birimlerinde durum böyle değil. İki partinin üyelerinin arasının hiç iyi olmadığı bazı küçük birimler de var. Ne ki, bunların varlığı geneldeki gidişi belirlemiyor.

Zeki Kılıçaslan ile söyleşi

Geçtiğimiz aylarda kurulan İşçilerin Kardeşliği Partisi (İKP) Genel Başkanı Zeki Kılıçaslan ile yaptığımız röportajı Kızılçık okurlarının değerlendirmesine sunuyoruz.

Türkiye’de mevcut sol-sosyalist partilere bir yenisi mi eklendi? Hangi ihtiyaçtan doğdu?

Mevcut sol ve sosyalist partilerimiz de herhalde tanımlanmış bir ihtiyaç nedeniyle kurulmuşlardır. İKP ise işçilerin doğrudan “kendileri için” siyaset yapmak amacıyla ve “kendileri” tarafından kuruldu. “Sınıf” ve “Parti” kavramları solun tartıştığı teorik konulardan biridir. İşçi sınıfı partisi, nereden bakarsanız bakın, sonuçta “devrimci sınıf örgütleri”nin “siyasal toplamı”ndan başka bir şey değildir ve İKP, en azından bu tartışmayı, doğrudan işçiler tarafından kurulduğu için gene işçiler tarafından başlatılmış bir tartışma olarak gündeme getirmiş oluyor. İşçiler bu tartışmaya dahil soruları, kurdukları İKP aracılığıyla ve kendi siyasal pratikleriyle yanıtlamış olacaklar

Siyasal modeliniz “Leninist” öncü parti anlayışından bir sapma ya da onu “aşma” olarak değerlendirilebilir mi?

İkisi de değil veya her ikisi birden. Marx ve Engels’in 1848 Devrimlerinden önce “sınıf=parti” görüşünde oldukları, görüşlerini sınıf mücadelesi deneyimlerine bağlı olarak sürekli geliştirdikleri ve Paris Komünü deneyiminden sonra belli bir olgunluğa kavuşturdıkları, “öncü parti” düşüncesine ulaştıkları bilinir. Ama Lenin bu görüşü geliştirmeye devam etti. Ardından devrim yapmış ve yapmamış bir yığın “sınıf partisi” modeli çıktı. Bütün bunlar hep birlikte zengin bir “sınıf partisi” tarihi oluşturuyor. “İşçi kitle partisi” de bu zenginliğin bir parçası olarak İKP’nin hedefidir.

İKP, işçilerin “sağ” veya “sol” gibi ideolojik ve siyasal görüşlerine önem vermiyor, sadece “işçi olması”nı önemsiyor gibi bir izlenim var, ne dersiniz?

Bu konuda söylenecek çok şey var, eğer konuyu Türkiye’de tartışıyorsanız, özellikle var. Hâkim biçimiyle “sağ” ve “sol” kavramları ideolojik ve siyasal bağlamda Batı’dan çok farklı biçimde ve batılılaşma süreci içinde oluşmuştur. Kemalist mo-

dernleşme akımının bir tasnifidir ve sınıf literatürüyle hiç bir ilgisi yoktur. Gözü kara ve haksız bir Batılılaşmadan yana olanlar “ilerici”, “solcu”, olmayanlar “gerici” ve “sağcı” olarak nitelendirilmiştir. Bugün baktığınızda, Türkiye’deki işçilerin yüzde 95’i MHP’li, DYP’li, AKP’lidir. O zaman Türkiye işçi sınıfının “sağcı” ve “gerici” olduğu sonucunu çıkarmamız gerekir ki, bu tam bir saçmalık olurdu. SEKA direnişinde, örneğin, “sağcı” işçiler çoğunlukta idi, ama sol siyasal parti ve akımlarımızın cümlesi tarafından bu direniş desteklendi. Solcularımız “gericiliği” desteklemeyeceğine göre, artık unutulmuş görünen sınıf kavramlarıyla düşünüp konuşmaya ye-

niden başlamalıyız. İşçinin eğer çarpık bir bilinci veya ideolojik saplantısı varsa, bunu ancak “işçi” olarak ifade ettiği ve örgütlenerek sürekli kılabilirdiği “kendi sınıf çıkarı” için mücadelesi düzelterek. İşçilerin Kardeşliği Partisi’ni kurma çalışmalarımızda ve partimizi kurduktan sonra yaptığımız çalışmalarda elde ettiğimiz kesin sonuç odur ki, işçi “kendi için işçi” olduğunu kavradıktan sonra, gerisini, kitap kurdu solcu aydınlarımızdan çok daha kolay kavriyor, kavramakla da yetinmiyor, pratiğine yöneliyor. Olmadığından yakındığımız “işçi iradesi” de işte o noktada somut olarak ortaya çıkıyor. İşçinin iradesi var, mesele bu iradenin bizde de olup olmadığında düğümleniyor.

Partinizin tüzüğüne yahut programına yansıyan bir “işçi sınıfı” tanımı var mı? Çünkü, biliyorsunuz, bu konu da sol-sosyalist kesimde “halk” kavramıyla kıyaslamalı olarak bir tartışma konusudur.

İKP’nin “işçi” tanımı nettir. Ücretli çalışanlardan, emeklilerden ve işsizlerden oluşan Türkiye işçi sınıfının partisidir. Devletten ve patronlardan bağımsız bir sınıf partisidir. İşçi sınıfının içindeki herhangi bir ideolojik ve politik eğilimin değil, sınıf mücadelesine katılmak ve bunun siyasal düzleminde yerini almak isteyen her türlü sınıf içi eğilimi demokratik temelde kucaklayan bir parti olarak İKP yoksul köylülüğü, kurulacak bir işçi hükümetinin doğal bileşeni ve müttefiki saymaktadır. Ayrıca Türkiye’de, işçi çalıştırmadan, yani emek sömürü-

süne girmeden, mesleği veya zanaatıyla kendi kendini istihdam eden yaklaşık yedi milyon emekçi insanı da “bağımsız çalışanlar” olarak adlandırıyor ve İşçilerin Kardeşliği Partisi’nin dayandığı sınıfın bir parçası olarak görüyoruz. Ücretli çalışan kapsamına aydınların büyük çoğunluğu giriyor. Buradan “Halk” kavramına geçmek için ayrıca özel bir nedenimiz yok.

Partinin kuracağı “İşçi Hükümeti”nin ekonomik programı nasıl olacak?

Kritik bir soruya geldik. Tarihimizin bütün sosyalizm çabalarından ve deneylerinden çıkardığımız derslerin de ışığında İşçilerin Kardeşliği Partisi işçiler ve emekçiler için tek kurtuluşu kapitalizmi yıkmakta görüyor, bu nedenle son tahlilde üretim araçlarının özel mülkiyetine son verecektir. Bunun olmazsa olmaz koşulu emperyalizmden bağımsız bir siyasetten geçmektedir. Bu yönde İşçi hükümeti ilk adımda şunları gerçekleştirecektir:

— Nato’dan çıkılacak, Türkiye’yi emperyalizme tâbi ve bağımlı kılan bütün anlaşmalar tek yanlı olarak iptal edilecektir.

— Dış borçlar ve küçük tasarruf sahiplerininki hariç iç borçlar iptal edilecek, borsa kapatılacaktır.

— Tüm özel bankalar kamulaştırılacak, dış ticarette devlet tekeli kurulacaktır.

— Özelleştirilen tüm devlet mülkiyeti tazminat-sız kamulaştırılacak ve denetimleri çalışanlarına devredilecektir.

— Demokratik ve merkezî bir planlamayla âcilen çok geniş bir kamu yatırımları uygulamasına geçilecek, süreç içinde işsizliğe son verilecektir.

— Dört vardiya haftalık 35 saat çalışma sistemine geçilecektir.

Toprak işleyen, su kullananın olacaktır, yoksul köylüler kendi öz örgütleri olarak yapılanmış kooperatifler üzerinden teknoloji ve diğer konularda, hükümetçe desteklenecektir.

Avrupa Birliğine giriş süreci aynen kalacak mı?

İKP Avrupa Birliğine kesinlikle karşıdır. Avrupa Birliği patronların birliğidir. Uluslararası mâlî şirketlerin projesidir. Emperyalistler arası rekabette büyük güç olmak, AB’nin biricik amacıdır ve bunu da inkâr etmemektedir. AB bunu yaparken aynı zamanda Avrupa ulus devletleri içinde işçi sınıfının mücadelelerle kazandığı sosyal ve demokratik kazanımları da yok etmektedir. İşçi hükümeti Türkiye’nin AB üyeliğine dönük rotasını acilen ve radikal bir siyasî tutumla, değiştirecektir.

Partinin veya kuracağı işçi hükümetinin “Kürt meselesi”ne bakışı nasıldır?

Partimiz milliyetçiliğe dayanan siyasetlerin tümü-

ne eleştirel bakmaktadır. Milliyetçiliğin bütün var-yantlarını, patronların işçi sınıfını bölmeye dönük kullandıkları bir silah olarak görmektedir. Türk ve Kürt patronların kardeşlik içinde “sınıf kardeşliği” içinde yürüttükleri Türkiye’deki sömürü düzenine son vermek için Türk ve Kürt işçilerin kardeşliği ve birliği temelinde bir mücadele bizim için esastır. İKP Türkiye’nin demokratik ve siyasî birliğinin demokratik hak ve özgürlüklerin genişletilmesi yoluyla mümkün olacağını düşünmekte ve İşçilerin Kardeşliği’ni bu siyasî birliğin garantisi olarak savunmaktadır.

Partinin örgütlenmesi nasıl geliyor, işçiler tarafından nasıl karşılanıyor?

Partimizin bütün organlarında 2/3 işçi çoğunluğu aramak tüzük gereği olduğu için siyasal örgütlenmemizi, işçiler arasında yaptığımız çalışmalarla genişletiyoruz. Ekim ayı itibarıyla İstanbul, Eskişehir, Balıkesir, Mersin, Tekirdağ illerinde örgütlendik veya örgütlenme yetkisi verdik. İşçiler ancak kendileriyle konuşulduğu zaman, yani bire bir ilişki içinde amacımızı anlıyorlar ve büyük ilgi gösteriyorlar. “Kendi partisi”, eğer kavradığı somut bir gerçeklik olarak görünüyorsa, işçiler önceki politik görüşlerini önemsemez oluyorlar. Bunu, MHP’den ayrılıp, “kendi partisine geçme” bilinci içinde yapabilen işçilerin şahsında gördük, görüyoruz. CHP’li ve diğer sağ ve sol partilerden koparak İşçilerin Kardeşliği Partisi’ne yönelim, belirgin bir gözlemimizdir ve bununla bir varsayım peşinde koşmadığımızı, elle tutulur somut bir siyasal gerçeklik inşa ettiğimizi gördük.

İKP bir yıl sonra yapılacak seçimlere katılacak mı, hazırlığı nedir?

İşçilerin Kardeşliği Partisi’nin temel amacı, işçilerin kendi iktidarı için mücadeledir ve siyasetin her düzeyi bu mücadele için bir imkândır. Örgütlenmemiz yeterli yaygınlığa ulaştığı zaman seçimlere elbette katılacağız. Ayrıca seçimlere katılacak bir örgütlenmeye ulaşmak için örgütlenme çalışmalarımızı da hızlandıracağız. Siyasete yeni bir tarz, yeni bir anlayış getiriyoruz, bunu işçiler, emekçiler kolayca anlıyorlar, Türkiye’de bir işçi hükümetinin kurulmasını ve programını haya geçirmeye başlamasını zorunlu bir kurtuluş çaresi olarak gören başka örgütlenmeler, başka mücadeleler de var. Bu kardeşlerimizle de ilişkilerimiz, görüşmelerimiz, tartışmalarımız sürüyor. Başta da söyledim, işçiler “kendi partilerini” inşa ediyorlar. Bu çabayı doğru bulan, değer veren, Türkiye’de siyaset sahnesinde asıl eksikliğin bu olduğunu düşünenlerle birlikte kısa erimde belli bir etkinliğe ulaştığımız zaman işçilerin gür sesi seçim meydanlarını da dolduracaktır.

Kemalizm

Hüseyin Hasançebi —

Kemalistler burjuvalaşmanın sırrını yakalamış “devlet sınıfı”dırlar...

İlhan Selçuk bir yazısında, “Vah zavallı Kemalistler, ya da Atatürkçüler, veya ulusalcılar...” (*Cumhuriyet*, 29 Mart 2006, Kristal Küre) dediği, kendisinin de dahil olduğu ve yarım yüzyıldır etkili bir öncüsü olduğu kesimi, bugünkü Türkiye ve dünya ilişkileri sistemi içinde Kemalizme düşen misyonu yerine getirmek için hala daha harekete geçmemiş olmakla suçluyor ve bu misyonun ne olduğunu eski Yugoslavya devlet başkanı Tito’dan aktardığı şu alıntıyla tanımlıyordu: “..Ülkemiz kristal bir küredir. Ben Josip Proz Tito, bu küreyi, ellerimle tutarak değil, alttan nefesimle üfleyerek havada tutuyorum. Umarım benim nefesim tükendiğinde birisi bu görevi devralır. Yoksa kristal küre yere düşer ve tuz buz olur... İşte o zaman dünyanın kaderinin korunması başka ülkelere kalır. Nasır benim dostumdur, ancak ondan önce dünyanın geleceğinin korunması Anadolu’ya düşer. Anadolu’da Kemalistler tarafından kurulan devletin temeli bağımsızlıktır. Bu yüzden Anadolu, dünyanın kaderini kurtarma görevini omuzlarına alır.”

Yugoslavya’daki siyasî elitin Türkiye ve Kemalistler hakkında, abartılarak yanlışlalandırılmış bir görüşe sahip olduğunu Miloseviç’in Perinçek’e yazdığı ve Türkiye’yi “Kendini kurtarması dünyayı kurtarmasıdır” diye tanımladığı mektubundan da biliyoruz. Belki de Balkanlardan bakınca Türkiye ve Kemalistler böyle görünüyordur, bilemeyiz, ama bu durumda, yani Türkiye’nin başı belaya girmişken Kemalizmin bir misyonu olabilir mi diye, biz bize düşünmemiz lâzım. Hattâ bunu Kemalistlerle –kavga için değil– birlikte yapmak yararlı dahi olabilir.

Türkiye’nin “kristal küre” gibi algılanmasında, temelinde yatan zaafılara uygun düştüğü için bir yanlışlık yoktur. Bunun söylenmesi, Kemalist Cumhuriyetin, Küçükasya’nın (Anadolu, Misakı millî) zengin beşerî coğrafyasına “aykırı” biçimde kurulduğunun da söylenmesidir. Ancak bu küreyi bugüne kadar ayakta tutmak “Kemalizmin nefesi”ne

(üflemesine) bağlanıyor ki, bu hem yanıltır hem de “Türkiye’nin bütünlüğü” yönünden ürkütücüdür. Küre, Kemalistlerin dehası nedeniyle değil, emperyalistler arasındaki kavga “toprak meselesi” olmaktan çıktığı için bugüne kadar gelebilmiştir. Öte yandan eğer yaşaması Kemalizmin nefesine bağlı hâle gelmişse, bu tam bir felakettir, çünkü Kemalizmin nefesinin tükenmiş olduğu artık çok açık bir şekilde görülmektedir.

Kemalizmin, bugün halk sınıfları üzerinde herhangi bir etkisi kalmamıştır, fakat zaten geçmişte de bir etkisi yoktu. 85 yıl önce devlet kapitalizmi olarak başlattığı ve yolun yarısında kendi eliyle yetiştirdiği tekelci özel sermayeye devrettiği toplumsal modelin bugün artık iflas ettiğini Kemalistlerin kendileri de kabul edecektir. Bu nedenle Kemalizmin başlangıçtaki referanslarına dayanarak yapılmış güncel çağrılarının toplamda yanlış bulması olanaksızdır. Belki bugünkü belanın 1920’lerdeki ile “benzer” bazı noktaları mevcuttur ama bu sadece şekli benzerliktir, işin mâhiyeti değişmiştir. Diyelim Türkiye gerçekten de bir kristal küre olarak doğmuş ve bugüne, kendini devlette, orduda, bürokraside ve aydınlarda kodlamış olan Kemalizmin üfürmesiyle gelmiş olsun, ama bugün küre ayakta kalsın diye üfleme, herkesin açıkça gördüğü gibi, Kürtlerin içinden gelmemektedir. Kürtler de üflemiyorsa eğer, küre kaçınılmaz olarak yere düşecektir. Bunu artık Kemalistlerin kendileri de farkediyor.

Kemalizmden hâlâ medet umuluyorsa burada durup düşünmeye başlamak lazım. Türkiye’nin başını belaya sokan bir Kürt meselesi var, bir de politik İslam meselesi, öyle mi? Bunların ikisi de zaten Kemalizmi şekillendiren sorunlardır. Bu sorunlar, bu nitelikleriyle olmasalar Türkiye’de “Kemalizm” diye bir şey zaten olmazdı. Bir üçüncüsü de, bugünkü hâliyle Kemalizmin risk algılaması dışına çıkmış bulunan emekçi sınıfı soludur. Bunlara Kemalizmi Kemalizm yapan Ermeni ve Rum meselesi de eklenmelidir. Türkiye bu

sorunları konuşmaya mecbur olduğu bir açmazda iken belki de ilk susması gereken Kemalizm -Kemalistler değil- olduğu halde, en çok o konuşuyor: Cumhuriyet tehlikede!

Kemalistlere göre birbirini besleyen iki beladan birden gelmiştir Türkiye'nin başına. Biri "Kürt meselesi"dir, öteki de "İslamcı politik hareket". Bu hareket bugün hükümettir, işler demokrasiye bırakılacak olursa, bir dönem daha hükümet olacaktır, şimdi devleti adım adım ele geçirmeye çalışmaktadır, süreç tamamlandığında laik cumhuriyeti yıkacak ve bir şeriat devleti kuracaktır. Gelenek, kanun ve nizam Tayyip'in cumhurbaşkanı olmasına elverişli olsa bile, önu kesilmelidir. Kürt meselesi de zaten, Türkiye'nin bu İslama -ılımlı İslam- geçiş âni zaafından ve ABD'nin Irak'ı işgaliyle oluşan ortamdan yararlanarak Cumhuriyet'in temelindeki ittifakı bozmaktadır. O halde neresinden bakılırsa bakılsın Türkiye Cumhuriyeti "kurulduğu koşulları" yaşamaktadır, bu nedenle Kemalizmi yeniden kuşanmak lâzımdır.

Burada son zamanda, Kemalistler hesabına olumlu puan sayılması gereken bir gelişme gözleniyor. Özellikle Irak'ın ABD tarafından yeniden tanzimine (bölünmesi) girilmesinden sonraki gelişmeler içinde Kürt meselesinin genişleyen bir önem kazanması ile birlikte Kemalistlerin de bugüne kadar hep AB'nin veya ABD'nin, (solcuların bir kesiminin de emperyalizmin) marifeti saydıkları "Kürt meselesi"ne bu kez "Kürtlerin kendi marifeti" diye bakmaya başladıkları görülüyor. Bu, belki, gerçeğin geç de olsa farzedilmesi anlamında olumlu bir değişikliktir, ancak Kemalizmin değişmez anlama, algılama ve değişmez çözüm şekli bakımından daha da tehlikeli bir sonuca götürmektedir, çünkü Kemalist Cumhuriyetin temelindeki mutabakatın Kürtler tarafından "tek yanlı" olarak bozulduğu suçlamasını içermektedir. Demek ki Kürtler, herhangi bir sebep de yokken, 87 yıl önce attıkları imzayı bugün geri çekmiş olmakla devletin birliğine ihanet etmiş oluyorlar. Bu durumda Kemalistler, bugün Kürtler tarafından "geçersiz" sayılan ve tek yanlı bozulan mutabakatı "tek yanlı olarak korumak"tan başka çare kalmıyor demektirler! Yani, Kürtlerin bozduğu mutabakatı Türkler bozmayacak, tek yanlı olarak sürdürmeye devam edecek(ler) ve iş varacağına varacak!

İş buraya doğru giderken solun, siyaset

acemisi, Kemalizm hakkındaki bilgisi ve tecrübesi nakle dayanan, Kürt meselesine de mazlumdan yana olmak-olmamak diye ahlakî bir yerden bakan, "kaderini tayin hakkı" dese de hangi kader olduğunu kestiremeyen, "sınıf sesi" duyamadığı için bir kısmı Kemalistlere, bir kısmı Kürtlere kulak kabartan genç kuşakları için de birkaç söz yararlı olabilir. Çünkü sonuçta onlar, önemli bir kesimi Kemalizmden kendini bağımsızlaştırmayı başaramamış bir sol mirası -ne kalmışsa- devralmış bulunuyorlar.

Kemalizmin solu yanına almak için herhangi bir çaba göstermesine gerek yoktur. Kemalistlerin böyle bir niyeti ve gayreti de zaten hiç bir zaman olmamıştır. Buna rağmen Türk solunun önemli bir çoğunluğunu Kemalizmden ayrı (uzak) düşünmek de olanaksızdır. Türk solu ile Kemalizm arasındaki ilişkilerin değişmez tuhaf bir diyalektiği vardır. Kemalizmin solu arkasına alarak güçlenmesi ve ilk fırsatta ve esas olarak solu ezmesi Türkiye'nin 85 yıllık tarihinde en az üç beş kez yaşandığı halde bu menfur ilişkinin sürüyor olmasında Kemalistlerin hiçbir kusuru yoktur. Bütün kusur Türk solundadır. Kendi sınıf kaderini ve düşünce evrenini Kemalizmden bağımsızlaştırmayı başaramadığı için tarihini ondan koparamamış ve her zaman en büyük darbeyi de Kemalizmden yemiş olan solun Kemalizme karşı zaafı bugün de güçlenerek sürmektedir.

Türkiye solunun Kemalizme karşı koruyucu bir bağımsızlık sistemi geliştirememiş olması bir kaç nedenden ileri gelir. Esas neden Türkiye'de Kemalizmin ve solun yüz yıl öncesine rastgelen ortak bir sahnede oluşmalarıdır. Kemalistler bugün zemin farklı olsa bile benzer dekoru kullanarak aynı sahneyi kurmanın boş hayali içindedirler. Solun bir bölümü de kurulan bu sahnede kendine verilecek rolü ezberlemeye çalışmaktadır. 1908'de, 1918-23 arasında, 1960-70 döneminde, Ecevit'le birlikte 1974-80 arası yıllarda, dün daha "28 Şubat vakası"nda hep aynı şey oldu: solun önemli bir çoğunluğu Kemalizm ile aynı çuvalın içine girdi ve büyük hasarla çıktı. Şimdi de aynı şey olacak!

Bu durumda solun Kemalizm hakkında kendini neden böyle sürekli yanılttığıyla ilgili temel soru geliyor akla. Sol Kemalizmi bir "ulusal kurtuluş" düşüncesi olarak tanıyor. Onun "antiemperyalist" bir "millî bağımsızlık savaşı"na öncülük ettiğini düşünüyor.

Bu bir saplantı hâline gelmiş ama, Kemalizm kendini böyle gösterdiği ve solu da ikna etmeyi başardığı için böyle olmamış. Kemalizm Kemalizm olduğu günden beri "antiemperyalist" olduğunu söylememiştir!

Buna karşılık oldum olası burjuva sınıf çıkarını korumuş, solu ezmiş, komünistleri katletmiş, işçi ve emekçi sınıf mücadelesini en şiddetli yöntemlerle bastırmış, ülkeyi NATO'ya sokup emperyalizme bağlamış, "sınıf rüştü"nü ispatlamış olmasına rağmen sol gene uyanmamış, bütün bu yaşayıp gördüklerini Kemalizmin kendi "devrimci" çizgisine ihaneti, kararsızlığı, "Atatürkçülük"e dönüşmesi, vb. gibi yorumlamış, solu ezmiştir diye araya husumet sokmamıştır. Hele bugün, o gün hiç değildir!

Solun genelindeki bu zaafı, kendisi zaten "antiemperyalizm"den daha ileri ve "ulus ufku"nu aşan bir "sınıf ufku" geliştiremediği için anlamak mümkündür de, aynı zaaf "sınıf ufku"na sahip Marksist solda da vardır. Bu zaafı Kemalizm kendi içinden bir "sol Kemalizm" üreterek kullandığı zengin bir tecrübeye sahiptir. 1960-70 arasında sol Türkiye'de müşterek "antiemperyalist" bir temayla Kemalizm (*Yön Dergisi*) ile birlikte yükselmiştir. Bu antiemperyalist mücadelenin öncüsünün işçi sınıfı olduğu ve sosyalizm amacına bağlanarak verilmesi lazım geldiği söylenir söylenmez, Kemalizmin emek ve sosyalizm düşmanlığı nüksetmiştir. Ancak yükselen solun büyük kesimi (Mihri Belli-MDD) sosyalizmi yutkunarak telaffuz etmek ve Kemalizmin 1920'lerdeki "antiemperyalist" programına iştirak etmek koşuluyla Kemalizmin yanında kalmış ve onunla birlikte iktidara yürüdüğü zannı içindeyken Kemalist devletin duvarına çarparak (12 Mart) parçalanmıştır.

Bedeli çok ağır ödenmişken bile sol hala Kemalizmden etkileniyorsa, bunun da geçmişte yatan sebepleri vardır. Madem Türkiye'de Kemalizm ile solun müşterek bir tarihi var, buna birlikte bakıp eksik kalmış bir şeyler varsa, yerine koyalım. Belki bugünkü "bela" olarak Kürt meselesi ve politik islam olayı da bir açıklık kazanır.

Kemalizm nasıl "ulusal"dır?

Konuyu Kemalizmin sınıf aidiyetinden başlayarak geliştirmemiz gerekirdi ama ne Kemalistler önem veriyorlar sınıf meselesine, ne de artık solun mirası. Sanki tarihin o sayfası kapanmış gibi. Bu durumda Kemalizmin "antiemperyalist" bir "millî kurtuluş" düşün-

cesi ve eylemi olup olmadığına bakmakla yetinmemiz gerekiyor Bu konu söz cambazlığından uzak, gerçeğin kendisine sadık kalınarak bakılırsa anlaşılması kolay bir konudur.

Kemalistlerin kendi sunumlarından çıkarak ilerleyelim. "Yoktan bir Türk ulusu" yarattıklarını söyler ve övünürler.. Bu tezi sorgularsak, yolumuz hemen "Ermeni", "Rum" ve "Kürt"lere çıkıyor. Varsın çıksın. Bu tezi kurcalayalım ve bir yanlış anlama varsa, birlikte düzeltelim.

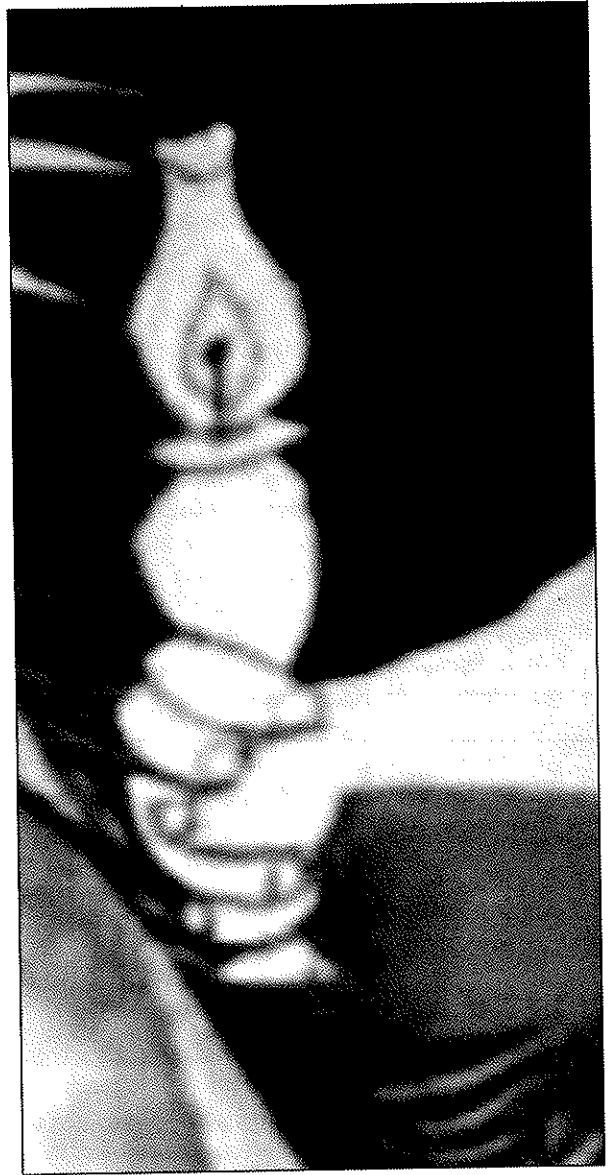
Tezin önce yapısı çürük. Ama tezin çürüklüğü Mustafa Kemal'in dehasına zarar vermez. İmparatorlukların (Almanya, Avusturya-Macaristan, Çarlık Rusyası ve Osmanlı) birlikte tarih sahnesinden çekilirken arkada bıraktıkları "boşluk"tan bir "ulus" çıkarabilmekse bu deha, acaba nasıl işlemiştir? Yani somut manada ortada bir "ulus" yoktur ama "savaşı" verilerek "yaratılmış"tır! Olmaz, çünkü "yok"tan ulus yaratılamaz. "Ulus" yoksa eğer, "ulusal kurtuluş savaşı" da yoktur. Herkes bilir ki, önce ulusun kendisi oluşmamışsa, "ulus" olmanın bilinci kökleşmemiş ve çıkarı kendini dayatmamışsa ve bu gelişmeyi engelleyen iç (feodal) ve dış (sömürgeci-emperyalist) güçlere karşı geniş toplumsal tabanlı bir mücadele başlamamışsa "ulusal kurtuluş savaşı"ndan da söz edilemez. Nitekim bugün Kemalistlerin kendileri de dolambaçlı bir yoldan bu noktaya geliyorlar. Türkiye'nin yaşadığı ve gittikçe derinleşen bir Kürt meselesi var. Ulusal kurtuluş savaşı verdikten, ulus-devletini kurduktan sonra Kürt meselesinde en küçük demokratik açılıma şiddetle karşı çıkan Kemalistler, bu anlaşmazlıklarına gerekçe olarak "Türkiye'nin henüz uluslaşmasını tamamlamamış bir ülke olmasını" gösteriyorlar. Bu durumda araya bir yüzyıl girmiş ve hâlâ "ulus" olunamamışsa, nasıl ve ne zaman olunacağını da göstermeleri gerekir. Bunu gösterebilmek için bir asır önce ne kadar ve nasıl ulus olunduğunu irdelemekten ve çıkan sonucu kabul etmekten başka çare var mıdır?

Önce şunu belirtelim ki, Kemalistler haklıdırlar, "Kürt meselesi" denilen şey bir "devlet meselesi"dir. Bunu sadece Kemalistler değil bütün "Türk"ler böyle görür. Kürtlerin de bildiği bir husustur bu. Dolayısıyla Kemalist Cumhuriyet'in bu meselede söyleyebileceği herhangi bir sözü olmadığı gibi Kemalist devlete söylenecek söz de yoktur. Herkes "bir çözüm bulunsun" diye devletin ağzına

bakıyor. Güzel. Demek ki meselenin “düğüm noktası” nerde ise, oraya bakılıyor. İyi ama, Kürt meselesi Kemalist Türk devleti ile konuşulamaz ki... Çünkü zaten Kemalist Cumhuriyetin kendisi Kürt meselesinin “Kemalistçe çözüm”üdür. Ne demek üniter bir devlette Türk-Kürt birliği? diye sorulabilir. Mümkün ki mümkün olmuş, olabilmiştir Bu bir ulusal kimlik birliği değil, kader birliğidir. Yani Kemalist Cumhuriyet “örtülü bir Türk-Kürt federasyonu” olarak doğmuş ve bugüne kadar bu vasfıyla gelmiştir. Mustafa Kemal’in siyasî dehasından söz edilecekse bu bağlamda edildiği zaman bir anlam taşır. Bunu kaynağında açalım.

Kemalizmi ve Kemalist Cumhuriyet’in oluşmasını, hem Osmanlı devlet-toplum yapısının, hem de sömürgecilikten emperyalizme geçiş koşullarının bütünlüğü içinde doğru anlayabilmek için ona 1880’lerde başlayan ve 1940’lara kadar gelen bir tarihsel süreç olarak bakmak gerekir. Bu sadece, Kemalizmin olduğu “ortam”ı değil, aynı zamanda kendisini anlatır. Daha kategorik ve Kemalist hareketin süreçle doğrudan organik bütünlüğü yakalanmak isteniyorsa, o zaman en azından dikkati, 1908-23 dönemi üzerine yoğunlaştırmak gerekir. Bilhassa 1912 Balkan Harbi yenilgisinden sonra artık bildiğimiz Kemalist Hareketin saf kendisi ile karşı karşıyayız. Ermeni meselesi, Rum meselesi, Kürt meselesi “bu dönemin”, öyleyse aynı zamanda -dolaylı değil- doğrudan Kemalizmin meseleleridir.

Feodal sömürgeci bir imparatorluk olan Osmanlı devlet merkezinde ulus bilinci doğal olarak oluşmadığı gibi, çevreden gelen ve imparatorluğu yeni ulus devletler kurarak bölen ulusal hareketler nedeniyle bir “ulus düşmanlığı” söz konusudur. Son otuz kırk yılına gelinceye kadar Osmanlı’nın merkezinde “ırk” kavramı da yoktur. Ulusal kimlik profili veren her şey ve herkes Osmanlı’nın gazabına uğramaktadır. Ulusçuluk dışarıdan, çok geç, sultan bursuyla Avrupa görmüşlerden, “Türkçü” özüyle ve burjuvalaşmada İstanbul’dan ileri geçmiş Kafkas göçmenlerinden gelmiştir.. Bu arada, Osmanlı “devlet sınıfı”nın Bakü petrol işletmelerinden nemalandığı, oradan sökülüp gelen Yusuf Akçura’nın, 1908 Rus devriminin en net burjuva profil veren Kadet Partisi’nin (Anayasacı Demokrat) merkez komitesi üyesi olduğu da akılda tutulmalı. Başlangıçta “ümme”i “millet”le ikame etmeye

çalışan etkisiz bir “cereyan”dır. Kimlik sarıntısı geçiren Osmanlıya bir tarihsel kök bulup çıkarmaktan ibaret bir gayrettir. Kafalarda ve kültürde bu kadardır ama, İttihat ve Terakki içindeki farklı damarlardan biri olarak “iktidar” kullanmaya başlayınca (1913) çok dar bir zaman dilimi içinde gelişip profil verebilmiş, hattâ denebilir ki bir “ırk” duygusunu da yaratmıştır. Başka ulusların yüz yıllarını alan ve tarihlerinin içini dolduran bir süreç Küçükasya’da 30-40 yıl içinde bir “Türklük bilinci” biçiminde, ama toplumsal sınıf geçmişi bulunmadığı için “şuursuz” bir cereyan olarak boy göstermiş, dolayısıyla duru ve net bir uluslaşma sürecinden çok farklı, eldeki devlet eliyle uluslaşma gibi, ilginç bir seyir izlemiştir. Ulusun içeriği olmak gereken halk olayın dışındadır.. Dinamik

nasıl işlemektedir?

Batı literatürüne yerleştiği şekliyle biri Avrupa, öteki Asyatik olmak üzere iki Osmanlı vardır. Balkan Savaşıyla birlikte Avrupa Osmanlısı emperyalizmin (Finans Kapital) yeni pazar düzenlemesi açısından bitmiştir. Geriye, üzerinde esas olarak Kürtlerin, Ermenilerin, Arapların (en büyüğü), Rumların ve "Türk"lerin, başka pek çok etnik gruplarla (profil verenleri Çerkesler, Keldaniler, vb.) birlikte yaşadığı Asyatik Osmanlı, yani Küçükasya, Suriye, Mezopotamya ve kısmî Kafkasya toprakları kalmıştır. Finans kapital (emperyalizm) için sıra, yeni dünyaya göre düzenlenmesi gerçekten de çok zor olan burayı düzenlemeye gelmiştir. Alman emperyalizminin umudu ve çıkarı yönünden bu Asyatik Osmanlı'yı bir "Enverland" (Enver paşa) birliği içinde koruyup topyekûn yutmak, İngiliz-Fransız-Rus emperyalist bloku (İtilaf) için de beşeri sınırlarına ayırıp yutmak hedefi geçerliyen I. Büyük Savaş'a gelinmiştir.

Savaş, bu süreci kesintiye uğratmamış, daha da şiddetlendirmiştir. Arda kalan toprağın Türkleştirilmesi (Arap toprakları hariç) Osmanlı'nın savaş içinde odaklandığı asıl konu hâline gelmiştir. Osmanlı için dış cephe (Çanakkale ve Doğuda Ruslara karşı kısmi savunma hariç) durgundur fakat içerde İttihat ve Terakki eliyle açılan "İç cephe" Küçükasya'yı tarihte emsalî az görülmüş bir can pazarına çevirecektir. Devlet var, "devlet sınıfı" da var, fakat üstünde temelleneceği toprak ve insan yok, bu nasıl olur! Olur mu olur. Olmuştur. Bugün "tehcir" mi yoksa "soykırım" mı diye bir türlü karar veremediğimiz Ermeni meselesi bu can pazarında çözülecektir. Türkçülük diye masum akademik bir eğilimin, devlette ve siyasette planlanmış bir somut tarih yazımına dönüşmesi hâlinde sınıf mücadelesi alanını (somut hayatı) kıyamdan kıyama sürüklediği, yani biz "ırkçılık" demesek bile "ırk"ları da yakıp yıktığı görülecektir.

Savaştır bu, niyet-kısmet örtüşmez. Ve birden bire Ekim Devrimi olur, Çarlık Rusya'sı çekilir, her şey tersine döner. Küçükasya'nın ortasında ve Doğusunda Ermeni neredeyse hiç kalmamış, tek tük Keldani ve "biraz" da (Batısında) Rum kalmıştır. Bunların bütün sermaye varlıkları el değiştirip Türklerin ve Kürtlerin eline geçmişken İngiliz emperyalizminin patronajı altında "Mütareke" ve Mustafa Kemal dönemi (aşaması) başlar. Anado-

lu'nun beşeri coğrafyası değişmiştir artık. Niyetler de değişmiştir. Osmanlıyı etnik temelde bölerek kapitalist dünya pazarına bağlamak planı savaş öncesinde kalmış, emperyalist siyaset "Osmanlı birliği"ni (Arap hariç) korumaya dönmüştür. (Örneğin, Pontus'un ihyası için Bakü'de kurulu göçmen Pontus hükümetinin Trabzon referandumu talebi İngilizler tarafından reddedilir. Savaşın başında ve içinde Ermenilere verilmiş sözler reddedilir. Anadolu'daki Rum varlığı emperyalizmin gözünde bir "asayiş meselesi"ne dönüşür ve Paris Konferansı'nda zaten Yunanistan'a verilen görev, Anadoluyu işgal etmesi değil, asayişe nezaret etmek olur.) Küçükasya'nın bölünmesi –ya da bölünmemesi– sadece Türklerin ve Kürtlerin verecekleri karara, bu kararın Avrupa emperyalizminin niyetine ve çıkarına uygun olmasına kalmıştır.

Kemalizmin "ulus"(allık) hikayesi de bu noktada başlıyor ya, Kemalistler de dahil hepimiz oraya, belki bugüne de bir faydası olur diye, aydınlıkta bakmalıyız. Kim, neye karar vermiştir?

Savaş içindeyken ve esas savaş içerdeyken İttihat ve Terakki'nin Talat-Enver Paşaları ("Kemalist Perinçek" doğru adamın kemiklerine yüz sürmüştür) işbaşındadır. İpler "yüksek teşkilatçı" Talat Paşa'nın eline geçmiştir. Hangi askerin nerde duracağı, ne kadar ve niçin duracağı ondan sorulmuştur. Osmanlı askerine siyaseti öğreten ve yolu gösteren o olmuştur. Şu sıra tarihin bu noktası fazlaca kurcalandığı için biz de belirtelim; burada gözden kaçmaması gereken önemli bir nokta Balkan savaşı yenilgisi ile İttihat ve Terakki'nin asker kanadının içine düştüğü eziklik, Ermeni soykırımındaki asker rolünü zayıflatan, buna karşılık "sivil" siyasi örgütlenmenin rolünü pekiştiren özel durumdur.

Mütareke başlarken yenilgiden sorumlu kanat (sivil kanat) geri çekilir, denge ters dönmeye başlar. Askerler savaşmıştır, fakat siviller yenilmiştir. Burada Kemalistlerin es geçtikleri, "o dönemde Türkiye'de sınıf yoktu" diyerek Kemalizmin her tür tepeden inme baskısına mehz gösterdikleri somut durumu da es geçmemek gerekir. Tamam, Batılı anlamında modern sınıflar yoktu ama Doğu despotik toplumunun belirleyici özelliği anlamında Osmanlı tepeden tırnağa sınıflı bir toplumdur. Sınıf devleti yoktu, evet, ama "devlet sınıfları" (Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Kenan Somer) vardı. Bu devlet-toplum yapısı

içinde sınıf hâkimiyeti, aynı zamanda bir devlet memuriyeti –ve devlet– hâkimiyeti olarak biçimleniyordu. Bu da salt bürokratik bir egemenlik anlamına gelmiyordu. Sözkonusu olan burjuvalaşmış bir bürokraseydi. Fabrika ile, atölye ile değil, sermayenin özel görünümülerinden biri olan (doğuran para, faiz) “finans” ile burjuvalaşmış bir “devlet sınıfı”-bürokrasi- idi. Osmanlı iltizam sisteminde (vergileri toplayıp payını alma) gelirin %64’ü Müslümanlarda idi ve bu yetki son Osmanlı döneminde tümüyle askerî ve sivil bürokrasinin elinde toplanmıştı. İşlettiği parası var, fabrikası yok, o halde burjuvazi değil, bürokrasi...! Öyle mi?

O devlette kişinin bürokrasideki yeri, serveti ve ekonomik etkinliği arttıkça yükseliyordu. Bu sistemde savaş devlet sınıfı açısından en kolay ve en çabuk zenginleşme yolu. Osmanlı devlet sınıfının, hakiki manada en burjuva Ermeni ve Rumları Küçükasya’dan çıkarırken 3-5 yıl içinde el koyduğu zenginlik, hesabı bugün bile Koç’u, Sabancı’yı, şu veya bu şehrin kapitalist sınıfının uyuklarını kaçırarak kadar büyüktür. Kurtuluş savaşının “ulus”u da, “halk”ı da, önderi de, Kemalist de işte bu sınıftır. İttihat ve Terakki bu sınıf içinde örgütlenmiş ve bu sınıfı örgütlemiştir. Sulh ile birlikte Ermeniler ve Rumlar geri dönecek midir korkusuyla ve bu yönetici devlet partisinin askerî ve sivil kanatları arasındaki gerilimle birlikte Mütareke dönemi başlar.

Bu sınıf üç-beş yılda kazandığı servet, sermaye ve yerel hâkimiyetin elinden geri alınacağı korkusuyla, Mütareke döneminin başında refleks vermeye başlar. “Vatansever”lik falan asla sözkonusu değildir. Olsa ne ki, “vatan” da zaten “mülk” değil midir! İşgalci emperyalistlerle (İngiliz-Fransız) yerel planda çok sıkı bir işbirliği içindedirler. 30’a yakın vilayette, dernekler, cemiyetler biçiminde nefsi ve mülkü müdafaa amacıyla örgütlenen bu “devlet sınıfı”dır. Osmanlı devlet partisi (İttihat ve Terakki), parti ortadan kalkmış, adını değiştirmiş olsa bile etkisinden hiç bir şey kaybetmediği için Mütareke sonrası döneme de vaziyet etmektedir. Anadolu illerindeki “kurtuluş refleksi”ni, yani “elindekini” kurtarma işini örgütleyen, İttihat ve Terakki’den başka kimdir ki?

Osmanlı devlet sınıfının, Anadolu illerinde örgütlediği refleks Bülent Tanör “Yerel Kongre İktidarları” demıştır. Adlandırma so-

run teşkil etmez ama “yerel” denmesi halkın da katıldığı gibi bir yanıla götürür diye açmak lazım. Yerel değil, Osmanlı devlet sınıfının ve idaresinin yerel uzantıları demek lâzım. Kongre denilince akla “temsil” gibi olmadık şeyler geleceği için devlet sınıfının durumdan görev çıkarması diye belirtmek lazım. Bu yerel örgütlenmeler bir İttihad toparlanmasıdır ve örgüt zinciri üzerinden İstanbul burjuvasına ve hatta idari açıdan Sultan’ın kendisine kadar uzanan bir merkezi karaktere sahiptir. Verili devlet iktidarının il şubeleri ve yerel zorbalığın kaleleri olan bu “cemiyet” ve “dernek”lere “halk” yakıştırması bir tahrifattır.

“Kürt meselesi” bu düzlemde, çözülür. Osmanlı devlet birliğini yeniden tesis amacı taşıyan bu “yerel” Kongrelerin ilk birlik girişimi olan Erzurum’dakine, Trabzon vilâyeti ve Canik (Samsun) sancağıyla birlikte esas olarak Doğu Vilâyetleri namıyla, Erzurum, Sivas, Diyarbakir, Elaziz, Van, Bitlis gibi Kürt vilayetleri ve bu saha içindeki bağımsız livaları temsil eden “sivil” (İttihatçı) delegelerin yanısıra, içlerinde yolu Talat paşa tarafından açılan Mustafa Kemal’in de bulunduğu, İttihat ve Terakki’nin asker kanadı katılır. Kemalist “Millî birlik” kavramının ilk oluştuğu yer burasıdır, fakat asla Kemalistlerin 85 yıldır savundukları “Millî birlik”e benzemez.

Osmanlı devlet sınıfı temsilcilerinin nezaretinde “Kürtler” ve “Türkler” Erzurum’da birbirlerine, “hiç bir sebep ve bahane ile Osmanlı’dan ayrılmayacakları” sözünü vermişlerdir. *Birbirlerinden ayrılmayacakları sözünü vermemişlerdir.* (7 Ağustos 1919). Sivas’ta “Osmanlı memleketleri kısımları yekdiğerinden ve Osmanlı topluluğundan ayrılmaz” demişlerdir. Bu biraz daha belirlenmiş bir söz ama “birlik”te kalmaktan “bütünleşme”ye geçmemiş bir sözdür (11 Eylül 1919). Söz Ankara’da vekiller heyetinde “Milletlerin kendi geleceklerini bizzat idare etmeleri hakkı bütün dünyada kabul olunmuş bir prensiptir” biçimine dahi ulaşmıştır (Elcezire Cephe Kumandanına 27 Haziran 1921 tarihli tamim). Ayrıca bu sözün içinde, “birinin yekdiğerinin gelişmesine karışmayacağı” da vardır.

Esasen dünyanın siyasî atmosferi de, emperyalizmin kendisi için gördüğü ve kendini temellendirmede araç kullanmayı öğrendiği burjuva ulusal devletleri de Kemalizmin uf-

kunu tayin etmektedir. En uygun olan bir Anadolu Birliği, Kürtlerle Türklerin kendi iradeleriyle bu işi kotarmasına bağlıdır. Bu iki irade, kendi başına anlamında “bağımsız” ve emperyalist finans kapital telkinlerine açık olarak vardı. Kürtlerin bugün, bir örtülü Türk-Kürt federasyonu olarak inşa edilen Kemalist Cumhuriyetin işlemediği, Türkler tarafından işletilmediği, ırkçı ve Türkçü bir üniter devlete dönüştüğü, dolayısıyla başlangıçta verilen sözlere uyulmadığı şeklindeki iddiaları da “duygusal”dır. Bu “hassas denge” karşılıklı olarak gözetilmemiş olsaydı, dünya gidişatı bir kaç kere ekseninden kırılırken, suları seksen yıldır hiç durulmayan bu bölgede, bu federasyonun “örtüsü” çoktan kalkardı. Bugüne kadar çeşitli biçimler altında bu örtülü federasyon, Kürt rızasına dayalı olarak sürdürülmüştür. Demek ki Türkler ve Kürtler, başlangıçta birbirlerine verdikleri sözü, bazı “ufak tefek” sapmalarla bugüne kadar tutmuşlardır. Bu nedenle Kemalist Türk devletini, kurulduğu dönemin koşullarında, “Kürt meselesi”nin siyasî manada çözümü olarak adlandırmak yanlış değildir. “Kürt meselesi” dendiği zaman Türkiye’de demokrasiden veya demokratlıktan, insan haklarından, vb. söz ediliyor değildir. Bir devlet biçiminden, belki en çoğu, devletin biçimi ile yurttaşlığının biçimi arasındaki tutarsızlıktan söz edilmektedir. Yani Kürt meselesi, bir “devlet meselesi”dir. Şuraya buraya çekıştırildiği halde, niçin son söz hep devlete kalmaktadır? Demek ki verili durumu ancak “devleti aşan” açılımlarla geçmek ve yeni bir yere gelmek mümkündür. Onan ötesi siyaset yaptığını sanmaya hizmet eden çocukluklardır.

Gelelim Kürtlerin dükkü rızasından bugünkü itirazına. Kemalistler devletin kuruluşundaki mutabakata Kürtlerin uymadığını ileri sürmektedirler. Bu iddia doğrudur. Ama bugünkü dünya ahvâline baktığınızda hangi söz bozulmamış ki! Tito’nun “kristal küre”sinin yerinde yeller esiyor. Potsdam dünya nizamını elli yıl boyunca temellendirmişti, şimdi nerededir? Demek ki Kemalistlerin “kristal küre”ye benzettikleri devletlerine üfleyecek yeni bir nefes aramadan önce bir soluk düşünmeleri gerekiyor.

Şimdiki Kürtler “ayrılmama” sözü veren Kürtlerin çocukları değilse torunları veya toruncuklarıdır. Köprülerin altından akan suları bilip davranmak gerekir. Bugünkü

Kemalistler ise tıpkı “ata”ları gibi davranıyorlar.

Kemalistler, oradan miras her şeyle övündükleri halde İttihat ve Terakki’nin devamı olmayı bir zillet saymaktadırlar. Kemalist hareketin İttihat ve Terakki’den kesin bir kopuş olduğu şeklindeki algılamaları Erzurum ve Sivas Kongrelerinin aslında İttihat ve Terakki’nin farklı hiziplerinin birliği olduğunu görmezlikten gelmeleri nedeniyledir. Dolayısıyla, bizim burada yaptığımız tahlile katılmazlar. Sivas Kongresi’nin tüm delegeleri “İttihat ve Terakki’yi yeniden ihya etmeyecekleri”ne yemin etmemişler midir! Burada olsa olsa Taner Timur’un “İttihat ve Terakki’nin değişim geçirerek” Kemalizme bâliğ olduğu tezine ödün verilebilir ki, bu tez de zaten Kemalist hareketin bir İttihat uzantısı olduğu gerçeğini destekler.

Türk uluslaşmasının aradan bunca yıl geçmesine, Türkiye’de ne kadar okur-yazar Kürt varsa hepsinin Türkçe öğrenmesine, milyonlarcasının iç göçle birlikte yer değiştirmesine, mayın tarlaları ve jandarma ordusuyla diğerlerinden (İran-İrak Kürtleri) izole edilmesine, her çeşit Kürt siyasetine sistem içinde bir rol verilip içselleştirilmesine rağmen hâlâ bitmemiş olması Kemalistlerce de bir vakıa olarak kabul edildiğine göre, bu konuda artık “tartışılacak” bir şey kalmamıştır; demek ki bizim bundan, Türk uluslaşmasının bu biçim altında, klasik anlamda bir ulus tanımına hiç bir zaman ulaşamayacağını anlamamız gerekir. Kemalistler ve Kemalizm için “çözüm bulamaz”lık demek olan bu halden çıkmak Kemalistlere düşmektedir. Bu aynı zamanda “Kürt meselesinin çözümü” Kemalistlerden geçer anlamına gelmektedir.

Buradan çıkıp Kemalist hareketin “ulusal” (milli) vasfının türetildiği bir başka alana, Kurtuluş Savaşı’nın antiemperyalist bir “millî burjuva devrimi” olup olmadığına bakabiliriz.

Kemalist hareketin dilinden, İttihat’tan devralıp sürdürdüğü bir “millî” vasıf hiç düşmemiştir. Duyan da sanır ki bunun gerçeği hakiki bir “millicilik”tir.

Kemalist hareketin “siyasî bağımsızlık” veya “ekonomik bağımsızlık” gibi klasik ulusal –ve demokratik– burjuva devrimci hareketlerine mahsus bir özellik olmadığı apaçıktır. Elbette bunlarla çelişmez ama, bu özellikleri taşımadığı ve bu hedefleri gütmeyeceği için Kemalist devrimin “millî” niteliği daha dar

bir alana sıkışmıştır. Burada ilk görülmesi gereken, “ekonomik bağımsızlık” olgusunun o günkü Osmanlı mirası temelinde imkansız –ya da nedensiz– olduğudur. Bunun ulus olmuş veya olmamış olmakla da illiyet bağı vardır, zira ulus önce ekonomik manada oluşmaktadır. Bilinen bütün burjuva devrimleri bu anlamda, yani ulus temeli şu veya bu ölçüde oluşmuş bulunduğu için “çağırılmış” kaçınılmaz devrimler niteliğindedir. Kapitülasyonlar 1. Büyük Savaş içindeyken ve fiilen, Fransa ve İngiltere düşman kuvvet oldukları için tamamen, müttefik Almanya için kısmen kaldırılmıştır, lâkin bu tamamen askerî sebeplerledir, “ekonomik bağımsızlık” talebiyle bir ilgisi yoktur. Çünkü Osmanlı, kendi iç pazarını talep eden bir sınıf oluşturmuş değildir. Bütün pazar ekonomisi yabancı sermayenin (Finans Kapital) denetimi altındadır. Kaynaklarıyla birlikte Kemalist hareket de “finans olarak” burjuvalaşmıştır. İki yıl gibi “şok” denebilecek kısa bir zamanda Ermenilerin elinden alınan büyük çaplı işletmelerin mülkiyetinin devlete ve İttihatçı sivil eşrafın-tüccarın eline geçmesine rağmen işletme insiyatifinin Yahudilere verilmesi, Kemalistlere geçen Osmanlı mirasının kapitalizmi devralıp bağımsız (ulusal) biçimde sürdürecektir bir miras olmadığını gösterse de, “finansal yönetimi” çok iyi bildikleri görmezlikten gelinemez. Kemalistlerin dayandığı ve palazlandığı sınıfa, herhangi bir “sınıfsal tutum”u nedeniyle değil, milliyet (Türk) temeli nedeniyle “millî” denmiştir. Ermenilere ve Rumlara karşı “millî”! Ama Avrupa Finans Kapitalinin (emperyalizmin) işbirlikçisi ve ortağı! Yani Türkiye’de “ulusal burjuva” ya da “ulusal sermaye” dendiği zaman “Türk burjuva” ya da “Türk sermayesi” denilmiştir. Bunların, sınıfsal bir tutum demek olan “millî” olmakla ne gibi bir ilgisi vardır?

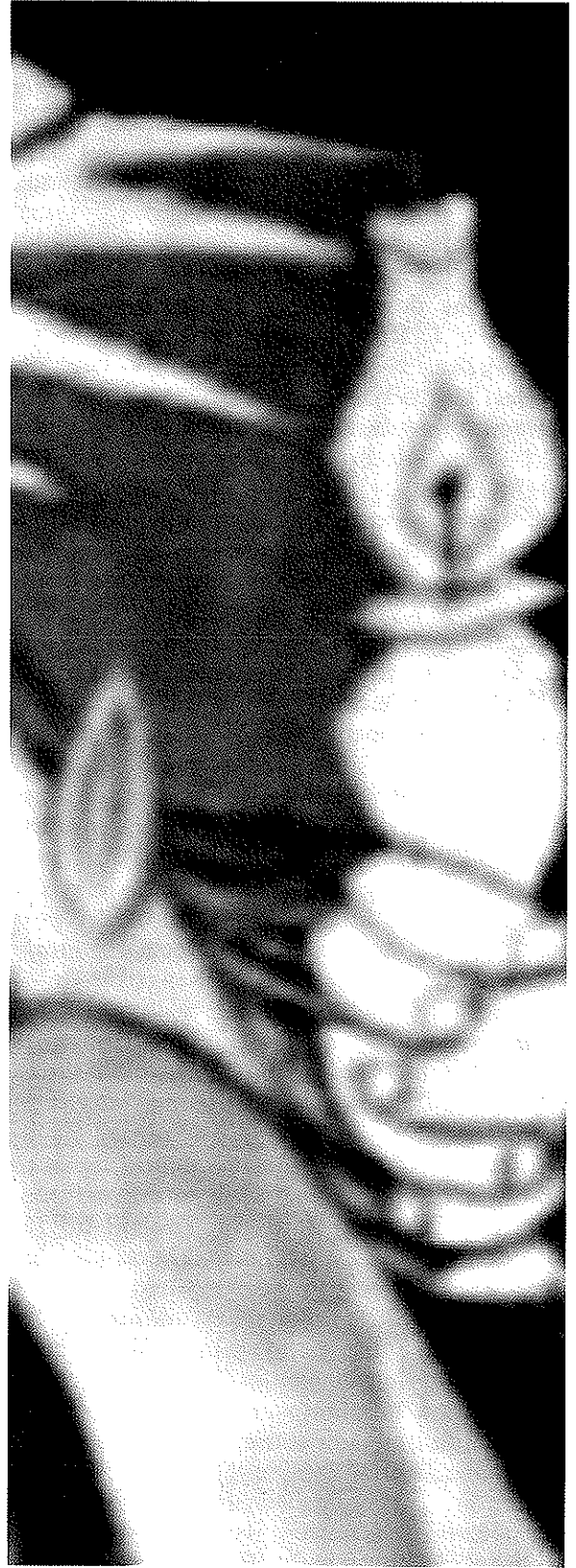
Türk kapitalizminin inşası dönemi olan Cumhuriyetin ilk yirmi yılına sıkıştırılmış “millî sanayileşme hamlesi” de Kemalizmin “bağımsızlık”çı olduğunu göstermez. Çünkü artık bütün dünyada sermaye ihracına dayalı bir finans kapital (emperyalizm) egemenliği geçerlidir. Türkiye’de burjuva sınıfın Avrupa burjuva sınıfının desteği ile geliştirilmesi Kemalist elitin ütopyasıdır. Bu elitin en radikallerinden olan Mahmut Esat Bozkurt, “Anayasal Cumhuriyet” (imiz)in varlık nedeni –raison d’etre– Avrupadaki burjuva devrimiyle ve

burjuvazinin ekonomik durumuyla açıklanabilir. Bizim durumumuzda ekonomik çıkarları “burjuva” sıfatıyla tanımlanabilecek ya da halk ile soylular arasında bir sosyal sınıf olarak durduğu farkedilebilen bir sınıf mevcut değildi” (1921) derken Osmanlı devlet yapısının “sınıfsız” olduğunu da ima eder ama, asıl vurguladığı, Avrupa emperyalist sermayesi ile zorunlu kader birliği ya da kaderini ona emanettir. Bu nasıl “sınıf” olmamış, tek tek kalmış ve devlet kurmuş İttihat elitlerinin vizyonu olabilir? Bozkurt bu sınıfsal derinliği de, kendisiyle çelişse bile kaçırma-mıştır: “1908 devrimi yalnızca bu ülkede sınıf egemenliği ilkesine dayanan bir devlet kurabilmişti, bu kesinlikle hayatî bir katkıydı.” İşte Kemalizm: Devlet sınıfının hem Osmanlı ekonomisindeki konumu, hem daha önceki Ermeni ve Rum sürgünlerinden edindiği, hem de 1915/1916 yıllarındaki tehcirlerde el koyduğu “işler durumda” para ve mal zenginliği (servet değil) ile bağlı dinamik burjuva kimliği.

Bugünkü Kemalistler Kemalizm ile sosyal sınıflar arasındaki ilişkiler konusunda atalarından farklı mı düşünmektedirler? Hayır. “Millî” hassasiyetlerinin sınıf özünün hiç değişmediği anlaşılmaktadır. Özelleştirmede, Ereğli Demir Çelik fabrikasının (Kuruluşuna 60’lı yıllarda ‘2. el, çürük’tür, Türkiye’nin kazıklanmasıdır diyerek karşı çıkmışlardı: –Morisson Süleyman edebiyatı– *Devrim* gazetesi...) OYAK aldı diye rahat nefes aldılar. TÜPRAŞ’ı Koç Holding aldı, mahkemede Arap sermayesine verilir diye yürekleri ağzlarına geldi (*Cumhuriyet* gazetesi), yargıya gözdağı verdiler. İşçi sınıfı içindeki etkileri ve uzantıları (DİSK) laik ve Kemalist, o halde doğal olarak “millî” varsaydıkları Koç holdinge destek için sokağa dökülmeyi telâffuz edebildi.

Ya Kemalizmin “halk”çılığı?

Buraya kadar işaret edilen özellikleriyle Kemalizmin “halkçı” bir ideoloji ya da siyasal düşünce olduğunu ileri sürmek “halksız” Kemalizme en büyük haksızlıktır. Çünkü Mustafa Kemal’in öncülüğü ve dehası, asıl olarak bunca büyük işleri “halksız” başarmış olmasındadır. Kemalistler “antiemperyalist” ve “millî” “bağımsızlık” savaşı verirken “halk”ın bu işe karışmamasına oturup kalkıp dua etmelidirler. Hattâ etmişlerdir de. Gerçi Rus köylü anarşizminin Osmanlı eliti üzerinde bir dönem belli bir etkisi olduğu söylen-

miştir, ama amele sınıfına, makinalara saldıran İngiliz işçilerinden (Luddite) mülhem, kötü gözle baktıkları da bilinmektedir. Üstüne titredikleri "millî" burjuva sınıf, "millet sınıfı"dır. Türkiye'de "millet", o halde "millî" olan her şey, kavramsal alana geçmeden önceki kendi gerçek hâlinde her ne ise öyle kavrandığı zaman gerçek kavranmış olur. Kemalist sözlükte halk "necip"tir, ne yaptığını bilmez. İşte örneği: takiyyeci bir İslamî siyasal partiyi (AKP) iktidar yapacak kadar şaşkın, Kemalizmi siyaset sahnesinden silip süpürecek kadar da ahmak!

Kemalizmin dayandığı sınıfın "millî" yani "antiemperyalist" olup olmadığını son dönem Osmanlı ekonomisi içinden çıktığını düşünerek bakarsak daha iyi görürüz. Bu noktaya Kemalistlerin kör olması anlaşılır bir şeydir, çünkü onların itibar ettikleri bir "emperyalizm" teorileri bulunmamaktadır. Oysa aynı körlük, Kemalizm konusuna mahsus olmak üzere, itibar ettiği bir emperyalizm teorisi olmasına rağmen, Türkiye solu için de geçerlidir. Kemalist Cumhuriyeti ortaya çıkaran koşulları Finans kapitalden (emperyalizm) "bağımsız" çözümleme eğilimi Türkiye solunda, biraz da Stalin'in güttüğü devlet siyasetinin basıncı altında oluşmuş, baskın bir eğilimdir. Bu nedenle Kemalistler, ne zaman emperyalizmle işbirliği yapmış veya sola saldırmışlarsa, bu bir "istisnâî durum" sayılmış, kendi davâlarına ters düştükleri söylenmiştir. Kemalizmin bundan daha ileri giden sol eleştirisi ya "sekte"dir, ya da marjinal kalmıştır.

Halbuki Kemalizmin doğduğu koşullarda bütün dünyada Finans kapital (Banka+sanayi sermayesi) egemenliği (emperyalizm), kapitalizmi yeni bir aşama istikametinde dönüştürmekte, bu nedenle "ulusal" olan her şey ile çatışmaktadır. Merkez bankası (Osmanlı Bankası) bile yabancı finans kapital olan Osmanlı'da emperyalizmin çatışacağı ne vardır ki? Tuz, Tütün, İpek, Alkol, Balıkçılık, PTT vb. belli başlı ekonomik faaliyet alanları 52 yabancı finans kapital kuruluşunun tekelinde ve yüzde yüz tahakkümündedir. Burada bir siyasal dönüşüm yaşanacak ve bir devlet kurulacak, ama bu süreçte bu mali gücün parmağı olmayacak!

Elbette finans kapitalin girip (sermaye ihracı) dönüştürdüğü bir yerde yerel sermaye birikimi de oluşacaktır, ancak bunun Osmanlı'da, örneğin aynı ilişkiler içindeki diğer İs-

lam dünyası ülkelerinden (örneğin Mısır) farklı olarak tutmadığı, yani "görünür" bir sınıf, hattâ bir kaç örnek dışında (M. Kemal birinin damadı olmuştur) finans kapitalle "Defol git!" diyebilecek, çıkarı ondan farklılaştığı için cesur bir zümre bile oluşturmadığı zaten bilinmektedir. Dönemin "ulusal burjuva"sından antiemperyalizm ve bağımsızlık için ne çıkar, ne çıkmaz diye toplanan Doğu Halkları Kurultayı'nın Kemalist harekete itibar etmeyişi de (M. Kemal'in delegeleri kurultaya alınmaz) bu nedenledir. Anadoludaki Kemalist hareketin önderleri anti-emperyalizmin kendi bindikleri dalı kesmek olduğunu bilecek kadar akıllıdılar.

Kemalistler hiç değilse emperyalizmi (finans kapital) "yurt"larından çıkardıkları için "antiemperyalist" olmalıydılar.! Tam aksine, onların bu "millî" hamlesi sayesinde Türkiye'deki emperyalist (finans kapital) kuruluş sayısı 116'ya çıkmış, ayrıca bunların yanına 64 adet Türk finans kapital kuruluşunu da (birleşmiş mâlî ve sınaî sermaye) Kemalistler koyarak Avrupa sermayesine entegrasyonu geliştirmişlerdir. Kemalistlerin yarattığı ve "millî burjuva" denilen örneklerden biri meşhur İş Bankasıdır. Kurulduğu yıl, kömür tekelidir. Yanan İzmir'in (bu yangın da netâmelidir ya...) yeniden imarı için çıkarılan tahvilleri eline geçirmiştir. Demiryollarının finansmanını üzerine alır. Ergani bakır madenine el koyar, vb. Delege kartını evde unutanlar, Fırka (CHP) kongrelerine İşbank hisse kağıtlarını gösterip giriyorlardı. Bütün büyük endüstriye hakim 3'ü devletin 7 banka... (Bugün dahi bu aynı İşbankasının toplam sermaye hisselerinin önemli bir bölümünün TC'nin devlet partisi Halk Fırkası/Halk Partisi'nin uhdesine emânet edilmiş olmasında -sembolik de olsa- bir keramet görmüyor musunuz?)

Kemalizm bu iken ve bundan başka bir şey değilken, Finans kapitalin ne demek olduğunu iyi bilen, Kautsky, Lenin, Rosa Luxemburg, Hilferding, vb. okumuş Türk komünistlerinin önemli bir kesiminin de tıpkı Kemalistler gibi seksen yıl boyunca inatla "millî" -veya ulusal- burjuva demiş olmasının ayrıca bakılması gereken dramatik bir tarihi vardır.

Türkiye solunda yaygın Kemalizm hakkındaki yanlışların bir kaynağı da Kemalistlerle Bolşevikler arasındaki ilişkilerdir. Ankara'dan Komintern'e yazılmış bir mektup,

amacından ve mahiyetinden bağımsız olarak Türk solcularını etkilemiştir. Oysa bu mektup Komünist hareketle bir işbirliği veya ittifak arayışını değil, politik bir isteği yansıtmakta, Komintern'in Avrupa işçi sınıfı üzerindeki etkisi tarihiyle emperyalist sermayenin Anadolu üstündeki ağırlığının hafifletilmesini hedeflemektedir. Ayrıca, Rusya-Osmanlı Kafkasya ilişkileri Kemalistlere de, Bolşeviklere de, çözülmeden miras kalmıştır ve gerilim nedeni olmaktadır. Bu bölgede "Sovyet" olgusu tutunmakta güçlük çekmektedir. Kemalistler bunu bir alış-veriş aracı olarak kullanmakta başarılı olmuşlardır. Hepsi bu kadardır.

Özetlersek, Kemalist hareket Kürtlere, Ermenilere ve Rumlara ve diğer Küçükasya ulusal topluluklarına karşı, sadece, ırkçı savrulmaları da barındıran Türkçülüğü anlamında "millî"dir. İttihat ve Terakki'deki egemen ideoloji bunu bütün çıplaklığı ile yansıtmış, uygulamış ve kendi içinden çıkardığı Kemalist harekete devretmiştir. Kemalist hareket, devraldığı ırkçı-Türkçü damarı risk olarak algıladığı her şeye karşı kullanmıştır. Hitler faşizmi ile flört ederken esas itibarıyla faşist modele (Mussolini) uygun bir devlet modeli geliştirmiştir. Bu devlet kendi tarihi içinde edinimlerine (referanslarına) her an geri dönebilmiş, bu da bize "liberalleşme" veya "faşistleşme" gibi görünebilmiştir. Hatta bu sağlam argümana dayanarak yanlış "sürekli faşizm" tezleri bile çıkmıştır. Geleceği yere kadar gelebilmiş olan bu devlet, acaba gideceği yere kadar gidebilecek midir? Bu kuşkuludur.

Kemalizmi elbette seksen yıllık Cumhuriyet serüveni içinde bir bütün olarak görmek, Türkiye kapitalizminin gelişmesine paralel değişen siyasal rolünü ve etkisini, nedensel bağları içinde kavramak önemlidir, ancak bugünkü, kendini "sol", "antiemperyalist", "millî" ve "halkçı" bir görüşmüş gibi sunan ve hâlâ oltasına takılan solcu bulabilen Kemalizm, doğduğu koşullardaki Kemalizm olduğu için biz burada sadece ona bakmaya çalıştık. Kemalizmin etkisi altına girmekte olan sol görüş ve düşüncelerin Kemalizme gene bizzat kendisi tarafından yakıştırılmış kavramlarla kendini silahsızlandırması güncelde sınıf mücadelesine zarar verdiği ve "sınıf" kavramından kaçan bir eğilimi güçlendirdiği için, ayrıca güncel bir konudur ve bu yönüyle de irdelenmeli ve işlenmelidir.

Ölümü güzelleştiren eğitim emekçisi

Osman Özkan

Ahmet İnce

*Düşenlerin anısı sevgimize yazıldı
Dökülenler, silemez ihanetin pasını
Zifiri karanlıkta bile
Anacağız düşen gülin hasını*

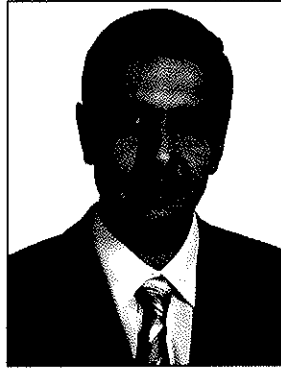
O, yüreğimizden kopan ve özgürlük umudunu sonsuzluğa taşıyan, yeri doldurulmaz bir kızıl karanfildi. Trabzon/Tonya topraklarının yetiştirdiği özgün insan, adam gibi adam, eşsiz eğitim emekçisi Osman Öğretmen; anıları, esprileri, nükteleri, yasaklara meydan okuyan yaşam felsefesiyle, her zaman kalbimizde yaşayacaktır.

Sevgili öğrencim, değerli meslektaşım, mücadele arkadaşım ve aynı zamanda yoldaşım Osman ÖZKAN'ı, 2006 Ağustos ayının ilk gününde, sonsuzluğa uğurlamanın hüznüyle bu satırları yazarken, kalbimden dudaklarıma hicranla dökülen, Gülten AKIN' a ait şu dizeleri tutamıyorum:

*Selam olsun bizden önce göçene
Dayanana düşene
Yüreğim yürektir
Bakma gözüm yaşına*

Eğitim emekçileri hareketinde yaprak dökümü sürüyor: Geçen yıl, Haziran'da kaybettiğimiz Salih ÖZKAN ve yine geçen yıl, Ağustos'ta kaybettiğimiz Gültekin GAZİOĞLU'dan sonra, şimdi de Osman ÖZKAN!

Eğitimci bir ailede yetişen Osman, lise yıllarında örgütlü, bilimsel, toplumcu düşünce ile tanışmış ve onu yaratıcı biçimde özümlemişti. Aynı yıllarda, genç sosyalist arkadaşlarıyla, sosyal mücadele okulunun ilk öğrencileri olarak bir araya gelmiş, emek hareketiyle teorik ve pratik anlamda bütünleşmiş, Tonya gibi küçük bir birimde komünal yaşamın ve komsomol tipi örgütlenmenin ilk deneyimlerini yaşamışlardı. Bu şekilde, çeliğe su vermişlerdi. Daha sonraki yıllarda, bu yapının aktiviteleri, Tonya'nın

toplumsal, kültürel yaşamına çeşitli biçimlerde yansımıştır. Osman, aynı zamanda böyle bir yapının ürünüdür.

12 Eylül 1980 sürecinde, toplumsal mücadele arenasına donanımlı biçimde katılan bu genç arkadaşlar, gerek eğitim emekçilerinin sendikal hareketine ve gerekse global emek hareketine çapları oranında katkılar sunmuşlar; en zor koşullarda bile, ezilen insanlarla dayanışmayı, çoğalmayı,

sömürüye ve zulme karşı dik durmayı, hayatın acı sürprizlerini göğüslemeyi başarmışlardı. Osman, böyle bir mücadele sürecinin ateşleri içinden geliyordu. Onun için dirençliydi, bilinçliydi, farklıydı. O, fırtınalı yılların tanığıydı.

*Dışarda fırtınalar,
İçimde büyüyen sevgin.
Zulüm tuzak kursa da yollara,
Geçer yine sevgiler,
Gecenin karasından.*

*Gece biter, gün gelir
Yaşam bir kavgaysa eğer,
Umut yorgun olmasın.
Diken üstünde yürüse de,
Yazarız türküsünü fırtınalı yılların*

Eğitim emekçileri hareketinin sıra neferi, kalbimizin sönmeyen güneşi, Eğitim Sen Tonya Temsilcisi Osman ÖZKAN'ı, sonsuzluğa gönderdiğimiz yoldaşlarının yanına alkışlarla uğurlarken; sözlerimi, onun her zaman, sürprizlere karşı, nükte yedeğinde tuttuğu şu iki dizeyi aktararak bitirmek istiyorum:

*Günaydın hüznün
Elveda dostlar...*

Picasso ve Guernica'sı

Ayfer Coşkun

*Picasso resimlerinde hemen hiç simge kullanmamıştır.
Guernica, simgelerle kurduğu belki de tek eseridir*

Hani sözcüklerin anlatmaya yetmediği acılar vardır. Renklerin solduğu, notaların birer birer portelerden dökülüp seslerin yittiği, tüm enstrümanların sustuğu anlar... Guernica, işte böyle bir anda o küçük kente yağdırılan bombalardan çok daha etkili bir çığlık gibi inmiştir tepesine insanlığın. Öyle ki, o bombalar çürüyüp yok olduktan, Hitler'ler, Franco'lar dünyadan çekip gittikten sonra da, her göz atışta; insanları bir yandan bu acıya ortak ederken, öte yandan isyana çağırmaktadır, çağırmayı sürdürecektir de.

Sayfalar dolusu anlatımı, yüzlerce fotoğrafı, 27 metrekairelik bir panoya sığdırmıştır Picasso. Bu öyle bir eserdir ki, daha önceki ve daha sonraki "Guernica"ların simgesi hâline gelmiştir denebilir. Denebilir değil, tam da budur!

Nisan 1937'de İspanya'nın Basklılarca, kutsal sayılan kenti Guernica'ya faşist General Franco'nun onayı ile Alman uçakları tarafından yağdırılan bombalar kenti ve insanları yerle bir etmişti. Faşizmin gerçek yüzünü gösteren bu bombalar salt oradaki insanlara değil, tüm insanlığa atılmıştı. Bu nedenle de İspanya savaşı, onun sözleriyle: "... halka ve özgürlüğe karşı olan gericiliğe karşı mücadeledir..."

Olay doğal ki Picasso'yu derinden etkiler. Tam da o sıralarda 1937 Paris Uluslararası sergisinin İspanyol pavyonu için ona başvurulur. Aynı zamanda Madrid'deki Prado Müzesi müdürlüğünü üstlenmiş olan sanatçı için yapılacak resmin konusu çoktan belirlenmiştir. Hemen 1 Mayıs'ta, Rue des Grands-Augustins'deki yeni atölyesinde çalışmalara başlar. "Ben ölüme karşı hayatın yanıdayım, savaşa karşı da

barışın," diyen Picasso'nun savaşın vahşetinden, üstelik böylesine korkunç bir bombalama olayından etkilenmemesine olanak yoktur kuşkusuz.

İpuçları "Franco'nun Rüyası ve Yalanı" adlı tablosunda görülen karşı duruşunu doruğa yönlendirmesi zaman almaz. Evet, konu belirlenmiştir. Yani ne yapacağı bellidir ama "nasıl" ın yanıtı boşluktadır henüz. Bu öyle bir eser olmalıdır ki, geçmiş ve gelecek tüm Guernica'ları beyinlere kazınsın. Bu nedenle hep yeni biçimler arayan sanatçı, o zamana dek yaptığı araştırma ve buluşları, yaşananları en çarpıcı biçimiyle vermek için kullanmayı tercih etmiştir bu işinde. Bu duygular ve bu kararlılıkla yola çıkar Picasso ve kısa sürede 27 metrekairelik panoyu yaratır. Ne "mavi", ne de "pembe"den eser vardır. Gri-siyah bir dünyadır bu. Picasso tüm sanat yaşamının deneyimlerini, tüm birikimlerini büyük bir titizlikle devâsa bir panoya aktarmıştır.

Yapıtta hem siyah ve gri renklerin kullanımında, hem de özellikle gözlerde kübist anlatım yeğ tutulurken, çarpıtılan gövdelerde gerçeküstücülüğe yönelen bir çalışma gözlemlenmekte. Kübizmden gerçeküstücülüğe, gerçeküstücülükten kübizme gidip-gelmeler... olağan dışı çarpıtılmış, parçalanmış gövdeler ve abartılmış başlar, eller, sonsuzca açılmış ağızlar, yakarışlar... Bir eliyle can verirken, diğer eliyle yaşama tutunmaya çalışan adam...

Resimlerinde simge kullanmayan sanatçının, belki de simgelerin yer aldığı tek eseridir bu. Picasso da bunu doğrular: "... Orada boğa kaba kuvveti, at halkı simge-

ler. Evet. Simgeler kullandım ama diğer resimlerimde değil...” Oysa genel kanı ve ilk bakıştaki düşünce, boğanın İspanyol halkının simgesi olduğudur.

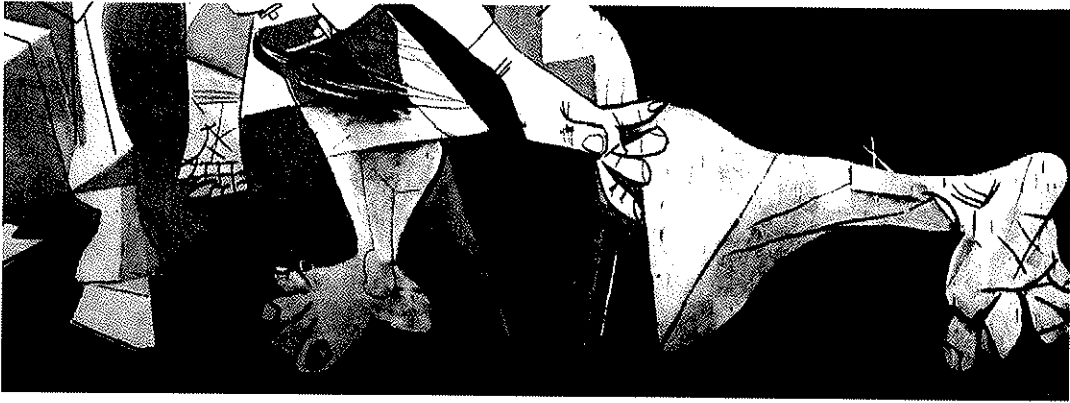
1937 yılının Haziran ayında bitirilen tabloda, parçalanmış figürler, tıpkı bombalar gibi izleyicilerin üzerine yağmaktadır. Her şeyi, tüm çekilenleri, tüm ölümleri göstermek için geride tek figür bırakmamıştır. Figürlerin hepsini yanyana, üstüste yerleştirmiştir, gizli, saklı hiç bir şey kalmamacasına. Sağda “kaba kuvvetin” simgesi boğanın aldırılmaz bakışları altında; kucagındaki ölü yavrusuna ağlayan kadın, sol uçta ise, ellerini görünmeyen gökyüzüne uzatmış bir yarım gövde çılgık çılgıdır. Ananın ağlayışı, haykırışı, Roger Garaudy'nin belirttiği gibi, “... insan ısdırabının evrensel simgesi”dir âdeta.

Kompozisyonun alt ve üst bölümü oldukça farklıdır. Üst bölüm aşağıdaki ölümlerin öfkeli ruhundan yükselen yeni birer ruhturlar. Elindeki meşaleyle atın yanından koşarak giden kadın, kurtuluşun ha-

bercisi olmalı. Hem yolu aydınlatan, hem de yoldaş arayan. Panonun tepesindeki ampul bu tabloyu, bu trajediyi biraz olsun aydınlatmıyor. Ama orada duruyor ve bir gün...

Picasso salt faşizmin gaddarlığını, çektiği acıları göstermekle kalmamış, ona karşı direnilmesi gerekliliğinin ve direneceğinin de resmini yapmıştır. Ve tablo gerçekten de antifaşist mücadelenin simgesi olmuştur. İşte bu nedenle, Wilfried Wiegand'ın deyiimiyle, “Guernica uluslararası antifaşizmin sanat dilinin yaratılmasına bir katkı olmuştur. Bir resmin ancak sanatsal açıdan etkili olabileceği (gerçeği) ve onun siyasal ajitasyonun hizmetinde olması gibi bir paradoks, Guernica'yı Yüzyılımız sanat tarihinin bir miti hâline getirmiştir. Başka hiç bir eserde görülemez bu.”

Picasso'nun bu tablo ile başlayan dönemi için Garaudy, “... paleti de bu felaket günlerinin ufku gibi karardı...” derken haklıydı. Çünkü sonraları yaptığı “Ağlayan Kadın”, “Kuş Yiyen Kedi” gibi tab-

loları, bu eserin izlerini taşırlar. Daha doğrusu devamıdır.

Sonra... sonra yine sanatı ile ilgili araştırma ve yaratılarına kaldığı yerden başlar. Öyle ki, hemen tüm eleştirmenlerin, yazarların üzerinde anlaştıkları gibi, onun teknik bakımdan plastik sanatların denemediği kolu, araştırmadığı köşesi kalmaz.

Onun Guernica'sı ise 1981 yılına dek New York'ta Museum of Modern Art'ın deposunda korumaya alınmış, sonra Prado Müzesi'nin bir ek binasına yerleştirilmiş ve burada sergilenmeye başlanmıştır.

Yazımı Picasso'nun sanatını kendi değerlendirmesiyle bitirmenin ilginç olacağını düşünerek, sözü ona bırakıyorum:

“Beni yalnızca, resimlerimdeki şeylerin ne oldukları ilgilendiriyor, ne anlama geldikleri değil. Eğer benim tablolarımdaki belirli şeylerden belirli bir anlam çıkarılırsa, bu tamamı ile rastlantıdır, yoksa benim bu anlamı iletmek gibi bir amacım olmadı... Ben bir tabloyu kendisi için, şeyleri kendileri için resmediyorum. Anlam benim bilinçaltımda saklıdır... Benim ressamlığımda, hiçbir bilinçli propagandacı amaç yoktur... GUERNİCA RESMİ DIŞINDA...”

Kaynakça:

- 1- Gerçeklik Açısından Picasso . Roger Garaudy (Hür Yayınlar)
- 2- Picasso. Wilfried Wiegand (Alan Yayıncılık)
- 3- Picasso. Del'image a la Lettre . Jean Pierre Jouffroy et Edouard Ruiz

Nobel

Orhan Pamuk'un ilk romanı *Cevdet Bey ve Oğulları* için, eleştirisi edebiyatta “ölçü” olmuş Fethi Naci, Türkiye’de roman yazılamadığını, ama bu genç adamda hâlâ roman yazılabileceğinin ışığını gördüğünü söylemişti.

Genç adam yazdı. “Doğu”dan yazdıklarıyla “Batı”nın pek çok edebiyat ödülünü kazandığı gibi, Nobel Edebiyat Ödülü’nü dahi alabilen ilk ve tek Türk(çe) edebiyatçısı oldu.

Kıyamet koptu.

Niçin?

Nobel Orhan Pamuk’a siyasî maksatla verilmiş!”

Pamuk, “Bir milyon Ermeni, otuz bin Kürt öldürdük” dediği için yani!..

Nobel’in siyasî maksatla verildiği, söz gelimi Soğuk Savaş döneminde Batı’nın propoganda amacına âlet edildiği olmuştur ama, böyle bir söz için Nobel verilmez. Pamuk’a sırf bunun için ödül verildiğini söylemek hezeyandır ve de hezeyan yaymaktır.

Pes yani..!

Adamın otuz yılda yazıp ortaya koyduğu — beğenirsiniz ya da beğenmezsiniz... — onca eser yok, iki satırlık lâfı var... Öyle mi?

Nobeli siyasî maksada âlet edenler, asıl, bu kıyameti koparanlar olmuştur!

Beckett Yüz Yaşında

Orhan Aydın —

Bir çok yazar ölüm temasını işlemiştir. Anca bir tek Beckett, ölü taklidi yaparak ölümden korunacaklarını düşünen, ölümün de hemen eşiğinde yaşayan karakterleri anlatarak girişmiştir işe

İrlanda'lı yazar Samuel Barclay Beckett 1906 yılının 13 Nisan günü Dublin kenti yakınlarındaki Foxrock kasabasında doğmuş, 1989 yılında 83.yaşını sürerken Paris kentinde bir hastanede ölmüştür. 2006'da ise, 100. doğum yılı nedeniyle Avrupa'nın bir çok kentinde ünlü yazar için anma toplantıları düzenlenmiştir. Beckett'i anma körenlerinin en kapsamlısı İngiltere'nin Reading kentinde gerçekleşmiştir.

Yazarın Reading 'te parlak biçimde anılması- nın bir rastlantı sonucu ortaya çıkmadığını söylemeliyim. S.Beckett Nobel Edebiyat ödülünü aldıktan iki yıl sonra (1971'de) Reading Üniversitesi -yazarın ölümüne kadar bizzat yaptığı bağış ve katkılarla- dünyadaki en kapsamlı "Beckett arşivi" ne giden yolu açmış ve bunda da başarılı olmuştur. Bir fikir vermesi açısından arşivin bugünkü varlığından söz etmek yerinde olacaktır. Reading Üniversitesinde Beckett'e ait 600 orjinal yazı taslağı, ayrıca ağırlıklı olarak 1930'lu yıllara ait birçok düzeltme notu ile not defteri bulunmaktadır. Yazarın kırk sekiz yıl boyunca Ruby Cohn'la yaptığı yazışma kapsamında 70'e yakın mektupla, sevgilisi Pamela Mitchell ile 50'li yılların sonu ile 60'lı yılların başında yaptığı yazışmalar da arşivin önemli parçalarıdır. Arşivde ayrıca, altı yüz seksen kez sahnelenen Beckett oyunları ile ilgili program ve yazılı belgenin dışında, yazarın eserleriyle ilgili yirmi farklı dilde yayınlanmış binden fazla kitap ve eleştiri yazısı bulunmaktadır. Beckett'le ilgili yazıların yer aldığı 40'tan fazla düzenli yayın ve dergiden başka, yazarla ilgili 2500 gazete haberi, band kayıtları ve 500 adet fotoğraf da yine bu arşivin zenginlikleri arasında yer almaktadır. Bir gün Reading'e yolum düşerse bunları görmek isterdim doğrusu; gitmişken de bir tek üniversitenin arşivini ziyaret edip dönmek istemezdim elbette.

Bu kentin misafir(!) ettiği bir başka İrlandalı yazarın 1895 Eylül'ünden, 1897 Mayıs'ına kadar yattığı "Reading hapishanesi"ni de görmek isterdim. Edebiyat meraklıları bu hapishaneyi Oscar

Wilde'in "Reading Zindanı Balladı" adlı kitabından tanır. O tarihlerde İngiltere'de suçluların kitaplarının basılması çok zor olduğu için, O.Wilde 1898'de Londra'da basılan kitabına adını yazamamış, onun yerine Reading hapishanesindeki sicil numarası olan "C.3.3." kapakta bir şifre olarak yer almıştır. Oscar Wilde homoseksüel olduğu için yargılanmış ve iki yıl kürek mahkûmiyetine çarptırılmıştır. Bugün için bu eğilim suç sayılmasa da, o günlerde kendi kitabının kapağına adını bile yazdıramayacak kadar yazarının canını sıkabiliyordu. S.Beckett'in doğumundan yedi yıl önce İngiltere'de durum buydu.

Beckett'le O. Wilde'in Reading'te bir vesileyle yolları yıllar sonra kesişmişti; ancak 100. yıl anma törenlerinde Reading Üniversitesi, ya da kentin diğer ilgilileri bu ilginç İrlandalı çakışmasına hiç değinmemişlerdir. Oscar Wilde bu kent için önemli bir kişilik olamamıştır, ne yazık ki. Buna karşılık O.Wilde, Dublin kentinde, diğer ünlü İrlanda'lı edebiyatçılar gibi, yazarlar müzesindeki yerini alarak hakkettiği ilgiyi görmüştür.

Bu iki ünlü İrlanda'lının çok daha eski tarih- lere dayanan başka bir ortak yanı da, 1920 ile 1923 arasında S.Beckett'in devam ettiği Portora Royal Lisesinde 1864 yılında O.Wilde'in da okumuş olmasıdır. Okul gelenekleri çerçevesinde üstün başarı gösteren öğrencilerin -ki bunlar arasında Beckett'in adı yoktu- adlarını onur listesine yazdıran okul yönetimi, bugün için en ünlü mezunlardan biri olan Oscar Wilde'in adını bu listeye yazmıştı. Ancak, Beckett'in orada öğrenci olduğu yıllarda O.Wilde adının üstü kapatılmıştı, çünkü o bir suçluydu. İrlanda'da skandallara karışan kişiler uzun süre unutulmazdı. Yine bu ikili ilginç bir rastlantı sonucu aynı üniversitede de okumuşlardır. Beckett'in 1923 sonbaharında girdiği Trinity Collegede Oscar Wilde 1871-1874 arası başarılı bir öğrenim geçiriyor. Her iki yazar da okullarını bitirdikten sonra Avrupa'ya yerleşip uzun süre Paris kentinde yaşıyorlar ve orada ölüyorlar.

Birçok İrlandalı yazar gibi Avrupa'nın değişik

kentlerine göçüp yaşamlarının büyük bir bölümünü buralarda sürdürmelerinin her halde önemli bir nedeni olmalıydı. İrlanda'yı ilk fırsatta terk edip başka ülkelerde mülteci durumuna düşen yazarların, ünlü günümüze değin uzanmış olanları arasında şunlar vardır: George Farquhar, Lawrence Sterne, Oliver Goldsmith, Richard Brinsley Sheridan, George Bernard Shaw, Oscar Wilde, James Joyce, Sean O'Casey nihayet S. Beckett.

Biyografi yazarı Klaus Birkenhauer, daha Beckett'in sağlığında kaleme aldığı (1971'de) "Samuel Beckett" adlı çalışmasında, özellikle İrlanda'lı yazarların niçin sürekli olarak başka ülkelere göçme eğilimi taşıdıklarını şöyle açıklamıştır: "Hâli vakti yerinde olan protestan İrlanda'lının ülkelerinde ayrıcalıklı yeri vardı. Dinî ve manevî açıdan İngiltere'ye fazlasıyla bağlı olan bu üst sınıf Katolik İrlanda'lılardan ayrı bir yaşam tarzını benimsemişlerdi. Katolik toplumunun dışında yaşıyorlardı. Kendi okullarına gidiyorlardı, kendi kulüp ve kiliselerini oluşturmuşlardı, bu halleriyle ülkelerinde zaten yarı mülteci gibi yaşıyorlardı. Katolik İrlanda'lılar tarafından güvenilmez ve baskıcı bir sınıf olarak görülüyorlardı. Son Yüzyıl içinde birçok İrlanda'lı yazar bu durumu fazlasıyla rahatsız edici bulmuş ve toplumdan dışlandıklarını iyice hissetmeye başlamıştı. Böylece bu baskıdan kurtulup yazılarını sürdürürebilmek uğruna ülkelerini terk ederek, gerçek mülteci durumuna düşmüşlerdir."

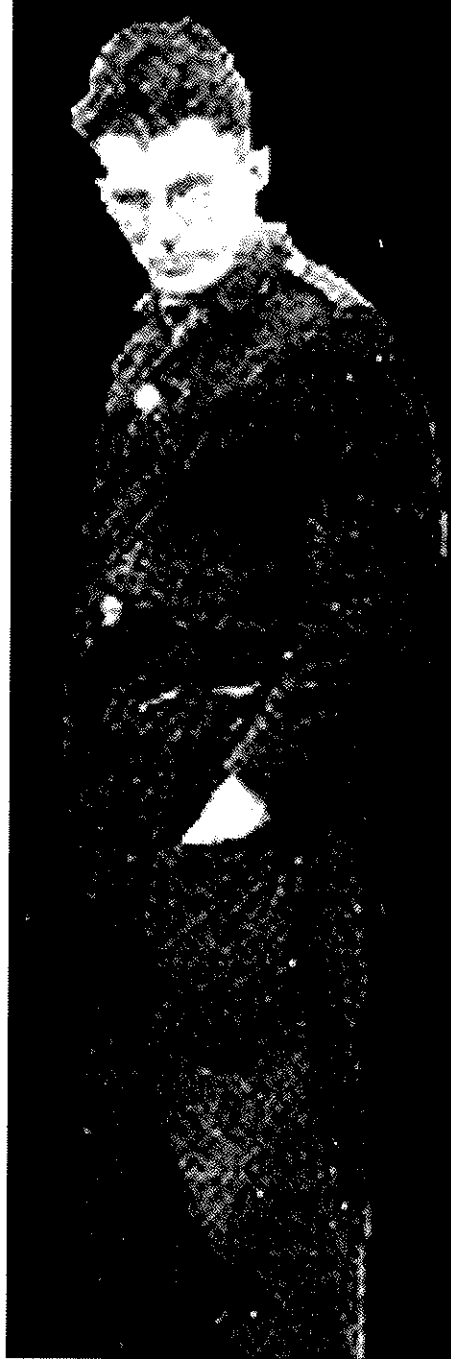
Samuel Beckett'i okurlara tüm özellikleriyle tanıtmak amacıyla hazırladığı kitapta, K.Birkenhauer ister istemez Beckett'in yaşadığı döneme ait sosyal dokuya da değinmiştir. Böylece yazarın yetişmesinde etkin olan olayları değerlendirme şansımız ortaya çıkmaktadır. Yine bu çalışmadan öğreniyoruz ki, Beckett'in annesi koyu dindar olup, her zaman çocuklarını tam bir protestan olarak yetiştirme gayreti içinde olmuş. Yalıtılmış münzevi yaşamın Hristiyanlığın gereği olduğunu düşünen anne, Beckett kardeşlerden dinî bir aydınlanmanın beklentisiyle, sürekli olarak bilinçlerini bu yönde geliştirmelerini telkin edermiş. Ancak genç Beckett o tarihlerde günlüküne düştüğü notlarda, bu işten çok sıkıldığını da yazmıştır.

Dublin'in hemen dışında bahçeli bir evde oturan Beckett ailesi, kent yaşamını çok fazla hissetmiyordu. Bu bölgedeki evler birbirinden epeyce uzaktı. Küçük Beckett'in oyun arkadaşları yoktu. Beckett, ailesinin kendisini mutlu etmek için hemen her şeyi yaptığını, ancak buna rağmen onun kendisini yalnız hissettiğini gençlik notlarından öğreniyoruz. Anlaşılan, bu "kendini yalnız hissetme" ailenin oturduğu mekanın özelliğinin dışında, annenin çocuklarına vermek istediği dinî telkinlerden ve izole biçimde yaşayan

ayrıcalıklı, varlıklı protestan ailenin yapısından da kaynaklanıyordu. Yazar bu "yalnızlığını" yarattığı karakterlerle ve tiplerle okurlarıyla paylaşmış ve onu her defasında yeniden üreterek sürekli kılmıştır.

BECKETT VE SAVAŞLAR

Beckett çocukluk ve ilköğrenim yıllarını 1. Dünya savaşının yarattığı karmaşa ve belirsizlikle geçirmek zorunda kalmıştır. Bu kaotik ortam sava-

şın sona erdiği kabul edilen 1918 yılında hemen ortadan kalkmamıştır elbette. Etkisini 20'li yıllara kadar hissettirmiştir. Dolayısıyla Samuel de 15-16 yaşına kadar bu bunalımlı belirsizliği yaşamıştır. Yukarıda anlatmaya çalıştığımız "kendini yalnız hissetme" olgusunun nedenlerine savaşın bireyler üzerindeki boğucu etkisini de eklemek gerekiyor.

Beckett'in sanatçı kimliğinin yoğrulmasında Paris'te tanıştığı J. Joyce ve çevresinin etkisinin önemli olduğu hep söylenmiştir. Joyce'un hemen yanbaşı bulunuşu Beckett'in edebiyata yönelmesi konusunda kararlı bir tutum sergilemesi açısından etkili olmuştur olmasına, ancak Beckett'in *Watt*la başlayıp, *Godot*'yu beklerkenle devam eden ve *Oyun Sonu* ile bütünleşen eserleri 1939-1959 arasında ortaya çıkmış ve ona uluslararası bir şöret kazandırmıştır. J. Joyce'un 1941'de öldüğünü düşünürsek, Beckett'in ses getiren ve günümüzde de okunan ve tartışılan kitaplarının bu tarihten sonra şekillendiğini görebiliriz. Bu durumda Beckett'in sanatçı kimliğini kışkırtan, onun duyarlı ve yaratıcı yapısının dışında, söz konusu tarihler arasında Beckett'in içinde yaşadığı olağanüstü kaotik savaş ortamıdır. Yıkımın, katliamın, vahşetin, saldırganlığın her türlüşünü gören, yaşayan ve algılayan yazarın eserlerinden yayılan rengin tonu üzerinde kafa yorarken, dünyayı kana bulayan Nazizmi, ırkçılığı, faşizmi bir yana koymak pek akıllıca olmaz.

3 Eylül 1939 da, İkinci Dünya Savaşı fiilen başladığında S.Beckett tarafsız bir ülke olan İrlanda'da bulunuyordu. Annesini ziyaret için Paris'ten gelmişti. 1935'de yazmaya başladığı Murphy adlı romanını bir yıl sonra bitirmiş, annesini ziyarete gelmeden önce arkadaşı Alfred Peron'la birlikte Paris'te romanının Fransızca'ya çevirisi ile uğraşıyordu. Avrupa'da ağırlaşan havanın çok iyi farkında olan Beckett, savaşın çıktığı haberini Dublin'de alınca hemen Fransa'ya dönme girişiminde bulunur. Kendisi daha sonra o günlerden söz ederken şöyle diyecektir : " Savaş patlayınca hemen Fransa'ya geri döndüm. Savaşın içindeki Fransa'yı, barışın yaşandığı İrlanda'ya seve seve tercih ettim. Fransa'ya dönüşümü ise son anda başarabilmişim."

Beckett'in savaşın en sıcak noktalarından biri olan Fransa'ya gitme kararını bu kadar kolay vermesi, onun yükselen ırkçı vahşete karşı mücadele etme azminin ne kadar yüksek olduğunu göstermekle birlikte, o tarihlerde İrlanda'daki yaşamın yazarlar için ne kadar çekilmez olduğunu göstergesidir de denilebilir. Aynı nedenle J. Joyce'un da, 1940 yılında kendisine teklif edilen İrlanda pasaportunu çok zor koşullar altında olmasına karşın kabul etmemesi dikkat çekicidir. Sonunda, 1941 yılında yaşamını yitirdiği İsviçre'ye

sığınmak zorunda kalması, Joyce için durumun sıkıntı verici bir boyutta olduğu anlaşılıyor. Nitekim, Joyce'un Yahudi olan sekreteri Paul Leopold Leon 1941'de tutuklanmış ve Nazilerin toplama kamplarından birinde 1942'de öldürülmüştür.

Savaşın patlak verdiği 3 Eylül 1939 tarihinden birkaç yıl önce Beckett Joyce'a, Nazilerin Yahudilerin peşinde olduğunu ve durumun felakete doğru gittiğini söylediğinde, Joyce'un bu uyarıya verdiği yanıt onun kendine has tarzını da yansıtır: "Bu yeni değil. Eskiden de böyle şeyler oluyordu..."

Daha sonra Nazilerin niyeti iyice belirginleşip elle tutulur hâle geldiğinde bile, Joyce'un siyasete karşı mesafeli duruşu değişmemiştir. O aslında, savaş patlak geldiğinde henüz tamamlanmış olan *Finnegans wake* adlı eserinin bu nedenle yankı bulamayacağı için öfkeleniyordu. Joyce dünya savaşını rahatsız edici bir pislik olarak görüyordu.

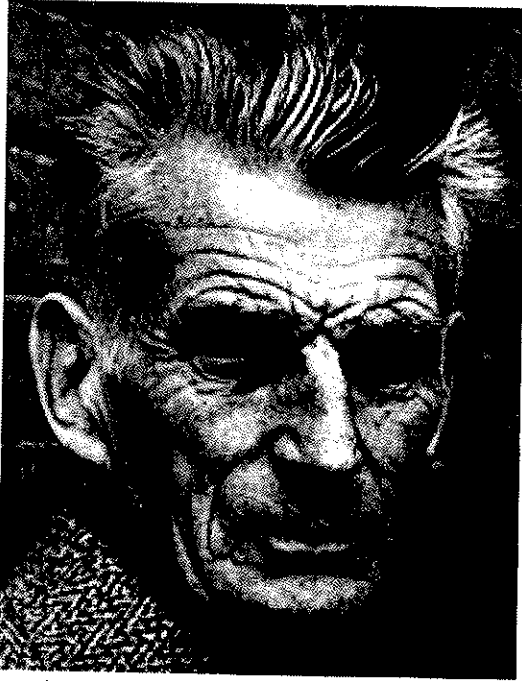
K. Birkenhauer yazarın bu tutumunu yorumlarken şöyle diyor: "Kendisini politik gerçeklerin dışında tutan Joyce'un bu davranışını çoğu kişi aşırı egoizm olarak değerlendirebilir. Yine de -adaleti elden bırakmama açısından- olayı başka yanlarıyla ele aldığımızda, Joyce'un bu tutumunun nedenini anlamak mümkündür. Joyce son kitabını olağanüstü bir yoğunlaşma ve gayretle bitirebilmiştir. Başka bir çaresi de yoktu, çünkü bildiği gibi son dönemde Joyce'un gözleri hiç görmüyordu ve çevresindeki dünyadan kopuk bir yaşam sürüyordu. O bakımdan bu döneme ait yazılarında politik gerçeklikten çok, tarihî olgular üzerinde duruyordu."

Beckett ise yaşanan dehşet karşısında politik tavır almakla kalmamış, aktif olarak Fransa'daki direniş guruplarında görev yapmıştır. Yine de, Joyce'la aralarındaki yaş farkını ve Joyce'un ağırlaşmış sağlık durumunu da unutmamalıyız.

Bir diğer Beckett yorumcusu, Ernst Fischer, yazarın yaşadığı olayları ve Nazizmin belleklerden kolay kolay silinmeyecek vahşetini onun eserleriyle ilişkilendirerek şöyle yazmıştır: "Hiçbir zaman ve yerde adından söz edilmese de, Beckett'in bütün yapıtları Auschwitz'in küllerine yazılmıştır; bu satırlarda şiddetle bastırılan düşünce, acımasız zorbalara, esirler, ezici düzenlemeler ve çağın korkunç yüzü kol gezmektedir."

BECKETT VE BAZI İPUÇLARI

Beckett'in sanatını, 20.yy.'ın ilk yarısında Avrupa'yı kasıp kavuran ırkçı/milliyetçi siyasetin ve paylaşım savaşlarının neden olduğu, ancak tanımlanmasının da pek kolay olmadığı yıkımlar fazlasıyla etkilemiştir. Beckett yıkımın maddî yönünden çok, insan ruhunda yarattığı tahribatla il-

gilenmiştir. Onun için manevî yıkımın ifade edilmesi gerekiyordu, ancak bunun ifade edilmesi olanaksızdı. Yazar bu paradoksu aşmayı denemiştir. Belki de o nedenle eleştirmenler "başarısızlığın estetiğini" yaratanın Beckett olduğunu düşünüyor. Başarısız olanın nasıl başarısız olmayacağını denediği için...

Beckett bir yazar olarak -bunu bir zorunluk olarak algılamasının dışında- kendini ifade etme sorumluluğu taşıdığını da düşünüyordu. Ancak eksiksiz bir anlatımın imkansızlığı karşısında Beckett çözümü "ironi"de aramıştır. Kendisine "kaygıların, endişelerin komedyeni" de denmiştir bu yüzden.

Birbirleriyle hiç karşılaşmamış da olsalar, Brecht'le Beckett'in, 20 yy.'ın bu iki ünlü edebiyatçısının, tam zıt kardeşler olduğu söylenebilir. Edebiyat tarihi açısından tiyatronun antipodları olarak ele alınmalarında yarar var. Brecht'in gösteren ve öğreten tarzına karşılık, Beckett çekingen ve soru soran yaklaşımı ile dikkat çekicidir. Her şeye rağmen Brecht, Beckett'in *Godot'u Beklerken* adlı oyununu sahneye koymak istemiş, Ama bu projesini gerçekleştirememiştir.

Beckett yazılarında "belki" ve "bilmiyorum" sözcüklerini sık sık kullanmıştır. Ancak onun kesinlik içermeyen, çekingen ifadesi bizi yanıltmamalı. Bir yazarın, ya da aydının "bilmiyorum" demesiyle, bir cahilin "bilmiyorum" demesi arasında bazı farklar vardır. Cahil bilmiyorum dediğinde, bir bakıma " Bilmiyorum işte..." anlamında kestirmece bir yol izler. Diyelim ki, bir fizik profesörü verdiği bilimsel bir konferansın sonunda -tüm önemli açıklamalarına, şaşırtıcı öz-

gün saptamalarına ve araştırmalarının derinliğine ve uluslararası kabul görmüş niteliğine karşın- varılan sonuca işaret ederek: "Niçin böyle oluyor, bilmiyorum..." derse, dinleyiciler hayretler içinde kaldığı gibi, ilgililer de düşünceye ve tartışmaya dalar gider. Aslında bu ifade bir meydan okumayı da içerir. " Varsa dahasını bilen, beri gelsin", ya da, " Bundan ötesini şu anda hiç kimse bilecek durumda değil. Ancak bunu söyleyebilecek kadar bu konuda bilgi sahibiyim..." anlamında bir "Bilmiyorum" dur bu. İşte Beckett'in iddiasız gibi duran çekingenliği aslında bir meydan okumadır.

Diğer yandan, Beckett'in yazılarının belli bir felsefe sistemiyle, ya da ideolojiyle çerçevelenmesi mümkün olmadığı için, kendini ele vermemekte başarılı olmuştur, denmektedir (Prof. Dr. Ayşegül Yüksel, *S. B. Tiyatrosu*, sy. 16).

Beckett'in belli bir düşünce sistemine bağlı kalmadan yazmış olması, onun kendisini ele vermek istememesi anlamına gelmiyor, bence. Aksine, Beckett eserlerinin birçok yerinde düşünceleriyle ilgili ipuçları bırakmayı sevmektedir. Saniıldığı gibi, yazdıklarının anlaşılmasız metinlere dönüşmesi için tuhaflıklar peşinde olan bir yazar değildir.

Prof. Yüksel'in "*S.Beckett Tiyatrosu*" adlı kitabının başka bir yerinde ise (sy. 29) Beckett'in farklı bir yanına değinilmiştir. Yazarın, sanatı tehdit eden en büyük tehlikenin "tanıdık", "alışlagelmiş" kalıplar olduğuna inanan, geniş okur kitlelerinin beklentilerine yanıt vermeyen, bundan da özenle kaçınan biri olmasının üzerinde durulmuştur. Bunun, Beckett'le ilgili yapılabilecek en isabetli değerlendirmelerden biri olduğunu düşünüyorum.

"Tanıdık" ve "alışlagelmiş" kalıplardan kaçış, kendiliğinden bireysel imgelerin kullanımını zorunlu kılmıştır. Beckett'in anlaşılması zor yazarlardan sayılmasının en önemli nedeni de budur. Bireysel imgelerin taşıdıkları yananamları çözmek her zaman kolay olmamaktadır. Prof. Dr. Fatma Erkman-Akerson'un *Göstergebilime Giriş* adlı kitabında (2005, İst. sy. 125) "yananlam" konusu açıklanırken, bir çok şairin bireysel imgelerin kullanımında yananamların anlaşılması için ipuçları verdiği ve bu ipuçlarının bir araya gelmesiyle de eserin yananlam anahtarının ortaya çıktığı belirtilmiştir.

Burada Beckett yapıtlarının anahtarını ortaya çıkarmak gibi bir niyetimin olmadığını bilmem hatırlatmalı mıyım? Yazının gelişmesinden böyle iddialı bir girişimin söz konusu olmadığı anlaşılmıştır zaten. Seksen üç yıl yaşamış olan yazarın en verimli olduğunu düşündüğüm 1939-1959 yıllarına ait üç eserinden bazı ipuçlarını yine de bu yazıma aktarmak istiyorum, çünkü Bec-

kett üzerine yazılmış bir dizi olumsuz ve anlamsız eleştirilere de yanıt vermek istiyorum.

Bu olumsuz eleştirilerin başında onun dili anlaşılabilir kıldığı, iç karartıcı, karamsar bir yaklaşımı olduğu, ölümden ve hiçlikten sıkça söz etmesine karşın ne demek istediğinin anlaşılabilirliği, ayrıca bunu kendisinin bilmediğini söylediği ifade edilerek, Beckett konusunda oldukça yanıltıcı bir söylemin mevcudiyetini farkettim. Bu arada Beckett'in nüktedan, hicvedici yanılla, hümor ve ironi yeteneğinin, muzipliğinin öne çıkarılmadığını, ölüm temasının ağırlığı karşısında bütün bu inceliklerinin kaybolup silikleştiğini gördüm. Dünya savaşının tam ortasında, her yaştan, her türden, eski, yeni, parçalanmış, ya da bütünlüğünü koruyabilmiş yüzlerce cesetle karşı karşıya kalmış bir sanatçı, yaşananların anlamsızlığını ifade edebilenlerin sancısıyla kıvrılırken ortaya çıkan metinlerden söz ediyoruz sonuçta. Ölüm ve ölümler düşündürdükleri elbette sayfaların tüm yüzünü kaplayacaktır. Birçok yazar ölüm temasını işlemiştir. Ancak bir tek Beckett ölü taklidi yaparak ölümden korunacaklarını düşünen, ölümün de hemen eşliğinde yaşayan karakterleri anlatarak girişmiştir işe. Daha başta işin saçma yanını yakalıyarak. Ölü taklidi yaptığı için canı ölesiye sıkılan, ama başka çaresi de olmayan insancıklar ele alınmıştır. Toplumda ölüm temasına olan yaklaşımı da acı biçimde eleştirmiştir Beckett, daha önce hiç yapılmadığı biçimde. Ölüm düşüncesinin yarattığı psikolojik baskı, ölüm korkusunu da alabildiğine arttırmış ve artık bu konuda akıl dışına düşen insanlar Beckett'in bize aktardığı şekliyle ölü taklidi yaparak hayatta kalmaya çalışan çaresizlere dönüşmüşlerdir. Beckett karakterlerinin eylemsizliklerin, can sıkıntılarının ve endişelerinin kaynağı budur, ölümden kaçmak için ölü taklidi yapmak...

"Mimetik ölüm" konusunu bilimsel olarak inceleyen kişinin psikolog R. Jay Lifton olduğunu, *Ölümün Kaybı* (München 1986) adlı kitabında onlarca yılda yaptığı çalışmaları toplayıp yayınladığını Edgar Piel'in *Yazarlar yalan söylediğinde...* adlı kitabından öğreniyoruz (Vlg. A. Fromm, sy.121). Lifton, saptamalarını Beckett'in metinlerinde, özellikle *Godot'u Beklerken*'de açıkça görmemiz mümkün. (Not:Lifton'un edebiyat metinleri üzerinde bir çalışma yaptığını duymadım.)

Beckett'in savaşın içinde kaleme aldığı *Watt* adlı romanının 34.sayfasında şöyle yazıyor: "...Bir Salı öğle sonrasıydı, Ekim ayıydı, çok güzel bir Ekim öğle sonrasıydı. Avluda merdivenin basamağına oturmuş duvardaki ışığa bakıyordum, Güneş içindeydin, duvar güneş içindeydi. Güneştim ben, eklemek bile fazla, duvardım, merdiven

basamağıydım, avluydum, yılın zamanıydım, günün zamanıydım, ötekileri saymayacağım tek tek.... O salı öğle sonrası, böylesi bir kaymayı, milyonlarca küçük şeyin hep birlikte eski yerlerinden, hemen yakınlarında bulunan yeni bir yere doğru, sanki bu yasakmış gibi, sinsice devinmelerini hissettim..."

Bir edebiyat bilimcisinin kanısına göre, Beckett insanın ölümlü oluşunu ölüm ötesi bir yaşamın avutuculuğuna sığınmadan dile getirmiştir, aynı Sofokles ve Sheakspeare gibi... Beckett'in yukarıdaki anlatımı bunu doğrular. Kullandığı bireysel simgeler yeterince ipucu veriyor, sanırım.

Gene *Watt* romanı, sayfa 40: "Acı, zorlama ve şey, şey, neşesiz gülüş... Acı gülüş iyi olmayan şeylere güler, ahlakî bir gülüştür. İyi olmayana, doğru olmayana! Doğru olmayana! Neyse! Ama neşesiz gülüş şiirsel gülüştür, burnumuzdan çıkarırız bunu, şey, işte böyle. Gülüşlerin gülüşüdür, risus purus'tur, gülüşe gülen gülüştür, en yüce şakaya şaşkınlıkla sunulan saygıdır, kısacası -susun lütfen- mutsuzluklara gülen gülüştür..."

Kendisine "endişelerin komedyeni" denilen Beckett, burada gülme eyleminin çeşitleri üzerinde duruyor. Bunun her zaman neşeli bir iş olmadığını açıkça vurgulayarak... Açıklığa rağmen kalıplaşmış bir söyleme başvurmamış yine de.

Beckett'in *Godot'u Beklerken* adlı oyunundan, yazarın şiirsel anlatımının ve mizah anlayışının belirgin biçimde ortaya çıktığı satırlardan bazıları: (Not: Şiirsel anlatımın etkisini verebilmek için karşılıklı birbirine laf yetiştiren Vladimir'le Estragon'un adlarını yazmadım.)

-sy.22-

Ya biz?

Efendim?

Dedim ki, ya biz?

Anlamadım.

Bu işte bizim rolümüz ne?

Rolümüz mü? Diz çöküp yalvar yakar olacağız.

O kadar aşağılanacak mıyız?

Artık hiç bir hakkımız yok mu?

Yasak olmasa gülerdim bu sözüne.

Haklarımızı kaybettik, ha?

Haklarımızdan kurtulduk.

.....

-sy. 24-

Acıktım.

Havuç ister misin?

Başka bir şey yok mu?

Birkaç tane şalgam olacak.

Havuç ver.

.....

Tadını çıkar, çünkü son havuç o.

.....

Havuç nasıl?

Havuç işte.

- sy. 80-

.....

Haklısın, biz tükenmeyiz

Düşünmeyelim diye

Özrümüz var

İşitmeyelim diye

Nedenlerimiz var

Bütün ölü sesleri

Kanat çırpır gibi bir gürültü çıkarır

Yapraklar gibi

Kum gibi

Yapraklar gibi

Bir ağızdan konuşur hepsi

Her biri kendi kendine

.....

Fısıldarlar daha çok

Hışırdaşlar

Mırıldanırlar

Hışırdaşlar

.....

Ne derler?

Hayatlarından bahsederler

Yaşamış olmak onlara yetmez

Bir de bahsetmeleri gerekir

Ölmüş olmak onlara yetmez

Yeterli gelmez

Tüy sesi çıkarırlar

Yapraklar gibi

Kül gibi

.....

Son alıntı Beckett'in "Oyun Sonu" adlı kitabından. Hamm ile Clov karşılıklı konuşuyorlar :

Mutfakta bir fare var.

Bir fare! Fare var mı hâlâ ?

Mutfakta bir fare var.

Ve sen onu yok etmemişsin.

Yarı yarıya. İşi sen bozdun.

Kaçamaz mı?

Hayır.

Sonra işini bitireceksin. Tanrıya dua edelim.

.....

(Hamm bir şey anlatır, Clov'dan bir gülme boşanır.)

Gülecek ne var bunda?

Bahçıvan olarak çalışması.

Bu mu komiğine gitti?

O herhalde.

Bütün şeyler komiktir, inan bana. Gel

ikimiz beraber kahkahalar atalım mı?

Bugün bir kahkaha daha atamam.

Ben de...

(Clov kapıya gider, döner)

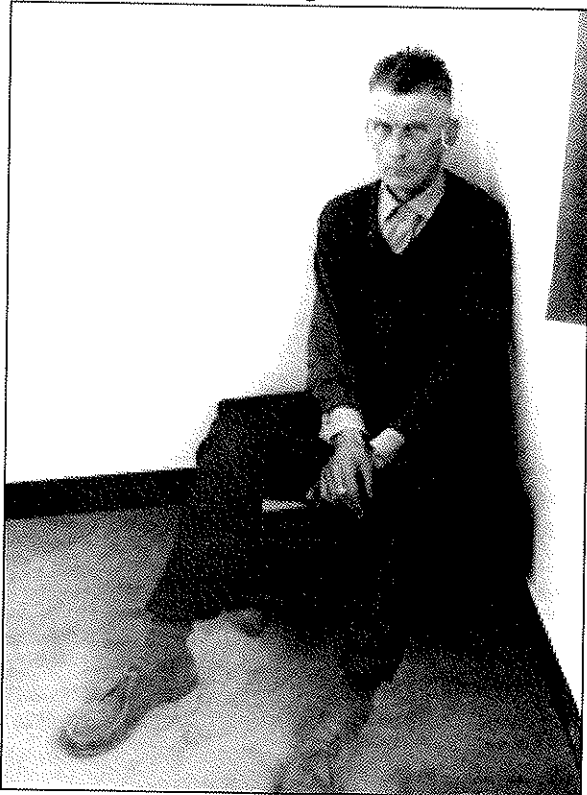
Eğer bu fareyi öldürmezsem, ölecek.

.....

Dikkatle okuduğumuzda metindeki yananamların ipuçlarını elde edebiliriz ve yazarın önümüze koyduğu gerçeğe daha yakından bakıp, düşüncelere dalebiliriz. Ancak bir de şu var: Her zaman kavranabilir bir sonuç çıkarmaya şartlanmış olan eleştirmenlerin durumuna düşmektense, yazarın anlatmaya çalıştığından daha da fazlasını talep etmeyebiliriz.

Savaş nedeniyle ortaya çıkan yıkımların insan ruhuna verdiği acıları ve parçalanmış benliklerin içine sürüklendiği kaosu eserleriyle kalıcı hâle getirdiği için Beckett 20. yy.'ın en etkili yazarlarından biri olmuştur.

Ağır silahlarla yıkılan binaları ve bozulan yolları yeniden inşa etmek kolaydır. Parçalanmış iç dünyaları ve benlikleri onarmak ise oldukça zordur. Beckett'in bu zor alanda gösterdiği çabayı ölümünden sonra da desteklemenin gerekli olduğunu düşünüyorum. Yaşam gösteriyor ki, saldırganlık, savaşlar ve katliamlar sona erecek gibi değil.

İbsen

Yalçın Yusufoglu

İbsen ölmeden önce yatağında doğrulmuş ve "Bilakis..." demiştir. Eğer anlatılan doğruysa, bu cümle onun yapıtlarını ve başkaldıran, protesto eden, itiraz getiren, soru soran, çoğunluğun benimsediği görüşlere, kalıplara kapılmayan fikir yapısını da temsil eder

2006 yılı, tiyatro tarihinin önde gelen yazarlarından Henrik İbsen'in ölümünün 100. yıldönümü. Bu vesileyle Norveç'ten Zimbabve'ye kadar sayısız ülkenin tiyatroları yazarın oyunlarını repertuarlarına aldılar, TV programları veya anma toplantıları düzenlendi. (*)

İbsen, Norveç'in yetiştirdiği en ünlü yazar olarak kabul edilir; bir çok eleştirmen ve tiyatro insanı onu çağdaş tiyatronun kurucularından sayar. Shakespeare'den sonra oyunları en çok sahneye konulmuş yazar olduğunu söylersek İbsen'in dünya tiyatrosundaki yerini daha iyi anlatmış oluruz.

1828'de küçük bir liman kasabası olan Skien'de doğdu. Babası alkolde boğulan müflis bir tüccar, annesi dünyanın gerçeklerinden kaçıp mistisizme sığınmış bir dindardı.

15 yaşındayken evini terketti ve bir başka kasabaya gidip eczacı çıraklığına başladı. 18 yaşındayken (adı daha sonra Oslo olarak değiştirilecek olan) Christiania kentine yüksek öğrenim yapmaya geldi ama giriş sınavlarını kazanamadı. 1850'de yazdığı ilk iki piyesinden birisi oynanmaya değer görülmedi, diğeri ise sahneye konuldu ama ilgi çekmedi.

Daha sonraki 14 yıl boyunca Bergen ve Christiania'daki iki ayrı tiyatrodaki 145 oyunda metin yazarı, yönetmen ve yapımcı olarak çalıştı. 1864'te Norveç'i terkederek İtalya'ya yerleşti, 27 sene boyunca İtalya ve Almanya'da yaşadı.

1866'da *Brand* adlı oyununu yayınladı. Piyese adını veren Brand, erdemleri üst düzeyde olan bir rahiptir, riyakârlığa ve oportünizme düşmandır. Yapıt bir tiyatro olayı haline gelmediyse de, beğeni topladı,

bir kaç baskı yaptı, ama yazarına asıl faydası Norveç hükümetinin kendisine hayat boyu aylık bağlamasına ve ek gelir olarak bir de burs vermesine yol açtı. Ayrıca İbsen yayınevinden yüklüce telif ücretleri aldı.

Bir sonraki yapıtı, tiyatrodan çok Grieg'in operasıyla tanıdığımız *Peer Gynt* tür ki, bu eser ona ilk ününü getirmiştir (1867). *Peer Gynt* olumlu olduğu kadar aleyhte tepkiler de almakla birlikte ona uluslararası kapıları açtı.

İtalya'dan Dresden'e göçen İbsen 1873'te Roma İmparatoru Iulianus'un yaşamını ve dönemini (M.S. 361-363) anlattığı, imparatorun Hristiyanlığa karşı Pagan inancını geri getirme çabasını işlediği "İmparator ve Galyalı" oyununu yazdı. Her ne kadar sonraki yıllarda yazar bu oyunu bütün yapıtları arasındaki köşetaşı diye niteleyecek olursa da, bu görüşü paylaşan çıkmadı. Oyun kitap olarak yayınlanmasına rağmen, sadece bir kez (1987'de Oslo'da) sahneye konuldu.

1877'deki "Toplumsal Temel Direkleri" oyunu "sosyal içerikli" kabul edilen yapıtlarındandır. Küçük bir kasaba toplumundaki ve siyasetindeki iki yüzlülüğü ve çürümüşlüğü sergiler. Yazarın en tipik burjuva riyakâr tiplerinden olan Bernick, gençliğinde evli olan bir kadın aktrisle yaşamış, gemiye binip Amerika kıtasına gidecek olan bir arkadaşına, "Benim kasamı çaldı," diye iftira atmış (gerçekte kasayı kendisi ortadan kaldırmış, yani çalmıştır), ticari ve parasal işlerde yalan, dolan, hile yapmıştır. Değer verdiği bir yakını olan Bayan Lona Hessel, Bernick'e yaşamı boyunca işlediği bütün günahları kasaba halkı önünde itiraf etmesini, gerçeği

bütün çıplaklığıyla açıklamasını söyler. Bernick piyesin sonunda kadının dediğini yapar ve suçlarını, günahlarını bir bir itiraf ettikten sonra, toplumun temel direklerinin kadınlar olduğunu belirtir. Gelgelelim, itiraz Lona'dan gelir: "Hayır, hayır". "Toplumun temel direkleri özgürlük ve hakikat ruhudur."

Daha sonra Münich'te yaşamaya başlayan İbsen 1879'da çoğumuzca baş yapıtı olarak kabul edilen "Nora-Bir Bebek Evi"ni yayınladı ve piyes aynı yıl sahnelendi.

TOPLUMUN ÖNYARGISI KADININ YAZGISI

Bu oyun üzerinde durmakta yarar var., Flaubert'in Emma Bovary'si, Tolstoy'un Anna Karenina'sı, İbsen'in Nora'sı ve Theodor Fontane'nin Effi Briest'i aşağı yukarı aynı dönemin ve benzer evliliklerin kadınlarıdır, onları dört ayrı ulustan dört kız kardeş saymak mümkündür. Ne var ki, ilk ikisi evlilik dışındaki bir erkekle yaşadıkları ilişkiden ve erkek kültürünün baskınlığından dolayı toplumun kendilerine çizdiği yazğıya boyun eğerek intihar ederler; benzer durumdaki Effi ise çekildiği baba evine kendini diri diri gömer, yaşayan ölüye döner ve bir süre sonra ölür.

"Nora" oyununa gelince, İbsen'in intiharla biten çoğu piyeslerinin aksine, iyimser bir son vardır. Onun evliliği de yukarıda adlarını saydığımız kadınlarınkinden pek farklı değildir, ama onlardan farklı olarak evlilik dışı bir ilişkisi yoktur. Ne var ki, evin taş bebeği olmayı, kişinin kendi kendisini kandırdığı yapmacık mutluluk dünyasında oyalanmayı en sonunda reddeder, radikal bir atakla kocasını, evini, çocuklarını terkeder.

Nora, Torvald'la evlidir. Torvald banka müdürlüğüne kadar yükselmiş, orta sınıfın saygın bir erkeğidir, güzel bir eşi, sevimli çocukları, mutlu(!) bir yuvası vardır. En önemlisi, mesleğinde geleceği vardır. Eşi Nora'ya çocuk muamelesi yapar, onu "zavallı küçük yaratık" diye görür. Nora evin taş bebeğidir. O da bir anne olarak çocuklarına taş bebek muamelesi yapmaktadır.

İbsen feminist değildi, ama yaşadığı toplumun önyargılarını, tutuculuklarını ve evlilik kurumunu görüyordu, bu nedenle

Nora'nın şahsında baş kaldıran bir kadını şu veya bu şekilde yazmak istedi. Nora'nın toplum kurallarını ilk yadsıması kocasının henüz varsıl olmadığı yıllardaki hastalığında iyileşmesi için onu İtalya'ya götürmek amacıyla Krogstad adlı birinden borç para almasıdır. O dönemde bir kadının kocasından izinsiz borç alması yasaktı, Nora babasına o parayı aldırarak adamcağız ağır hastalanır, Nora da onun adını, imzasını kullanarak parayı alır, sonra babası ölür, kocası paranın kayınpederinden miras kaldığını sanacaktır.

Nora, Torvald'ın kendisine hükmetmesine zaman zaman katlanır, örneğin kocası ona tarantella dansını öğretmeğe kalkıştığında, o dansı bildiği halde bilmiyormuş, yeni öğreniyormuş gibi yapar, yorulduğunu söyleyip oturmak istediğinde adam devam etmek ister. Gerekçesi, "Ben senin kocan değil miyim?"dir. Madem ki, kocasıdır, kadın ona uymaya, emir ve isteklerini yerine getirmeye mecburdur. Değil mi?

Erkek para harcama konusunda da Nora'ya güvenmemektedir, az bir para verirse bile kadının gidip şeker vesaire gibi yiyecekler alacağını, "küçük sincabı"nın su gibi para harcadığını düşünmektedir.

Nora borç parayı kocasının bankasında çalışan Krogstad isimli güvenilmez birinden almıştır, yıllarca sonra Torvald yanında çalışan bu adamın işine son vermeye kalktığında, Krogstad Nora'yı tehdit eder, işten atılmasını önlemese borç para meselesini gidip kocasına söyleyeceğini belirterek şantaj yapar, sonra da dediğini yapar. Mektup yazarak borç olayını anlatır. Torvald önce çok kızsa da, olayın kendi sosyal statüsüne zarar vermediğini görünce, karısıyla eskisi gibi yaşamayı sürdürmek ister, ama Nora eski Nora değildir, kocasını terketmek istediğini, artık ona tâbi olmayacağını, kendisine çocuk gibi davranılmasını istemediğini, "her zaman neşeli gözüktüğü halde hiç bir zaman mutlu olmadığını" belirtir.

Kısacası, piyes baştan başa kadının kocasına bağlı olduğu, onu tek karar verici gördüğü, bütün isteklerine, buyruklarına boyun eğdiği evlilik kurumunu sergilemekte ve yazarının deyişiyle "kuralları koyanın da, uygulayanın da erkek olduğu bir toplumda kadının kişiliğini bulmasının

imkânsız" olduğunu söylemektedir.

Kuşkusuz ki, piyesin böyle sona ermesi o tarihte ciddi tepkilerle karşılandı, Almanya dahil çeşitli ülkelerde yasaklandı, yazarı ahlâksız olmakla suçlandı. Ama sonuçta, Nora dünya yazın tarihinde yukarıda adlarını saydığımız üç kadının yanında yerini almakla kalmadı, onların yapamadığını yapmış, toplumsal önyargıları yenerek zincirlerini koparıp atmış bir kadın olarak simgeleşti.

İBSEN EVLİLİK KURUMUNU SORGULAMAKTAN VAZGEÇMİYOR

1882'deki "Hortlaklar" piyesinde İbsen bir adım daha atarak, insanların kanunlara inandıkları ve saygı duydukları için değil, kanundan korktukları için itaat ettikleri kanaatinde.

Evlilik kurumuna çok güçlü bir inancılıkla bağlı olan bir kadının o evlilikten uğradığı yıkım oyunun öne çıkan yönlerinden birisidir. Kadını ne pahasına olursa olsun evliliğini korumaya teşvik eden -genc kızlık sevgilisi- rahip Manders'in gelenekçi önyargıları bir başka öge olarak karşımızda durmaktadır. Rahip, yıllarca önce ona çapkın nişanlısıyla (Alving) evlenmesini tavsiye etmiştir. Evlenmenin ve kendi aşkının adamı çapkınlıktan kurtarıp, evine bağlayacağını düşünen

genc kadın yanılmıştır, zira kocası eski alışkanlığını bırakmamıştır, buna rağmen Rahip Manders evliliği sürdürmesini ister. Alving'in kasabadaki saygın imgesi tabii ki, yanıltıcıdır.

Oğulları Oswald sağlıksız bir çocuk olarak büyür, babası hakkındaki gerçeği öğrenmemesi için annesi onu uzaktaki yatılı bir okula gönderir, babasının ölümünden sonra kasabaya döner, ama sağlığı gittikçe kötüye gitmektedir. İbsen yapıtlarındaki temalardan biri olan aile skandallarından ve sonradan ortaya çıkan aile gizlerinden birisi bu oyunda da tekrarlanır, Oswald kasabasına dönerken evin hizmetçisi Regine'yle evlenmek dileğindedir, ama genc kızın aslında babasının evlilik dışı çocuğu, kendisinin üvey kızkardeşi olduğunu öğrenecektir.

Fakat delikanlının öğreneceği bir sır daha vardır ki, asıl korkunç olan odur: Meğer, babası yıllarca önce kapıldığı frengiyi, eşine değilse de ondan doğan oğluna geçirmiştir. Alving'in o dönemlere özgü ahlak değerlerinin öğretiliği piyese yansımıştır. Sayılan, sevilen bir adama dair bu gerçek kasabada aynı zamanda bir skandaldır. Bayan Alving ise artık tamamen riyakârlık üzerine kurulu olduğunu gördüğü evliliğini bir kenara atamamıştır, oyunda bunu itiraf eder, "Kendi yararına olsa da, başka türlü davranmaya hiç bir zaman cesaretim olmadı, çünkü korkağın biriydim," der.

Oyunun sonunda anne Alving oğlunun yalvarmalarına dayanamayarak onu zehireleyecektir.

Piyenin adının Hortlaklar (veya Hayaletler) olmasının nedenine gelince, İbsen'e göre yüceltilen, ülküleştirilen o değerler aslında çoktan terkedilmişlerdir ve geçmişteki o değerlerden geriye onların hayaletleri kalmıştır.

Sadece o değerler değil, Oswald'in duçar olduğu hastalık da babasının ve çarpık aile ilişkilerinin genc adamı takip eden hortlaklarıdır. Ya da Bayan Alving'in genc kızlığı da onun peşini bırakmayan bir hayalettir.

Bir sonraki oyunu olan "Bir Halk Düş-

manı"nda (1882) küçük bir kaplıca belde-
sinin hekimi Dr. Stockmann kasabanın ta-
til yeri olarak büyümesine ve zenginleş-
mesine ön ayak olan kişidir. Ama aynı
hekim kaplıca suyunun, denizin ve içme
suyunun kirlenmekte olduğunu açıklayınca
kasabalı tarafından halk düşmanı ilan edi-
lecek, kendisi tehde, evi saldırıya uğra-
yacaktır. Oyun insan topluluklarının, biz-
zat kendi varlıklarını ve sağlıklarını teh-
dit edecek durumlarda bile bencilliği el-
den bırakmadıklarını ve bencilliğin tersine
dönebileceğini de göstermektedir.

Yakından incelediğimizde, Plekhanov'un
İbsen'le ilgili incelemesinde dikkat çekti-
ği hususun önemini görürüz: Doktor'u
halk düşmanı ilan edenler kimlerdir? Önce,
kaplıcanın hisse senetlerini ellerinde
tutanlar, sonra büyük toprak sahipleri,
derken, gazeteciler, yayıncılar ve nihayet
bütün bu seçkinlerin dediklerini körü kö-
rüne takip eden kasaba halkı.

Dr. Stockmann, "Sömürücü azınlığın en
soylu insanlardan Zoluştugunu iddia eden
yok.. Peki ya biz aydınlar, başkalarının
değil, sadece kendi emeğimizin ürünlerin-
den yararlanan ve gerçeği arayan aydınla-
ra ne demeli?" der.

MUTLAK GERÇEĞİN PEŞİNDE

İbsen'in bir sonraki piyesi *Yaban Ördeği*
(1884) yine aileyi, sahtekârlığı, skandalı
ve gerçek tutkusunu ele alır, Öykü iki
aile arasındadır. Werle, ortağı Ekdal'ın
hapse girmesini sağlayacak bir entrikadan
sonra zengin olur. Hâmile bıraktığı hiz-
metçisi Gina'yı ortağının olaydan haberi
olmayan oğlu Hjalmar'la evlendirir, fotoğ-
raf dükkanı açması için ona sermaye de
verir. Oğlu Gregers Werle uzun yıllar ay-
rı kaldığı kasabasına geri döner, babasıyla
tartışması sonucu çocukluk arkadaşı
Hjalmar Ekdal'ın evinde yaşamaya başlar.
Hjalmar, eşi Gina ve kızları Hedwig mut-
lu bir aile oluşturmaktadırlar, ama piyes
ilerledikçe aileye ait gizli kalmış gerçek-
ler ortaya çıkar. [Oyuna adını veren ya-
ban ördeğine gelince, yaşlı Werle'nin bir
av esnasında vurduğu yaban ördeğini bir
köpek kurtarmıştır, Ekdal'lar da kanadı kırık
ördeği beslemektedirler.] Gregers'in
gelmesiyle Hjalmar bir süre sonra Hed-
wig'in kendi kızı olmadığını öğrenir, ama

yaşı çok genç olan kızın sarsılacağını dü-
şünerek babasının kendisi olmadığını ona
söyleyemez. Gregers ise bir saplantı biçi-
minde gerçeği aramak ve ortaya çıkarmak-
ta ısrar etmekte, o yaban ördeğine benzet-
tiği aileyi babasından kurtarmaya, babası-
nın onlara iyilik yaptığını sanmalarına son
vermeyi istemektedir. Ama gerçeğin bilin-
mesi için gösterdiği ısrar ters teper, oyun
Hedwig'in intiharıyla son bulur.

Demek ki, bazan olumsuz bir gerçeği
bilmemenin koruyucu bir yanı vardır. Dr.
Stockmann'ın İyi ve Kötü kavramlarını,
ama daha önemlisi, Gerçeği mutlaklaştır-
ma yanılgısına Gregers'de daha belirgin
olarak rastlarız. Oysa mutlak gerçek yok-
tur. Gerçeği mutlaklaştırmak idealizmdir.

1886'da yazdığı oyunu *Rosmersholm*'da
rahip Rosmer'in inancı zayıflamaya ve ge-
lenekçi, muhafazakâr kardeşi Kroll'un ak-
sine, çağdaş fikirleri benimsemeye başla-
mış, durumu farkedene eşi bu yüzden inti-
har etmiştir. Eşinin ölümünden sonra bir
kadınla yaşamaya başlayan rahibin bu tu-
tumu yadırganmaktadır.

Rahip siyasal alanda mevcut partilerin
çekişip didişmesinden bir şey çıkmayaca-
ğını düşünmekte, "Amacım halkın gerçek
hâkimiyetini kurmaktır," demektedir, ayrıca
kurtuluş için dinden kurtulmak gerektiğini
belirtmekte, kendisinin bir rahip olarak
dini terkettiğinin bilinmesi için bu vazge-
chişin gazete ilanıyla duyurulmasını iste-
mektedir. Fakat ondaki gerçeklik tutkusu
da geri teper, bu fikirleri açık açık söy-
lemenin yeterli olmadığını, politik davran-
mak gerektiğini anlar. Eşinin intiharında-
ki giz ve daha önemlisi toplumun yaptığı
baskıya dayanamayıp oyunun sonunda in-
tihar eder.

Hedda Gabler (1890) bir başka evlilik
piyesidir. (Yazar oyunda Hedda'yı kocası-
nın soyadıyla değil, kendi soyadıyla an-
maktadır.) Hedda ve Jürgen Tesman henüz
evlenmişler, altı aylık bir balayından he-
nüz dönmüşlerdir. Genç kadın hâmileler.
Tesman'ı halası Julie büyüttüştür ve hâlâ
da ona para yardımı yapmaktadır. Hed-
da ise halayı sevmemekte, ona kötü dav-
ranmaktadır. Hedda mutlu değildir, bala-
yında canı sıkıldığı gibi, kısa zamanda
evliliğinden de, içinde yaşadığı evden de
bıkmıştır.

Jürgen'in akademik kariyerdeki rakibi

ve Hedda Gabler'in eski sevgilisi Ejler Löveborg şehre geri döner, Üniversitede Jürgen'in çok istediği kürsünün ona verilmesi ihtimali vardır. Fakat Ejler kendisinin olağanüstü bir çalışmasının müsveddelerini yolda düşürür, Tesman onları bularak Hedda'ya getirir, ertesi günü götürüp sahibine verecektir. O sırada eve gelen Ejler müsveddeleri kaybettiğini, intihar edeceğini söyler. Hedda müsveddelerin kendisinde olduğunu söylemediği gibi, kendi tabancalarından birisini de genç adama verir, sonra da müsveddeleri yakar. Eski sevgilisinin başarı kazanmasını istememekte, güya kocasını korumaktadır. Oyunun sonunda Ejler kendi kendisini göğsünden vurduktan sonra hastanede ölür. Ölüm haberi gelince Tesman eski rakibinin müsveddelerindeki çalışmasına ait notları bir araya getirir; onları kurgulayacak ve yayınlanır hale getirecek, sonra da yayınlayıp, Ejler'in öldükten sonra bile olsa ünlenmesini sağlayacaktır. Piyas Hedda'nın piyano çalması ve arkasından intihar etmesiyle son bulur. Yazarın diğer yapıtlarındaki baş kadın rollerinin tersine, burada Hedda Gabler'i gayet olumsuz bir tiplleme olarak görürüz.

1892'deki piyesi *Yapı Ustası Solnes*'teki mimar Solnes işine fazlasıyla düşkün birisidir; eşi Aline'le evlilik yaşamı kalmamış gibidir. Eski patronunu bertaraf edip şirketin sahibi olmuştur, ama onun oğlu Ragnar Brovik çok yeteneklidir, Solnes genç mimarın kendini yerinden edeceğinden korkmaktadır.

Tam bu sırada Hilde Wangel adında genç bir kadın çıkagelir. On yıl önce 12 yaşındaki kızı fazlasıyla etkilemiş ve ona gelecekte "bir krallık" vaad etmiştir Solnes. Hilde'yi tanıdığı sırada, onun kasabasında inşa ettiği bir kilisenin açılış töreninde yapının yüksek kulesine çıkmıştır. Genç kızın yıllar sonra çıkagelmesi (ve şirketi Ragnar'a bırakmasını istemesi) karşısında Solnes çözümsüz kalır. Kendisi ve eşi için yaptığı evin açılış töreninde eskiden olduğu gibi kuleye çıkması için Hilde ısrar eder, Solnes de kabul ederek, "ikimiz için gökte koca bir şato inşa edeceğim" diyerek kuleye tırmanır, eski melekelerini yitirmiş olduğundan, düşer ve ölür.

SON NEFESİNDE BİLE "BİLAKİS" DİYEN BİR YAZAR

İbsen yaşamının son 11 yılını Christiania'daki evinde geçirdi, 1900'deki krizden sonra sağlığı iyice bozulmuştu ve 23 Mayıs 1906'da öldü. Şimdi müze olan ve ölümünün 100. yıldönümü vesilesiyle yeniden düzenlenen evinin duvarında asılı bir sözün, onun son sözleri olduğu söylenir.

Yaşlı yazar yatağından doğrulmuş ve "Bilakis" demiştir. Eğer anlatılan doğruysa, bu cümle onun yapıtlarını -ve belirli muğlaklıklara, hedefsizliklere rağmen- hep başkaldıran, protesto eden, itiraz getiren, soru soran, çoğunluğun benimsediği görüşlere, kalıplara kapılmayan fikir yapısını da temsil eder.

Bu niteliğiyle İbsen bir anarşist sayılabilir. Nitekim, Bakunin ve Kropotkin'den etkilendiği bilinir. Anarşitler onu anarşist bir yazar görürler. Ama (aşağıda da kısaca değineceğimiz gibi) anarşistliğinin özellikleri ve boyutları Marksistlerce tartışma konusudur.

20. yy.'ın tanınmış anarşistlerinden Emma Goldman "Çağdaş Tiyatro Yazınının Toplumsal Anlamı" adlı kitabının (ilk baskım Gorham Press, Boston, 1914) "İskandinav Tiyatrosu" bölümünde İbsen için şunları söylüyordu:

"İbsen, Paris Komünü sonrasında George Brandes'e mektubunda devlet ve siyasal özgürlükler için şöyle diyecektir:

'Devlet bireyin baş belasıdır. Prusya'nın ulusal gücü nasıl haraç mezar satıldı? Bireyi siyasî ve coğrafî bir formül içinde boğarak satıldı... Devlet yok olmalıdır. Benim destekleyeceğim devrim budur. Devlet fikrini ortadan kaldırın, yerine kendiliğinden gelme eylemi geçirin, birliği sağlayan tek şey manevî bağlar olsun, işte o zaman özgürlüğün öğelerini edinmeye başlayacaksınız. O öğeler sahip olmaya değer yegane şeylerdir.'

Henrik İbsen'in tek günah keçisi devlet değildir. Tıpkı devlet gibi yalan üzerine kurulu diğer kurumlar da onun için aynı derecede kötüdür. İbsen, tüm sahte idollerin uzlaşma bilmez yıkıcısıdır; toplumdaki bütün yapmacıklıkların ve yalanların dinamitleyicisi olarak, istikrarlı bir biçimde, toplumumuzun yapısının köküne taş

taş iner. Her şeyin ötesinde, günümüz toplumunun dört büyük günahına duyduğu öfkeyi haykırır. Bunlar: toplumsal düzenlemenin doğasındaki Yalan'dır; insan ruhunun bukağıları olan ikiz belâlar, Fedakârlık ve Görev ruhudur; Taşralılığın dar kafalılığı, küçük dünyasıdır; ve nihayet hayatı bir sefillik ve gözyaşı diyarı haline getiren Çalışmadaki neşe ve amaç yokluğudur.

İbsen'in bu konularda hissettikleri o denli güçlüdür ki, yapıtlarından hiç birisinde onları gözden kaçırmaz, tıpkı müzikte bir "leitmotif" gibi, yazdığı her şeyde onları tekrar tekrar hatırlatır. Bu saydığımız öğeler yapıtlarının devrimci anlamının anahtarları olduğu gibi, bizzat kişisel psikolojisinin de köşe taşlarıdır.

İşte bu nedenledir ki, onu yorumlayanların ve hayranlıkla övenlerin, sanatını coşkunlukla benimseyenlerin çok büyük çoğunluğu yapıtlarının içerdiği mesaj hakkında cahildirler ya da kayıtsızdırlar. Bu tutumun başlıca nedeni, Bayan Alving'in dediği gibi, "ışıkta acınacak derecede korkuyor" olmalarıdır. Bu nedenle, İbsen'in yapıtlarında, özellikle *Toplumun Temel Direkleri*, *Bir Bebek Evi* ve *Bir Halk Düşmanı* gibi sosyal piyeslerinde gizler ararlar, semboller bulmaya uğraşırlar, ama gün ışığı kadar berrak olan asıl anlamı görmezden gelirler."

İbsen'in anarşist yönünün yansımalarından birisi, bireyin devrimci atılımlarına verdiği önem ve kitleyi küçümsemesidir. [Yeri gelmişken, Nazım Hikmet'in 1927'de ABD'de idam edilen iki anarşist işçi Saeco ve Vanzetti için yazdığı şiirde bireyin devrimci atılımını dile getiren dizeleri anımsayalım. (**)]

İbsen'de "ferdin devrimci hamlelerini" en iyi Doktor Stockmann temsil eder. "Kitlelere hiç bir şekilde güvenmeyin," der Doktor, "sadece kendinize güvenin."

MARKSİST KURAMCILAR VE SOSYALİST İYİMSERLİK

Çağın bazı önde gelen Marksistleri İbsen'e ve yapıtlarına seyirci kalmamışlar, inceleme veya değinmelerle fikirlerini belirtmişlerdir.

Engels 5 Haziran 1890'da Paul Ernst'e

yazdığı mektupta, İbsen'in oyunlarının "içinde taşıdığı çeşitli zayıflıklara rağmen" Norveç'in orta ve küçük burjuvazisinin dünyasını yansıttığını söyler, Norveç'in sınıfsal yapısıyla Almanya'ninkinin farklı olduğunu belirtir. Mektuptaki vurgulamalar daha çok Alman toplumu üzerinedir.

İbsen ve sanatı üzerine en ayrıntılı Marksist çalışma, Emegın Kurtuluşu Grubu'nun lideri Plekhanov'un 1891'de "Küçük Burjuva Devrimcisi İbsen" başlığıyla yazdığı (neredeyse broşür uzunluğundaki) makâledir. Çalışmanın önemli bir bölümü Halk Düşmanı Dr. Stockmann tipolojisi üzerinde durur ve onunla bir sosyalist arasındaki farka değinir.

Franz Mehring 1900'de *Die Neue Zeit*'taki makalesine koyduğu başlıktan da anlaşılacağı gibi "İbsen'in Büyüklüğü ve Sınırlılığı"nı irdeler.

Lev Troçki Haziran 1901'de *Vostochnoye Obzorniye*'de yayınladığı bir yazıda İbsen' oyunlarına atıflar yapar. [Aynı Troçki, sürgüne gönderildikten sonra 1935 yazından Aralık 1936'ya kadar yaşadığı Norveç'ten ayrılıp eşi Natalya'yla birlikte Meksika'ya giderken petrol tankerinde yazdığı "Alantikte" başlığını taşıyan notlarında ise "Bir Halk Düşmanı"na da değinecektir.]

1901'deki yazısına geri dönecek olursak, İbsen'in oyunlarında kadınlara geniş bir yer ayırdığını, bu nedenle "kadınların şarkıcısı" diye de bilindiğini söyleyen Troçki, yapıtlarındaki kadınların pek çoğunun kendisini bir başkasına adanmış, "evlilik ve annelik görevinin kölesi" olmuş kadınlar olduğunu, oysa o kadın tipinin yüzyılın sonunda kaldığını yazar ve sözlerini şöyle sürdürür. "Geçtiğimiz on yılın gerçekliği yeni bir kadın tipini yaratmış olmasıdır. Bu kadın artık uyanmış kişisel onurluluk bilinci gereği kocasını terkeden Nora'dan ibaret değildir, ondan en az üç misli yukarıda duran, çünkü kadının kurtuluşu için tüm çabasını ortaya koyan kadın vardır artık. Yeni kadın imtiyazlı bir sınıfa mensup değildir ve sadece kadının erkeğe tâbi yaşamayacağı değil, ama onun çok üzerinde, hiç bir insanın hiç bir insana tâbi olmayacağı bir sosyal yaşam biçimini gerçekleştirmek isteyen kadındır.

Bu kadın artık kocası, erkek kardeşi veya oğlu olan değil, kendisiyle eşit silah arkadaşı olan erkeklerle el ele günümüzün en yüce ideallerini hayata geçirmek için mücadele eden kadındır. Ibsen bu kadını tanımamaktadır.”

Troçki'nin bu sözlerindeki iyimserliğe katılmayı çok isterdik. Gelgelelim, (17 yıl sonra gerçekleşen devrimi yöneten ekip içindeki 2 no.lu isim olacak Troçki'nin) bütün yoldaşlarıyla paylaştığı coşku ve iyimserlik –belki de o kadronun mücadele azmini en yüksekte tutan bu heyecan– çok yararlıydı ama, heyecan, coşku, azim, her konuda gerçekçi olmaya yetmiyordu.

Örneğin, bizzat Bolşevik kadrosu içinde kaç tane kadın vardı, veya RSDİP'nin kaç kadın üyesi bulunuyordu, yahut da Petrogard'da ayaklanarak önce Kışlık Saray'ı ele geçiren, sonra da bütün başkente hâkim olan 30.000 işçi, asker, denizci ve köylü arasında kaç kadın emekçi bulunuyordu? Paris Komünü'nde gördüğümüz kadın katılımı, yarım yüzyıl sonra, devrim odağının Doğuya kaydığı koşullarda ve onca devrimci ortam, devrimci durum içinde bile 1917 Şubatında da, Ekiminde de yoktu. Rosa Luxemburg'u, Clara Zetkin'i, Alexandra Kollantai'yı –hadi diyelim ki Krupskaya'yı– (ve Menşevik Vera Zaslulic'i, Inessa Armand'ı) öne çıkarmış olan Marksist harekette başka kaç kadın adı sayılabilir?

Sadece geçen yüzyılın o ilk devrim çağında değil, sonrasında da kaç devrimci kadın öncü yetişti? Ya da Bolşevik'lerin ve devamının Kollontai'ya neler yaptığı bilinmiyor mu? Aradan yüz yıl geçmiştir, hâlâ da insanın insana tâbi olmasına, kişinin kişiye boyun eğmesine son verecek bir devrimci harekette kadınla erkeğin el ele olması gerçekleşmemiş, devrimler her defasında, erkek egemenliğindeki devrimler olmuştur, onlarla kurulan siyasî iktidarlara da tabii ki, erkek egemenliği damgasını vurmuştur.

Tanınmış Marksist kuramcıların Ibsen hakkındaki değerlendirmelerine veya değinmelerine devam edelim.

YAPITIN SINIFSAK ANALİZİ VE BİREYİN BOYUTLARI

Bir ara “Marksizmin Papası” sayılan Karl Kautsky 1903'te *Die Neue Zeit* ta yayınladığı “Aydınlar ve İşçiler” başlıklı yazısında “İntelighentsiyanın duygularına dayanan felsefenin Nietzsche'den sonraki en seçkin sözcüsü Ibsen'dir” der, “Bir Halk Düşmanı”ndaki ülkülü doktorun sosyalist olmadığını yazar.

Ve nihayet Bolşeviklerin ünlü Eğitim Bakanı, kültür adamı Anatol Lunaçarsky'nin Ibsen ve yapıtları üzerine 1934'te *Literaturny Kritik* (Edebiyat Eleştirisi) isimli dergide “Ibsen” başlığıyla yayınlanmış bir değerlendirmesi bulunmaktadır.

Yukarıda andığımız çalışmalarda Ibsen geliştirmekte olan kapitalizm ve büyük burjuvazi karşısında mülksüzleşmekte, mahva sürüklenmekte olan Norveç küçük ve orta burjuvazinin hoşnutsuzluğunun, direncinin ve karamsarlığının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Burada bir anımsatma yapmamız gerekiyor: Bugün küçük burjuva dediğimizde a) genellikle hizmet sektöründe memur, personel, mühendis vb. gibi çalışmakta olan, üretim aracına (mülkiyete) sahip bulunmayan kitleyi, b) Avukat, doktor gibi serbest meslek erbabını, ve c) kentlerdeki küçük üretim aracı sahiplerini, d) kırlarda kendine yetecek kadar toprağı, bağı, bahçesi, bostanı olan keza küçük mülk sahiplerini anlıyoruz.

Oysa 19. yy.ın ikinci yarısındaki Norveç'te hakim sınıf olan, ama gelişen kapitalizm karşısında konumunu yitirme süreci yaşayan “küçük burjuva” zümresinin bugünkü mülkiyetsiz veya küçük mülkiyetli küçük burjuvaziden kısmen farkını görmek doğru olur. O yıllarda adı tam konulmamış veya terim henüz yerleşmemiş olsa da, kapitalizmin anılan gelişmesi tekelleşmedir ve tekelci burjuvazinin ortaya çıkarak, diğer burjuvaları yiyip yutması, kendi icine alıp eritemediklerini de ezip giderek yok etmesidir, mülksüzleştirmesidir. Bu sadece Norveç'e özgü değildir. Nitekim Marksizmin en önemli sloganlarından olan “Mülksüzleştirilenlerin mülksüzleştirilmesi” hedefi ve parolası tüm Avrupa kapitalizminin çözümlenmesinden çıkmıştı.

Marksistlerin Ibsen'e yönelttikleri diğer eleştiri, başkaldırısının ve itirazının hedef-

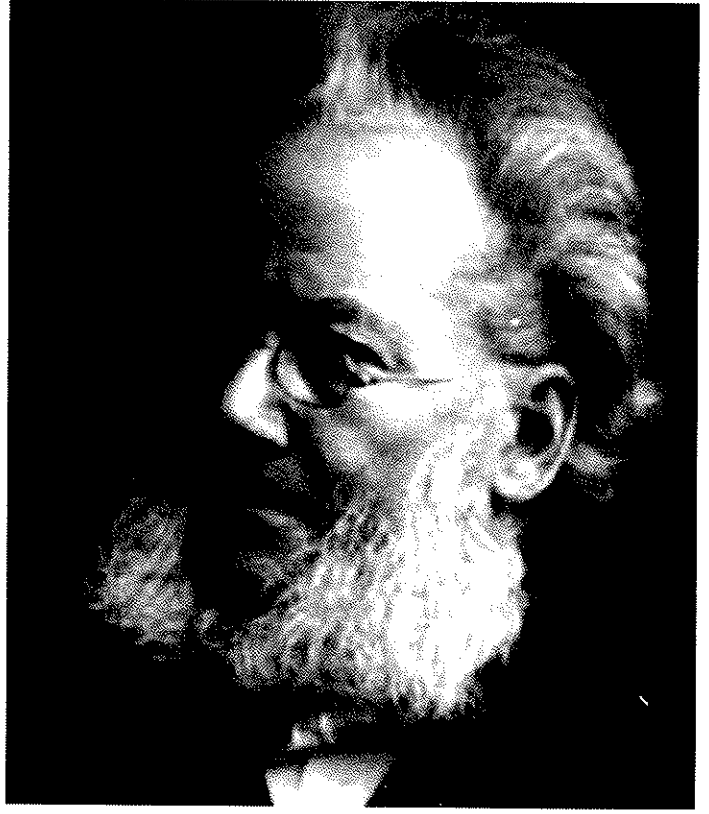
siz olmasıdır. Emma Goldman'ın İbsen'den yaptığı alıntı onun fikri olmakla birlikte yapıtlarına yansıyan yaygın bir tema değildir. Çünkü İbsen, her ne kadar Devleti ortadan kaldıracak bir devrimin yanındayım dese de, politikayla ilgilenmemektedir.

O bir sanatçıdır, yapıtlarının politik bir öz taşıması elbette beklenmez, ama devrimi devleti yok etmek gören bir aydın, yapıtlarında olmasa bile yaşamında politikayla ilgilenmek zorundadır, zira devlet, evlilik (aile) gibi siyaset dışı bir kurum değildir, devlet politikanın ta kendisidir.

Burada adını andığımız Marksistlerin değerlendirmelerindeki vurgu İbsen'in ve yapıtlarının sınıfsal karakteri üzerine. O saptamalar yerden göğe haklı olmakla birlikte, bir yazarın belli başlı özelliklerini açıklamaya yetmemektedir. Örneğin, İbsen'in oyunlarında hedef aldığı kurumların başında gelen evliliği, yazar küçük burjuva evliliğine saldırıyor, diye yorumlarsak, "Peki, proleter evliliği acaba nasıl bir şey, o da riyaya ve iğretiliğe dayanmıyor mu?" ya da "Burjuva (ve tabii küçük burjuva) evliliği erkek egemense, proleter evliliği acaba ne?" diye sormak gerekir.

Ya da insanın kişiliğini ve onun bir parçası olan psikolojisini "içinde yaşadığı toplum-sınıf-ortam ve yakın çevresi belirler" tarzındaki bir doğru fazla bir genelleme olur. İnsanın basite almamamız gereken psikolojik ve psikiyatrik özelliklerini böyle genel kalıplarla açıklamak yeterli olmaz. Şayet insan psikolojisini salt sınıfsallıkla ve içinde bulunduğu ortamla, çevreyle açıklamakla yetinirsek, Freud, Jung ve Adler'den başlayarak koca bir bilim dalının kuramcılarının hakkını ve önemini teslim etmek zorlaşır.

İbsen'in tipolojilerini içinde bulundukları mülksüzleşme sürecindeki küçük burjuvazinin özellikleri belirliyor, dersek, o tiplerin 100-150 yıl sonra bu kadar canlı olmalarını da mı bugünkü küçük burjuvaziye -ve genelinde burjuva toplumuna-bağlayacağız? Evet, o da burjuva toplumdur, bu da burjuva toplumdur dersek,

hâlen gelmiş geçmiş en büyük yazar sayılan Shakespeare'in zamanındaki sınıf çevre ve ortam özellikleri bugün de sürmektedir savında oluruz. Ya da daha geriye gidersek, Antik Yunan tragedyalarının hâlâ en büyük tiyatro yapıtları sayılıp izlenmesi, okunması hangi toplumun ürünüdür? En genelinde "sınıflı toplum" dersek, köleci toplumdaki ilişkilerle burjuva toplumdaki ilişkileri aynı kaba koyarsak, o zaman edebiyatı, tiyatroyu belirleyen sınıfsal alt yapıyı bu denli genelleştirmek yeterince açıklayıcı olmaktan çıkar.

Şu halde, bir sanat yapıtını sınıfsal ölçütlerle değerlendirmek tabii ki elzemdir, ama, sanatta, edebiyatta sınıfsallığı tek etmen almak bizi kaba materyalizme (ve çıkışsız bir determinizme) götürecektir, o yoldan açıkladığımızı sandığımız pek çok şeyi açıklamış olmayız. Diyalektik diye diye, basbayağı skolastiğe düşmüş oluruz.

Eğer sanatı, nesnel insan ilişkilerinin sanatçının öznel prizmasından geçerek estetik düzlemde yeniden üretilmesi olarak kabul edersek, somutta sanat insanın yansımasıdır. İnsan ise hem toplumdur, hem bireydir. Öyle olmakla birlikte -ve öyle olduğu için de- her insan "unique",

“tek”tir. Onu toplumsallık içinde eritmek, ona genellemelerin kaba gözlükleriyle bakmak bize onu tanıtmaz veya yanlış tanıtır.

BİR İBSEN ÇEVİRMENİ: ELEANOR MARX

Bütün bunlardan sonra belirtmeliyiz ki, adı geçen bütün Marksistlerden de önce İbsen'e eğilen ilk Marksist, Eleanor Marx Aveling'dir.

Eleanor Marx, Aralık 1884'te eşiyle birlikte yaşadığı Londra'daki Great Russel Sokağındaki evinden yayıncı Havelock Ellis'e gönderdiği davet mektubunda aynen şöyle diyordu:

“15 Ocak akşamı burada bizim evde *Nora*'yı okuyacağız. İnsanların İbsen'imizi şimdi olduğundan biraz daha fazla anlamaları için bir şeyler yapmam gerektiğini düşünüyorum; deneylerimden biliyorum ki, insanlara bir piyesi okuduğunuz zaman, onu tek başına okumalarından daha etkili oluyor. Bu, özellikle İbsen gibi bir dram yazarı için geçerli. İbsen'i anladığını ve sevdiğini bildiğimiz, veya seveceğinden, anlayacağından, onu başkalarına da tanıtacağından emin olduğumuz kimselerden başkası gelmeyecek. Olive'in geleceğinden az da olsa umutluyum, çünkü gelirse hoşnut kalacağını biliyorum ve gelmesini çok istiyorum. William Morris ile kızı ve “*Nora*” yı dinlemeye değer bulacak bir kaç kişi daha olacak. İkimiz de ayın 15'inde bizde olacağınızı umut ediyoruz. Sevgiler, Eleanor Marx Aveling.”

Flaubert'in ünlü “*Madam Bovary*”sini de İngilizce'ye çevirdiği ve romanı Britanyalı okurlara sevdirdiği bilinen Eleanor Marx daha sonra “Bir Halk Düşmanı”nı İngilizce'ye çevirdi, çevirisi 1887'de İbsen'in eserlerinin İngilizce koleksiyonunun birinci cildinde yer aldı.

* İlgi duyacakların dikkatine:

2006 İbsen'in 100. ölüm yıldönümüne, İrlanda'lı tiyatro yazarı Samuel Beckett'in de 100. Doğum Yıldönümü. Türkiye'de de iki yazarı bir arada anmak üzere bir konferans düzenlenmiştir. “İbsen'den Sonra Beckett”, Uluslararası Ti-

yatro Konferansı A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 3-5 Kasım 2006. Haberleşme adresleri:

Doç. Dr. Beliz Güçbilmez: bal-tan_@_humanity.ankara.edu.tr veya Ms. Jennifer Higginbotham: higginbj_@_english.upenn.edu]higginbj_@_english.upenn.edu]

** Nazım Hikmet'in “Sacco ile Vanzetti” başlığını taşıyan şiirinin ikinci bölümünü sayfa altı notu olarak verelim:

Onların cebinde fırkamızın bileti yoktu/
Onlar, kurtuluşun kapısına varmayı,/

Ferdin cesur hamlelerinde uman/ İki saf ve namuslu çocuğu!/
Ne milyonların rehberiydi onlar,/ Ne de inzibatlı bir devrim ordusunun askeri!/
Devrimin sıra neferiydi onlar,/ Devrimin namuslu neferi./

Yanıyordu kanlarında şavkı İtalya güneşlerinin,/ Koşular temiz esmer alınlarla hayatın sesine/

Dövüştüler yanında dövüşen kardeşlerinin/ Yeni dünyaya düştüler eski zulmun pençesine!/ Yedi yıl ölümün karşısında gülerek durdular

Elektrikli iskemleye/ Kadife bir koltukmuş gibi oturdular

Yürekleri dört bin volta yedi dakika dayandı/ Yandı yürekleri/ Yedi dakika yandı/ Canı değildiler, kurban gittiler bir cina-yete

Kurban gittiler dolarların emrindeki adalete!/ Hayatlarında olmadıysa da kitlelerin rehberi,/ Ölümleriyle şaha kaldırdı kitleleri/ Bu iki ihtilal neferi!/
Kıssadan hisse:

Burjuvazi,/ Katletti içimizden ikisini/ Bu iki ölü ölmeyen ölümsüzdür! / Burjuvazi kavgaya davet etti bizi/ Davetleri kabulümüzdür !/ Biz nasıl bilirsek hep bir ağızdan gülmesini,/ Biliriz öylece yaşamasını ölmesini/ Hepimiz -- Birimiz için,/ Birimiz -- Hepimiz için.

Kıssadan hisse:

Burjuvazi,/ Katletti içimizden ikisini/ Bu iki ölü ölmeyen ölümsüzdür! / Burjuvazi kavgaya davet etti bizi/ Davetleri kabulümüzdür !/ Biz nasıl bilirsek hep bir ağızdan gülmesini,/ Biliriz öylece yaşamasını ölmesini/ Hepimiz -- Birimiz için,/ Birimiz -- Hepimiz için.

Kıssadan hisse:

Burjuvazi,/ Katletti içimizden ikisini/ Bu iki ölü ölmeyen ölümsüzdür! / Burjuvazi kavgaya davet etti bizi/ Davetleri kabulümüzdür !/ Biz nasıl bilirsek hep bir ağızdan gülmesini,/ Biliriz öylece yaşamasını ölmesini/ Hepimiz -- Birimiz için,/ Birimiz -- Hepimiz için.

Kıssadan hisse:

Burjuvazi,/ Katletti içimizden ikisini/ Bu iki ölü ölmeyen ölümsüzdür! / Burjuvazi kavgaya davet etti bizi/ Davetleri kabulümüzdür !/ Biz nasıl bilirsek hep bir ağızdan gülmesini,/ Biliriz öylece yaşamasını ölmesini/ Hepimiz -- Birimiz için,/ Birimiz -- Hepimiz için.

Kıssadan hisse:

Burjuvazi,/ Katletti içimizden ikisini/ Bu iki ölü ölmeyen ölümsüzdür! / Burjuvazi kavgaya davet etti bizi/ Davetleri kabulümüzdür !/ Biz nasıl bilirsek hep bir ağızdan gülmesini,/ Biliriz öylece yaşamasını ölmesini/ Hepimiz -- Birimiz için,/ Birimiz -- Hepimiz için.

Kıssadan hisse:

Burjuvazi,/ Katletti içimizden ikisini/ Bu iki ölü ölmeyen ölümsüzdür! / Burjuvazi kavgaya davet etti bizi/ Davetleri kabulümüzdür !/ Biz nasıl bilirsek hep bir ağızdan gülmesini,/ Biliriz öylece yaşamasını ölmesini/ Hepimiz -- Birimiz için,/ Birimiz -- Hepimiz için.

Kıssadan hisse:

Burjuvazi,/ Katletti içimizden ikisini/ Bu iki ölü ölmeyen ölümsüzdür! / Burjuvazi kavgaya davet etti bizi/ Davetleri kabulümüzdür !/ Biz nasıl bilirsek hep bir ağızdan gülmesini,/ Biliriz öylece yaşamasını ölmesini/ Hepimiz -- Birimiz için,/ Birimiz -- Hepimiz için.

İki Şair, İki Ayı Söylem

Yaşama Hesaplaşmanın Birbirine Benzemeyen İki Yolu

Konur Ertop

*Bir şiirinde dediği gibi,, Can Yücel'in yaşamı en güzel şiiri oldu...
Turgut Uyar daha gencecikken Nurullah Ataç onun
"gönlünde büyük şiirin estiğini" farketmişti*

Can Yücel, şiir yazmaya on yaşında başladığını anlatır. Onda bu eğilimi yaratan ve besleyen ortamla ilgili açıklaması şöyledir:

"Şiire, babamın yardımı çok oldu. Hep şiir çevresindeydim. Babam okur, annem okur... Şiire elverişli bir dünya yaratmıştı babam bana... İngiltere dönüşümde çevreme çok dikkatli baktım. Herkesle beraber olmayı ve dinlenmeyi seçtim. Cahit'le (C. S. Tarancı), Orhan'la (O. V. Kanık)... Dili iyi biliyorsan, şiirin ne olduğunu biliyorsan yazmadan duramazsın."

1946-1950 yıllarının şiirlerini derleyen "Yazma" kitabı böyle bir ortamın ürünüdür. Bu kitabında 1940 kuşağının izlekleri, şiirine uzak değildir. Sıradan insanın günlük yaşamına eğilir, yaşama sevincini konu edinir. Zaman zaman dünyaya gerçeküstücüler gibi baktığı da olur:

'Bu şehrin gecesi bir dişi papağan.'

Diyordum, 'hakki bir demet maydanoz.'

'Demeğe kalmadı, önümden bir çocuk geçti.

Önünde bir çember.

Çemberin içinde bir horoz.

Kendisini tanımlarken,

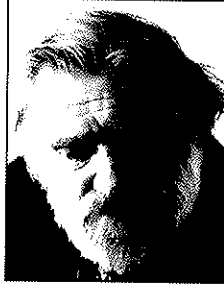
Unutayım bir anda her şeyi,

Nerde oturduğumu,

Bir tuhaf âdem olduğumu Can adında.

der. Sözlüğü "gariplik, hüznün, yalnızlık" gibi kavramlara yabancı değildir.

Ancak başlangıçtan beri insan yaradılışında, insanların birbirleriyle ilişkilerinde gözlediği aksaklıklara taşlamalar da yöneltmiştir. Köy gerçeklerinin öyküye, romana konu edinilmeye

başladığı dönemde o da bir şiirinde orman köylülerinin yaşama güçlüklerini gözler önüne serer. Bir şiirinde bir ineğin söyleyebileceklerini yazıya geçirir. "Bit Pazarında Tarih Dersi" şiiri geçmişi değerlendirmede, o kaynaktan beslenmede toplumun sürüklediği yanlışlığın eleştirisidir.

1940'ların Garip şiiri, kendisi toplumsal eleştiriye geniş yer vererek

1950'lerin ortalarında Oktay Rıfat, İlhan Berk gibi eski ustalar şiirde anlam konusunda yeni yaklaşımlar geliştirirken Turgut Uyar, Cemal Süreya, Edip Cansever, Ece Ayhan gibi şairler Garipçilerin yolundan bütün bütüne ayrılan bir şiirin temsilcisi olmuşlardır. Bu dönemde Can Yücel şiir yayınlamayı sürdürmektedir. Ancak onu gündeme daha çok şiir çevirileri taşımıştır.

Bu dönemde onun çevirilerinden dizeler dilerde dolaşır. Örneğin Sabahattin Eyüboğlu, "Duni Köyünün Kemençecisi" şiirini, halkıyla bütünleşen, halkının sazı-sözü olan sanata bağlılığını anlatırken yineler:

Giy etse kemençem Duni köyünde

Horana varır halk dalgaları gibi.

Her Boydan kitabının kapağında Can Yücel'in, yabancı ozanların şiirlerini "Türkçe söylediği" vurgulanır. Kapakta J. Prevert'in dizeleri okura gülümser:

Eşek, kral ve ben

Sabaha sağ çıkmayacağız.

Eşek açlıktan

Kral iç sıkıntısından

Ben aşk ateşinden

Aylardan Mayıs.

Shakespeare'den Mallarme'ye, Baudelaire'den Lautramont'a uzanan bu şiir yolculuğunda çevirmen de dünya şairleriyle birlikte insan hallerine bıyıkaltından gülümser:

*Çözülür demiş Faust bu kaâinatın sırrı,
Ve bu yüzden çarpılmış Tanrı'nın cezasına;
Demek ki hikmetinden sual olmayan Tanrı
Razı değil milletin okuyup yazmasına.*

(Tanrıyla Milli Eğitim, M.Lubeck)

Şairin 1960 sonrasında toplumsal sorunlara, siyasal olaylara gitgide daha derinden yaklaştığı gözlenir. Ancak şiir dünyasındaki yeri, okuruyla ilişkisi 1970'lerde, ellisine yaklaştığı sıralarda değişiverecektir. Yaşamının bu dönüm noktasıyla ilgili olarak şu açıklamayı yapar:

"İki çeviri yapmıştım. Biri Che Guevara'nın *İnsan ve Sosyalizm*'i, öteki *Gerilla Harbi*. Bu ikincisi üç bölümden oluşuyordu. Guevara'nın Mao'nun ve bir Amerikalı generalin günlüğünden. Amerikan generali contra-gerilla'yı anlatıyor. Dâva dört yıl sürdü. Amerikan generali yüzünden mahkûm olduk."

Can Yücel'in hapisshanede geçirdiği değişim, bu çevrenin şiirine etkisi, kendi açıklamalarına göre şöyle olmuştur:

"Hapishanede aklım başıma geldi (...) Kapa-lı bir yer. Şairlik patlamam orada oldu. Cep-heler açık. Seni bir yere koymuşlar. Seni ko-yanlar var. Yalın bir çelişkinin içinde bir de insanlarla sıkı fıkı bir ilişki var hapishanede. Sade siyasiler değil. Gerçi öbür koğuşlarla ilişkiyi kısıtlamışlardı ama, yine de onları iz-leyebiliyorduk. İşte bu çelişkinin yalınlığı da-ha doğrudan sonuçlar almama yardım etti. Si-yasetti, içkiydi, kendimi dağıtacak olanaklar da yoktu. Bundan dolayı yoğun olarak şiirle başbaşa kaldım. Yoğun olarak şiir yazmaya başladım ve bunu iş hâline getirdim."

Cezaevi serüveni, 12 Mart'ın baskılarını sil-meye çalışan göreceli rahatlama döneminde Af Yasası ile sonra ermiş, o dönemin siyasal-top-lumsal sorunlarını ve cezaevi ortamını konu edinen *Bir Siyasinin Şiirleri* (1974) büyük il-giyle karşılanmıştır. Kitap devrimci, genç, ka-labalık bir okur kesimine seslenebilmiş, bu çevre üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Bu et-kinin nedenleri arasında şunlar sayılabilir:

Eserde, cezaevi yaşamından canlı görüntüler, etkileyici yaşam parçaları yer almaktadır. Örneğin, geceleyin elektrik kesilmesi sırasında hayale dalmış tutuklu, ışıklar birden geldiği sırada şu beklenmedik izlenimi yaşamıştır:

*Tam ben de eve doğru açılıyordum
Şırdatmadan hiç kürekleri
Yanmaz mı o tepemdeki yüz mumluk ışık!
Bir kürek mahkûmunu Boğaz'da sandal
sefasına,*

*Haklılar, bırakmazlar tabii ama...
Ya'u ne güzel şeymiş meğer karanlık!*

Cezaevin yöneticileri, görevliler eleştirilmek-te, bunların insanlık dışı davranışları sergilen-mektedir:

*... ta 1945 senesinden beri
Cezaevi müdürü olarak,
Biz kader kurbanı evlatlarını ıslah edeceğim
derken,
Kendini ıslah etmeye hiç vakit bulamamıştı
zavallı...*

*Gardiyandı başımıza kurt gibi bir gardiyan...
Başı belaya girdi bir esrar dalgasından.
Kuzu kuzu volta atıyor şimdi avluda.
Sine-i millete döndü Ramazan*

Cezaevinde ne gibi baskılar uygulandığı türlü örneklerle gösterilmektedir:

*Ama ben de bir insan olarak, dilediğimi
düşünmekte ve yazmakta hüürüm,
diye ısrar ediyorum.
Sen insan filan değilsin! diye kükrüyor.
Mahkûmsun sen, mahkûm!..
Ezerim, felcederim seni, hele bi daha böyle
münasebetsizlikler yazmayı dene!..*

Şairin çevresine tanıklık ederken kendi yaşadığı baskıyı, gördüğü işkenceyi anlatan şiirleri de az değildir:

*Parmaklarını görüyorum yattığım yerden,
Copun sapına dolanan yağlı parmaklarını...
Kollarını görüyorum -bir alay akbaba
kanadı-*

*Kimi inip kimi kalkıyor...
Göremiyorum gagalanan tabanlarını.
Parçalanmış bir çift tavşana dönmüş
olmalı..."*

*Yazdığım da en ufak bir yalan var mı?
diyorum.*

*Farketmez! diye celalleniyor. Benim
cezaevinde böyle şeyler yazmak
kesinlike yasak!..*

*Ama ben de bir insan olarak, dilediğimi
düşünmekte ve yazmakta hüürüm,
diye ısrar ediyorum.*

*Sen insan falan değilsin! diye kükrüyor.
mahkûmsun sen mahkûm!..*

Mahkûm şairin yaşadıklarından, kendi ço-çuğundan, kendi babasından söz ettiği şiirlerde

içtenlik, duyarlık yansır:

(Şairin, elleri kelepçeli, otobüs yolculuğunda Adana cezaevine götürüldüğü gecenin bir izlenimi)

*Bi sen eksiktin ayışığı
Gümüş bir tüy dikmek için manzaraya!*

*Sen ki çiçekleri toplamayan Güzelim,
Çiçekleri sulayan çocuk
Ve ben ki buruk ve kavruk
Bir ihtiyar adamım artık,
Öyle güzeldim ki senle, çiçeklerden çok...*

*Ben ki müebbet muhabbete mahkûmum,
Çocuklardan haber değil,
Çocukları güneş kokan enselerinden koklaya
koklaya öpüp ısırarak istiyorum.*

Hayatta ben en çok babamı sevdim.

12 Mart döneminden cezaevlerini dolduran siyasal suçlular büyük sayılara ulaşmıştı. Özgürlüklerinden yoksun kalan, ağır işkenceler, insalık dışı uygulamalar yaşayan bu insanlar, onların dâva arkadaşları, yakınları Can Yücel'in şiirlerinde, çok iyi tanıdıkları acılı dünyanın doğru, etkileyici bir biçimde anlatıldığını gördüler. Yapıtta eylemci gençlerle, idam mahkûmlarıyla ilgili anlatımlar, üstü örtülü göndermeler bu geniş okur kesiminin yakın ilgisiyle karşılandı.

Örneğin eski Romalıların Akdeniz için kullandığı "Mare Nostrum (Bizim Deniz)" nitelemesi Deniz Gezmiş'ten söz ediliyordu:

*En uzun koşuysa elbet Türkiye'de devrim,
O, onun en güzel yüz metresini koştı
En sekmez lüverin namlusundan
fırlayarak....*

*Canların gözleri yaşta,
Aklı idamlık yoldaşa,
Yeşil ölümle dalaşa
Sabahleyin saat beşte.*

Ve şuncağızlar Sinan'ın papatyaları işte.

Şiirlerin bu ortamda gördüğü yaygın ilginin nedenleri arasında şunlar da yer almaktadır:

Cezaevi duvarları ardından konuşan devrimci şair, halkın gücüne inancını dile getirmiştir:

*... ne varsa halklar tarafından yaratılmış,
yani halkedilmiş,
Ve ne getirdiysek Dağın kafından aşk, dil, bilim,
çağdaş teknik ve uğraş,
Hepsi de kan, döl ve ter dökerek hakedilmiş
mucizelerdir...*

Şair!.. Sen hayatında, şiirin öfke olduğunu düşündün mü hiç? Şiirin ne olduğu soru edilirken kırk türlü yanıt verilmiş, belki de bunların büyük yüzdesi cük düşmüş olmasına karşın, ben şunu savlayacağım: Şiir bir öfkedir! Öfke, yürütüldüğü an, aslında bir gerilladır (ve gerilla da tek başına yapılmıştır ve şiir dediğimiz tek başına yürütülmüş bir öfke, bir gerilladır). Garibaldi gibi yere serilip, yerden kalkılır. Sinan gibi yere düşer. İsa'ya benzer deniz gibi. Göge ağar. Şiir bir büyük kaldıraçtır... Daha doğrusu bir kriket... Kendi elinlen, daha doğrusu kendi zekerinnen kendi kendini kaldırır. Göge doğru değil, yine bu memleketin toprağına. Çünkü bütün şairler eski bir tabirle gaip olurlar. Ama kaybolmazlar kendi topraklarında. Yaşasın toprak."

Can Yücel

Geleceğe inançla, umutla bakmaktadır:

*Bugün bu anıt-kuburda kokuşsam da yarın
Çiçek Dağları'nda seyrirtecek seyrim,
Değil mi ki burnumda tüten toprak
kokusudur devrim!*

Dışarıdaki hareket dolu, kaynaşmalı, yeniliklere açık, umut verici yaşamla bağlarını, en kötü koşullarda bile hiç koparmaz:

Biz tecritteyken bile civcivindeydik yaşamın.

Baskıcı yönetime, 12 Mart rejimine, taşı gedğine koyarak karşı çıkmaktan geri durmaz:

*Belki de baskın korkusuyla, vefasız,
akıntıya atılan*

*Kitaplar var ya, onlardan
Öğrenmiş Marx'ı gümüş balıklara
Ve belki de onun için o kadar,
O kadar aydınlık ortalık...*

*Denize dökünce Marx'ı, Engels'i,
Kitaplardan geçti balıklara da
Diyalektik Materyalizm illeti..
Ne mucize, ne ağ, ne tırata,
Yutmuyorlar artık!*

*Yılmaz Güney'in filminden kapıp getirdiler
Siyasî Koğuşa Garip Güzel'i.
Hayvanına 'deh' diyeceğine hükümet 'çüş'
demiş...*

Yarı aydınları kıyasıya eleştirir:

... bir eksiği vardı, ama ne?..
Kokusu yoktu, kokusu!
Toprağı yoktu,
Yaprağı yoktu,
Bi işe yaradığı yoktu!
Mübarek, yarı karanlık bir hapisane
avlusuna yağan
Tam bir yarı-aydın yağmuruydu.

Toplumcu hareketin aksak yanlarının altını çizer:

Sol'un haliyse malum,
Şeytan aldatmak üzre.

Şair düşüncelerinde, eyleminde haklı olmanın inancını taşır:

Her gece, sanırım, onbir buçuğa doğru
Bir uçak geçiyor üstümüzden.
Yolcu uçağı anlaşılan...
Beni bir Ortaçağ yaşamına mahkûm edenler
anlamıyorlar ki,
Ben her gece, sanırım, onbir buçuğa doğru
Bi kez daha anlıyorum ki,
Haklıyım.

Şiirin işlevini devrimci anlayışla belirlemiştir:

Bu her gece uykusunda bağırıp çağıran,
ağlayan, gülen, konuşan, isyan,
eden, yalvaran, küfreden, diş
gıcırdatan Adem babalar arasında,
Bu damsız damda,
Bu havvasız havada
'Saf şair' olamıyor adam,
Sökmüyor sırf şiirsel yorum.

.....
Devrimcilik gibi şairlik de
İnen darbeyi duyabilmektedir.
Kaslarının liflerinde,
İster copların darbesi olsun,
İster bilincin...
Gelerek, bin bir işkenceden
— insanlık gibi tıpkı —
Çılgınlarla türeyen Devrimci Şiir
Giderek, sömürüye ve zulme
Karşı akımdır Sevincin...

Can Yücel'in şiirlerini geniş kitlelere ulaştıran önemli bir yanı dili ve anlatımıdır. Dil devrimine bakışında toplum ve sanat anlayışları onunla birleşen arkadaşlarından ayrıldığı yanlar vardır:

"Goethe der ya: Dil orman gibidir. Ağaçlar çürür, orman kalır. Bizde ağaçları kesmeye kalktılar. Biz de katıldık buna. Hâlâ kahroluyorum. Yanlıştı. Sadeleştirme meselesi, o bütün-

lüğün içinde sözcükleri, tümceleri nereye oturttuğunun hesabını verme meselesidir. Türkiye kendi içinde bünye hâlinde geliyor. Kötü yanı, bu bünye çok milliyetçi, çok islamiyetçi bir gidişti. Biz akıllıca sentaksı kurabilirsek 'dur' noktasını buluruz."

Şair konuşma dilinin canlı sözdizimini yakalamıştır. Sözcükler sıradan insanın ağzından dökülüverdiği izlenimini uyandırarak sıralanır. Geleneksel halk gülmeceğini besleyen ayıp sözleri uluorta kullanmaktan kaçınmaz. Bunlar onun dizelerinde babacan öfkeli insanın homurdana homurdana söylediklerini anımsatır, hoş a gider:

Bu küfür küfür değil, bu küflü rüzgâr,
Bu silsilesini s.ktiğimin (Bu tür sözcükleri apaçık
yazmıştır) koridorlarına
Demirli dosyalar gibi sıralanmış kapılardan
Ayaklarının dibine kadar sokularak
Ve sezdirmeden üflüye üflüye
Parmaklarının uçlarını kemiren fare
Ne bilir, ne anlar ki çocuklardan haber vere!

—
Ama kader diye bir b.k varsa eğer,
Keder değil elbet benim kaderim.

—
S.çmışım ben böyle 1930 modeli ranzayla
çıkılan İstanbul seyahatinin içine!

Bir Siyasinin Şiirleri'nden sonraki çeyrek yüzyıl boyunca Can Yücel üretkenliğini sürdürdü. 1970'lerde tutturduğu çizgiden ayrılma, yenileşme, değişme gereğini duymadı. Okurunun yanı başında, insanlık değerlerine sahip çıkan, hak, özgürlük, eşitlik için sözünü sakınmadan savaşım veren bir şair kimliği sergiledi. Toplumsal eleştirinin yanı sıra doğa ve sevgi izlekleri şiirine doyumlamaz tatlar kattı. Ölüm son dönem şiirlerinin yaygın izlediği. Yaşamını noktalayacak ağır hastalığı da bir halk bilgisi gibi gülümsemeyle karşılamayı başardı:

Ölüm bu ara çok oldun sen
Ortalığı kırıp geçirdin
Dostlara taktın, gençlere taktın kancayı...
Kendim için söylemiyorum, yanlış anlama,
bak!

Nasıl olsa benim miadım doldu,
Ama sen de b.kunu çıkardın işin!
Bir süre ara ver bu işgüzarlığa!
Tek dur biraz!
Ne dersin tam maaşla emekliliğe? İşsizlik
sigortası da veririm istersen...

Bir şiirinde dediği gibi, Can Yücel'in yaşamı, en güzel şiiri olmuştu!..

Yaşadığımız Dünyaya Acı Bir Eleştiri Daha

Turgut Uyar, Can Yücel'den bir yaş küçüktü. İlk kitabı *Arz-ı Hal* de, Can Yücel'in ilk kitabı *Yazma*'dan bir yıl önce, 1949'da yayınlandı.

Ataç 22 yaşındaki Turgut Uyar'ın *Arz-ı Hal* şiirini pek beğenmiş, genç ozanın başkalarına uymayıp kendi yolunu aradığını farketmişti.

Arz-ı hal'deki şiirler, Anadolu insanının iç dünyasını doğa ve toplumla ilişkisini gözden kaçırmadan canlandırır:

*Bektaş mayısböceği kadar yalnızdı
Esaretinde hürriyetinde sevdasında
Üç yaşında da yalnızdı, on beşte de,
seksende de,
Yağmurların altında, bulakların kenarında.
Türkülerinde, koşmasında, şarkısında,
Tamamda da noksanda da,
Papatya gibi yalnızdı, kuşyemi gibi
yalnızdı.*

Ataç, *Arz-ı hal*'i 3 yıl arayla izleyen *Türkiyem* kitabı için yazdığı yazıda, genç şairin artık kendi kişiliğini yakaladığını onaylıyordu. Gönülünde büyük şiirin esmeye başladığını görmüştü. Onu iyi bir ozan saydığını, zarını onun için attığını anlatıyordu. O şiirler kimi yönleriyle belki biraz C. A. Kansı'yu, daha az da C. Külebi'yi anımsatır. Ataç'ın bu başlangıç adımlarından bu kadar önemli sonuçlar çıkarabilmesi, genç bir ozanın yapısıyla böylesine yakından ilgilenmesi sağlam şiir bilgisinin ve işlenmiş beğenisinin sonucudur. Çünkü Uyar'a şiirimizde asıl özgün yerini kazandıran şiirleri, örneğin "Geyikli Gece" o tarihten hiç değilse 3-4 yıl sonra yazılacaktı.

1955 yılının başında yayınlanan bu şaşırtıcı şiir doğaya ve insana yeni bir bakıştı. "Her şeyin naylondan olduğu" yapmacık ilişkilerle dolu bir çağda uygarlığın insanı nasıl yalnızlığa ittiğini, umarsız kıldığını anlatıyordu. İnsan, aşkı ve umudu yeniden el değmemiş doğada ve yabanıl tarihinde yakalamaya çalışıyordu.

*Güneşin asfalt sonlarında batmasıyla ağırdan
Hepimizi vakitten kurtaracak
Bir yandan toprağa sürdük
Bir yandan kaybolduk
Gladatörlerden ve dişlilerden
Gizleyerek yahut döğüşerek
Geyikli geceyi kurtardık*

Turgut Uyar'ın bu şiiri ve bunu izleyen başka ürünleri "İkinci Yeni" akımının temel direklerinden birini oluşturdu. Ancak Uyar o hareketin içinde de arkadaşlarından bütünüyle ayrı ve özgün ürünler verdi. Modaya ayak uydurmadı. Dünyayı kendi algıladığı biçimde anlattı. Günümüz insanına yönelmiş baskılara başkaldırdı. Özgür insanın bütün insan hallerini bu arada elbet

SONSUZ VE ÖBÜRÜ

en değerli vaktinizi bana ayırdınız
sağolunuz efendim
gökyüzünün sonsuz olduğunu bana
öğrettiniz öğrendim
yeryüzünün sonsuz olduğunu
öğrettiniz öğrendim
hayatın sonsuz olduğunu öğrettiniz
öğrendim
zamanın boyutlarının sonsuzluğunu
ve havanın bazan kuşa döndüğünü
öğrettiniz öğrendim efendim
ama sonsuuz olmayan şeyleri
öğretmediniz efendim
baskının zulmün kıyımın açlığını
bir yerlere kısıtılıp kalmanın
susturulmanın
aşk mutluluğunun ve eski hesapların
aritmetiğinin bile
bunları bulmayı bana bıraktınız size
teşekkür ederim

TURGUT UYAR

aşkı da özgürce yaşaması yolunda özlemlerini dile getirdi. Kent yaşamının kısırdığı umarsız insanı anlatırken onun cinselliğe sığınışını gösterdi:

*Bir biz ikimiz varız güzel öbürleri hep çirkin
Birde bu terli karanlık
Sonra bir şey daha var mutlak ama adını
bilmiyorum
Nerden başlasam sonunda o ışıklarla
karşılaşıyorum
Yarı çıplak utanmaz bir kadın resmini
aydınlatıyor
Akşam olur ya bir türlü inanamıyorum
Oturmuşlar iri yapılı adamlar esrar çekiyorlar
Daha bir aydınlık olsun diye içtikleri su
Sarı topraktan testileri güneşte pişiriyorlar
Bir korkuyorum yalnız kalmaktan bir
korkuyorum*

Gündüzleri delice çalışıyorum

Geceleri kadınlarla yatıyorum

Ataç, Turgut Uyar'ın daha gencecikken "gönülünde büyük şiirin estiğini" farketmiştir. *Dünyanın En Güzel Arabistanı* tam da bu yönde arayışların ürünüdür. Onun şiiri öyküden büyük ölçüde beslenir. "Akçaburgazlı Yekta" tam bir öykü kişisidir. Onun yaşamı Kutsal Kitap'ta anlatılan öykülere benzetilir. Nitekim birbirine eklenen anlatının bölümleri de "mezmur" diye adlandırılır. Kimi şiirlerde, eski Yunan tiyatrosunda olduğu gibi anlatının ayrıntılarını, olup bitenlerin değerlendirilmesini "koro"dan dinleriz:

Terliksiz kadınlar korosu:

*Yaşamanın bu türlüünü en güzel belledik.
Çıplak topuklarımız üşümüş ya aldirmayın
Bir ayna verin saçlarımıza bakalım,
Çocuklarımızı kurdelelerle süsleyelim,
Pembe yanaklarını kokulu sabunlarla ovalım,
Oramı öp oramı biraz daha sevmeliyim artık
Gel birlikte aradığımız şeyleri bulalım.*

Şairin sonraki yıllarda kaleme aldığı "Baharat Yolu", Doğu ülkelerinin yazgısını tartışır; "Salihat-ı Nisvan'dan Saffet Hanımefendi"yle ilgili şiir, Yüzyılımızın başlarında Osmanlı toplumuna çağrışımlarla yüklü bir göndermedir.

Yapı bakımından Turgut Uyar şiiri hazır kalıplarla yetinmemiş, sürekli arayış, gelişim içinde olmuştur. Bu şiir çok katmanlıdır. Olay, konuşma, bilinçaltı serüveni birbirini tamamlar. Beslendiği kaynaklar arasında tarih, Kutsal kitap, anılar, taşra yaşamı, gözlem önemli yer tutar.

Divan kitabı, divan şiiri kaynağıyla birlikte halk şiirinde ve türküllerdeki geleneksel yapının çağdaş içerikle birleştirilmesini dener.

*hüseyin de öldü ölür hasan da öldü ölür
ölen ve dirilen o bitmez insana gel*

derken, Alevi-Bektaşî şiirinin derin insan sevgisini yansıtır. Bu eserinde şairin,

O eski havayı aldım kendimce tazeledim

demesi boşuna değildir.

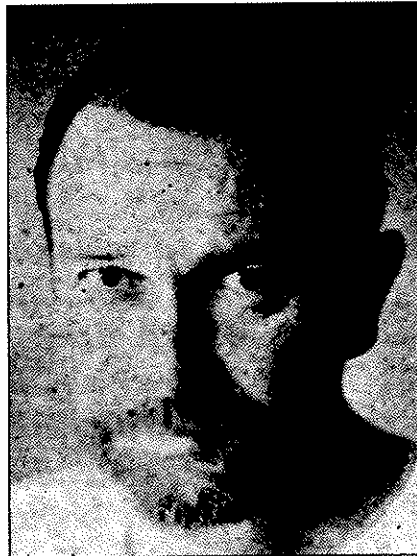
Uyar'ın şiiri çağın tedirgin insanının tepkilerini, aramışlarını dile getirir. Şu sözler onundur:

"Ben hep sıkıntılıyım. Yani bir adamın canı sıkılır, o, benim. Çünkü bana en yaraşan durum sıkıntılı olmak."

Ve ekler:

"Ne söylenmişse ve ne söylenmemişse, ne yapılmışsa ve ne yapılmamışsa, ne düzeltilmişse ve ne düzeltilmemişse ondan sıkılan biri. Belki, söylenmemişsin, yapılmamışsin ve düzeltilmemişsin telaşı içinde biraz. O kadar. Ve sıkıntılı. Ve sıkıntılı." Ancak bu sözlerin sahibi, insanın sorunları, yazgısı kadar toplumun sorunlarıyla da içiçedir. 12 Mart döneminin baskılarını, daha kanayan yaralar taptaze iken apaçık ortaya koyanlardandır. Anlattığı artık öykü değil, bütün acılığıyla gerçektir:

O kapkaranlık dönemde bir Nevşehirli Ali'nin, bir Seyfettin'in, bir Arifin "dışarda", Almanya'daki yazgılarına tanıklık eder. Peki ya Türkiye'de, içerdekiler?..

*ha, Süleyman'ı sorduysanız, o içerdedir,
türkiye'de,
Muzaffer'i sorduysanız, o da içerdedir,
türkiye'de,
Hasan da içerdedir, türkiye'dedir. Mümtaz
da türkiye'de
Behice de öyle ülseri depreştiği zaman...*

Böyle dönemin çilesini çekmiş ilerici aydınlar sıralanırken tanıdığımız adlar çevresinde acıları dile getiren bu döküm, acı bir yergiyle noktalanacaktır:

mahir'i sorarsanız, dışardadır, türkiye'de.

"Cahil Beşir'e", halk şiirinden beslenen umut dolu bir bilgelik ürünü, dili ve anlatımıyla bir dil/ses şölenidir:

yazın kışın, pazarlarda cumalarda aklım karışır

*artık bildim Beşir bize ağlamamak yaraşır
bana ağlamamak yaraşır*

bize ağlamamak

Kütahya'dan çini aldım

her yanı yeşil

beşir, beşir, bir gün olur

her şey değişir

ay gelir ortalarda

her şey değişir

Turgut Uyar'ın *Bir Şiirden* adını verdiği inceleme kitabında yeniliğin temsilcisi şiir ustalarından seçtiği birer örnekle o şiirleri çözümleyip değerlendiren incelemeler yer almaktadır. Bu yapıtında gelişmenin koşulları, büyük şiirin özellikleri üzerinde durur:

"Şiir üstüne bütün çözümlemeler, bütün kurallar hep ama hep ortalama şairler için. Zaten bir bakarsınız, şiir üstüne konuştuklarımızı, bütün sorunları, büyük, iyi şairlerin şiirleri değil mi getiren? (...)

Bir gün gene bir büyük şairden, bugün usumuza bile gelmeyen şeyler öğrenivereceğiz. Birtakım yeni şeylere şaşkınlıkla bakacağız onda. Birtakım yeni yönelmeler, yeni kurallar, şiir üstüne bütün bildiklerimizi yenileyiverecek? Başlayacağız onları konuşmaya. Onları açıklamak için yeni çabalarla girişeceğiz artık. Bir yeni kuşak bu konuşmalarla, bu çabalarla büyüyecek.

Herkes bu sorunları konuşadursun, o sıralarda, yeni bir büyük şair bütün bu çabalara, uzaktan gülümsemekte olacak mutlak."

Turgut Uyar söz konusu kita-

bında şiir tarihimizin büyük ustalarının yanı sıra kendi yakın çevresinden örneğin Metin Eloğlu'na yer verir; bir de yalnızca birkaç şiiri yayınlanmış Cemal Kırca'ya!

"Ağıtlar Toplamı" şiirinde ise yakın çevresini Cemal (Süreya), Edip (Cansever), Naci (Fethi Naci), Tomris (Uyar) oluşturur. Bu şiirin "Kendime Ağıt" bölümü, şairin otoportresidir:

Ölümüm bir kandil olacak
Akşamlar, akşamlar, akşamlar olacak

Sevmenin en güzel yaşlılığı, ölümün.
Yaşaman gibi sakın, sessiz, kendiliğinden

Umman öyle ister, kavga öyle ister
Biz varız diye her şey bir şey ister
seviyorsak bir gün bütün balıkları
tutulmuş balıkları, tutulmamış balıkları
— bir ince sızı damıtır gibi denizden
kayıklardan, kayalardan ve denizden —
Biz ki bir sahipsiz hatırayız
Topraktan, iç savaştan ve bendenizden.

Geyikli gece

Halbuki korkulacak hiç bir şey yoktu ortalıkta
Herşey naylondandı o kadar
Ve ölünce beş on bin birden ölüyorduk güneşe karşı
Ama geyikli geceyi bulmadan önce
Hepimiz çocuklar gibi korkuyorduk

Geyikli geceyi hep bilmelisiniz
Yeşil ve yabanî uzak ormanlarda
Güneşin asfalt sonlarında batmasıyla ağırdan
Hepimizi vakitten kurtaracak

Bir yandan toprağı sürdük
Bir yandan kaybolduk
Gladyatörlerden ve dişilerden
Ve büyük şehirlerden
Gizleyerek yahut döğüşerek
Geyikli geceyi kurtardık

Evet kimsesizdik ama umudumuz vardı
Üç ev görsek bir şehir sanıyorduk
Üç güvercin görsek Meksika geliyordu aklımıza
Caddelerde gezmekten hoşlanıyorduk akşamları
Kadınların kocalarını aramasını seviyorduk
Sonra şarap içiyorduk kırmızı yahut beyaz
Bilir bilmez geyikli gece yüzünden

"Geyikli gecenin arkası ağaç
Ayağının suya değdiği yerde bir gökyüzü
Çatal boynuzlarında soğuk ayışığı"

İster istemez aşkları hatırlatır
Eskiden güzel kadınlar ve aşklar olmuş
Şimdi de var biliyorum
Bir seviyorum düşündükçe bilseniz
Dağlarda geyikli gecelerin en güzeli

Hiç bir şey umurumda değil diyorum
Aştan ve umuttan başka
Bir anda üç kadeh ve üç yeni şarkı
Belleğimde tüylü tüylü geyikli gece duruyor

Biliyorum gemiler götüremez
Neonlar ve teoriler ısıtamaz yanını yöresini
Örneğin Manastır'da oturur içerdik iki kişi
Ya da yatakta sevişirdik bir kadın bir erkek
Öpüşlerimiz git gide ısındı
Koltuk altlarımız git gide tatlı gelirdi
Geyikli gecenin karanlığında

Aldatıldığımız önemli değildi yoksa
Herkesin unuttuğunu biz hatırlamasak

Gümüş semavenleri ve eski şeyleri
Salt yadsımak için sevmiyorduk
Kötüyü de ondan mı diyeceksiniz
Ne iyiydik ne kötüyüydük
Durumumuz başta ve sonda ayrı ayrıysa
Başta ve sonda ayrı olduğumuzdandı

Ama ne varsa geyikli gecede idi
Bir bilseniz avuçlarınız terlerdi heyecandan
Bir bakıyorduk akşam oluyordu kaldırımlarda
Kesme avizelerde ve çıplak kadın omuzlarında
Büyük otellerin önünde garipsiyorduk
Çaresizliğimiz böylesine kolaydı işte
Hüzünümüzü büyük şeylerden sanırsanız yanılsınız
Örneğin üç bardak şarap içsek kurtulurduk
Yahut bi adam bıçaklasak
Yahut sokaklara tükürsek
Ama en iyisi çeker giderdik
Gider geyikli gecede uyurduk

"Geyiğin gözleri pırl pırl gecede
İmdat ateşleri gibi ürkek telaşlı
Sultan hançerleri gibi ay ışığında
Bir yanında üst üste üst üste kayalar
Öbür yanında ben"

Ama siz zavallısınız
Ben de zavallıyım
Eskimiş şeylerle avunamıyoruz
Domino taşları ve soğuk ikindiler
Çiçekli elbiseleriyle yabancı kalabalık
Gölgemiz tortop ayak ucumuzda
Sevinsek de sonunu biliyoruz
Borçları kefilleri ve bonoları unutuyorum
İkramiyeler bensiz çekiliyor dünyada
Daha ilk oturumda suçsuz çıkıyorum
Oturup esmer bir kadını kendim için yıkıyorum
İyice kurulamıyorum saçlarını
Bir bardak şarabı kendim için içiyorum

"Halbuki geyikli gece ortamında
Keskin mavi ve hışırtili
Geyikli geceye geçiyorum"

Uzanıp kendi yanaklarımdan öpüyorum
Turgut Uyar

**Kılı kırk yaran bir bilim adamı
kabına sığmaz devrimci**

Sungurbey

*Kimi insanlar yüreklerinde bir ışıkla doğar,
siz de onlardansınız.”— F. H. Dağlarca.*

Fazıl Hüsnü Dağlarca, geçenlerde yitirdiğimiz Prof. Dr. İsmet Sungur Bey'e böyle demiş.

O sıralarda Prof. Sungurbey, *Hayvan Hakları, Bir İnsanlık Kitabı* adını taşıyan dev yapıtının ikinci baskısını hazırlıyordu. Kitabın kapağında en üstte şöyle yazılıdır: “Öldürttüğümüz hayvan dostlarımız, biz insanları bağışlayınız!” Benzerini ancak “Güneş İlahisi”ni yazan Assisi’li San Francesco’nun söylemiş olabileceği bir söz.

Dağlarca bu sıradışı bilim adamını eski Türk Dil Kurumu’nda yönetim kurulu üyesi olarak birlikte çalıştıkları yıllardan tanıyordu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anabilim Dalı Başkanı Sungurbey, hukuk dilinin Türkçeleşmesine büyük emek vermiştir.

Hocası Hıfzı Veldet Velidedeoğlu gibi o da Türkiye’de bilimin ancak Türkçe terimler kullanılırsa derinleşeceğini, yaygınlaşacağını düşünüyordu. Hukuk terimlerinin Türkçeleşmesi yalnız bilimin derinleşmesi, gelişmesi için değil, geniş yurtdaşlar topluluğunun hukuk ilkelerini tanıması, hukuk kurallarından yararlanması için de zorunluydu. Oysa en yeni yasalarımızda bile, Osmanlı yasalarından sürüp gelmiş Osmanlıca terimler alabildiğine kullanılmıştı. Sungurbey çağdışı kalmış bu yabancı sözcükleri hukuk dilinden silip süpüren, yerlerine iyi seçilmiş, en uygun biçimde türetilmiş Türkçelerini yerleştirenlerin başında gelir.

Sahip olduğu hukuk düşüncesi, ona meslekdaşları arasında seçkin bir yer kazandırmıştı. İlhan Selçuk onun Üniversitede nasıl bir yıldız gibi parladığını anlatmıştır. Hukuk mantığı çok güçlüydü. İsviçre Yurtdaşlık Yasası’ndan çevrilip geliştirilen Türk Yurtdaşlık Yasası’nın zamanla kendini gösteren sorunlarını geniş bilgisiyle çözmüş, yorumlamış, hukuk araştırmalarına katkıda bulunmuştur. *Medenî Hukuk Eleştirileri* kitabındaki incelemeleri, meslekdaşlarıyla tartışmaları onun ne zengin bir bilgi birikimi olduğunu, kılı kırk yaran bilim adamı kimliğini, eleştirci zekasının olağanüstü parlaklığını gösterir.

Kabına sığmaz devrimci kimliği ise dil devrimi dışında çağdaş yaşamın bütün alanlarını kapsar.

Cumhuriyet aydınlanmasına hep bağlı kalmıştır. Bu aydınlığın yayılmasına çalışmıştır. Öğrenci istemlerini Üniversite Senatosu’nda savunmuş, 1970’lerin siyasal, toplumsal olaylarında demokratik, devrimci harekete bağlı olmuştur.

Devrimci İsmet Sungurbey geçmişe, geleneğe de sahip çıkmıştır. Hocası Ebülula Mardin’in ilk cildini yayınladığı *Huzur Dersleri* kitabının sonraki iki cildini uzun emek vererek yayınlayan, Sungurbey’dir.

Bu büyük eserin konusu olan dersler, her yıl Ramazan ayında dönemin en ünlü bilginlerince padişahın önünde gerçekleştirilirdi. Bu derslerde Kur’an âyetleri açıklanıp yorumlanır, sorular yanıtlanır, sorunlar tartışılırdı. *Huzur Dersleri*’ni yayına hazırlayan Sungurbey eski fıkıh, kelim bilgilerinin yaşamlarını, eserlerini geniş ayrıntılarıyla günışığına çıkarmıştır.

Kültürümüzün kaynaklarına yönelik önemli bir çalışması da “Smavna Kadısıoğlu Şeyh Bedrettin”le ilgilidir.

Nazım Hikmet’in ünlü destanına konu olan Bedrettin’i, “Coşkun bir mutasavvıf, engin bir hukuk üstadı, sosyal mücadeleler tarihinin sayılı olaylarından birinde töre beyliğe (dere beyliği) ve taassuba karşı savaşıyor ve ülküsü uğrunda Sokrates kadar muhteşem bir savunmadan sonra Serez Çarşısında çıplak asılarak can veren bir kahramandır,” diye tanımlar.

Onun yaşamını, düşüncesini, eylemini belgelerle ortaya çıkarıp tartışan Sungurbey, Şeyh Bedrettin’in torunu Hafız Halil’in manzum manâkıbının yayınına da Abdülbaki Gölpınarlı ile birlikte gerçekleştirmiştir. Bu eserin ışığında Bedrettinle ilgili ayrıntılı bilgiler ortaya konulmuş, bir çok yanlış söylen-ti düzeltilmiştir.

Prof. Dr. İsmet Sungurbey hukukçu, devrimci, eski kültürümüze sahip çıkan aydın kimliği ile, çevresine her zaman neşe saçan nüktedan, hoş mizacıyla, hayvan hakları için verdiği savaşımla ve eserleriyle bilinçlerde ve yüreklerde yaşayacaktır. — K.E.

Muzaffer Buyrukçu

Orhan Duru ———

Ölümler olduğu yerde kalmıyor. Ertesi gün ve ölümü izleyen öbür günlerin üzerine ayrıntılar biniyor

Seçkin ve özgün bir yazarımızı yitirdik. Yitirdiklerimiz çoğalıyor birbiri ardından. Ne olacak bu durum? Bu yitiriler ve kayıplar, hem hepimizi üzüyor, hem de yeni bilgiler edinme zorunluluğu getiriyor bize.

Bir gün belirsiz bir saatte telefon çalıyor. Zaten hep telefonlar çalar belirsiz bir saatte. Bir ses çok sevdiğim bir kişinin, daha doğrusu dostum olan bir arkadaşımın yitirildiğini söylüyor, buna eklediği üzüntü verici tümcelerle daha sonra kesin bir biçim alacak olan üzüntümü giderecek sözleri de ekliyor.

Güçlü ve seçkin yazar arkadaşımız Muzaffer Buyrukçu'yu yitirmiş olduğumuz gerçeği ile karşı karşıya geldik. Zaten ölümler olduğu yerde kalmıyor. Ertesi gün ve ölümü izleyen öbür günlerin üzerine ayrıntılar biniyor. Böylece bir birikimle karşılaşırız. Bu arada bilmediğimiz, ama bildiğimizi sandığımız, tanıdığımız ama gittikçe kendimizden uzaklaştığımız bir kargaşa içine giriyoruz.

Muzaffer Buyrukçu'nun temel özelliklerinden birinin gerçekçilik olduğunu söyleyebiliriz. Bu arada Buyrukçu'nun Orhan Kemal özellikleri taşıdığını da. Bunu söylemesek bile Buyrukçu'nun Türk yazınının gelenekçi ve gerçekçi çizgisi içinde olduğunu açıklayabiliriz. Ama Buyrukçu, yazımında, yalnızca gerçekçiliğe bağlı değildi. Ölümünden önce yazdıklarında nerdeyse post-modern ve süper-modern anlatım parçalarıyla karşılaştık. Böylece Buyrukçu yavaş yavaş gerçekçilikten uzaklaşarak kendisine yeni açılımlar buluyordu. Son yazdıklarıyla deneysel öykücülüğe saptığını söyleyebiliriz.

İnsan dostlarını yavaş yavaş özümleyerek tanıyor. Ben Buyrukçu'nun "Bulanık Resimler", "Katran", "Kuyularda" adlı öykülerini hiç unutmayacağım.

Federico Garcia Lorca

Yalçın Yusifoğlu

19 Ağustos 2006, olağanüstü bir duyarlığın ve lirizmin sanatçısı Federico Garcia Lorca'nın 70. ölüm yıldönümüdür

Endülüs'ün (Andalusia'nın) bu kara gözlü, hüznü yüzlü çocuğu 5 Haziran 1898'da Granada çevresindeki Fuentes Vaqueros'ta (ünlü Aslanlı Bahçe yöresi) doğmuştu. Babası çiftlik sahibi, annesi öğretmendi. Küçük yaşta piyano ve gitar çalmasını öğrendi. Orta öğrenimini mutaassıp Cizvit kolejinde yaptı. 1915'te Granada Hukuk Fakültesine yazıldı.

19 yaşındayken arkadaşlarıyla çıktığı Andalusia, Galicia, Leon ve Castilla seyahatinin izlenimlerini ve şiir hakkındaki ilk fikirlerini topladığı Impressiones y paisajes (İzlenimler ve Doğa Manzaraları) adlı nesir ağırlıklı kitapla dikkatli edebiyatçıların ve yayımcıların ilgisini çekti. Granada Sanat Merkezi müdürü bu genç yeteneği Madrid'e gitmeye ikna edince, o da kaydını Madrid Üniversitesi'ne aldırdı. Salvador Dali, besteci Maneul de Falla ile tanıştı. Aralarında şair Rafael Alberti, genç sinemacı Luis Bunuel, modern resmin büyük isimlerinden Katalan ressam (ve heykeltıraş) Juan Miró, 1956'da Nobel Edebiyat Ödülünü alacak Juan Ramon Jimenez, Jose Bergamin, Guillermo de Torre, Pedro Salinas, Vincente Aleixandre, Jorge Gulien, Gerardo Diego gibi edebiyatçı, ressam, müzisyenlerin bulunduğu sanat grubuna katıldı.

İlk oyunu *El Maleficio de la mariposa* (Pervanenin Kemgözü) Teatro Eslava'da sahnelendiyse de ilgi toplamadı. Dergilerde yayınladığı şiirlerini ağabeyi Francisco'ya adadığı *Libro de poemas*'da (Şiir Kitabı) topladı.

Sanata müzikle başlamış, nesir ve nazımla edebiyata girmiş, 22 yaşında tiyatroya da yönelmişti. De Falla ile dostluğu müziğinin gelişmesine yardım etti, bunlara ilaveten ünlü besteciyle birlikte Granada'da düzenledikleri Cante Jondo (Şarkı) Festivali'nin dekorlarını da yaparak resim ve dekoratörlük alanlarında yeteneğini gösterdi. Nitekim, 1927'de desenlerini topladığı sergi dikkat çekti.

1831'de Kral'a ve mutlakiyetçi rejimine karşı çıktığı, evinin üstünde "Özgürlük-Eşitlik-Adalet" yazılı bir bayrak bulundurduğu için asılarak idam edilen Granada'lı kadın halk kahramanı, özgürlük savaşçısı Mariana Pineda'nın son günlerini anlatan oyunu ona ülke çapında ün kazandırdı. Piyesin

dekorlarını Salvador Dali yaptı (1925.)

Endülüs müzik geleneğine yaklaşmasının ürünü *Canciones* (Şarkılar—1927) ikinci şiir kitabı oldu. Genç şair üç yıl içinde (1924-27) Andalusia'yı köy köy gezmiş, yaşlı insanların anlattıkları masalları, destansı öyküleri, tevatürleri dinlemiş, yerel ezgi-leri, otantik Çingene türkülerini notaya geçirmiş, kültürel dağarcığını

zenginleştirmişti. Şiirde baş yapıtı sayılan ve 18 şiirden oluşan *Romancero gitano* (Çingene Türküleri—1928) bu birikimin eseri idi ve ona uluslararası ün getirdi, ama Çingeneleri sevdiği için tutucu tepkilerle de karşılaştı.

Ertesi yıl uzun bir geziye çıktı, Paris, Londra ve İskoçya'dan sonra New York'a geçti. 1929-30'da yazılan *Poeta en Nueva York* (Şair New York'ta) kitabında makineleşen uygarlık karşısındaki insanın durumunun Lorca'nın ruhunda yarattığı duyguları görebiliriz. New York'un görkeminden, zengin/yoksul, beyaz/siyah insan karşıtlığından, yeni müzik türü jazz'dan, zenci gettosu Harlem'den ya da sanatçı mahallesi Greenwich Village'den etkilenen şairin orada yazdıkları kitap olarak 1940'ta yayınlanacaktı.

Columbia Üniversitesinde İngilizce kurslarına devam eden Garcia Lorca, daha sonra Havana'ya gitti, konferanslar verdi. 1930 yazında ülkesine döndüğünde İspanya'daki Rivera diktatörlüğünün sonuna gelmişti. Çok geçmeden (14 Nisan 1931'de) İkinci Cumhuriyet ilan edildi. Kral sürgüne gönderildi. Yeni Millî Eğitim Bakanlığı Lorca'nın çalışmalarını destekliyordu. La Barraca adlı gezginci bir sokak tiyatrosunun kuruluşunda yer aldı. La Barraca İspanya'nın Calderon de Barco, Lope de Vegas, Tirso de Molina ve Cervantes gibi yazarlarından piyesler veya onların yapıtlarından oyunlaştırılmış bölümler ya da Lorca'nın kukla oyunlarından çeşitlemeler sundu. Tiyatroyu, salonu bulunmayan kent ve kasabalara, köylere kadar götürdü.

1933'te yazdığı *Bodas de sangre*—Kanlı Düğün önce Madrid'de, sonra Rio de Janeiro, Montevideo ve Buenos Aires'te büyük başarı kazandı. Yurda döndükten sonra 1935'te *Yerma* oyununu yazdı. O

da benzer düzeyde bir ilgi gördü. Aynı yıl onun ve bir çok sanatçının dostu olan matador Ignacio Sanches Mejias'ın yaralanıp ölmesi üzerine en önemli şiirlerinden birisini yazdı: Llanto por Ignacio Sanches Mejias. (Llanto= ağıt demek, İspanyolca yazıdaki ll= y olarak telaffuz ediliyor.) İspanyol dilinde sesli okunduğunda hüzünlü ve güçlü bir müzikaliteyle yazılmış ağıt, sık sık tekrarlanan "A cas cinco de la tarde" (Akşam üstü Saat 5'te) nakaratıyla belleklere ve kulaklara yer eden büyük bir güce sahiptir.

II. Cumhuriyet İspanyasında değişim hızlanmıştı, sol geniş bir toplumsallık kazanıyordu. Federico'nun eğilimi tabii ki Cumhuriyetten yanaydı, Sosyalistleri destekliyordu. 1935'te Rafael Alberti ve Katolik aydın Jose Bergamin'le birlikte "Ant-faşist Aydınlar Birliği"nin kurucuları arasında yer aldı. Kuruluşun amacı faşist sokak cinayetlerine karşı aydınların sesine ses katmaktır.

Garcia Lorca *Yerma* dan sonra iki oyun daha yazdı ki bu üç oyunu çağdaş tragedyalar arasına girmiştir, çünkü antik Yunan tragedyalarındaki gibi yazgı vardır bunlar da. İnsanlar yazgılarının (toplumun onlara biçtiği yaşamın) kurbanlarıdır. Üçlemenin sonuncusu olan *La Casa de Bernarda Alba* (Bernarda Alba'nın Evi—1936) onun aynı zamanda son eseri oldu.

Muhafazakâr önyargılara, ahlâki kadın-erkek ilişkilerinde kadın üzerindeki erkek tahakkümüne göre şekillendiren zihniyete, bizzat pek çok kadın tarafından da paylaşılan gerici koşullanmalara, Katolik taassubunun kadın ve özgürlük düşmanı niteliğine karşı İspanya toplumunun bu yönünün gerçekçi kesitlerini sunan, kadınların, genç kızların toplumsal karayazılarını lirik ve etkili bir dille yansıtan eserlerdir.

Garcia Lorca bir gazete haberinden yola çıkarak yazdığı *Kanlı Düşün* piyesi (1933), evleneceği gün gelinin eski sevgilisine kaçmasıyla başlar. Kaçtığı erkek, istemeye istemeye evlendirildiği kocasının ailesiyle arasında kan davası bulunan Leonardo'dur. Sonunda, iki erkek düello yaparak birbirlerini öldürürler. Güveyin annesi o kan dâvası nedeniyle daha önceden kocasını ve büyük oğlunu kaybetmiştir, şimdi de diğer oğlunu kurban verir. Evli bir adam olan Leonardo canından olurken, onun annesi oğlunu, eşi ise kocasını kaybeder.

Yerma, kendisine çocuk veremeyen kocasını öldürür.

Ülkemizde ilk kez 1961'de Ankara Devlet Tiyatrosunda sahnelenen (ve başarılı yorumu nedeniyle Macide Tanır'ı daha sonra anne rollerine mahkûm eden) *Bernarda Alba'nın Evi*'nde erkeksiz hâne sakinlerinin hepsi kadındır. 60 yaşındaki Bernarda Alba, onun 39-20 yaşları arasındaki beş kızı başta olmak üzere — bir ara gözükken dilenci hariç — 80 yaşındaki anne anneye ve gelen konuklara kadar oyundaki herkes kadındır. Kocasının

ölümüyle 8 yıllık yas ilan eden ve kızlarına evlenmeyi yasaklayan ana Bernarda'nın Katolik koşullanmışlığı, katı yasakları, bekâret tabusu, kızlarını her türlü erkek ilişkisinden uzak tutarak onlara bir başrahibe despotluğuyla davranması kızları öfke ve şehvet içinde kıvrandırırken, en sonunda evin 20 yaşındaki en küçük kızı Adela intihar eder. Perde indiğinde, annesi "Bernarda Alba'nın küçük kızı bakire olarak öldü, benim kızım bâkire öldü, öldüğünde bâkireydi!" diye bağırılmaktadır.

SANATI

Garcia Lorca her şeyden önce olağanüstü bir duyarlılığın ve lirizmin sanatçısı. Duyguların ve düşüncelerin bir arada yoğrulup billûrlaştığı, alabildiğine tutkulu, duygu derinliği bakımından âdeta mistik denilebilecek kadar yoğun. Gizemli ve bir garip büyüdü.

Eskilerin klişesiyle "İspanyol kanı" dedikleri kadar ateşli. Fakat bunca coşkunun yanında, aynı zamanda çok zarif, çok da dingin. Şiiri yerel halk motifleriyle, İspanya'nın ve Endülüs'ün geleneksel müziğiyle bezeli. O ünlü Çingene müziği (musica gitana) neşesini de, kederini de, coşkunluğunu da vermiş ozana. O müziğin köklerinde tabii ki Çingene toplumunun özellikleri var. Ama onca yerelliğe karşın Garcia Lorca'nın edebiyatı bir o kadar da evrensel. Üstelik, ikisini birden yoğururken yüksek bir estetik düzeyi tutturabilmek her şairin harcı değil.

Ve nihayet hüzün, hüzün, hüzün. Hüzünün şiirini pek çok şair yazmıştır, ama Federico gibisi azdır.

Bir de, ölüm teması çok güçlüdür, vurguludur Garcia Lorca'da. Yalnızca ağıtlarında ve tragedyalarında değil, şiirinde de ölüm konusu ve ölüm duygusu vardır.

Onun edebiyatının bir başka önemli ögesi şiddettir. Elbette hümanizmi, şairliği, duyarlılığı gereği şiddetin reddidir o şiddet, ama aynı zamanda yaşadığı, tanık olduğu biçimde şiddetin yaşamın bir parçası olduğu, toplumun ve kişilerin hayatından sürülüp atılamadığı da bir gerçektir. Ve sanatçının işi nesnel gerçekleri öznel yaratı prizmasından geçirip estetik düzlemde yeniden üretmektir.

Örneğin devletin Sivil Muhafızlarını kara atları ve kara giysileriyle bir betimlemesi vardır ki, şiddetin unutulmaz gerçeği ve reddiyesidir.

Şarin kendisi de o şiddetin kurbanı olacak ve Sivil Muhafızlardan bir infaz mangası tarafından 19 Ağustos 1936'da kufrşuna dizilecekti.

ENDÜLÜS ZİL, ŞAL VE GÜL DEMEK Mİ?

Garcia Lorca İspanya'nın çocuğudur, daha çok da Andalusia'nın. Türkçe'de Endülüs dediğimizde Arap uygarlığının vardığı doruklardan birisi gelir akla. Granada'ya Gırnata, Cordoba'ya Kurtuba demiş Emeviler. Bizde Gırnata hemen Elhamra'yı (Al

Hambra) çağrıştırır. Mekânın insan eliyle, beğeni ve hüneriyle ne denli üst düzeyde zarıfleşebileceğinin eşsiz bir örneğidir Elhamra.

Yahya Kemal'in dizesinde "Zil, şal ve Gül" anlatılmış.

Bizim imgelemimizdeki Endülüs belki rakstan ibaret, ama Andalusia salt flamenco demek değil. Hele Federico'nun yaşadığı yıllarda hiç değildi. Sevilla'da her yıl düzenlenen flamenco festivali ülke çapında ulusal bir olay olurdu. Romanya, Rusya, Macaristan, Yugoslavya gibi ülkelerde o toprakların ulusal müziğiyle özdeşleşmiş Çingene müziği İspanya'da en büyük örneklerini dünya kültürüne kazandırmıştır. Denilebilir ki, Çingene müziği en çok İspanya'da her sınıftan geniş yığınlarla bütünleşmiş ve oranın ulusal müziği hâline gelmiştir. (1922'de 24 yaşındaki Lorca'nın düzenlediği Cante Jondo festivalinde 13 yaşında ödül kazanan) Manolo Caracol başta olmak üzere, Carmen Amaya, Lola Flores, Luisa Ortega, Adela La Chaqueta, Enrique de Melchor, Pedro Péna, Al Nino Ricardo, La Paquera de Jerez, Juan Habcucela Pepe Martinez ve başka unutulmaz sesleri, gitarları hâlâ büyük ilgiyle dinlenen müzikçiler yetiştirmiştir. [Belki ülkemizde bu sanatçıların albümlerini bulmak zordur, ama ilgilenenlerin İnternette arayıp, birkaç CD indirmeleri ya da İstanbul'daki Cervantes Enstitüsüne başvurmaları mümkün.]

Çingene müziği bugün turistik olmuşsa da, dün oranın kültürüydü, Latin olsun, Çingene olsun yöre insanının duyarlılığı, ezikliği, ezilmişliği... çığlığıydı. Müzik olmaktan öte toplumsal dokunun kendisiydi. Arenada boğanın havaya savurduğu büyük matadorun hazin öyküsünü de melodisiyle ve sözleriyle hiç bıkmadan dinleyebilirdiniz bir Çingene ağıtında, erkekler arasındaki bıçak dövüşünü de, âşığı tarafından öldürülen dansözü de. (Yani, öykü sadece Prosper Merimé'ninki değil; halk türkülerine mal olmuş nice gerçek Carmen vardı Andalusia'da.)

Andalusia aynı zamanda ateşli insanların, kan dâvalarının, kavgaların, dövüşlerin, bıçak vuruşmalarının veya kadın-erkek kıskançlığının bölgesiydi. Bir şair çevresinde onlarla büyüyorsa, üstelik de arenaların kanı, yürek hoplatan korkusu seyirlik olarak sunulmuşsa insanlara, şiddet de olacaktı eserlerinde, yoksulluk, umarsızlık, cehalet de.

Şiirlerindeki ritm yukarıda andığımız yerel müziğin melodileri kadar, gençliğinde yaptığı gezginci şarkıcılığın ve şairliğin de izlerini taşır. (İspanya'da "travador" denilen gezginci şarkıcılık, Ortaçağ Fransız trabadour'larının İspanyolcaya geçmiş adıdır.)

Ve nihayet, Şiirlerinde yerel, geleneksel öğelerin, realizm ve natüralizm akımlarının güçlü etkilerinin (hattâ romantizmin kimi yönlerinin) yanısıra, gerçeküstücü motifler ve üsluplar da bulursunuz.

Özellikle Miró ve Dali'yle tanıştıktan sonra onlarla ilişkilerinin sürrealist etkisini taşıyan "Suicide en Alejandra" (İskenderiye'de İntihar) ve "Nadadora Sumergide" (Suya Dalan Yüzücü) modernist şiirin önemli örnekleri arasındadır.

BAŞLICA ESERLERİ

Impresiones y paisages (1917), El Malafica de la mariposa (oyun--1920),

Libro de Poemas (Şiirler--1921), Poema del Cante Jondo (şiirler--1921--22'de yazıldı, 1932'de basıldı), Primeras canciones (İlk Şarkılar--1922), Cancionnes

(Şarkılar--1922), Mariana Pineda (oyun--1925), "Le Zapatera prodigiosa" (Türkçe'ye 'Eskicinin Tazesi' diye çevrildi, --1926), La Imagen de don Luis Gongora (Luis Gongora Şiirinde İmge, deneme--1927), El Passao de Buster Keaton (Buster Keaton'ın Geçiş--1928), La Tragicomeddia de Don Cristobita y la sena Rosita (Don Cristobita ile Dona Rosita'nın Acıklı Güldürüsü, kukla oyunu--1928), El Amor de Don Prelimpin con Belisa en sa jardin (Don Prelimpin'le Belisa'nın Bahçede Sevişmeleri, kukla--1928), Romancero gitano

(1928), Poeta en nueva York (1929-30'da yazıldı, 1940'ta basıldı), Asi que paissen cinco anos (Beş Yıl Nasıl da Geçti, oyun--1930), Bodas de Sangre

(oyun--1933), Yerma (oyun--1934), Donna Rosita la solera (Evde Kalmış Donna Rosita, kukla--1935), Divan del Tamari (Tamari Divanı, karışık Şiirler--1935), Llanta por Ignacio Sanches Mejias (Ignacio Sanches Mejias'a Ağıt --1935), La Casa de Bernarda Alba (oyun--1936.) Sonetos del amor oscuro (Karanlık Bir Aşkın Soneleri--1948'de bulunmuştur), El Publica. La Comidea sin titulo (Seyirciler. Adsız Komedi, iki oyun--1976 ve 1978'de bulunmuştur).

Güle Kaside

Güle sorsan

Aramaz günün doğuşunu;
Dalında sonsuzluğu taşircasına
Başka başka sevdalarda.

Güle sorsan,

Ne bilinç derdindedir, ne gölge;
Etin ve düğün sınırında,
Başka başka sevdalarda.

Güle sorsan,

Gülü bile aramaz.
Kıptırsız gökyüzü seyranında
Başka başka sevdalarda.
(Çev. Adnan Özer)

Sevilla Ninnisi

Deniz nedir bilmiyor
Bu küçük kamplumbağa;
Onu çingene doğurmuş,
Atıvermiş sokağa.
Ya denizi yok,
Yo! Denizi yok;
Salıvermişler sokağa.

Bu minnacık oğlanın
Beşiği yok;
Babacığı marangoz,
Yapıverir bir tane.
(Çev. Sait Maden)

Federico Garcia Lorca için Üç şiir

Turgut Uyar

Ah işte her şey orda...
Ben severim omuzlarımı bir gün
Sırmaları, apoletleri olmasa da.

Ben severim omuzlarımı bir gün
Göçen bir maden direğinin altında

Su akar kendir tarlalarından
Ah her şeyim...
Ben severim omuzlarımı bir gün
Savaşta bir başka omuzun yanı başında
Yatakta bir ince omuzun yanı başında

Yol uzun, hava sıcak
Kırbaçlarım atımı varırım Kurtuba'ya...

İndiğini görürsem bir gün sığırcıkların
ve sürüler halinde, ovaya
insanların dünyayı bölüştüklerini hatırlarım
Bir gün daha...

Sevişirim ölürüm, savaşırım ölürüm
Doldururum çantama kara ekmek ve peynir
Varırım Kurtuba'ya...
"saat beşte
akşamleyin"

Ah ellerim ve kalbim
Her şey orada kaldı.
Keçeler keçeler ve portakallar
Kireç döktüler yere. Kara gözlüm, kalbim,
Halkımın fakir akşamlarıdır, biliyorum
Kanlı bir mendil diye bağlanan gözlerime

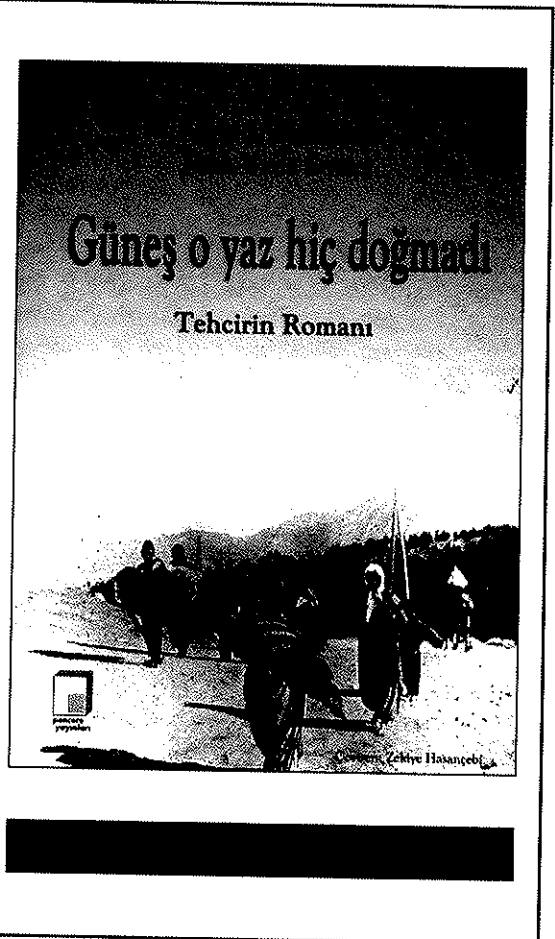
Kireç döktüler yere,
Bir duvarın dibinde
Bir deppoyun önünde
Kiraz ağaçlarına ve sığırcıklara karşı
.....

Bir halkın gösterişsiz, sessiz cömertliğinde
Ölüm nasıl söylenirse öyle
İspanyol dilinde
ve her dilde...

obra
completas

Artık kat'iyen biliyoruz;
Halk adına dökülen kan
Sapı güldalı güzelliğinde bir bıçaktır.
Dişlerin arasında...
İspanya'da
ve her yerde...

(Toplandılar, Can Y. İstanbul, 1998)

Ermeni trajedisini konu alan
en başarılı romanlardan biri

Güneş O Yaz Hiç Doğmadı

Ragıp Zarakolu* —

“**G**üneş O Yaz Hiç Doğmadı”**, Agop Hacıkyan'ın Jean-Yves Soucy ile birlikte kaleme aldığı bir roman. 1915 yılında yaşanan Ermeni Tehcir'ini ya da Trajedisi'ni konu ediniyor. Romanın özelliği, Franz Werfel'in ünlü *Musa Dağ'da 40 Gün*'ünden sonra, Batı dillerinde yazılmış en başarılı, sadece siyah ve beyazlardan oluşmayan, dengeli ve son derece sürükleyici bir öyküye sahip bir roman olarak kabul görmesi.

Roman Kanada'da bestseller oldu. Werfel'in kitabından bu yana ilk kez yaşanan bir olaydı bu. Dünya basınında kitap hakkında onlarca yazı çıktı. Kitabın bir televizyon dizisine dönüştürülmesi de gündeme geldi. Roman İngilizce, Almanca, İtalyanca, İspanyolca dahil bir çok dile çevrildi. Şimdi Türkçesinin de çıkması önemli bir olay ben-
ce.

Romanın iki karakteri olan Vartan ve Maro'nun, roman boyunca sağ kalmayı başaran, ama nice acılarla dolu oluşları, ve birbirlerine ulaşmaya çalışmaları, romana aynı zamanda çağdaş bir Leyla ile Mecnun öyküsü özelliği katıyor. Bu yanı sıra Doğu edebiyatının bir boyutu da Batıya taşınmış oluyor. İki kahramanın birbirine ulaşmaya çalışmalarının öyküsü ardında, koskoca bir insanlık trajedisinin, Ermeni soykırımının acıları, çelişkili özellikleri âdeta bir fresk gibi resmediliyor.

Musa Dağ'da 40 Gün'deki gibi, Hacıkyan'ın kitabının ana karakterlerinden biri olan Vartan da, savaş patlak verdiğinde Osmanlı ordusunda subay olarak görevli. Osmanlı ordusundaki Ermeni subaylar olgusu hiç araştırılmamış bir alan. Enver Paşa, Allahuekber Dağlarında “kahramanca çarpışan Ermeni askerlerini” öven özel bir bildiri yayınlamıştı. Çanakkale savaşlarında ölen Ermeni askerleri yeni yeni ortaya çıkıyor. Şu sıralarda, bunlardan biri olan ve 1918 yılında savaş bitene kadar vecibesini yerine getiren Dr. Garabet Haçeryan'ın, 1922 *İzmir Güncesi* yargılama konusu. (Belge Yayınları, Dora Sakayan, “Bir Ermeni Doktorun Yaşadıkları”, 2005.) Öte yandan, bu askerlerin aileleri de sürgün yollarına düşürülürken, Ermeni askerlerinden oluşturulan özel taburlar, önce yol yapımında çalıştırılıyor, sonra kıyıya uğruyorlardı. O dönemin yasal

Ermeni partileri, Taşnak Partisi, Ermeni Patrikliği bir kıyıya gerekçe sağlamamak için, Ermeni halkını yurttaşlık görevlerini yerine getirmeye çağırıyordu. Ama bu durumu de-
ğiştirmede. Ermeniler yaşadıkları çarpışan iki imparatorluk arasında sıkıştı kaldı. Sonuçta, binlerce yıldır kendi vatanlarında yaşayan bir halk kendi coğrafyasından âdeta kazındı, her şeyi ile.

Hacıkyan, sorunun farklı bir çok boyutuna, soğukkanlılıkla bakmayı başarıyor. Romanında sadece kıyımcılar değil, Ermenileri kurtarmaya çalışan, bu uğurda canını veren, insanlığını yitirmemeyi başaran kişiler de var. Bin yıldır bir arada yaşamış iki halkı birbirinden ayırmak da o kadar kolay değil.

Ermeni devrimcilerinin açmazı da sergileniyor başarı ile, Sivas'ta yaşananlardan kalkınarak. Bir feleketin üzerlerine geldiği açık. Direnmek, kendi halkını savunmak gerek. Ama bunu yapsanız da, bu yine kıyım için ek bir gerekçe oluyor.

Öte yandan kitapta iki toplum arasında nefretin nasıl büyütüldüğünün, bir linç kültürünün köklerinin nasıl atıldığının da ipuçlarını bulabilirsiniz.

Agop Hacıkyan, İstanbullu. Cevat Çapan'lar, Moiss Fahri'lerle birlikte okumuş Robert Kolej'de. Türk ordusunda yedek subaylık yapmış, hem de tam 1955, 6-7 Eylül olayları sırasında, İzmir'deki NATO Karargahında. Bu tarihten itibaren, Türkiye'de ortamın azınlıklar açısından her geçen yıl daha boğucu bir hal alması sonucu, o da yurt dışında yaşam olanakları aramaya yönelmiş. Lengüistik ve edebiyat kuramı alanlarında yoğunlaşan bir bilim adamı, bir akademisyen olmuş. Kapsamlı bir Ermeni Edebiyatı Antolojisi de dahil, akademik yayınları yanında bir çok roman ve öyküsü de var. Yaşamında doktora yaptığı İngiltere, araştırmalarını sürdürdüğü Fransa deneyimi bulunmakta. Ve nihayet Kanada'da Harp Akademisinde öğretim üyeliğinden emeklilik...

(*) Uluslararası PEN Türkiye Merkezi Sekreteri, TYB Yayınlama Özgürlüğü Komitesi Başkanı

(**) Agop Hacıkyan ve Jean-Yves Soucy, *Güneş O Yaz Hiç Doğmadı*, çeviren: Zekiye Hasançebi, Pencere Yayınları, 684 sayfa, Nisan 2006, İstanbul.

Türkiye, kaydı tutulan iş kazalarında Avrupa birincisi ve dünya üçüncüsü. İş yeri şartları, kullanılan maddeler, uzun çalışma süreleri gibi bir çok etken çalışanların sağlığını bozuyor. İşçi sağlığı ve iş yeri güvenliği mevzuatındaki kurallar ve kurullar, uygulamada işlevsiz kalıyor. Tüm dünyadan işçi haberleri veren Labourstart sitesi (bkz. KızılCIK 17. sayı), her yıl yılın en iyi işçi sitesini seçer. Dolaşırken 2001 yılının en iyi sitesi Hazards'da işçi sağlığı ve iş yeri güvenliği konusunda sendikal hareket ve çalışanların yararlanabileceği zengin kaynaklar olduğunu gördük. İkinci uğrak yerimiz ise, emek hareketinin gündemine sahip çıkan ve geçen yıl „Parasız Eğitim, Parasız Sağlık“, hâlen de „Filistin'e ve Lübnan'a İlaç, Mama, Kuru Gıda“ gibi kampanyalar yürüten Halkevleri Derneği:

hazards magazine

www.hazards.org

(Hazards dergisi, İngilizce)

Hazards (Tehlikeler), İngiliz Sendikalar Konfederasyonu (TUC) tarafından desteklenen, iş yeri temsilcilerine ve tüm çalışanlara işçi sağlığı ve iş yeri güvenliği alanındaki politikalardan iş hastalıkları ve tehlikeli maddelere kadar uzanan pratik ve güncel bilgiler sunan, tüm dünyada muhabirleri olan ve yılda dört kez çıkan bir İngiliz dergisi. Otuzuncu yılını dolduran derginin her sayısında bu konuda haberler, bir dosya, sendikal görüşler, işyerleri fotoğrafları, bilgi notları bulunuyor.

Hazards anasayfasında gündemdeki konunun, son sayının ve güncel haberlerin yanı sıra, menü üzerinden Makaleler (son 30 sayının içeriği ve seçilmiş yazılar), Kaynaklar (asbest, alkol ve uyuşturucu sorunları, enjeksiyon yaraları, genetik tarama, göçmen işçiler, kadınların sağlık sorunları, istirahat süreleri, ses kaybı, sigara, ayakta çalışmanın getirdiği sorunlar gibi 40 başlıkta araştırma sonuçları ve pratik bilgiler), Haberler (son 5-6 aydan sağlık ve güvenlik haberler), Bağlantılar (işçi sağlığı, işyeri güvenliği, sendika siteleri), Abonelik bilgileri, dergi hakkında yazılanlar ve Medya (dergi ve TUC'un basın açıklamaları) başlıklarına erişim var. Anasayfanın sol yanında ayrıca en güncel dosyalar sıralanmış. Sağda ise Kurumsal Canilere Karşı Aileler (FACK), Sendika Etkisi gibi başlıklar altında sendikaların iş kazalarına karşı girişimlerine, sözleşmelere (uluslararası sendika konfederasyonlarının çok uluslu şirketlerle yaptığı çerçeve anlaşmalarının içeriği), temsilciler sitesine (TUC'un kapsamlı eğitim programı bilgileri, dünyadan haberler, ILO'dan bilgiler) yönlendiriliyor. Sitede arama olanağı, Altavista programı üzerinden çeviri ve kısmen İspanyolca, Fransızca metinler de bulunuyor. Site, gerek bu konuda araştırma yapanlara sendikal bakış açısıyla geniş bilgiler sunuyor, gerekse çalışanların yaşamlarına sahip çıkmaları için gerekli birçok araç ve pratik bilgi veriyor.

HE halkevleri

www.halkevleri.org.tr

(Halkevleri Derneği)

Halkevlerinin tarihi, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında "devrimlerin ilkelerini yaymak, kökleştirmek ve halkı toplumsal, kültürel açıdan geliştirmek" amacıyla, Türk Ocaklarının yerine Cumhuriyet Halk Fırkası teşkilatına bağlı olarak kuruldukları 1932 yılına uzanır. 1951'de Demokrat Parti döneminde mal varlığı ve ödeneklerini yitirmeleriyle faaliyetleri durana dek, dil, tarih, edebiyat, tiyatro, kütüphane, yayın, sosyal yardımlaşma, spor gibi alanlarda çalışan 478 Halkevi, 4322 Halkodası açılmıştır. 27 Mayıs darbesi sonrası Halkevleri Derneği adıyla yeniden örgütlenen, "resmi ideoloji ve devletle ideolojik-örgütsel bağını kesen" Halkevleri, 1968'de 57 il, 111 ilçe, 55 bucak ve köye yayılmıştı. Yetişkin eğitiminin yanı sıra halkın yol, su, elektrik, hayat pahalılığı gibi gündelik sorunlarına eğilen Halkevleri 12 Eylül döneminde kapatıldı, mallarına el koyuldu. "Halkın muhalefet evleri" olarak 1988'de yeniden kurulan Halkevleri, "ezilenlerden yana, etik-estetik gelişme, özgür ve demokratik bir ülke" hedefiyle, Halkevleri Vakfı (1996), Halk Dersaneleri, Yeni Yaşamevi Projesi, Kültür Merkezi, Video Belgeleme Merkezi (Halkevleri Filmi) ve şubeleri aracılığıyla yoksul öğrencileri üniversiteye hazırlama, yoksul halkla dayanışma, çocuklara zihinsel-bedensel eğitim, kadınlara okuma-yazma öğretme, geliştirme, yayıncılık gibi çalışmaları yürütmektedir.

Halkevleri anasayfasında güncel etkinlikler ve haberler yer alıyor. Buradan Haberler, Yorum ve Makaleler, Etkinlikler, Basın Açıklamaları, Yoksulların Gündemi, Kültür Sanat (ör. 1. Uluslararası İşçi Filmleri Festivali) başlıkları altındaki bilgilere ulaşılabilir. Anasayfadaki üst menüden Halkevleri hakkında bilgi (Halkevlerinin üç farklı dönemi, yönetim kurulu, şubeler, şube işçi komisyonlarına destek olan Emek Çalışmaları Merkezi, Alo İşçi Hakları vb.) bulunabilir. Anasayfadan "Eğitim ve Sağlık Hakkı" sunumuna, "Halkevi'nin sesi" ve diğer yayınlara, "Atatürkçü düşünce" ve "Kemalist Devrim anlayışını" temel alan yeni tüzüğe, etkinliklerden çeşitli fotoğraflara erişilebilir. Bir arşiv bölümünün yanı sıra, şube işleyişine dair ilke ve kurallar ile mevzuat hakkında pratik bilgiler, sendika, meslek odalarına bağlantılar, iletişim seçenekleri yer alıyor.

İnsan Hakları Derneğinin 25 Ağustos tarihli basın açıklaması

“ Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın devir teslim töreninde, 30 Ağustos günü Genel Kurmay Başkanlığını resmen devir alacak olan Orgeneral Büyük Anıt'ın yaptığı baştan sona kadar tehdit kokan açıklamaları, demokrasimiz ve insan hakları yönünden son derece talihsiz ve kaygı vericidir.

Askerî güçlerin sivil kurumların emrinde ve denetiminde olması demokratik yönetimlerin en temel ölçütlerinden birisidir. Demokrasilerde hiç bir kişi ya da kurum eleştirilerden muhaf ve dokunulmaz değildir. Dolayısıyla her kurum gibi askerî kurumların da eleştirilmesi her yurttaş açısından demokratik bir hak, hattâ bir görevdir. Yapılan eleştirilerden bazıları haksız ya da yanlış olabilir. Ama bu durum, askerî kurumun en yetkili komutanına, daha yeni görevine dahi başlamamışken, ilk iş olarak eleştirileri ülkeyi bölme, rejimi değiştirme ya da silahlı kuvvetleri yıpratma girişimleri olarak değerlendirme hakkını vermez. 'Silahlı veya silahsız mihraklar' nitelemesiyle, demokratik mücadeleyi 'silahlı hareketlerle' aynı kefeye koyup, Silahlı Kuvvetlerin bunlarla mücadele edeceğini söylemenin ne Anayasayla, ne demokratik hukuk devleti anlayışı ile bağdaşır bir yönü

olmadığı açıktır. Ayrıca bu söylemin, demokratik hukuk devletinin yasama, yürütme ve yargı gibi temel kurumlarını tartışılır hâle getirdiğini görmezlikten gelemeyiz.

Sayın genel kurmay başkanının konuşmasında referans gösterdiği Anayasanın 3. ve 4. maddeleri yanında, devletin 'demokratik bir hukuk devleti' olouğunu öngören 2. maddesinin de gözden kaçırılması gerekir.

Yüzyıllara dayanan sivil bir mücadelenin ürünü olan demokrasi ve insan hakları kavramlarının amacının askerî makamlar tarafından tartışılması ve bu kavramlara askerî mantıkla sınırlamalar çizilmesi hiç bir şekilde kabul edilemez. Bizler, insan hakları savunucuları, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da sadece ve sadece kendi vicdanımıza ve uluslararası belgeleri referans alan ilkelerimize göre insan hakları mücadelemizi sürdüreceğimizi bir kez daha ifade ediyoruz.

Ümit ediyor ve inanmak istiyoruz ki, yapılan konuşma kastı ve amacı aşan bir konuşmadır.

İnsan Hakları Derneği.”

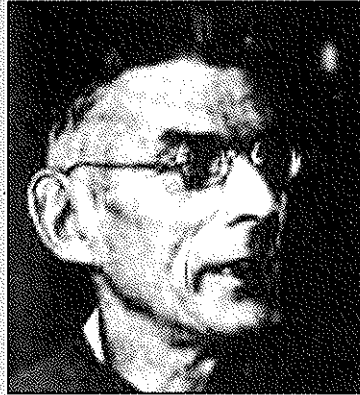
Piyesin gelmeyen kahramanı yazarından ünlüydü Samuel Beckett

Samuel Becket 13 Nisan 1906'da Dublin'de doğdu. Annesi dindar bir Protestandı, ama Samuel (kısaca Sam) dine ilgi duymadı, sıkıcı buldu. 13 yaşında ağabeyi Franck'in okuduğu Kuzey İrlanda'daki Portora Kraliyet Lisesine gönderildi. Oscar Wilde'in da öğrencilik yaptığı bu okul sert disipliniyle bilinirdi. Sam parlak bir öğrenci değildi, ama kriket, boks, yüzme gibi sporlarda başarılıydı. Yazmayla hiç ilgisi yoktu, arkadaşları onun ileride olsa olsa yüksek bir memur olacağını düşünüyorlardı. Oysa, yaşamının ve yapıtlarının da kanıtlayacağı gibi bürokrasiye intisab etmek Beckett'in en son yapacağı şeydi.

1923 güzünde üniversite eğitimi için Dublin Trinity College'e girdi. Okul kendisini "protestan kudretinin eğitsel ve dinsel evi" diye tanımladığına göre muhafazakâr nitelikteydi. Ama Beckett entelektüellerin, edebî ve siyasî şahsiyetlerin devam ettikleri pub'lara gidip gelmeye başladı. O yıllarda sinema salgını vardı ve genç Sam, Charlie Chaplin, Laurel-Hardy ve Marx Kardeşler'in (Türkiye'de gösterildiği isimle Arşak Palabıyıkyan'ın) hiç bir filmini kaçırmıyordu.

Trinity College'de Latin dilleri okudu, 1928-30 yılları arasında Paris'te Yüksek Öğretmen yetiştiren Ecole Normale Supérieure'de İngilizce okutmanlığı yaptı, tekrar Dublin'e gelerek bu kez mezun olduğu üniversitede Fransızca okutmanı oldu. Oradan Londra'ya geçti, Hitler Almanyası'nın ilk yıllarında çeşitli Alman kentlerini dolaştıktan sonra 1937'de Paris'e yerleşti.

Fransa 1940'ta Naziler tarafından işgal edilince "maki"ye katıldı. [Yaygın Akdeniz bitki örtüsü olan "maki" (macquis) halk dilinde Mukavemet hareketinin adıydı, mukavemetçilere ise "macquiard" (makiyar) deniyordu.] Gestapo tarafından sapılandığı için Güney Fransa'ya gi-

dip ücra bir köyde tarım işçisi olarak kendisini kamufle etti. Bu arada, geceleri de roman yazıyordu (Watt). 1944'te, Fransa'nın kurtuluşundan sonra, direniş hareketindeki yararlılıklarından dolayı iki kez ödüllendirildi. İrlanda'ya gidip bir süre ambulans sürücülüğü yaptı, tekrar Paris'e gelerek ABD'li ve Britanyalı Müttefik askerlerinin tedavi gördüğü bir İrlanda hastanesinde tercümanlık yaptı. Sonra Paris'e yerleşti. Eserlerini önce Fransızca yazıyor, sonra İngilizce'ye çeviriyordu.

Çok sayıda insanın ölümüne, mağlup olsun, galip olsun savaşın ülkelerin yıkımına yol açan büyük savaşlar edebiyata, sanata da yansılar.

Birinci Dünya Savaşı sırasında yayınlanan Dadaist Manifesto, sonra doğan fütürizm, sürrealizm, sinemada Alman ekspresyonizmi gibi akımlar savaşın ürünüydüler. Ya bir çeşit kaçıştılar, veya tepkiydiler, ya da karamsardılar. Bunlardan fütürizm faşizme vardı, Alman ekspresyonizminin korktuğu başına geldi, Nazizim doğdu, güçlendi iktidara geldi. Dadaizm, sürrealizm varoluşçulugun yolunu açtılar, sanat ve düşün yaşamına katkıları getirdiler.

İkinci Dünya Savaşı aydınlara, sanatçılara birincisinden beter bir umutsuzluk verdi, savaşın eşi görülmemiş vahşetini yaşadılar. Sonradan ortaya çıkan gerçekler ise onları daha büyük bir irkilmeye itti. Zehirli gazın sadece kamp barakalarında değil, sey-

yar kapalı kamyonlara kadar kullanıldığı bilimselleşmiş "endüstriyel soykırımlar"ın yapıldığını öğrendiler. 6 milyon Yahudiyi öldürmeye kurşun mu yeterdi, gaz odalarını icad edip tasarruf yapmak, az maliyetle çok insan öldürmek varken?

Bu çaptaki insansızlığın yıkıcı şokları bir yana, savaş bitti diye sevinemediler, çünkü savaşın sınırlarında kendilerinin kurtarıcısı diye ortaya çıkmış ABD iki nükleer bombayı iki kentin üstünde patlatıvermişti. Derken Sovyetler Birliği de atom bombası sahibi oldu, onu hemen hidrojen bombası izledi, bir-iki yıl öncesinin savaş müttefiki olan iki süper güç arasında kıyasıya bir nükleer silah yarışı ve tırmanışı başladı.

İşte "absürd tiyatro" bu ortamda doğdu: Beckett, Jean Genet, Ionesco, Pinter, Arthur Adamov değişik yapıtları ve üslupları ile bu akımın yazarları oldular. Beckett önce roman türünde *Molloy*, *Malone Ölüyor* ve *Adlandırılmayan* adlı üçlemesini yayınladı.

Onu 1952'de *Godot'yu Beklerken* izledi. Bu oyunun baş kahramanı, asla gelmeyen Godot, dünya çapında ünlü oldu, pek çok insanın diline yerleşti. Oyundaki yegâne karakterler olan kloşar tipli Vladimir ile Estragon'un adını kimse bilmedi, ama gelecek diye bekleyip durdukları bir türlü gelmeyen Godot'nun adı yazarınınkindi de fersah fersah geçti. Vladimir'le Estragon'a on milyonlarca kişi daha katıldı, fakat Godot hiç bir zaman gelmedi. İnsanlar ona beklemekten vazgeçemediler.

Sözsüz Oyun (1956), *Oyunun Sonu* (1957), *Mutlu Günler* (1960), *Acaba Nasıl* (roman-1961), *Piyes* (1963), *Gel ve Git* (1965), *Tüm Düşenler* (1975), *Bir Parça Monolog* (1980), *Ne Nerede* (1983) diğer belli başlı yapıtları arasındadır. 1969'da Nobel Edebiyat Ödülünü alan Beckett 1989'da öldü.